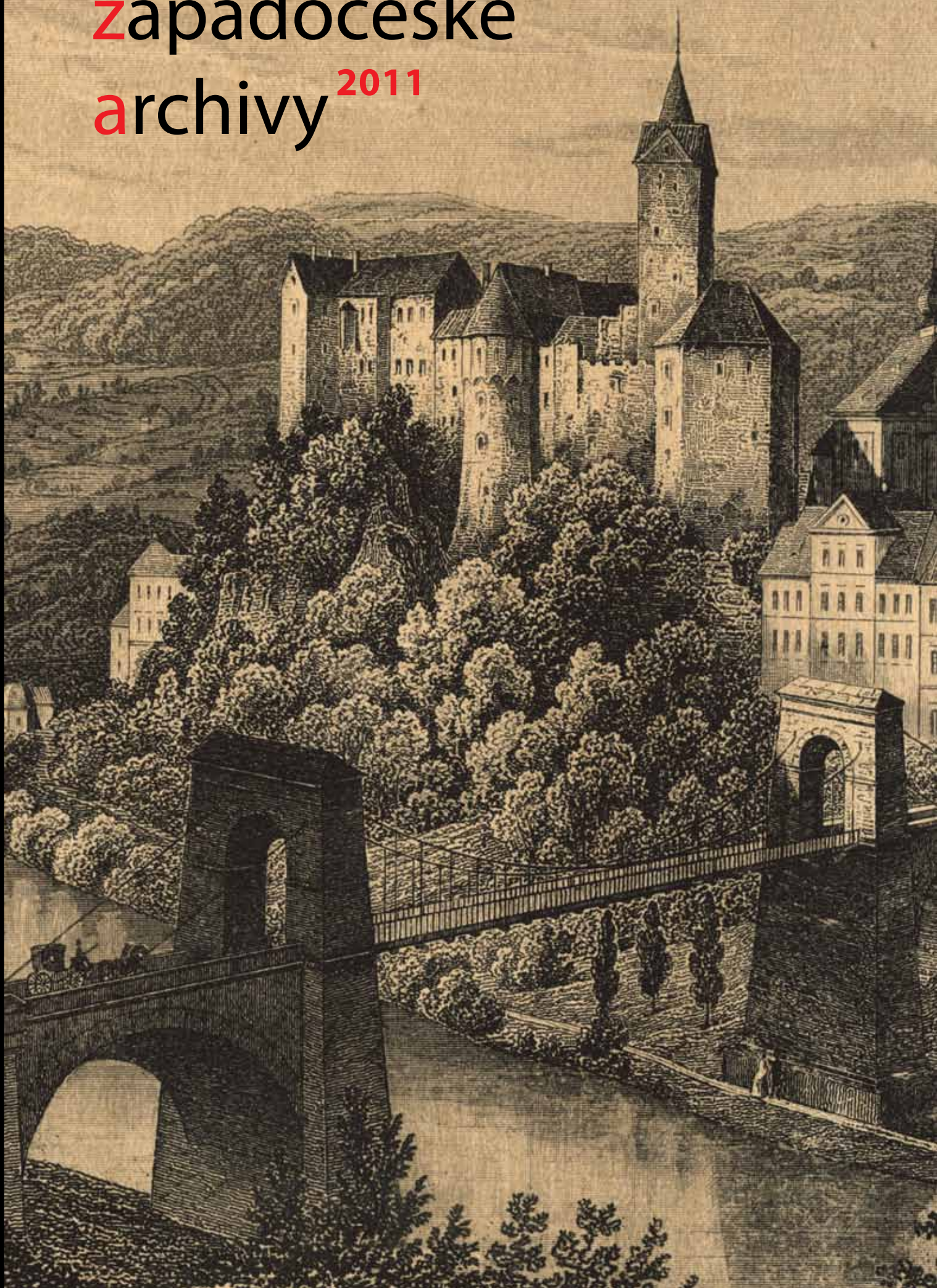

západočeské
archivy ²⁰¹¹

PORTA FONTIUM

Bavorsko-česká síť digitálních historických pramenů

Shora: Cisterciácké opatství ve Waldsassenu, kde byl 8. dubna 2011 slavnostně představen webový portál Porta fontium; Dr. Margit Ksoll-Marcon (vlevo), ředitelka Generálního ředitelství státních archivů Bavorska, děkuje ctihodné matce abatysi M. Laetitii Fehové za přátelské uvítání hostů. Foto Pavel Havlovič

Společný přeshraniční projekt je zaměřen na digitalizaci archiválií v západočeských a některých bavorských archivech, která umožní v minulosti násilně roztržené archivní fondy znovu spojit do jednoho virtuálního celku prostřednictvím společné webové prezentace (www.portafontium.eu). Projekt je financován z programu příhraniční spolupráce Cíl 3 Česká republika – Svobodný stát Bavorsko 2007–2013.

ÚČASTNÍCI PROJEKTU

Státní oblastní archiv v Plzni

Generální ředitelství státních archivů Bavorska Mnichov

ZAMĚŘENÍ A REALIZACE PROJEKTU

Státní oblastní archiv v Plzni zajistí digitalizaci a prezentaci následujících okruhů archiválií:

- matiky (cca 11 000 knih)
- kroniky (cca 2000 knih)
- fotografie do roku 1948 (cca 90 000 ks)
- listiny, aktový materiál a knihy z provenience cisterciáckého kláštera ve Waldsassenu (uloženy v SOKA Cheb)

Generální ředitelství státních archivů Bavorska zajistí digitalizaci a prezentaci následujících okruhů archiválií:

- Říšský klášter Waldsassen: cca 1900 listin z let 1132–1797 (uloženy ve Státním archivu Amberg)
- Zprávy z bývalé vlasti (Heimatberichte)
- fotografie do roku 1948 (cca 40 000 ks)
- kroniky

Výše uvedené archiválie budou na web dodávány postupně, dokončení se předpokládá v roce 2013.

Projekt PORTA FONTIUM je v České republice dosud zcela ojedinělý. Společnou prezentací digitalizovaných archiválií bude poprvé vytvořeno přímé internetové spojení mezi českými a bavorskými archivy, v němž budou poprvé společně na internetu prezentovány historické prameny značného vědecko-kulturního významu, týkající se obou stran společné hranice. Společná webová stránka Porta fontium byla slavnostně představena dne 8. dubna 2011 v aule cisterciáckého kláštera ve Waldsassenu.

Porta fontium

O B S A H

ÚVODEM – *Petr Hubka* [3]

PERSONALIA [5]

PhDr. Karel Waska šedesátiletý – *Miroslav Eisenhammer* [5]

PROJEKTY [6]

Porta fontium – bavorsko-česká síť digitálních historických pramenů – *Karel Halla* [6]

Acta publica – digitalizace matrik v SOA Plzeň – *Ludmila Novotná* [7]

ZPRÁVY Z CEST [10]

Bádání v Rakouském státním archivu ve Vídni – *Marie Mírková* [10]

Archivy na internetu – zkušenosti, výzvy, vize – *Karel Halla* [13]

Sudetoněmecký archiv v Mnichově – *Ingrid Sauer* [14]

Konference k dějinám česko-bavorského pohraničí 1945–2008 – *Marie Schöntag* [18]

Přerovská konference Vyjděte ze školních světnic! – *Karel Řeháček* [19]

Falza na českém uměleckém a starožitnickém trhu – *Ludmila Novotná* [20]

Od Mondega k Douru: Univerzitní archiv v Coimbre a Oblastní archiv v Portu – *Jan Vaňata* [21]

EXKURZE [27]

Konzervátorská a restaurátorská dílna SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně
Radka Kinkorová [27]

Konzervátorská a restaurátorská dílna SOA v Plzni – *Jana Kopečková* [32]

VÝSTAVY A KONFERENCE [35]

Z archivních depozitářů tachovského archivu – *Jan Edl* [35]

Prezentace horšovskotýnské konzervační dílny v Muzeu Chodska – *Radka Kinkorová* [37]

Muzeum Středních Brd ve Strašicích – *Vladimíra Týcová* [38]

Restaurování a výstava mapy velkostatku Žichovice – *Jana Kopečková* [41]

Jičínsko na plánech z trautmansdorffského archivu (1794–1840) – *Jakub Mírka* [43]

Židé v Čechách – *Jan Edl* [45]

Vzdělávací akce západočeských archivářů: Tradice a současnost – *Miroslav Eisenhammer* [47]

Rokycany a oslavy 900 let od první písemné zprávy – *Hana Hrachová* [50]

NÁVŠTĚVOU U KOLEGŮ [51]

Podnikový archiv Škoda – *Miroslav Eisenhammer* – *Ladislava Nohovcová* [51]

ROZHOVOR [57]

Dr. Thomas Aigner, ředitel Diecézního archivu v St. Pöltnu a prezidentem Mezinárodního centra pro archivní výzkum ICARUS – *Karel Halla* – *Milan Augustin* [57]

ČLÁNKY [62]

K užívání počestěných tvarů cizích pomístních a osobních jmen – *Karel Waska* [62]

Luteránské soudnictví manželského práva v Jáchymově ve světle knihy rozsudků manželských kauz z let 1557–1616 – *Petr Cais* [66]

Kostelní kniha farnosti Lázně Kynžvart – *Hana Knetlová* [75]

Rukopisné noviny a komunikační praxe Adama Matyáše z Trautmansdorffu ve druhé polovině 17. století – *Marie Mírková* [79]

Ludwig van Beethoven a Karlovy Vary: Za vším hledej ženu – *Milan Augustin* [84]

Cesta hudebníků z Loketska do Ameriky v letech 1836 a 1837 – *Vladimír Vlasák* [92]

Domažlické městské brány a stavební regulace města v 19. století – *Tomáš Fencel* [95]

Proměny Lázeňského orchestru v Karlových Varech do 1. světové války – *Antonín Mařík* [105]

O B S A H

Stříbrská kronika Karla Ludwiga Watzky z let 1878–1883: Poslední střípek mozaiky?
Jan Edl – Markéta Novotná [112]

Loketský most přes Ohři – *Eva Vlasáková [121]*

Sklárna Johann Loetz vdova v Rejštejně: Příběh světového úspěchu i úpadku – *Lenka Sýkorová [125]*

Jubilejní muzeum Františka Šafránka v Hedčanech – *Zuzana Kliková [131]*

Vývoj školství v Heřmanově Huti – *Zuzana Kliková [134]*

Soudní spory firmy Johann Lehmann a synové se starostou obce Plesná v polovině 30. let 20. století – *Jan Vaňata [139]*

Pomník Jindřicha Šimona Baara na Výhledech – *Miloslava Svobodová [144]*

Západočeské řeznicko-uzenářské družstvo Plzeň – *Michal Peleška [149]*

Osobní spisy a jejich archivní hodnota na příkladu Říšského poštovního ředitelství Karlovy Vary – *Miroslav Eisenhammer [153]*

Jmenování Jana Masaryka čestným občanem města Jáchymova – *Jarmila Valachová [156]*

Střípky z historie podniku Československé automobilové opravy Plzeň – *Michael Pešták [158]*

Likvidační střediska konfiskovaných majetkových podstat lidových peněžních ústavů na Karlovarsku a Plzeňsku – *Karel Řeháček [160]*

BIBLIOGRAFIE ARCHIVÁŘŮ STÁTNÍHO OBLASTNÍHO ARCHIVU V PLZNI ZA ROK 2010 – *Martina Matušková [165]*

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV V PLZNI V ROCE 2010 – *Simona Pelcová – Milan Augustin Karel Rom [169]*

V posledním roce prvního desetiletí 21. století se Státní oblastní archiv v Plzni představil odborné i laické veřejnosti novou ročenkou, která se obsahem i grafickým provedením přibližuje odbornému archivnímu sborníku, od jehož vydávání bohužel musel z finančních důvodů odstoupit. Kolegům archivářům, ale i širší veřejnosti se tak dostala do rukou publikace, v níž se kromě informací o činnosti jednotlivých pracovišť státního oblastního archivu mohli seznámit s novými poznatky a zkušenostmi z archivářské práce a s výsledky drobnějších badatelských aktivit západočeských archivářů v oboru regionálních dějin. Vedení oblastního archivu zároveň deklarovalo záměr další ročníky sborníku obohacovat o nové pohledy na činnost archivních institucí v regionu a život v nich, postihnout všechny významné aktivity archivů v západních Čechách, ať už jde o archiv státní a jeho okresní pracoviště, o plzeňský městský či soukromé podnikové archivy.

Každoroční vydávání sborníku je také příležitostí ohlednout se za celkovou činnost archivu v předchozím roce. Tento pohled lze rozdělit do několika okruhů, v nichž bylo nutné soustředit pozornost na plnění konkrétních úkolů.

Především se archiv během roku musel vyrovnávat s požadavkem Ministerstva vnitra a připravit základní podmínky k převzetí podnikového archivu Škoda Plzeň, který pak od 1. ledna 2011 oficiálně převzal do své správy a péče. V rámci realizace tohoto úkolu archiv zajistil projektovou dokumentaci a potřebné stavební povolení na úpravy části objektu v Klášteře u Nepomuka, který má sloužit k uložení archiválií bývalého podnikového archivu Škoda Plzeň. Avšak z důvodů úsporných opatření, vyhlášených novou vládou v červnu roku 2010, nemohl archiv zahájit vlastní stavební práce. Vzhledem k nezbytnosti co nejdříve tento problém řešit byly stavební úpravy v uvedeném objektu přesunuty na rok 2011 a následující. Dočasné umístění fondů archivu Škoda bylo pak zajištěno smluvně ve stávajících prostorách bývalé podnikové administrativní budovy, která se stala od podzimu loňského roku majetkem Západočeské univerzity v Plzni.

Druhou investiční akcí minulého roku, kterou se ale nakonec podařilo realizovat v plném rozsahu, byla instalace bezpečnostních systémů v budově Státního okresního archivu Sokolov v Jindřichovicích. I když souhlas k provedení těchto investičních prací vydalo Ministerstvo vnitra až počátkem září, podařilo se během tří měsíců zajistit výběrovým řízením dodavatelskou firmu, která vypracovala projekt obou systémů a provedla celkovou realizaci díla.

Dalším okruhem činností, kterému se věnovala ze strany vedení archivu mimořádná pozornost, byla digitalizace a informatika. Vlastními silami informatiků archivu se podařilo uvést v život nové webové stránky a intranet. V elektronické podobě již pracuje část spisové služby. Ve spolupráci se studenty Západočeské univerzity v Plzni byl vyhotoven elektronický podací deník. Část interní komunikace mezi pracovišti probíhá místo v listinné už jen v elektronické podobě, zejména pokud jde o celý proces posuzování a schvalování archivních pomůcek. Začátkem loňského roku v Chebu a koncem roku v Plzni byly instalovány nové digitalizační přístroje, které

výrazně zefektivnily tuto práci a navíc i významně zkvalitnily její výsledky. Začátkem uplynulého roku se naplnila dohoda o spolupráci s Moravským zemským archivem v Brně, který provozuje portál Acta Publica. Na něm Státní oblastní archiv v Plzni umísťuje digitalizované matriky západních Čech. Po počátečních pracnějších převodech dat a po dokončení přímého spojení bylo zahájeno popisování matrik do databáze v Brně on line. Ke konci roku 2010 již měl zveřejněno celou polovinu všech západočeských matrik včetně jejich popisů.

Jako čtvrtý nejvýznamnější okruh činností státního oblastního archivu lze chápat mezinárodní spolupráci, jejíž základy se položily v roce 2009. Minulého roku se podařilo dovést do požadované podoby projekt „Bavorsko-česká síť digitálních historických pramenů“, který v srpnu schválil Monitorovací výbor programu přeshraniční spolupráce Cíl 3 Česká republika – Svobodný stát Bavorsko 2007–2013, což byl první krok k naplňování dohody mezi Generálním ředitelstvím státních archivů Bavorska a Státním oblastním archivem v Plzni, uzavřené v listopadu 2009 v Mnichově. Během roku oba partneři pracovali na přípravě společných webových stránek „Porta fontium“, na nichž budou umístěny digitalizované archiválie, které budou zajímat badatele na obou stranách hranice. Vedle toho obě strany zahájily přípravu na Česko-bavorském archivním průvodci, jehož knižní vydání se předpokládá v roce 2014. V září minulého roku Státní oblastní archiv v Plzni vstoupil do společného projektu „Překračování hranic - Nové cesty mezi zeměmi 2010–2013, jehož hlavními nositeli jsou město Greiz a občanské sdružení Dialog mit Böhmen z Durynska, Technická univerzita v Chemnitz ze Saska a občanské sdružení Antikomplex z České republiky.

V neposlední řadě věnovalo vedení archivu pozornost péči o archiválie, archivní metodice, spisové službě a zpřístupňování archiválií, základním odborným funkcím archivu. Vybraní zkušení archiváři provedli první sérii metodického školení ke zpřístupňování archivních fondů a sbírek a vyhotovování archivních pomůcek.

Ke konci roku 2010 archiv spravoval celkem 14 655 fondů a sbírek o celkovém fyzickém rozsahu 46 086 bm archiválií, což je o 383,5 bm více než před rokem. Zpracovanost archivních fondů a sbírek se za minulý rok zvýšila o 345 bm a inventarizovanost o 474,7 bm.

Celkově lze výsledky práce Státního oblastního archivu v Plzni, byť se nepodařilo přes vynaložené úsilí realizovat původně plánovanou část stavebních prací v Klášteře u Nepomuka, hodnotit vcelku velmi pozitivně. Opravy objektů v Plasích, Karlových Varech a Rokycanech přispěly ke zlepšení materiálních podmínek archivu. Vybavení archivních pracovišť novou komunikační, digitalizační a počítačovou technikou, jakož i nově koncipovaná publikační činnost a dílčí úpravy v organizaci a řízení archivu, jež byly loni uvedeny do života, mohou být dobrým východiskem k plnění úkolů, které nás v poněkud složitějších podmínkách v nejbližších třech letech čekají.

Mgr. Petr HUBKA
ředitel Státního oblastního archivu v Plzni

PhDr. Karel Waska šedesátiletý

Je až neuvěřitelné, že se letos archiváři ze SOA Plzeň stanou svědky životního výročí, jehož příchod si ani oni, ani jeho nositel dlouho nepřipouštěli, neboť navenek není nijak zjevné. Karel Waska se narodil 10. června 1951 v Plzni rodičům Bedřišce a Karlu Waskovým jako prvorozený syn. Dětství prožil zprvu v Heřmanově Huti a později v Úterý, kam se rodina přestěhovala v roce 1958. Po absolvování Střední všeobecně vzdělávací školy ve Stříbře v letech 1966–1969 se Karel poprvé hlásil o přijetí na katedru pomocných věd historických a archivního studia na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Neúspěšný pokus jej neodradil od zvolené životní cesty. Následující rok strávil jako brigádník ve Státním oblastním archivu v Plzni; po této užitečné praxi složil přijímací zkoušky již bez problémů a v letech 1970 až 1975 vystudoval na FF UK kombinaci historie a archivnictví. Navázaný styk se Státním oblastním archívem v Plzni prohluboval během každoročních prázdninových brigád. Tehdejší vedení v něm vidělo perspektivního zaměstnance, a proto v roce 1973 doporučilo, aby mu bylo uděleno resortní stipendium.

Kromě odborných základů pro další profesionální kariéru získal při studiu na FFUK také svoji budoucí manželku Evu. Manželství, stvrzené den po promoci, dalo kromě dcery Evy a syna Karla v podobě druhé dcery Marie základem další archivářské generaci a v dnešní uspěchané době může sloužit jako důkaz, že stále existují i pevné, dlouhodobé a vyrovnané partnerské svazky.

Po roční vojenské službě složil Karel v roce 1977 rigorózní zkoušku a na základě své diplomové práce s názvem Dějiny poddanského městečka Úterý do konce 17. století (s přihlédnutím k dějinám správy a městské diplomacie) obhájil titul PhDr. V září 1976 nastoupil definitivně na stálé pracovní místo samostatného odborného archiváře do Státního oblastního archivu v Plzni, kam byl přijat již k 1. srpnu 1975, avšak kvůli vojně musel zaměstnání na rok přerušit. Poměrně záhy začal být pověřován vedoucími úkoly – v letech 1979–1981 vedením III. oddělení, které mělo na starosti metodické vedení podnikových archivů a péči o fondy těchto původců. Mimo jiné tehdy zinventarizoval archivní fondy dvou významných

spotřebních družstev – Osvobození Karlovy Vary a Práce Cheb. V prvním čtvrtletí roku 1981 se účastnil mezinárodní archivní stáže v Paříži. Poté, co se na podzim 1981 dr. Macák vzdal ze zdravotních důvodů vedení skupiny ochrany a zpřístupňování Jednotného archivního fondu (JAF), byl Karel Waska pověřen vedením této součásti SOA. Skupinu, jejíž náplň činnosti zahrnovala evidenci JAF, provoz badatelský a styk s badateli, vypracovávání rešerší a tematických soupisů pro žadatele z oblasti veřejné správy, dále péči o archivní knihovnu, provoz konzervátorské a fotografické dílny a posuzování konceptů archivních pomůcek, vedl až do roku 2004. V souvislosti s dalšími organizačními změnami v SOA se poté ujal v rámci 5. a poté 1. oddělení inventarizace paleograficky, jazykově i strukturálně náročného šlechtického rodinného

archivu Coudenhove, na jehož dokončení v současné době pracuje.

Celým obdobím Waskovy práce v SOA Plzeň prolíná rozsáhlá publikační činnost. Z monografických prací jmenujme v roce 1982 vydanou brožuru O vyhnání křížáků z Čech roku 1427. Husitské vítězství u Stříbra a Tachova (spoluautor Vladimír Bystřický), v dalších dvou pracích se věnoval konci druhé světové války v západních Čechách (Americká armáda 1945. Osvobození západních Čech ve fotografiích a dokumentech, Plzeň 1991 (spoluautor Vladimír Bystrický), Americká armáda v Čechách, Praha 1991 (spoluautor Jiří Neumann) a v edici vedut plzeňských podniků využil svoji „podnikářskou“ zkušenost

(Veduty plzeňských podniků. Ze starých firemních papírů 1878–1940, Plzeň 1995). Počátkem druhého tisíciletí byl členem autorského kolektivu jednoho z klíčových děl moderní regionální historiografie – Dějin Plzně v datech (Praha 2004). V četných odborných studiích, které vycházely od začátku 80. let ve sborníku Minulostí západočeského kraje, Výročních zprávách Okresního archivu Domažlice, Západočeském historickém sborníku, Ročence Státního oblastního archivu v Plzni a příležitostných konferenčních či výročních sbornících, se věnoval převážně různým otázkám vývoje poddanských měst a městeček v 16.–18. století. Na prvním místě je zde třeba zmínit celoživotní zájem o historii městečka Úterý, které se stalo objektem Karlova mnohostranného zkoumání – podstatná část jeho odborných článků je Úterý přímo věnována nebo je jím alespoň ovlivněna; navíc ke své běžné

Karel Waska s manželkou Evou pod hradem Libštejn v rámci semináře západočeských archivářů v Liblíně (říjen 2009)

práci též zinventarizoval fond Archiv města Úterý. Z další odborné činnosti nelze opominout účast na bohemikálním výzkumu v mnichovském a drážďanském archivu (Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, Hauptstaatsarchiv Dresden) v letech 1986–2003. Mnichovský výzkum bohemik završil publikováním souhrnu jeho výsledků ve Sborníku archivních prací (Bohemikální výzkum v Bavorském hlavním státním archivu v Mnichově v letech 1985–2003. Sborník archivních prací: Supplementum ročníku LIX, Praha 2009, roč. 59, 238 s.). Archivní časopis pravidelně uveřejňuje jeho souhrnné informace o novinkách v německém archivnictví (z Archivalische Zeitschrift aj.), se zprávami a recenzemi o nově vyšlých zahraničních i domácích publikacích se čtenáři setkávají v regionálních i celostátních odborných periodikách. Jejich úroveň přitom ovlivňuje nejen jako autor, ale i jako dlouholetý člen redakční rady Archivního časopisu a sborníku *Minulosti západočeského kraje*.

Svoje odborné zkušenosti zúročil Karel Waska i přednáškovou činností. Kromě účasti v regionálních přednáškových cyklech pro veřejnost pořádaných Archivem města Plzně má nepominutelný význam zejména jeho externí působení na Právnické fakultě Západočeské univerzity v Plzni v letech 1998–2009, kde vyučoval dějiny státu a práva (vedl semináře předmětu České a slovenské právní dějiny, později přejmenovaného na České a československé právní dějiny). Působil v tomto oboru jako zkoušející, byl vedoucím i oponentem řady bakalářských, diplomových i rigorózních prací a podílel se na vědecké činnosti katedry. Rozšířil tak okruh svých zájmů i na právní historii.

Suchým výčtem odborné činnosti však není možné toto výroční pojednání zakončit. Pro ty, kteří ho znají, je Karel především otevřenou studnicí archivního a histo-

rického vědění. Díky svým zkušenostem a celoživotnímu zájmu o vývoj oboru nejen v praktické, ale i teoretické rovině představuje autoritu, ke které se obracejí o radu méně zkušení kolegové s vědomím, že nebudou odmítnuti, ale dostane se jim zasvěcené a argumenty podložené odpovědi. Někdy se jim nádvkem dostane i dobré anekdoty, jichž je Karel též znalcem a mistrným vypravěčem. Při diskusi o odborném problému ho máloco dokáže rozčílit, a pokud snad ano, stejně mu to neubírá na šarmu gentlemana starého amerického Jihu poloviny devatenáctého století. V minulém životě si ho představuji na verandě haciendy s černým širákem na hlavě, koltem u pasu, doutníkem v koutku úst a stříbrnými ostrohami na botách. A když na setkání západočeských archivářů v podvečer bere do ruky kytaru, vždycky v něm toho jižanského gentlemana vidím – byť už usedlého a obdařeného třemi vnoučaty.

Ať ti, Karle, přinášejí radost a ještě nějaká přibudou. Ať se ti daří najít čas kromě práce i na rodinu a osobní zájmy... a ať k heslu „Karel Waska“ v historických bibliografiích přibývají další položky.

Miroslav EISENHAMMER

Pozn. red.: U příležitosti tohoto jubilea vyšel v Plzni 2011 *Sborník k poctě Evy a Karla Waskových, západočeských archivářů*, jež vydala vlastním nákladem jejich dcera Marie Wasková.

Porta fontium – bavorsko-česká síť digitálních historických pramenů

Když se delegace SOA v Plzni v červnu 2009 poprvé sešla na půdě Generálního ředitelství bavorských archivů s nejvyššími představiteli bavorského archivnictví, nikdo z nás netušil, jak plodná a rozsáhlá spolupráce z tohoto seznamovacího jednání vzejde. Rok 2010 a začátek roku 2011 se pak stal přelomovou epochou v dějinách zahraničních vztahů západočeských a bavorských archivů. Již v minulém čísle ZČA 2010 kolega Milan Augustin informoval o náplni plánovaného projektu bavorsko-české sítě digitálních historických pramenů. Společná iniciativa a vůle tento záměr realizovat nakonec vyústila v listopadu roku 2009 k podání společné žádosti o dotaci z evropských strukturálních fondů v rámci programu evropské územní spolupráce Cíl 3 Česká republika – Svobodný stát Bavorsko 2007–2013. Vedoucím partnerem se stal SOA v Plzni, koordinací projektu zajišťuje Karel Halla, ředitel SOkA Cheb.

Na začátku srpna 2010 bylo centrále SOA v Plzni doručeno oznámení, že předložený projekt splnil všechny předepsané náležitosti a byl rozhodnutím Monitorovacího výboru programu přeshraniční spolupráce Cíl 3 naplánován k realizaci. S řídicím orgánem (Bavorské státní ministerstvo hospodářství, infrastruktury, dopravy a technologie) byl zahájen proces uzavírání Rámcové smlouvy s vedoucím partnerem projektu. V návaznosti na Rámcovou smlouvu pak následně došlo na konci roku 2010 k uzavření Smlouvy o podmínkách realizace projektu mezi Národním orgánem (Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky) a SOA v Plzni. Národním orgánem nám rovněž bylo vydáno Rozhodnutí o poskytnutí dotace ze státního rozpočtu na spolufinancování projektu.

Tyto nezbytné formální úkony tak oficiálně posvětily vše, co bylo západočeskými a bavorskými archivy naplánováno.

Vedle výše uvedených aktivit byla rovněž zahájena čilá digitalizace vybraných archiválií. Digitalizační pracoviště v Chebu začalo s rozsáhlou digitalizací městských, obecních, školních, farních, spolkových a jiných kronik, které do Chebu proudily ze všech archivů v rámci SOA v Plzni. Na jednání komise pro mezinárodní spolupráci pak začaly postupně vznikat první náčrtů databázové struktury internetového portálu. Na společných schůzkách byla definována metadata pro čtyři základní typy archiválií, které budou postupně na webu prezentovány, totiž matriky, kroniky, listiny a fotografie. Takto předjednané náležitosti prohlížeče byly prezentovány našim bavorským partnerům, se kterými jsme se za tímto účelem dvakrát sešli v Chebu. Za bavorskou stranu se jednání zúčastnili vedoucí Generálního ředitelství bavorských archivů Margit Ksoll-Marconová, ředitelka Státního archivu Amberg Ritta Sagstetterová, Michael Unger a Christoph Bachmann, koordinátoři projektu za bavorskou stranu. SOA v Plzni pak reprezentovali ředitel Petr Hubka a dále Karel Halla a Milan Augustin, ředitelé SOkA Cheb a Karlovy Vary.

Od počátku roku 2011 započaly přípravné práce na webovém prohlížeči portálu Porta fontium. Profesionální grafik vytvořil návrh vzhledu stránek a vzájemná spolupráce tří komisí ředitele SOA v Plzni (komise pro informatiku a digitalizaci, komise pro publikační činnost a webové stránky, komise pro mezinárodní vztahy a spolupráci) pak vše dovedla ke zdárnému konci, takže 8. dubna 2011 mohl být projekt Porta fontium slavnostně zahájen v německém

Prezentace společného projektu plzeňského SOA a bavorských státních archivů v cisterciáckém klášteře ve Waldsassenu. Zprava: Margit Ksoll-Marcon, Petr Hubka, Karel Halla, Michael Unger

Spuštění webového prohlížeče Porta fontium slavnostním pokliknutím: Emilie Müllerová, bavorská ministryně pro evropské a spolkové záležitosti, a Ondřej Veselský, ředitel odboru Evropské unie a mezinárodního práva Ministerstva vnitra

Waldsassenu a webové stránky poprvé představeny veřejnosti. Tento slavnostní akt svou účastí poctilo několik významných osobností z oblasti politiky, kulturního a společenského života, ale i mnoho kolegů archivářů a historiků z Bavorska a České republiky.

Za waldsassenského opatství cisterciáček shromáždění pozdravila ctihodná matka abatyše M. Laetitia Fechová, za Generální ředitelství bavorských archivů svůj projev pronesla vedoucí Margit Ksoll-Marcon, za hlavního partnera, tj. SOA v Plzni, pak ředitel Petr Hubka. Následovala zdravice bavorské ministryně pro evropské a spolkové záležitosti paní Emilie Müllerové, která vyzdvihla velmi přátelského ducha přeshraniční spolupráce obou partnerů. Dějiny nejsou podle ní pouze strohou minulostí, jedná se o stále nové a nové vrstvení událostí na půdě společné historie. „Moderní brána k pramenům má přinést cenný vhled a poznání především pro budoucnost.“ V zastoupení náměstka ministra vnitra ČR Františka Vavery vystoupil Ondřej Veselský, ředitel odboru Evropské unie a mezinárodního práva, který vyzdvihl tento počín jako vzorovou spolupráci státních institucí. Samotný vznik, obsah a budoucí náplň portálu představili postupně koordinátoři projektu Karel Halla a Michael Unger, archivní rada Generálního ředitelství bavorských archivů.

Projekt Porta fontium se za krátkou dobu své existence ukázal jako jeden ze základních pilířů vzájemné spolupráce západočeských a bavorských státních archivů. Samozřejmě nás čeká ještě spousta práce při digitalizaci, vytváření databází, doplňování metadat a průběžné aktualizaci portálu.

Slavnostní spuštění ve Waldsassenu dovršilo pouze první etapu spolupráce, která se jistě bude i nadále slibně rozvíjet. Důkazem toho je fakt, že obě strany podporují realizaci nového projektu Česko-bavorského archivního průvodce, který, doufejme ještě více utuží již nyní nadstandardně dobré vzájemné vztahy obou institucí.

Karel HALLA

Porta fontium

Acta publica – digitalizace matrik v SOA Plzeň

Také v roce 2010 se 1. oddělení Státního oblastního archivu v Plzni podílelo na rozsáhlém a dlouhodobém projektu zpřístupnění sbírky matrik bývalého Západočeského kraje v digitální podobě. Nadále spolupracujeme s Moravským zemským archivem v Brně, který je hlavním poskytovatelem aplikace a koordinátorem digitálního prohlížeče Acta publica. V současné době je k projektu připojen ještě Státní oblastní archiv v Praze a Diözesenarchiv St. Pölten.

Projekt Acta publica je spolufinancovaný z Evropského fondu pro obnovu a rozvoj v rámci projektu příhraniční spolupráce na roky 2007–2013. Heslo projektu je Gemeinsam mehr erreichen – Společně dosáhneme více.

Jako každý rozsáhlý databázový projekt prošel i prohlížeč Acta publica během roku 2010 několika úpravami, což bohužel mělo za následek dlouhodobé odstávky a zpomalení editačních prací. Od poslední odstávky v červenci 2010 naštěstí dochází již jen k ojedinělým a předem hlášeným výpadkům v souvislosti s aktualizací dat.

Pracovní skupině ze SOA v Plzni se podařilo od počátku roku 2010 popsat 2364 matričních knih. Z toho v 1. oddělení 1738 matrik z farních obvodů, jejichž názvy začínají písmeny H–K. V digitalizačním pracovišti SOKA Cheb byly zdigitalizovány fary začínající písmeny N a O; celkem bylo popsáno 626 matrik.

Digitalizace matrik postupuje v abecedním pořadí, takže v roce 2011 jsou v Plzni popisovány fary od písmene L, v Chebu od písmene P. Samozřejmě se editují i přírůstky k již popsaným farám a podle potřeby doplňují či opravují starší záznamy. Od října do prosince 2010 zaměstnával archiv pro potřeby projektu i brigádníky, a to jak k editaci snímků, tak k jejich přejmenování. Stále trvá disproporce mezi rychlostí, s jakou dokumentátorka Jana Pelcrová matriky skenuje (průměrně 1000 snímků za den), a rychlostí popisu knih.

Data nejsou do centrální databáze přidávána průběžně – vzhledem k jejich velkému objemu je nutné, aby byla převážena do Brna fyzicky na externím disku. Ke konci roku 2010 byla až na výjimky zkompletována písmena K–O. Z pracoviště Plzeň chybějí části snímků písmene M, z pracoviště Cheb ojediněle snímky far písmen N a O.

Co se týče samotného prohlížeče Acta publica, je nyní uživatelsky o něco příjemnější než na počátku roku 2010. Úprava vzhledu proběhla během červencové odstávky. Je možné volit mezi českou a německou jazykovou verzí. Z ohlasů v rubrice Nástěnka víme, že badatelé mezi sebou spolupracují a pomáhají si s vyhledáváním, čtením či překlady textů.

Vyhledávání v matrikách začíná přes volbu požadovaného připojeného archivu. Dále se zadává buď jméno hledané obce, nebo signatura. V Moravském zemském archivem je číselná – matriky mají řazeny podle okresů a pak teprve podle farností. V SOA Praha a Plzeň se jedná o tradiční slovní název

fary a pořadové číslo (např. Hranice 11). V našich matrikách dosud není možné vyhledávat podle jednotlivých obcí, pouze podle názvů far. MZA a SOA Praha již vyhledávání přes obce umožňují – objeví se všechny matriky, v nichž se obec vyskytuje. Diecézní archiv v St. Pöltenu s pojmem obce vůbec nepracuje, matriky jsou zde členěny pouze podle far. Má však oproti českým archivům jednu odlišnost – pokud jsou v knize vedeny společné záznamy pro narozené, oddané a zemřelé, je možné si nechat zobrazit pouze např. záznamy o oddaných a není nutné listovat celou matrikou jako v našem případě.

Co se týče naplněnosti databáze daty, SOA Praha je na začátku, zveřejnil prvních 1596 matrik. MZA Brno má kompletní slovní popisy, chybějí však prozatím snímky např. z brněnských matrik a snímky dodatků. DA St. Pölten má pravděpodobně prakticky kompletní obrazová data, ale slovní popisy knih zde vůbec nenajdeme, neboť prohlížeč má odlišnou strukturu než u českých a moravských archivů. SOA Plzeň má nejpodrobnější slovní popisy knih včetně citací z hřbetů, desek a titulních stran a popisů poškození. Také jsou tu uvedeny údaje o drobných lokalitách – např. mlýnech či hamrech, nebo podchyceny netypické záznamy – např. v matrikách evangelické fary Hranice množství

snoubenců ze sousedního Německa, záznamy vztahující se ke šlechtickým rodům, zajímavé nematriční zápisy, ilustrace apod.

Nejpalčivějším problémem zpracování matrik v plzeňském SOA je databáze obcí přiřazených k jednotlivým matrikám, která stále není kompletní. Její revize a doplnění údajů o drobných lokalitách budou nezbytné.

Urychleně bylo nutno řešit zakrývání dosud nepřístupných záznamů vzhledem k zákonu č. 301/2000 o matrikách, tj. všechny snímky mladší 100 let (narození) a 75 let (oddaní a zemřelí). Matrika se tedy digitalizuje celá a nepřístupné snímky se opatří speciálním popisem, jenž po uplynutí ochranné lhůty umožní jejich automatické zpřístupnění. Typickým příkladem jsou matriky některých obcí fary Chyšce, které začínají rokem 1785, ale zápisy jsou vedeny ještě pro příchozí dosídlence ještě po roce 1948.

Zpřístupnění matrik na internetu výrazně odlehčilo i badatelně SOA, a to nejméně o třetinu badatelů, neboť zájemci o studium matrik patří mezi nejčastější.

Z důvodů ochrany originálů matričních knih bude prohlížeč Acta publica využíván i přímo v badatelně SOA. Zájemce o studium dostane buď mikrofilm do čtecího přístroje, nebo mu bude umožněn na minipočítači přístup

Některé z matrik jsou bohatě výtvarně vyzdobeny:

Vlevo: Karlovy Vary 9 (1707–1718), matrika narozených s portréty světců na předsádce knihy

Vpravo: Kladruby 31 (1750–1770), matrika oddaných – titulní list s vyobrazením uzavření sňatku

do databáze. Originál knihy by měl být předkládán pouze v případech, kdy matrika není ještě zdigitalizována.

Statistika přístupů na stránku www.actapublica.eu za období od ledna do října 2010 – jedná se o všechny čtyři připojené archivy – je následující: celkem 274 899 návštěv, průměrná doba návštěvy přes 11 minut, denně se přihlašuje průměrně 1500 uživatelů. Údaje ovšem zkreslují přístupy z takových destinací jako je Uzbekistán, Thajsko nebo Bulharsko – odtud se jistě nepřihlašují zájemci o genealogická

bádání, jako spíše šiřitelé spamu nebo přihlášení omylem. Vážní zájemci pocházejí nejčastěji z České republiky (téměř 187 tisíc přístupů), Německa (55 tisíc) a Rakouska (15 tisíc). Zájemci z ostatních zemí se přihlašují z míst se silnou komunitou potomků emigrantů – tedy USA, Kanada, Švýcarsko, Brazílie. Acta publica mají příznivce i na Slovensku, v zemích Beneluxu, v Itálii a docela vyčnívají Turecko, Indie a Peru, kde je vykazována nejdelší doba přihlášení uživatelů.

Ludmila NOVOTNÁ

Janovice nad Úhlavou 2 (1729–1786), matrika zemřelých s vyobrazením pohřebního průvodu a uložení zesnulého do hrobu

Bádání v Rakouském státním archivu ve Vídni

Druhou polovinu května roku 2010 jsem strávila ve Vídni, kde jsem v Rakouském státním archivu pracovala na příspěvku pro publikaci *Průvodce po fondech a sbírkách Rakouského státního archivu pro českého návštěvníka*. Na vzniku této příručky se podílí kolektiv archivářů a historiků z Národního archivu a z českých univerzit, kteří mají zkušenosti se studiem fondů a sbírek v Rakouském státním archivu. Průvodce vzniká v rámci projektu Grantové agentury České republiky, jehož nositelem je Národní archiv a řešitelem Jan Kahuda. Přípravovaná příručka by měla čtenářům poskytnout informace o bohemikálních dokumentech uložených v Rakouském státním archivu, kterých je vzhledem ke společným českým a rakouským dějinám do roku 1918 a provázanosti řady archivních fondů velké množství.¹ Průvodce by nemohl vzniknout bez úzké spolupráce s kolegy z Rakouského státního archivu, kteří zajistili autorům příspěvků vhodné podmínky pro bádání a během studia jim poskytovali potřebné informace. Jednotlivá oddělení, fondy a sbírky Rakouského státního archivu, které obsahují dokumenty k českým dějinám, jsou totiž značně rozsáhlé a zdaleka ne všechny mají moderní archivní pomůcku.

Mým úkolem bylo popsat pro průvodce fond *Familienarchiv Trauttmansdorff*, který je těsně provázán s fondem *Rodinný archiv Trauttmansdorffů*, uloženým na pracovišti Klášter SOA v Plzni. S bádáním ve vídeňském rodinném archivu Trauttmansdorffů mám zkušenosti od roku 2005, kdy jsem v něm hledala informace pro svou diplomovou práci. Tehdy jsem mohla díky stipendiu česko-rakouského fondu Aktion strávit ve Vídni a zdejších bohatých archivech a knihovnách tři měsíce. Ve fondu *Familienarchiv Trauttmansdorff* jsem bádala v následujících letech ještě několikrát v souvislosti s přípravou své disertační práce. *Fond Familienarchiv Trauttmansdorff*, uložený v samostatném oddělení Rakouského státního archivu *Allgemeines Verwaltungsarchiv*, obsahuje podstatnou část dochovaných písemností hlavní linie rodu Trauttmansdorffů. Největší část tohoto fondu tvoří původní trauttmansdorffský rodinný archiv uložený do konce 18. století na zámku v Horšovském Týně. V devadesátých letech 18. století byla většina rodinných písemností z Horšovského Týna převezena do vídeňského paláce Trauttmansdorffů v ulici Herrengasse, kam bylo v té době přesunuto i sídlo ústřední správy trauttmansdorffských statků. V Horšovském Týně zůstala jen malá část z původního archivu, která byla v době převozu pravděpodobně rozptýlena mezi písemnostmi správy horšovskotýnského panství. V průběhu 19. století a v první polovině 20. století byly na zámku v Horšovském Týně shromažďovány další rodinné písemnosti členů rodu, kteří zde sídlili. V roce 1945 byly dokumenty, které se nacházely na zámku Horšovský Týn, spolu s dalším majetkem rodiny na základě tzv. Benešových dekretů zkonfiskovány. V současnosti tvoří fond *Rodinný archiv*

Trauttmansdorffů uložený na pracovišti Klášter ve Státním oblastním archivu v Plzni a je přístupný na základě moderní archivní pomůcky.²

Dokumenty odvezené do Vídně měly odlišné osudy. Ještě před převozem byly uspořádány Františkem Hoffmannem, sekretářem Františka Norberta z Trauttmansdorffu. V roce 1903 byl rodinný archiv, doplněný o pozůstalosti členů rodu žijících v 19. a 20. století, předán Rakouskému státnímu archivu jako depozitum.³ V té době byl však původní pořádek staré části fondu již porušen. Po několika pokusech o vytvoření nového systému rodinného archivu bylo v 70. letech 20. století rozhodnuto uspořádat nejstarší část rodinného archivu znovu podle původního systému Františka Hoffmanna z konce 18. století, který ostatně zachycuje původní archivní repertář. Vídeňský fond *Familienarchiv Trauttmansdorff* je dodnes majetkem rodiny Trauttmansdorffů a badatelům je přístupný na základě povolení udělovaného majitelem. Fond obsahuje velké množství bohemik pocházejících především z období 17.–19. století, která budou podrobně popsána v připravovaném průvodci po Rakouském státním archivu. Jedná se o písemnosti týkající se správy všech trauttmansdorffských majetků ležících v Čechách, majetkoprávní dokumenty členů rodu, osobní korespondenci, ale například i několik starých pozemkových knih.

Familienarchiv Trauttmansdorff lze studovat v badatelně na hlavním pracovišti Rakouského státního archivu, které se nachází v ulici Nottendorfer Gasse na jihovýchodním okraji Vídně. Na tomto centrálním pracovišti sídlí většina oddělení archivu – Všeobecný správní archiv, Finanční archiv a Archiv dvorské komory, Vojenský archiv, Archiv republiky a knihovna. Archiv dvorské komory měl donedávna samostatné sídlo a badatelnu v Johannesgasse, nedaleko známé vídeňské třídy Kärtner Strasse. V této půvabné staré budově působil v letech 1832–1856 jako ředitel Archivu dvorské komory dramatik a básník Franz Grillparzer, který se k archivářské práci uchýlil po neúspěchu jedné své divadelní hry. Badatelé, zabývající se raně novověkou šlechtou habsburské monarchie, tu studovali především dvorské účetní knihy, které byly uloženy ve starých dřevěných regálech sahajících vysoko ke klenutým stropům. Dnes je budova pro veřejnost uzavřena a dokumenty z tohoto archivu se předkládají na centrálním pracovišti na Erdbergu. Samostatné sídlo i badatelnu má dosud oddělení Domácí, dvorský a státní archiv, sídlící v centru Vídně nedaleko minoritského kostela.

Badatelům se před návštěvou Rakouského státního archivu doporučuje nejdříve kontaktovat příslušné oddělení a dotázat se na existenci požadovaných dokumentů. Pokud zná badatel konkrétní signatury, může si archiválie předem objednat pro svou první návštěvu. Na internetu je přístupný archivní informační systém, který poskytuje údaje o fondech i archiváliích na úrovni jednotlivých signatur. Databáze umožňuje vyhledávání podle různých kritérií. Systém zatím neobsahuje kompletní údaje o všech fondech Rakouského státního archivu, ale je průběžně doplňován. Při objednávání

Budova hlavního sídla Rakouského státního archivu v Nottendorfer Gasse

archiválií v badatelně jsou k dispozici tištěné archivní pomůcky, které poskytují podrobné informace o zpracovaných fondech. Pokud potřebuje badatel poradit, může se obrátit na službu v badatelně. V Rakouském státním archivu jsou kompetence této služby rozlišovány na dvě skupiny. „Hlavní služba“ provede badatele prvními administrativními kroky při první návštěvě, poradí mu případně také při výběru archiválií či odkáže na kolegu specializovaného na dané téma. „Pomocná služba“ poskytuje radu a pomoc s technickými záležitostmi a nakládáním s vybranými archiváliemi (např. kopírováním).

Českého návštěvníka asi nejvíce překvapí skutečnost, že nahlížení do archivních fondů a využívání knihovny je v Rakouském státním archivu zpoplatněno. Při první návštěvě si badatel musí nejprve zakoupit v pokladně návštěvnickou kartu, jejíž cena je odstupňována podle délky studia. Týdenní karta stojí 10 euro, měsíční 21 euro a za kartu na celý kalendářní rok zaplatí badatel 42 euro. Kartu je třeba mít u sebe a předkládat ji službě, která ji každý den označí. Po zakoupení karty se badatel může odebrat do badatelní, kde vyplní badatelský list. Pro každé oddělení archivu je třeba užít samostatného badatelského listu. Podstatným rozdílem oproti praxi v českých státních archivech je zákaz

používání vlastního reprodukčního zařízení ve všech odděleních Rakouského státního archivu. Z volného aktového materiálu vzniklého po roce 1900 si návštěvník může zhotovovat kopie v badatelně na samoobslužných kopírkách opatřených automatem na mince. Kopie z ostatních dokumentů vyhotovují pracovníci archivu na základě badatelem vyplněného formuláře. V nedávné době byla pro badatele zavedena povinnost používat při manipulaci se všemi archiváliemi ochranné rukavice, které dostane badatel v pokladně při první návštěvě při zakoupení návštěvnické karty. Služba v badatelně používání rukavic vyžaduje a jejich nošení je pravidelně kontrolováno.⁴

1 Průvodce po Rakouském státním archivu poskytne zkušeným badatelům i široké veřejnosti informace o struktuře a historii Rakouského státního archivu a jeho fondů a sbírek. Publikace by měla vyjít do konce roku 2011.

2 Současný fond Rodinný archiv Trauttmansdorffů obsahuje archiválie, které byly v roce 1945 uloženy na zámku v Horšovském Týně a které tehdy převzal spolu s dalším majetkem Trauttmansdorffů do vlastnictví československý stát. Gustav HOFMANN, *Rodinný archiv Trauttmansdorffů 1600-1945*, Inventář, Klatovy 1981, s. X–XI.

3 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, karton č. 141, inv. č. 1495, depozitní smlouva ze dne 10. ledna 1903.

4 Podrobné informace pro badatele o podmínkách využívání fondů Rakouského státního archivu lze najít na jeho webových stránkách <http://www.oesta.gv.at/>.

Pohled na údolí Dunaje z kopce Leopoldsberg směrem ke Klosterneuburgu

Během svých badatelských návštěv vídeňských archivů a knihoven pravidelně využívám ubytování v penzionu Stephanushaus v Ungargasse. Pobyt v květnu roku 2010, kdy jsem zpracovávala příspěvek pro průvodce po Rakouském státním archivu, byl ovšem výjimkou, neboť jsem mohla využít soukromého ubytování určeného pro všechny autory připravovaného průvodce. Ubytování ve Stephanushausu provozují sestry benediktinky, kterým dům slouží zároveň jako klášter. Vybavení pokojů je sice prosté, ale plně dostačující. V ceně pokojů je snídaně a na každém pokoji možnost připojení k internetu. Čeští badatelé, zejména studenti, využívají služby Stephanushausu během svých studijních pobytů ve Vídni velmi rádi. Cena je totiž v porovnání s hotely či penziony velice výhodná, stejně jako jeho poloha, neboť leží v blízkosti stanice metra U3 Rochusgasse, tedy tři stanice od sídla hlavního pracoviště Rakouského státního archivu. Na Erbergu je také autobusové nádraží pro mezinárodní linky, zajišťující spojení Vídně se střední a jihovýchodní Evropou, mimo jiné i s Prahou.

Český návštěvník Rakouského státního archivu by si měl při plánování termínu své studijní cesty dát pozor na množství rakouských státních svátků, spojených především s průběhem církevního roku, během nichž jsou státní archivy pochopitelně uzavřeny. K nemilému překvapení badatele se tak původně zamýšlená doba jeho studia v archivu může nečekaně zkrátit. Na druhou stranu lze neplánovaný volný čas využít pro poznání pamětihodností Vídně, třeba i míst spojených s tématem studia. Ovšem možnost

kulturního vyžití nabízí někdejší centrum rakouské monarchie nespočet, takže i při opakovaných návštěvách města je stále co objevovat. Doporučovat návštěvu honosných paláců, kostelů, parků, muzeí či kaváren připomínajících slavnou minulost města a někdejšího habsburského soustátí je zbytečné. V jarních a letních měsících roku je lákavější než centrum města návštěva výletních míst v jeho blízkém okolí, která leží v dosahu městské hromadné dopravy. Idylická výletní atmosféra panuje například na březích původního dunajského koryta (Alte Donau) nebo na Dunajském ostrově (Donauinsel). Výlet na oba vídeňské kopce, Kahlenberg a Leopoldsberg, se vyplatí především pro skvělé výhledy na město a údolí Dunaje. Pro cestu zpět do centra je nejvhodnější zvolit klikaté cesty vedoucí skrz vinice, pokrývající jižní svahy obou kopců. Po nich lze dojít až do městské části Grinzing. V této původně staré vinařské vsi se ve vnitřních dvorech starých hospodářských stavení skrývají útulné rodné hospůdky s vyhlášenou domácí kuchyní a vínem.

Rakouská metropole a její bohaté archivy a knihovny nabízejí českým badatelům a badatelkám pro jejich práci takřka nepřehledné množství zdrojů. Jen samotný pobyt v bývalém centru mnohonárodnostní monarchie je velmi inspirativní. Historie a tradice se tu sice staví na odív, ale přitom se docela dobře snese s extravagancí a kulturou přistěhovalců z celého světa.

Marie MÍRKOVÁ

Archivy na internetu – zkušenosti, výzvy, vize

Ve dnech 23.–25. listopadu 2010 se ve Vídni konala mezinárodní konference *Archivy na webu – zkušenosti, výzvy, vize*, zaměřená na prezentaci projektů souvisejících s digitalizací a jejich následného publikování na internetu. Zajímavým a velmi diskutovaným podtématem se staly i nové sociální sítě jako možné zdroje propagace a prezentace jednotlivých institucí a projektů na webu. Konferenci zorganizovala společnost ICARUS ve spolupráci s Rakouským státním archivem ve Vídni, který také poskytl potřebné zázemí pro konání celé akce. Počet účastníků se vyšplhal takřka na 160 odborníků z oblasti archivnictví a knihovnictví. Celkem 31 účastníků z 11 evropských zemí (Rakousko, Španělsko, Německo, Chorvatsko, Itálie, Česká republika, Slovenská republika, Polsko, Maďarsko, Švýcarsko a Holandsko) předneslo své příspěvky v anglickém a německém jazyce. Konference byla rozdělena do 4 bloků: 1. Současné a budoucí výzvy pro archivy na webu; 2. Archivní spolupráce v Evropě; 3. Osvědčené postupy; 4. Archivy a výzkum.

O slavnostní zahájení konference a úvodní slovo se postarali prof. dr. Lorenz Mikoletzky, generální ředitel Rakouského státního archivu ve Vídni, a prezident spolku ICARUS, dr. Thomas Aigner. Po uvítacích projevech se slova ujal v úvodním seznamovacím bloku Manfred Matzka z úřadu spolkového kancléře Rakouské republiky, který představil rozsah a využití služeb *e-gouvernementu 2.0* v Rakousku. Jednalo se hlavně o služby typu elektronické platby, záležitosti živnostníků, zakládání, management a likvidace firem a v neposlední řadě i problematiku tzv. *Bürgerkarte* (karta občana). Stefano Vitali z Boloně před posluchači rozprostřel úvahy o poskytování a zprostředkovávání digitálních informací badatelům a o budoucnosti archivářské profese vůbec. Dle jeho názoru se radikálně mění pozice archiváře jako zprostředkovatele archiválie a tuto úlohu plně přebírá internetová prezentace, přičemž osobní kontakt mezi archivářem a badatelem postupně zcela zmizí.

Následoval příspěvek Manfreda Thallera z univerzity v Kolíně nad Rýnem, který předstřel technické koncepty a vývojové procesy právě budovaného projektu *Digitální archiv Horního Porýní a Westfálska*. Podrobně se věnoval popisu od transformace dat až po výsledný produkt prezentovaný v prohlížeči koncovému uživateli. Zaobíral se také řešením konfliktů, které vznikají v případě spolupráce portálu Monasterium s dalšími projekty, využívajícími tutéž softwarovou platformu a databázovou strukturu. Zajímavým a inspirativním aspektem jeho příspěvku byla i skutečnost, že na základě jeho dlouholetých zkušeností jednoznačně doporučil průběžné zpřístupňování digitalizmů bez čekání na celkové dokončení digitalizace všeho archivního materiálu.

Úvodní pracovní sekce nesla název Současné a budoucí výzvy pro archivy na webu a první příspěvek *Od služebníka k poskytovateli služeb* přednesl ředitel Hornorakouského zemského archivu Gerhart Marckgott. Zaobíral se vývojem archiváře a jeho obrazu od 19. století jako (historik a badatel) až k poskytovateli služeb a IT manažerovi 21. století. Mimo jiné také vyslovil požadavek na reorganizaci archivního

studia na univerzitách. Na konci si položil otázku, zda má současný archivář zůstat klasickým archivářem, či se stát informatikem a manažerem, což vyvolalo rozsáhlou polemiku mezi zastánci tradičního archivnictví a zastánci technického pokroku v praxi. Výsledkem sporu bylo konstatování, že se vlastně profil archiváře již změnil na archiváře-historika v kombinaci s technicky zdatným manažerem. Alina Pavelescu z Bukurešti hovořila o problematice výstavby archivního informačního systému v Rumunsku, o zpracovávání archiválií v elektronické podobě a právních aspektech přístupu veřejnosti k archivním dokumentům. Publikum v sále také seznámila s online databází fotografií *Fototeca*, obsahující digitalizované fotografie z období komunismu 1945–1989.

Příspěvek *Archivy na webu 2.0: nové kontexty, nové možnosti (Facebook, Flickr, YouTube)* prezentovala knihovnice Lisabonské univerzity Marta Nogueira. Poukázala na stále častější využívání sociálních sítí pro prezentaci činnosti kulturních a paměťových institucí včetně archivů a zároveň upozornila jak na možné zneužití třetí osobou, tak na nejrůznější nevhodné příspěvky. Katharina M. Bergmayr z vídeňské knihovny přednesla referát *Digitálně sociálně? Šance a výzvy sociálních sítí pro knihovny a archivy*, v němž na konkrétních příkladech ukázala využití sociálních sítí pro komunikaci se zákazníky, získávání nových čtenářů a v neposlední řadě i zlepšování poskytovaných služeb. Dotkla se také problematiky nutných personálních výdajů při využívání a udržování služeb prostřednictvím výše uvedených sítí.

Ve večerních hodinách proběhl slavnostní ceremoniál udílení čestných členství spolku ICARUS. Novými čestnými členy se stali pánové Václav Babička (Archivní správa MV), Karl Brunner (Institut pro výzkum rakouských dějin) a Lorenz Mikoletzky (Rakouský státní archiv).

Druhý den konference zahájila sekci Archivní spolupráce v Evropě paní Heidemarie SPECHT z Diecézního archivu v St. Pölten, která představila projekt ENArC (*The European Network on Archival Cooperation*), na němž spolupracuje 14 partnerů z 10 evropských zemí. Jeho cílem je především zintenzivnění a rozšíření sítě ICARUS a lepší výměna informací mezi jednotlivými partnery. Luis Enseñat-Calderon z Madridu představil projekt APENet (*The European Portal for Documents and Archives*), jehož hlavním cílem je nový internetový portál, který umožní rešerše napříč všemi digitalizovanými daty. Gerald Maier ze Zemského archivu Baden-Württemberg přednesl příspěvek s názvem *Europeana a Německá digitální knihovna – stav a perspektivy pro archivy*, ve kterém představil projekt Německá digitální knihovna a jeho propojení s projektem *Europeana*. Záměrem je sdružení více jak 30 000 kulturních a vědeckých institucí a zprostředkování informací z jejich internetových prezentací.

Vladka Lemič z Chorvatského národního archivu seznámila účastníky konference s chorvatským archivním informačním systémem *ARHiNET*. Jedná se o webovou aplikaci obsahující několik modulů: ARHiNET slouží jako národní integrovaný systém na výměnu informací všeho druhu (textové, grafické, kartografické, audiovizuální, elektronické apod.). Peter Pavel Klasinc z Mezinárodního archivního institutu v Triestu a Mariboru prezentoval činnost institutu a práce na vícejazyčném slovníku archivní terminologie. Karel Halla ze

Státního oblastního archivu v Plzni prezentoval projekt *Porta fontium* – bavorsko-česká síť digitálních historických pramenů, který je realizován díky dotaci z programu územní spolupráce Cíl 3 Česká republika – Svobodný stát Bavorsko. Cílem projektu je zejména zpřístupnění archiválií s přeshraničním dopadem na internetu (www.portafontium.eu).

Sekci Osvědčené postupy zahájil András Sipos s prezentací maďarského archivního portálu www.archivportal.hu, na němž se podílí 21 maďarských archivů. Databáze obsahuje mj. inventáře více jak 30 000 fondů, databázi katastrálních map druhého vojenského mapování. Součástí portálu je i databáze archivních publikací s asi 600 000 stranami textu. Monika Peková z Archivní správy MV SR referovala o snahách slovenských archivářů o pozdvižení úrovně stávajícího archivního informačního systému. Velmi zřetelné bylo i povzdechnutí nad ne příliš lichotivým postavením slovenského archivnictví ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi. Barbara Berska z Polska představila web polských státních archivů a vzdělávací aktivity tuzemských archivářů. Alfonso Sánchez Mairena z Madridu prezentoval španělský archivní portál *Pares*, jehož iniciátorem je španělské ministerstvo kultury. Tento portál má být zpřístupněn ve všech jazycích etnických skupin žijících na území Španělska. Andreas Kränzle ze Švýcarska pohovořil o reorganizaci klášterního archivu Einsiedeln, která spočívala především v digitalizaci 20 000 stran. Internetové stránky kláštera Einsiedeln mají interní a externí část, externě mohou návštěvníci např. popisovat a identifikovat neznámé fotografie.

Třetí den konference zahájil György Rác z Budapešti svou prezentací archivních dokumentů středověkého Uherska, jejich databáze byla budována již od 80. let 20. století. V současné době lze provádět rešerše na <http://mol.arcanum.hu/dldf> v maďarštině, němčině a angličtině. Jitka Křečková z Národ-

ního archivu v Praze představila digitalizaci listin pro projekt *Monasterium* (www.monasterium.net). Projekt *Digitaal oorkondeboek Groningen en Drenthe* představil Redmerom Alm z Holandska. Databáze, která obsahuje více jak 20 000 zdigitalizovaných archiválií, lze najít na www.cartago.nl. Na závěr této sekce vystoupili s představením svých projektů ještě Francesca Klein z Florencie (projekt *Diplomatico*) a Simone Würz z Německa (projekt *Regesta Imperii Online*).

V závěrečné sekci konference Archivy a výzkum bylo představeno celkem pět výzkumných projektů: Stefan Petersen a Hanna Kess z Würzburgu představili projekt a edici registratury Lorenze Friesa na internetu, Tobias Schenk pohovořil o německo-rakouském projektu *Akta císařského říšského dvorního rady*, Alois Haidinger prezentoval stav výzkumu rukopisů v Rakousku. Antonella Ambrosio z Neapole předestřela možnosti využití databáze Monasterium v procesu výuky na univerzitě v Neapoli. Jako poslední vystoupil Daniel Russel z Mnichova, který představil německou virtuální síť listin.

Hlavním posláním a ideou spolku ICARUS je především spojovat a propojovat digitalizační a výzkumné projekty napříč evropskými paměťovými institucemi. Podobné setkávání jednotlivých zástupců kooperačních partnerů přináší vedle mnohých nápadů také neomezenou možnost výměny zkušeností, které v mnoha ohledech ulehčují práci nejen etablovaným digitalizačním pracovištím. Vedle pravidelných ICARUS-workshopů a prezentací v rámci projektu ENARc (European Network on Archival Cooperation) jsou podobné mezinárodní konference důležitým zdrojem informací nejen pro archiváře a historiky, ale zároveň přináší možnost osobního kontaktu s realizátory a manažery jednotlivých projektů.

Karel HALLA

Sudetoněmecký archiv a jeho fondy se zřetelem k západním Čechám

Sudetoněmecký archiv v Mnichově byl založen v roce 1955 jako „paměť národní skupiny“ a vztahoval se zpočátku především k jednotlivým osobám, teprve později také k oblastem, podle nichž získal svůj název, tedy k pohraničí Čech, Moravy a Slezska, které bylo kdysi obydleno převážně německy mluvícím obyvatelstvem, jež se obvykle označuje společným názvem „sudetští Němci“.

Tato národní skupina se po 2. světové válce z velké části usadila v Německu, zejména pak v Bavorsku. Jeho ministerský předseda Hans Ehard převzal na Sudetoněmeckém dnu v roce 1954 nad novými občany záštitu a nazval je – vedle rodilých Bavorů, Franků a Švábů – čtvrtým bavorským kmenem. Sudetští Němci si však chtěli i během své integrace udržet svou kulturu a zvyky a uchránit je před zapomenutím, a tak vznikla myšlenka založit instituci, jež by i nadále pečovala o památku na jejich bývalý domov.

V roce 2007 byl tento archiv převzat do Bavorského hlavního státního archivu v Mnichově jako depozitum, kde je průběžně zpracováván a zpřístupňován badatelům tuzemským

i zahraničním. Ukažme si na několika případech možnosti, které Sudetoněmecký archiv skýtá badateli ze západních Čech.

Jeho až dosud převážně nezpracované fondy byly v 5. oddělení Bavorského hlavního státního archivu rozděleny do tří základních skupin:

1. Spolky a svazy
2. Osobní pozůstalosti
3. Sbírky.

Z hlediska rozsahu představují největší skupinu *spolky a svazy*, které vznikly jak v Čechách a na Moravě, tak i později ve Spolkové republice Německo. Těžiště spočívá ve fondu Sudetoněmecký landsmanšaft (Sudetendeutsche Landsmannschaft), sdružení zastupující sudetské Němce na politické scéně, a to včetně jeho referátů a organizací. Rovněž Sudetoněmecká rada (Sudetendeutscher Rat), obsazená zástupci vysídlenců a delegáty politických stran, předala velkou část svých spisů, stejně jako řada dobrovolných svazů vzniklých v souvislosti se Sudetoněmeckou radou, např. Sudetoněmecká mládež (Sudetendeutsche Jugend), Sudetoněmecká sociální síť (Sudetendeutsches Sozialwerk) nebo Sdružení bývalých nuceně nasazených dělníků v uranových dolech Jáchymov (Kameradschaft der ehemaligen Zwangsarbeiter im Uranbergwerk Joachimstal).

K nejstarším spolkům, jejichž archiválie sahají i do doby před 2. světovou válkou, patří např. Sudetoněmečtí turneři (Sudetendeutsche Turner), tento fond pak pokračuje až do 80. let 20. století. Naleznou se tu i menší spolky, kupříkladu dokumenty Sdružení sudetoněmeckého fotbalového svazu (Kameradschaft des Sudetendeutschen Fussballverbands), které sice bylo založeno až po 2. světové válce, ale i tak obsahuje části fondů souvisejících s počátky fotbalové ligy na začátku 20. století. Bohužel není tento fond nijak velký, neboť většina archiválií padla za obětí požáru v roce 1993, kdy byly ještě uschovány v bytě svého majitele. I přesto se tu však zachovaly fotografie fotbalového klubu FC Karlovy Vary z let 1909–1931 a jeden skupinový snímek z jednání Německého sdružení rozhodčích, skupina západ Karlovy Vary, které se uskutečnilo v roce 1935.¹

Ve fondu Společnost Johanna Mathesia (Johann-Mathesius-Gesellschaft) sudetoněmeckých evangelíků lze rovněž najít odkazy k dějinám západních Čech, např. v korespondenci někdejších úředníků a farářů Německé evangelické církve v Čechách, na Moravě a ve Slezsku nebo v korespondenci církevního prezidenta Wehrenpenniga s jednotlivými faráři západočeského církevního okruhu. K dispozici je také bohatý obrazový materiál k jednotlivým církevním budovám.

Skupina spolkových a svazových fondů se rozrůstá, archivu stále více předávají své dokumenty instituce jako třeba Pomocný spolek sudetoněmeckých zaměstnanců a důchodců (Hilfsverein der sudetendeutschen Angestellten und Rentner e.V.),² který svého času bojoval za uznání odpracovaných let v systému německého důchodového pojištění. Po dosažení tohoto cíle již nebyl důvod další existence tohoto spolku, je ale jisté nutné jeho archiválie i nadále uchovat a tím dokumentovat proces integrace sudetských Němců do SRN v poválečných letech.

K nejpozoruhodnějším *osobním pozůstalostem* jistě patří ty, které zanechali domácí badatelé a literáti, jako např. archeolog, historik a památkář Anton Gnirs (1873–1933),

známý nejen svými archeologickými výzkumy v Istrii, ale především díky svému působení v Lokti u Karlových Varů od roku 1920. Z jeho pera vzešla celá řada pojednání ke Karlovým Varům, Lokti, Mariánským a Františkovým Lázním a také ke klášteru v Teplé, napsal dodnes vysoce ceněné topografie historických a uměleckých památek politických okresů Loket a Teplá (a také Karlovy Vary, které vyšly až v roce 1996 přičiněním jeho dcery Anny, pozn. překl.). Pozůstalost Antona Gnirse byla Sudetoněmeckému archivu předána Univerzitou v Bonnu v roce 2010. Taktéž osobní pozůstalosti básníka Hanse Watzlika a dále Herberta Cyszarze, profesora literatury na Karlově univerzitě v Praze a nástupce Augusta Sauera, jsou připraveny k badatelskému využití, stejně jako pozůstalost filologa Heinricha Ranwolfa, jenž Sudetoněmeckému archivu předal také slovník a grammatiku chebského nářečí.³

Osobní pozůstalost Rudolfa Lodgmana von Auen, významného německého politika v předválečném Československu a v letech 1950–1959 mluvčího Sudetoněmeckého landsmanšaftu, se také zčásti nachází v Sudetoněmeckém archivu,⁴ především co se týče jeho činnosti po roce 1945. Dokumenty k jeho práci a dílu před rokem 1945, a tudíž i větší část jeho písemného odkazu, jsou uloženy v SOA Litoměřice. Tato pozůstalost by tak bezesporu mohla být vhodným tématem pro vzájemnou přeshraniční spolupráci.

Byť skupina osobních pozůstalostí představuje poměrně malou část fondů Sudetoněmeckého archivu, přesto se i nadále rozrůstá, neboť čím dál více sudetoněmeckých politiků, umělců a badatelů sem odevzdává své písemnosti, ať už je k tomu vede nedostatek místa či jiné důvody.

¹ Bayerisches Hauptstaatsarchiv (dále BayHStA), Sudetendeutsches Archiv (dále SdA), Kameradschaft des Sudetendeutschen Fußballverbands 43.

² BayStA, SdA, Kleinere Verbände 37–43.

³ BayStA, SdA, Kleinere Nachlässe 101–121.

⁴ Pozůstalost obsahuje v podstatě deníky, osobní doklady a korespondenci. Jeho významnou roli jako zakladatele Sudetoněmeckého landsmanšaftu lze vystopovat: BayStA, SdA, Sprechregistratur Lodgman von Auen.

Bavorský hlavní státní archiv v Mnichově, budova A, kde jsou uloženy fondy Sudetoněmeckého archivu. Foto Andreas Sauer

Vzácný snímek z jednání Spolku německých fotbalových rozhodčích, skupina západ Karlovy Vary před Alžbětinými lázněmi v Karlových Varech, 1935. Foto Bavorský hlavní státní archiv Mnichov

Bohatým fondem Sudetoněmeckého archivu je sbírka fotografií, obsahující na 80 tisíc snímků českého a moravského pohraničí, zde např. celkový pohled na Kynšperk z roku 1939. Foto Bavorský hlavní státní archiv Mnichov

Naopak velmi rozsáhlou skupinu fondů tvoří *sbírky*, do nichž je zařazováno v podstatě vše, co nesouvisí ani se spolkovou činností, ani s osobními pozůstalostmi. Jedná se o nejrůznější sbírky se vztahem ke krajině⁵ či jiným sudetoněmeckým tématům.⁶ Uvedme i zde několik příkladů, vždyť i tato skupina se téměř každý den úspěšně rozrůstá o další přírůstky. Tak např. sbírka paní Gertrud Träger obsahuje značné množství dokumentů k uměleckým památkám a dějinám obcí bývalého politického okresu Žlutice. Gertrud Träger sice k tomuto tématu vydala dvě knihy, avšak v její sbírce se nachází mnohem více záznamů, než se do jejich publikací z technických i finančních důvodů nedostalo. Tento fond jistě představuje zlatý důl pro každého, kdo se blíže zajímá o dějiny Žluticka.

Vedle jednotlivých sbírek, které mají většinou podobný charakter a lze z nich dobře vytušit zájem jejich původce, tu existuje ještě jeden velký a velmi různorodý fond s pracovním názvem *Zprávy z domova* (Heimatberichte). Kromě jiného se v něm nachází originál daňové knihy Plzeňského kraje z roku 1654⁷, dále originály kostelních účtů, výkazy pozemkových břemen (Grundlasten-Tabellen) a zprávy z vizitací na farách Ovesné Kladruby a Rájov z let 1822–1863⁸, nebo kniha ohlášek fary Rájov (1945–1962) se zápisy do roku 1946 v německém a poté v českém jazyce.⁹

Pod označením *Zprávy z domova* se však neskrývají pouze původní prameny, najdeme tu i vzpomínky na starou vlast, jež sepsaly soukromé osoby a přispěly tím k poznání místní vlastivědy, jsou tu k nalezení i texty písní a legendy, některé zprávy přinášejí zajímavé informace k místním památkám a událostem.¹⁰ Někteří sudetští Němci se začali po odchodu do důchodu věnovat badatelské činnosti, jako např. Josef Fischer, jenž v roce 1988 sepsal 32 stránkový

strojopis s množstvím fotografií k dějinám obce Nivy na Karlovarsku.¹¹

Další fond, který je evidován pod názvem *Osobní doklady* (Persönliche Dokumente), obsahuje osobní průkazy, domovské listy, pracovní doklady a vandrovní knížky, jež si sudetští Němci vzali s sebou do odsunu. I tento fond narůstá o další přírůstky, jež archivu předávají většinou potomci vysídlenců.

Významným pramenem by mohly být i podklady k ocenění půdy pro Karlovy Vary z roku 1936.¹²

Další rozsáhlý fond představuje sbírka fotografií, která je zpřístupněna pouze zčásti, ale již nyní vykazuje na 80 tisíc snímků měst a obcí v Čechách a na Moravě. Nalézá se tu rovněž velké množství pohlednic ze západočeských lázní. Snímky vzniklé do roku 1948 budou v dohledné době zveřejněny na webovém portálu *Porta fontium*, který je společným projektem západočeských a bavorských státních archivů (blíže viz www.portafontium.eu). Kromě fotografií zde budou zpřístupněny také digitalizované kroniky z fondu *Zprávy z domova* a tím spojeny s historickými fondy uloženými v západních Čechách, takže vytvoří jeden virtuální celek.

5 BayStA, SdA, Sammlung Erich Fischer zum Egerland und Hostau.

6 Kupř. BayStA, SdA, Sammlung Walli Richter obsahuje mnoho podkladů k vlastivědě, mimo jiné legendy a zvyky, anebo Sammlung Norbert Linz materiály ke Svazu zemědělců (Bund der Landwirte).

7 BayStA, SdA, Heimatberichte 1322.

8 BayStA, SdA, Heimatberichte 1658.

9 BayStA, SdA, Heimatberichte 1664.

10 BayStA, SdA, Heimatberichte 896.

11 BayStA, SdA, Heimatberichte 527.

12 BayStA, SdA, Bodenschätzungsunterlagen Karlsbad.

Loket – pohlednice ze sbírky fotografií Sudetoněmeckého archivu, 1917. Foto Bavorský hlavní státní archiv Mnichov

Sudetoněmecký archiv má v současné době rozsah asi 1300 běžných metrů, z nichž přibližně 1000 bm bylo jako hlavní část převzato do úschovy v roce 2007. Od té doby byly po jednáních s nejrůznějšími dárci, sběrateli a především funkcionáři Sudetoněmeckého landsmanšaftu získány další fondy, které jsou po přijetí nejdříve ošetřeny, popsány a nakonec zpřístupněny badatelské veřejnosti. I když bylo dokončeno na třicet nových archivních pomůcek, nové přírůstky zdaleka převyšují rozsah dosud zpracovaných fondů.

A ty jsou využívány velmi často – Bavorskému hlavnímu státnímu archivu přicházejí mnohé písemné dotazy jak od

odborníků, tak genealogů a zájemců o regionální dějiny. Sudetoněmecký archiv již také navštívilo mnoho německých, ale i českých studentů a taktéž spolupráce s dalšími institucemi se čile udržuje, např. nově zřízené muzeum v Ústí nad Labem již vzneslo dotaz, zda by Sudetoněmecký archiv neposkytl do expozice vhodné exponáty, anebo výše zmíněný projekt Porta fontium dokládá velmi dobrou oboustrannou spolupráci.

Ať tedy tato spolupráce i nadále roste ve prospěch výzkumu dějin západních Čech!

Ingrid SAUER

Z němčiny přeložil Milan AUGUSTIN

Konference k dějinám česko-bavorského pohraničí 1945–2008

Stále častější přeshraniční česko-bavorská spolupráce neopomíná ani vzájemnou spolupráci ve výzkumu společné historie. Toto téma svedlo dohromady Západočeskou univerzitu (ZČU) v Plzni a Univerzitu Regensburg (UR), které se podílejí na řešení výzkumného projektu v rámci programu Cíl 3 – Evropská územní spolupráce. V rámci tohoto programu se týmy historiků, geografů, politologů a jazykovědců zaměřily na historii česko-bavorského pohraničí v letech 1945–2008.

Ve dnech 16.–17. září 2010 uspořádaly obě univerzity v malebném prostředí městečka Klenčí pod Čerchovem, jehož historie byla sama velmi citelně poznamenána právě polohou v česko-bavorském přehraní, mezinárodní odbornou konferenci s názvem *Historie česko-bavorského pohraničí v letech 1945–2008*. Konferenci zařídil rektor ZČU v Plzni Josef Průša, pozvání přijal též velvyslanec Korejské republiky v Praze Gabriel Oh, jehož země se dlouhá desetiletí potýká se železnou oponou na hranicích se svým severním sousedem.

Na konferenci zazněly příspěvky českých a německých odborníků, věnované především tématům ryze historickým, zabývajícími se většinou poválečnými dějinami pohraničí: J. Jiráček z Vlastivědného muzea dr. Hostaše v Klatovech popisoval dějiny ostrahy česko-německé hranice, příspěvek K. Řeháčka ze SOA v Plzni byl zaměřen na organizaci ostrahy česko-bavorské státní hranice od května 1945 do února 1948. T. Jílek ze ZČU v Plzni a Rüdiger Ritter z UR se věnovali závěrečným operacím americké armády v česko-bavorském pohraničí na konci druhé světové války.

Další skupina příspěvků byla zaměřena na situaci po komunistickém převratu v Československu. M. A. Meinke z UR sledoval dějiny konkrétního hraničního přechodu Lísková/Höll a dokumentoval jeho znovuotevření po roce 1989. Vrchní policejní komisař R. Balk z Ambergu hovořil o ochraně česko-bavorské hranice v letech 1950–1990 ze strany Spolkové republiky Německo, konkrétně z pohledu oddělení hraniční ochrany ve Schwandorfu. Menším odchýlením od geografického určení konference byl příspěvek Eugenie von Truetzschler z Ilmenau o spolupráci východoněmecké státní bezpečnostní služby STASI s československou Státní bezpečností na hranicích někdejší Německé demokratické republiky a Československé

Vedoucí katedry historie FPE ZČU v Plzni Jan Kumpera (druhý zprava), po jeho levici velvyslanec Korejské republiky v Praze Gabriel Oh. Foto Milada KRAUSOVÁ, ZČU v Plzni

socialistické republiky. A. Rázek z Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu v Praze demonstroval atmosféru několika případy přechodů česko-bavorské hranice po únoru 1948, které byly vyšetřovány po listopadu 1989. Také T. Jílek hovořil ve svém druhém příspěvku o protiprávních praktikách komunistického režimu po únoru 1948 v česko-bavorském příhraničí. Jednou z těchto praktik byly administrativní zábrany znemožňující československým občanům volné cestování do západních zemí, což ve svém příspěvku připomněla N. Morávková ze ZČU v Plzni. Právní dopady uzavřené hranice na život v česko-bavorském pohraničí byly tématem příspěvku A. Rundové ze ZČU v Plzni. Alena Matušková načrtla ve svém projevu historicko-demografický vývoj Domažlicka a Tachovska jakožto příhraničních oblastí.

Kromě výše zmíněných ryze historických témat byly prezentovány také příspěvky s kulturním a didaktickým obsahem (zmiňme např. obraz železné opony v populárních hrách Drachenstichů v Bavorsku v 50. letech minulého století v podání Milady Krausové ze ZČU v Plzni nebo srovnání některých kapitol v německých a českých učebnicích dějepisu, které provedli studenti historie ZČU v Plzni) či vystoupení informující o současné česko-bavorské přeshraniční spolupráci, zejména v oblasti obchodu, cestování či ochrany životního prostředí, a o jejím perspektivním vývoji do budoucna.

Konference proběhla v přátelské atmosféře, které mj. napomohl perfektní výkon obou simultánních tlumočnic a lze jen doufat, že v rámci aktivit ZČU v Plzni budou na tento krok k lepšímu poznání a sblížení obou národů navazovat další setkání.

Marie SCHÖNTAG

Přerovská konference Vyjděte ze školních světnic!

Výzkum dějin školství probíhá v České republice v mnoha institucích. Kromě univerzitních a jiných odborných pracovišť se mu dlouhodobě věnují především dvě muzea, která jsou ze své podstaty k tomuto úkolu nad jiné povolána: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze (PMJAK) a Muzeum Komenského (MK) v Přerově. Tyto instituce se věnují nejen vlastní badatelské činnosti, ale rovněž aktivně organizují odborná setkání, jejichž tematickým vymezením podněcují řešení nastíněných problémů na regionální, národní a dokonce i mezinárodní úrovni.

Kooperace mezi oběma muzejními pracovišti se projevuje nejen pečlivě budovanými osobními vztahy, ale především dlouhodobou odbornou provázaností. Každým rokem jedno z muzeí zorganizuje a hostí odbornou konferenci, která má vzhledem k jejímu tematickému zaměření i mezinárodní charakter, byť se většinou jedná „jen“ o česko-slo-

venskou záležitost. Ve dnech 5.–6. října 2010 hostilo konferenci přerovské muzeum a tematicky ji zacílilo na organizaci mimoškolních, přesto však s výukou úzce souvisejících aktivit školou povinných dětí. Během dvou konferenčních dnů vystoupily bezmála tři desítky českých a slovenských pedagogů, archivářů či muzejníků se zajímavými příspěvky, které budou v letošním roce publikovány ve zvláštním konferenčním sborníku.

Odborné příspěvky se nejčastěji týkaly školních výletů, vycházek a exkurzí (např. Tomáš Jiránek z Univerzity Pardubice, Martin Svatoš z Univerzity Karlovy v Praze, Júlia Ivanovičová z Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Adéla Jůnová-Macková z Archivu Národního muzea v Praze, Dalibor Státník ze Státního okresního archivu v Mělníku, Alžbeta Bojková z Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach), organizace škol v přírodě (např. Tibor Vojtko z Univerzity Hradec Králové, Jana Bartošová z PMJAK v Praze, Karel Mlateček ze Státního okresního archivu ve Vyškově) či péče o školní zahrady (např. Marta Konířová a Lubor Maloň z MK v Přerově).

Účastníci druhého jednacího dne konference ve slavnostní zámecké síni přerovského zámku

Vesměs se jednalo o aktivity, které měly názornou formou prohlubovat výukou získané poznatky a které propojovaly teorii s praktickým životem.

Stranou zájmu badatelů nezůstaly ani další mimovýukové akce, které rovněž významným způsobem ovlivňovaly životy žáků a učitelů. Jednalo se o zajímavé příspěvky na téma tzv. junobraný v době Velké války (Bohumil Jiroušek z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích), prvorepublikové branné výchovy (Magdaléna Šustová z PMJAK v Praze) či organizace školních vánočních nadílek a jejich

významu v česko-německém zápase o žáky (Karel Řeháček ze Státního oblastního archivu v Plzni).

Pracovní program konference byl zpeštěn i některými neformálními aktivitami, účastníci měli např. možnost společné prohlídky expozic a výstav Muzea Komenského na přerovském zámku, kde se také celá odborná akce konala. Konference se podle mínění zúčastněných po všech stránkách vydařila a většina z nich již v kuloárech diskutovala o dalším podobném setkání, naplánovaném na rok 2011 opět do Prahy.

Karel ŘEHÁČEK

Falza na českém uměleckém a starožitnickém trhu

Dne 14. října 2010 pořádal Český komitét Modrého štítu ve spolupráci s Národním muzeem v Praze zajímavý seminář týkající se problematiky falz historických předmětů. Český komitét je národní pobočkou stejnojmenné mezinárodní organizace (International Committee of the Blue Shield, ICBS). Tato nevládní organizace usiluje o preventivní opatření na ochranu, pohotovou pomoc ve stavu nouze, případně následnou záchranu kulturního dědictví ohroženého válkou, přírodními katastrofami nebo selháním člověka, vandalismem či terorismem. Koordinuje v tomto smyslu činnost výkonných orgánů profesních sdružení ve sféře archivů, knihoven, muzeí (ICOM), památkové péče (ICOMOS) a institucí pečujících o audiovizuální dokumenty. Na mezinárodním poli působí od roku 1996, v České republice byla národní pobočka založena v roce 2000. Jejimi členy jsou Česká archivní společnost, Česká informační společnost, Český výbor ICOM, Český výbor ICOMOS, Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky – SKIP, Rada galerií, Asociace muzeí a galerií ČR.

Kromě praktických úkolů na poli ochrany kulturního dědictví pořádá Český komitét Modrý štít ve spolupráci se svými signatáři také konference a semináře sloužící k výměně zkušeností pracovníků v oblasti kulturního dědictví.

Seminář Falza na českém uměleckém a starožitnickém trhu proběhl v konferenčním sále nové budovy Národního muzea, bývalé budově federálního shromáždění. Sál je dostatečně prostorný, a proto nemusel být počet účastníků nijak omezen. Úvodní slovo patřilo generálnímu řediteli Národního muzea Michalu Lukešovi a koordinátorce Českého komitétu Modrého štítu Janě Součkové. Poté všichni přítomní uctili minutou ticha památku Bořivoje Indry, který zemřel 4. října 2010 a měl být jedním z přednášejících na semináři. První tři příspěvky přednesené pracovníky Kriminologického ústavu Praha (M. Kotrlý, I. Turková) a Národního technického muzea v Praze (I. Kopecká) seznámily posluchače s metodami, jež jsou využívány pro odhalování falz uměleckých předmětů. Nejčastěji se sice jedná o ověřování pravosti obrazů, ale byly popsány i zajímavé případy falšování zápisů v matrikách či přímo falšování archiválií a fotografií pomocí moderních reprodukčních technologií.

Příspěvek L. Sršně z Národního muzea byl shrnutím jeho dosavadního bádání v otázce zásahů Václava Hanky do Rukopisu královédvorského. I. Štarha z Moravského zemského

archivu v Brně připomněl osobnost moravského zemského archiváře Antonína Bočka, jehož „odkaz“ – dobře míněná falza, kterými obohacoval minulost Moravy – dosud ovlivňuje historické povědomí velké části laické veřejnosti.

Smutný úkol připadl V. Hradecké, která přečetla pečlivě připravený příspěvek Bořivoje Indry. Zabýval se stále aktuální problematikou falšování archiválií s cílem uvést veřejnost v omyl, aby bylo změněno historické vědomí. Případy takového jednání jsou známy nejen z ciziny – např. tvorba dokumentů údajně psaných nacistickými pohlaváry, ale bohužel i z našeho prostředí (viz např. článek v Archivním časopisu 2/2010, kde J. Vikta jeden takový případ podrobně rozebírá). Srdce sfragistika jistě potěšil příspěvek V. Růžka o důvodech vzniku falešných pečeti a pečetidel a především o falzech typů Jiřího z Poděbrad, Přemysla Otakara I. a Zemského soudu ve sbírkách Archivu Národního muzea.

Odpolední blok přednášek sestával z příspěvků zaměřených především na falza obrazů (M. Mžýková, M. Vlk), předmětů z oblasti uměleckých řemesel (J. Schöttner) a drahých kamenů (P. Burdová). Málo známý pohled na falza vznikající v Číně přinesl příspěvek H. Honcoopové z Národní galerie, která na rozboru etymologie jednotlivých čínských výrazů pro kopii, napodobeninu a falzum ukázala, že Číňané s ohledem na své kulturní tradice považují falzum za nejvyšší stupeň nápodoby, který je třeba vyzdvihovat, nikoli trestat, neboť „tradice se přenáší kopírováním.“

Pro archiváře vyplývá z této konference zásadní poučení – dbát při předkládání archiválií všech myslitelných bezpečnostních opatření nejen proto, že by mohlo dojít k jejich zcizení, ale aby nebylo mezi archiválie i „něco“ přidáno. Stejně tak bychom měli být ostražití při získávání archiválií mimo skartační řízení – na aukcích či od soukromých osob, neboť kromě ochrany kulturního dědictví je naším úkolem také zachování integrity historických informací.

Všechny přednesené příspěvky budou v nezkrácené podobě otištěny v připravovaném sborníku.

Ludmila NOVOTNÁ

Od Mondega k Douru: Univerzitní archiv v Coimbre a Oblastní archiv v Portu

V červencových dnech 2010 jsem opustil rozpálené ulice a náměstí Lisabonu, portugalské metropole na březích Teja, a vydal se do křivolakých uliček starobylého univerzitního města Coimbry, vypínajícího se na pahorcích nad poklidnými vodami řeky Mondego, a do Porta, průmyslového a obchodního srdce země. Cílem mé cesty bylo získat představu o některých archivních sbírkách a fondech, stejně tak jako starých tiscích a rukopisech, uložených mimo Lisabon, a o jejich možném využití pro výzkum vzájemných diplomatických a kulturních styků lisabonského a vídeňského dvora v 17. a 18. století. Útočiště před ostrými slunečními paprsky, stejně tak jako příjemné badatelské zázemí, mi poskytly dvě instituce spravující významné portugalské knihovny a archivní fondy – Ústřední univerzitní knihovna a archiv v Coimbre a dále Oblastní archiv v Portu, o nichž pojednávají následující řádky.

Sedmpatrová budova Univerzitního archivu v Coimbre (O Arquivo da Universidade de Coimbra)¹, postavená v letech 1943–1948 dle architektonického projektu Alberta Pessoy, jež je dnes poněkud zakryta monumentální Ústřední knihovnou (Biblioteca Geral), s níž vytváří ucelený blok, se nalézá v ulici sv. Petra č. p. 2. Jednalo se o první stavbu dokončenou v rámci Plánu výstavby univerzitního kampusu, realizovaného v letech 1943–1975.

V nejvyšším 4. poschodí univerzitního archivu je umístěna badatelna, poprvé otevřená veřejnosti dne 9. března 1948, výstavní síň, sekretariát a pracovny odborných pracovníků, kterých je v současné době šest. Zbývající patra slouží jako depozitáře a je zde uloženo asi 12 000 bm archiválií. Jádrem archivních fondů a sbírek, uchovávaných v combrijském univerzitním archivu, tvoří písemnosti vzniklé z činnosti univerzity a jejích orgánů v průběhu sedmi staletí, jejichž historická hodnota přesahuje regionální rozměr. Od počátku 20. století byly do univerzitního archivu, který od roku 1917 plnil současně funkci oblastního archivu pro region Coimbry, včleňovány především rozsáhlé soubory dokumentů církevní a soudní provenience, přebírané především od institucí státní, církevní a soudní správy.

1 Elementární práci o dějinách Univerzitního archivu v Coimbre zůstává studie *O Arquivo da Universidade* od Dr. Antónia de Vasconcelos, poprvé publikovaná v 47. ročníku Univerzitní ročenky (*Anuário da Universidade*, vol. XCVII, s. 3–51) z let 1902–1903, nově viz VASCONCELOS, António de. *O Arquivo da Universidade*. Coimbra: Arquivo da Universidade de Coimbra, 1991. Taktéž viz RODRIGUES, Manuel Augusto. *Arquivo da Universidade*. In *Conferência sobre Arquivos Universitários*. Porto: FLUP, 1999, s. 23–42.

2 První portugalský král D. Afonso Henriques (1114–1185) a stejně tak jeho syn Sancho I. (1185–1211) našli v combrijském klášteře sv. Kříže též místo svého posledního odpočinku.

3 Za nejvýznamnější zásah do právního a ekonomického postavení univerzity lze zřejmě považovat reformu provedenou markýzem Pombalem v roce 1772, která je též spojena s vydáním nových univerzitních statut.

4 List Jana III. rektoru Agostinho Ribeiro z 27. prosince 1540 citován dle transliterace Dr. Antónia de Vasconcelos, uveřejněné v edici pramenů k dějinám univerzity a otištěné v jeho studii: VASCONCELOS, António de. *O Arquivo da Universidade*. Coimbra: Arquivo da Universidade de Coimbra, 1991, s. 46.

5 Bula papeže Pavla III. z 8. června 1545.

Dějiny univerzitního archivu v Coimbre jsou od svých počátků úzce spjaty s historickým vývojem zdejšího vysokého učení, jehož je dodnes součástí. Vzniku nejstarší portugalské univerzity předcházela suplika opatů kláštera P. Marie v Alcobaça, sv. Kříže v Coimbre, sv. Vincenta za branami v Lisabonu a dalších 24 představených kostelů a opatství království k papeži Mikuláši IV. (1288–1292), datovaná 17. listopadu 1288 a žádající založení studia generale, v níž se podepsaní církevní hodnostáři též zavazovali zajistit finanční zabezpečení nově vzniklého vysokého učení. Spornou zůstává otázka, zda-li tato listina byla skutečně někdy Svatému stolci odeslána.

Nejstarší univerzita v zemi byla založena portugalským panovníkem D. Dinisem (1279–1325) na základě královského privilegia *Scientiae thesaurus mirabilis* ze dne 1. března 1290 a papežské buly *De statu regni Portugaliae* ze dne 9. srpna téhož roku. Již v roce 1308 však byla univerzita, tvořená fakultami svobodných umění, lékařství a obojího práva, přenesena poprvé do Coimbry, v letech 1139–1255 sídelního města prvních portugalských králů burgundské dynastie.² O rok později byla také schválena nejstarší univerzitní statuta – *Charta magna privilegiorum*. Od roku 1338, s výjimkou let 1354–1377, sídlila univerzita znovu v Lisabonu, odkud byla v roce 1537 potřetí a již naposledy přemístěna do Coimbry, kde zůstala dodnes.

Významným pramenem pro poznání nejstarších dějin univerzity je tzv. Zelená kniha (O Livro Verde), kopíř královských privilegií a listin, papežských bul a jiných důležitých písemností univerzitní provenience od roku 1308, dokončený Vascem do Avelar v roce 1471. Převážná většina těchto listin byla vydána v rámci edičního projektu *Chartularium Universitatis Portugalensis*, zahájeného Arturem Moreira de Sá (1913–1989) v roce 1966.

Dokumenty, které se nalézají ve správě univerzitního archivu, mapují zásadní fáze a zvraty, jimiž „Alma Mater Combrigensis“ procházela od počátku 14. století do současnosti, a také reflektují dopady jednotlivých zásahů státu³ do portugalského vysokého školství v průběhu staletí, které se odrazily především v jejich statutech, vyplývajících z jejího právního a ekonomického postavení.

Nejstarší archiválií, uloženou v Univerzitním archivu v Coimbre, je pergamen z guimarãesské koleje, datovaný do roku 983.

Povinnost ochraňovat privilegia a svobody, dané univerzitě portugalskými králi, a stejně tak papežské buly, darovací listiny a ostatní písemnosti, obsahoval již list Jana III. (1521–1557), datovaný v Lisabonu 27. prosince 1540, tj. po definitivním přestěhování univerzity do Coimbry, a adresovaný jejímu rektoru Agostinho Ribeiro, biskupovi v Angře. Panovník v něm přikazoval, „zříditi truhlici s třemi zámky“, kde budou uloženy univerzitní písemnosti a od níž budou mít klíče rektor, „první profesor (děkan) kanonického nebo římského práva a pedel, který je písařem rady a ostatních věcí univerzity.“⁴

Majetková základna univerzity přemístěné v roce 1537 s konečnou platností do Coimbry byla rozhojněna získáním nových příjmů plynoucích z důchodů zdejších kostelů a klášterů jí podřízených, především pak bohatého a významného převorství sv. Kříže.⁵ Společně s výše zmíněnými

Celkový pohled na Coimbru od konventu sv. Kláry (Convento da Santa Clara-a-Nova)

důchody získala univerzita též starší listiny, buly, privilegia a jiné dokumenty těchto institucí, dokládající především rozsah jejich vlastnických práv.

Královským výnosem z 16. ledna 1554 bylo nařízeno kanovníkům combrijského kláštera sv. Kříže, jehož skriptorium fungovalo za D. Alfonsa Henriquese a pravděpodobně i jeho nástupců sídlících v Coimbře současně jako písařská dílna královská, předat univerzitě originály veškerých písemností uchovávaných ve staré spisovně převorství. Převor kláštera sv. Kříže v Coimbře náležel k předním prelátům v zemi a univerzitní archiv byl obohacen o listiny, knihy a další dokumenty značného stáří a nebývalé historické hodnoty.

Legislativní rámec organizace a činnosti univerzitního archivu byl podrobně a přesně stanoven již ve Filipovských statutech (1591) a dispozicích k nim (1597), která byla znovu potvrzena výnosem Jana IV. ze dne 15. října 1653 a zůstala beze změn v platnosti až do pombalovských reforem v roce 1772, některá jejich ustanovení pak až dodnes.

V 19. století vyčlenil Alexandro Herculano (1810–1877), zakladatel moderního portugalského dějepisectví, značnou část pergamenů z 11.–13. století, čítajících několik set jednotlivin, z nichž některé bezpochyby pocházely ze svato-křížského kláštera, z univerzitního archivu, kde byly dosud uloženy, a předal je Královskému archivu Torre do Tombo v Lisabonu. Některé z těchto pergamenů pak byly publikovány v *Portugaliae Monumenta Historica*.

V důsledku vyhnání jezuitů z Portugalského království a jeho kolonií v roce 1759 osiřely náhle tisíce knih, pergamenů, spisů, kronik a dalších písemností schraňovaných a tříděných po dlouhá desetiletí s největší péčí v řádových domech a kolejích Tovaryšstva Ježíšova. Pouze nepatrná

část dokumentů uchovávaných v jezuitské koleji Jedenácti tisíc panen v Coimbře však našla cestu do univerzitního archivu. Jednalo se pouze o písemnosti nutně potřebné ke správě bývalého jezuitského majetku převzatého univerzitou a dokumenty vztahující se k vlastní činnosti univerzity.

V 90. letech 17. století před svým odchodem do Nového světa působil na zdejší jezuitské koleji jako matematik také rodák z českých zemí Vojtěch Eusebius Bukovský.⁶

Zlomek archiválií jezuitské proveniencí je dnes jako samostatný fond uložen v Národním archivu Torre do Tombo v Lisabonu.⁷

V roce 1879 byl vedením univerzity ve smyslu přípisu Generálního ředitelství školství ze dne 15. listopadu téhož roku pověřen vynikající a neúnavný paleograf Gabriel Vítor do Monte Pereira uspořádáním agendy zrušené hospodářské rady univerzity, jejíž pravomoci postupně převzala v letech 1835–1842 místní prefektura spravující jmění univerzity jako veřejný majetek. Trvalým výsledkem jeho šestiměsíční práce se stala jeho zpráva publikovaná jako *Katalog pergamenů univerzitního archivu v Coimbře*⁸ v roce 1880.

Nová etapa v dějinách univerzitního archivu nastává ve chvíli, kdy je jeho prvním ředitelem jmenován Dr. António de Vasconcelos, profesor zdejší teologické fakulty, proslulý svou erudicí znamenitého paleografa a historika. Pod jeho

⁶ KALISTA, Zdeněk (ed.). Cesty ve znamení kříže: dopisy a zprávy českých misionářů XVII. –XVIII. věku ze zámožských krajů. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 103 a 217.

⁷ Arquivo Nacional da Torre do Tombo, Lisboa, Armário Jesuítico e Cartório dos Jesuítas, 1507–1759.

⁸ PEREIRA, Gabriel Vítor do Monte: *Catalógo dos pergaminhos do Cartório da Universidade de Coimbra*. Coimbra: Imprensa da Universidade, 1880.

Oblastní archiv v Portu od Portugalského centra fotografie (budova uprostřed)

vedením bylo přistoupeno k základnímu rozčlenění fondů a sbírek spravovaných univerzitním archivem, též bylo započato s jejich katalogizací. Dlouhodobý záměr Dr. Antónia de Vasconcelos edičně zpřístupnit „všechna statuta, svobody, privilegia a různá královská nařízení studium generale od založení (univerzity) do roku 1537“ se bohužel neuskutečnil díky nedostatku finančních prostředků.⁹

V roce 1917 bylo vytvořeno oblastní oddělení univerzitního archivu a téhož roku byly také převzaty archiválie combrijského biskupství, katedrální kapituly a diecézního semináře. Pouze ve fondech combrijského biskupství a katedrální kapituly, částečně poškozených zásahy Alexandra Herculano, se nacházelo téměř 2 000 kodexů. Knihy a spisový materiál předaný diecézním seminářem obsahoval asi 32 000 spisů kněžských vysvěcení včetně výsledků de genere, de vita et moribus a téměř stejný počet dokumentů týkajících se záležitostí svatebních. Dále se zde nalézaly

knihy vizitací a šetření (424 svazků, od roku 1564), pozemkové knihy (26 svazků, od roku 1581), záznamy o udělování prebend (30 svazků, od roku 1528) a 19 balíků apoštolských sentencí, z nichž nejstarší pocházela již z roku 1115. Podobně významnou akvizicí byly písemnosti combrijských kolejí (sv. Bartoloměje, sv. Kryštofa, sv. Jana Almedinského, sv. Petra, sv. Salvátora, sv. Jakuba a dalších), celkem 270 knih a 78 balíků.

Matriční knihy jednotlivých farností combrijského biskupství, jejichž počet dosahoval 7 829 svazků a jež byly dosud uloženy v diecézním semináři, byly univerzitním archivem převzaty v roce 1921. Nejstarší z nich je matriční kniha farnosti sv. Eufémie se záznamy od roku 1459.

V roce 1927 se univerzitní archiv stal součástí filozofické fakulty, založené v roce 1911, a tento stav trval až do roku 1965, kdy byl osamostatněn a podřízen přímo rektorátu univerzity. Dekretem ze dne 20. července 1931 byla legislativně potvrzena jeho funkce archivu oblastního, kterou vykonával pro oblast Coimbrly.

V roce 1944 byly univerzitnímu archivem předány další významné fondy státní správy: zdejší prefektura od roku 1853

⁹ VASCONCELOS, António de. *O Arquivo da Universidade*. Coimbra: Arquivo da Universidade de Coimbra, 1991, s. 1.

Nádvoří Oblastního archivu v Portu

a combrijské velitelství policie. V současnosti je univerzitní archiv podřízen jak vedení univerzity, tak Ústřednímu archivnímu ředitelství, které vzniklo zákonem č. 93 z 29. března 2007.

Nevýznamný není však ani knihovní fond spravovaný Ústřední univerzitní knihovnou v Coimbře, jejíž součástí je i barokní Biblioteca Joanina (1717–1728), pojmenovaná po svém fundátorovi portugalském králi Janu V. Nalézá se tu asi 70 000 starých tisků, mezi nimi rovněž drobný spisek *Kompendium života sv. Jana Nepomuckého, patrona Království českého a přímlyvce kajícníků a zpovědníků a těch, jejichž pověst byla poskvrněna*, vydaný lisabonskou Královskou landensianskou tiskárnou v roce 1712, tj. 17 let před vlastní kanonizací Jana Nepomuckého.¹⁰ Úvodní část obsahuje text nastiňující nepomucenskou legendu a vycházející z jejího zpracování Albertem Chanovským, Bohuslavem Balbínem, Tomášem Pěšinou z Čechorodu a jinými barokními autory, na něž anonymní autor odkazuje. Zbývající část textu tvoří především litanie k mučedníkovi zpovědního tajemství.

Pádem monarchie a vyhlášením republiky v říjnu 1910 započal proces postupné reorganizace státní správy v republikánském duchu, spojený se zrušením institucí starého režimu, jež byly nahrazovány novými úřady republiky. Přestavba státu, vyvolaná změnou státního zřízení, se již

následujícího roku dotkla i sféry portugalských veřejných archivů a knihoven, které za změněných podmínek byly postaveny před nové úkoly.

Předzvěstí pozdějšího vývoje a značně problematického a zdlouhavého formování portugalské archivní sítě na oblastní úrovni se stal zákon z 18. března 1911, kterým byl Národní archiv Torre do Tombo, nacházející se v jižním křídle lisabonského kláštera sv. Benedikta, od roku 1834 sídla portugalského parlamentu, pověřen správou a ochranou veškerých dokumentů vzniklých z činnosti státních úřadů. Avšak záměr shromáždit na jediném místě veškeré portugalské archivní dědictví se ukázal záhy neproveditelným a nereálným. Jistou roli zde sehrál i odpor místních úřadů, které se bránily vydat Národnímu archivu Torre do Tombo své dokumenty církevní a soudní provenience. Z tohoto důvodu bylo přistoupeno k decentralizaci a vzniku archivů

¹⁰ Impulsem k intenzivnějšímu pronikání nepomucenského kultu do teritoriálně vzdáleného Portugalska a jeho zámořských kolonií i vydání tohoto spisku se zřejmě stalo uzavření sňatku mezi portugalským králem Janem V. a rakouskou arcivévodkyní Marií Annou, dcerou Leopolda I. a stejně tak činnost tehdejšího císařského velvyslance na lisabonském dvoře a pozdějšího pražského arcibiskupa Františka Ferdinanda Khünburga.

Celkový pohled na Porto z Rua da Vitória

oblastních. V letech 1916–1918 byly založeny oblastní archivy v Leirii, Bragançe, Évoře a v Braze.¹¹

Zásluhou tehdejšího inspektora vědeckých knihoven a archivů Júlia Dantase (1876–1962), lékaře, politika, pozdějšího diplomata a jednoho z nejvýznamnějších portugalských intelektuálů 1. poloviny 20. století, byl stanoven legislativní rámec celého procesu. Výsledkem jeho snah se stal dekret z 27. června 1931, který ustanovil, „aby byl v každém sídle oblasti země a přilehlých ostrovů zřízen regionální archiv, který bude shromažďovat, uchovávat a katalogizovat dokumenty, jež jsou dosud ve vlastnictví různých institucí, podle příkladu těch archivů, které již existují v některých městech.“¹²

Avšak jediným archivem, jenž byl založen bezprostředně v důsledku tohoto dekretu, se stal Oblastní archiv v Portu.¹³ Jeho prvním ředitelem byl v červenci 1931 jmenován Basílio Ribeiro de Sousa Leite e Vasconcelos, profesor zdejší-

ho lycea Alexandra Herculana. Oblastní archiv v Portu sídlil v měšťanském paláci z konce 19. století na náměstí Republiky č. p. 38, který byl za tímto účelem v roce 1931 pronajat. A zde také již následujícího roku zahájil svoji činnost.

Z důvodu neuspokojivého stavu archivní budovy bylo v roce 1985 přistoupeno k její přestavbě, v jejímž rámci byl vytvořen i samostatný prostor pro služby veřejnosti. Souběžně s rekonstrukcí objektu byly pronajaty další místnosti v nedaleké Rua das Bragas, které byly přeměněny v archivní depozitáře a do nichž byly uloženy především fondy zaniklých podniků.

Od roku 1995 se Oblastní archiv v Portu nachází v rekonstruované budově bývalého kláštera sv. Benedikta Vítězného ze 17. století, postaveného na místě bývalé židovské čtvrti. K jejímu slavnostnímu otevření za přítomnosti tehdejšího ministerského předsedy a současného prezidenta

11 FARINHA, Maria do Carmo Jasmins Dias (coord.). *A Torre do Tombo: na viragem do milénio*. Lisboa: Instituto dos Arquivos Nacionais/Torre do Tombo, 2001.

12 Oblastní archiv v Aveiru (Arquivo Distrital de Aveiro), <http://adavr.dgarq.gov.pt>, 28. 2. 2011.

13 Ve 30. letech vznikly ještě oblastní archivy ve Viseu, Portalegre,

Funchalu a Ponte Delgada a poté se budování portugalské archivní sítě zastavilo na dlouhá desetiletí a bylo obnoveno až ve smyslu dekretu č. 46 350 z 22. května 1965 (Aveiro, Beja, Castelo Branco, Faro, Guarda, Santarém, Setúbal, Viana do Castelo, Vila Real). Většina zbývajících oblastních archivů však zahájila svou činnost prakticky až v letech 1971–1989.

republiky Aníbala Cavaco Silva došlo 27. července téhož roku.

Postavení a funkce portugalských oblastních archivů byla poprvé zásadním způsobem vymezena zákonem č. 149 z 5. dubna 1983. Složení archivních fondů a sbírek, uložených v oblastních archivech, bylo do jisté míry determinováno článkem 3, jenž výslovně zmínil, jaké druhy archiválií budou uchovávány v síti oblastních archivů. Jednalo se o matriční knihy farní i občanské, spisovny veřejných notářství a soudů a dokumenty státních a samosprávných úřadů a jejich právních nástupců. Mimo výše zmíněných písemností spravují portugalské oblastní archivy zejména rozsáhlé fondy církevní proveniencí a archivy osobní a rodinné.

V depozitářích Oblastního archivu v Portu je v současnosti uloženo asi 15 000 bm, rozčleněných do 678 fondů a sbírek, z nichž více než polovinu (398) představují fondy jednotlivých farností z let 1535–1949, tvořené především církevními matrikami. Počet odborných pracovníků se zde pohybuje kolem jednoho tuctu.

Mezi historicky nejvýznamnější dokumenty náleží především písemnosti církevní proveniencí, vzniklé jak z činnosti portského biskupství a katedrální kapituly, tak mnišských kolejí, konventů a řádových domů a náboženských bratrstev. Právě z fondu Portske katedrální kapituly (843–1913) pochází nejstarší archiválie Oblastního archivu v Portu: *Sbírka jedenácti osvědčení nejužitečnějších, případy darů sv. Jakuba a na prvním místě bude jejich seznam ...* z let 843–1821.

Pro studium hospodářských dějin Porta jako průmyslového a obchodního centra soupeřícího s metropolí si uchovává důležitost 23 fondů místních podniků z let 1735–2004. Jedná se především o písemnosti firem činných ve sféře bankovníctví, dopravy, textilního průmyslu a obchodu s vínem.

V letech 2003–2004 se Oblastní archiv v Portu ve spolupráci s Ústředním archivním ředitelstvím a Minhskou univerzitou v Braze podílel na vývoji nového archivního softwaru DigitArq¹⁴ umožňujícího uživateli prostřednictvím internetu vyhledávání archivních fondů a sbírek s jejich vícestupňovým archivním popisem, který vychází z mezinárodních standardů ISAD(G) a ISAAR¹⁵; taktéž umožňuje přístup k již digitalizovaným dokumentům.

Projekt řešil dva zásadní problémy: 1. převést veškeré archivní pomůcky v tištěné i elektronické podobě do jediného normalizovaného výstupu, který by splňoval jak požadavky kladené archivní obcí, tak parametry technické; 2. vytvořit dostatečně dynamickou strukturu programu, jež by umožňovala propojení archivního popisu fondů a sbírek s databází digitalizovaných dokumentů a i její pozdější rozšiřování v souvislosti s probíhající digitalizací.

Software DigitArq obsahuje šest základních modulů. Mimo vlastního vyhledávání archivních fondů a sbírek a vkládání a zveřejňování digitalizovaných dokumentů podává též statistické informace o zpracovanosti jednotlivých archivních souborů a stupni jejich archivního popisu.

Souběžně s programem DigitArq byla vytvářena aplikace Efektivní vyhledávání ve virtuálním prostředí (CRAV), vycházející ze stejné koncepce, ale uzpůsobena potřebám badatelů. Na rozdíl od programu DigitArq zde nejsou zobrazovány informace související se správou fondů a sbírek

a databázím digitalizovaných dokumentů, které jsou pro badatele nepodstatnými a nadbytečnými. Prostřednictvím aplikace CRAV získává badatel přístup k vícestupňovitému archivnímu popisu a v rámci stromovité struktury jednotlivých fondů se dostává na úroveň konkrétních evidenčních jednotek. V případě zájmu se mu naskýtá možnost si tyto jednotliviny rezervovat elektronicky v badatelně, popř. si objednat zhotovení jejich kopií a bezhotovostně je uhradit. V roce 2004 byl projekt DigitArq oceněn cenou Fernanda Costa, udělovanou Agenturou pro společnost vědění.

V současnosti je software DigitArq, od roku 2004 testovaný v Oblastním archivu v Portu, využíván zbylými archivy oblastními a Národním archivem Torre do Tombo v Lisabonu a Portugalským centrem fotografie v Portu, který je jeho součástí. Postupně jej přebírají i archivy městské a další instituce spravující portugalské archivní dědictví.

Poslední sluneční paprsky dopadají na protilehlé návrší s románskou katedrálou a biskupským palácem vypínajícím se nad železnými pilíři nejstaršího portského mostu Ludvíka I., klenoucím se nad hlubokým údolím řeky Doura. Oči českého barokního světce Jana Nepomuckého, stojícího na Nasoniho lodži (1732) portské katedrály a zobrazením poplatného předloze Škrétově, se upínají k obzoru, k nekonečným vodám Atlantského oceánu, který zemi na nejzápadnějším cípu kontinentu dal trikontinentální říši i portugalskou saudade, tj. nedefinovatelný pocit smutku.

Jan VAŇATA

¹⁴ Oblastní archiv v Portu, www.adporto.pt, 28. 2. 2011.

¹⁵ ISAD(G): *Všeobecný mezinárodní standard pro archivní popis: Přijato Komisí pro popisné standardy, Stockholm, Švédsko, 19.–22. září 1999*. Praha: Odbor archivní správy a spisové služby MV, 1999.

ISAAR(CPF): *Mezinárodní standard pro archivní autoritativní záznamy korporací, osob a rodů*. Praha: Odbor archivní správy a spisové služby MV, 1999.

Konzervátorská a restaurátorská dílna SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně

Nuže vstupte, milí čtenáři, jste zváni do prostor, které veřejnosti obvykle nejsou přístupné, vítáme vás v konzervátorské a restaurátorské dílně Státního okresního archivu Domažlice se sídlem v Horšovském Týně. Nejprve vkročíte ze starobylého náměstí do průjezdu původně měšťanského domu starého již několik století a poté budete stoupat po dřevěném schodišti stále výše, až se ocitnete před dveřmi, kde se nachází výsostně území konzervátorské a restaurátorské dílny. Právě ona léčebnými doteky korunuje všestrannou péči o archiválie. Některé archivy své dílny nazývají dokonce ateliérem, což přílehavě vystihuje kombinaci vysoce odborných technologických postupů s notnou dávkou zručnosti a uměleckého citu, jenž je při celkové restauraci archivního materiálu nepostradatelný.

Jestliže badatelna bývá po zásluze přirovnávána k srdci archivu, můžeme konzervátorskou a restaurátorskou dílnu směle označit za tu část, kde probíhají obrodné procesy a omlazovací kúry archivního materiálu. Ostatně vybudování zdejší dílny bylo bezprostředně inspirováno neuspokojivým stavem staré registratury archivního fondu Archiv města Domažlice. Nevhodné uložení balíků s aktovým materiálem v původním městském archivu těsně u vlhké zdi způsobilo silné zasažení horních okrajů písemností plísněmi. Následná pokročilá degradace spisového materiálu převážně ze 17.–19. století omezila vypovídací hodnotu jedinečných archivních pramenů. Jejich záchranu měla zabezpečit nová dílna v budově horšovskotýnského archivu.

O vybudování konzervátorského a restaurátorského pracoviště se za vydatné podpory Okresního úřadu v Domažlicích a jeho tajemníka, bývalého ředitele okresního archivu PhDr. Petra Mužika, zasloužila tehdejší ředitelka PhDr. Věra Steinbachová. Koncem roku 1995 byly pro budoucí konzervátorskou a restaurátorskou dílnu stavebně upraveny podkrovní prostory budovy archivu a během následujícího roku bylo pracoviště vybaveno potřebnými přístroji a konzervačním materiálem tak, aby v první polovině roku 1996 mohlo zahájit svůj provoz. První pracovníci konzervátorské dílny se stala ing. Jana Kochová, která se seznamovala se základními technologickými postupy pod vedením dr. ing. Ďuroviče na konzervátorském pracovišti tehdejšího Státního ústředního archivu v Praze (dnes Národní archiv) a absolvovala stáž v konzervátorské dílně Státního oblastního archivu v Třeboni.

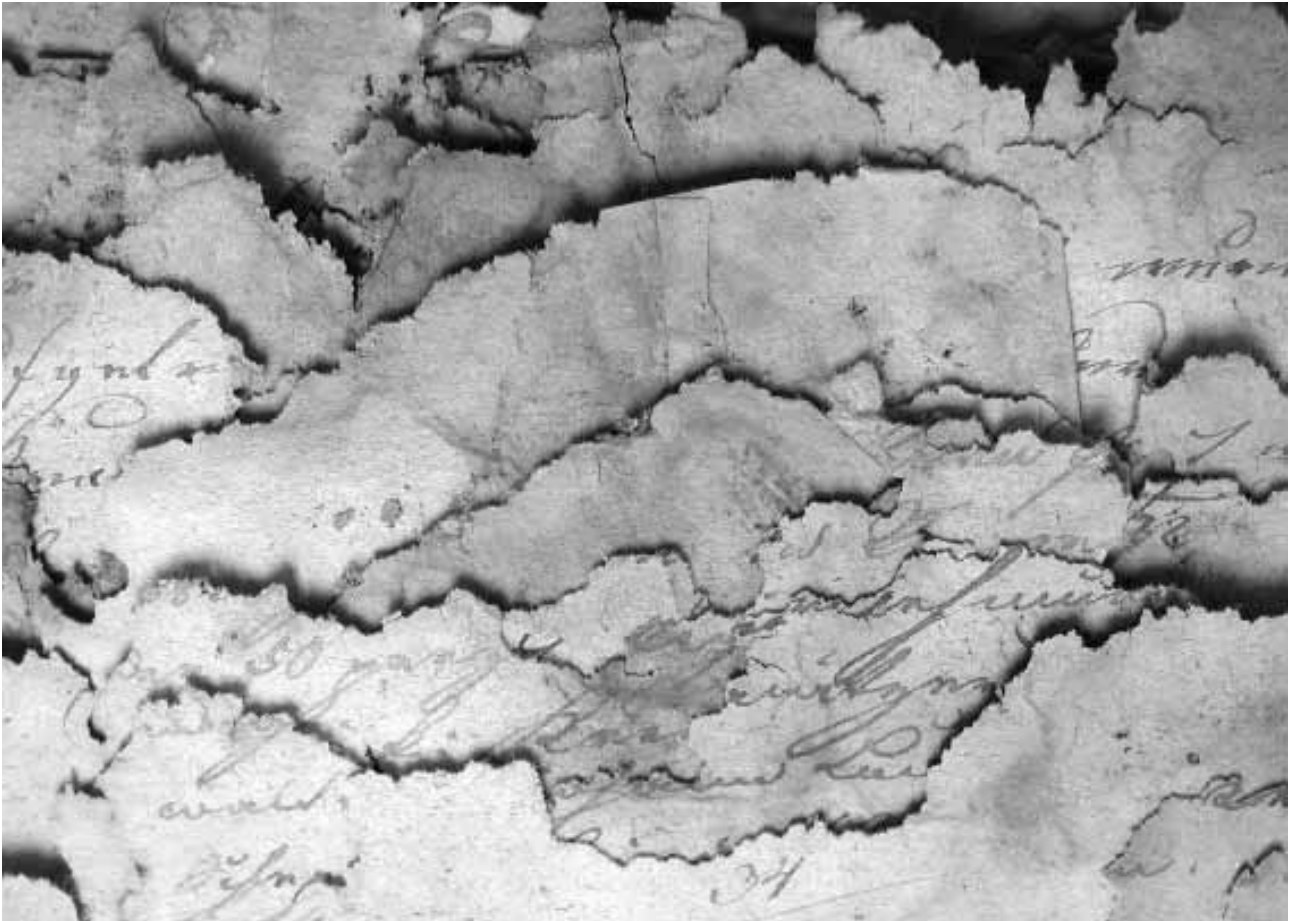
Vzhledem k tomu, že se v archivu nacházelo především velké množství ohrožených papírových archiválií, specializovala se nově vybudovaná dílna prvotně na konzervaci ručního papíru. V souvislosti s poškozením papíru, který je ve vázán v úředních knihách a rukopisech, započala dílna postupně rovněž s restaurováním historických knižních

vazeb. V současné době vybavení pracoviště umožňuje nasazení všech nejčastěji používaných technik určených k ošetření ručního papíru: lepení, studené laminace a dolévání papírovinou. Největší množství archiválií uložených v archivech tvoří písemnosti napsané a natištěné na novodobém papíře. Tato materie, obzvláště tzv. průklepových papírů z doby nedávno minulé, patří ke značně ohroženým. Konzervaci tohoto poškozeného materiálu umožňuje metoda jednostranné nebo oboustranné tepelné laminace pomocí laminovacího stroje, který byl na pracovišti uveden do provozu v létě roku 2005. Do konzervátorské a restaurátorské dílny jsou podle možností pořizovány nové moderní přístroje. V loňském roce se podařilo získat ultrazvukovou tužku (preservation pencil), tj. přístroj, jenž pomocí jemné páry čistí a odstraňuje lepidla, pryskyřici, staré nálepky, odděluje vrstvy, aktivuje lepidla a enzymy a tím umožňuje provádět některé zásadní zákroky šetrněji.

Přestože značná část pergamenů uložených v horšovskotýnském archivu byla ošetřena již dříve, před založením vlastní dílny, věnuje konzervační pracoviště svoji péči i pergamenovým listinám a pečetím. Při konzervaci a restauraci archivního materiálu jsou používány postupy a metody prověřené v dílnách Národního archivu v Praze, který konzervátorkám poskytuje také možnost konzultace a stáží na svých pracovištích, např. v letech 2009–2010 uspořádal doškolovací kurz. Své zkušenosti si konzervátorky pravidelně vyměňují rovněž s pracovišti v Třeboni a Českých Budějovicích.

Záhy po uvedení konzervátorské a restaurátorské dílny do provozu se uvažovalo o systematické a postupné konzervaci archiválií uložených v SOkA Domažlice. Brzy se však ukázalo, že takový postup není zcela vhodný a započalo se s ošetřováním nejpoškozenějších archiválií bez ohledu na to, zda již byly inventarizovány či nikoliv. V době, kdy byl zřizovatelem archivu Okresní úřad v Domažlicích, zdejší dílna ošetřovala degradovaný materiál i z archivů mimo západočeskou oblast. Služeb pracoviště mohly za úplaty využít i soukromé osoby. Poté, co se SOkA Domažlice stal vnitřní organizační složkou SOA v Plzni, dostávají se do péče konzervátorské a restaurátorské dílny výhradně archiválie uložené v některém ze státních archivů Plzeňského nebo Karlovarského kraje.

Za patnáct let činnosti se pracoviště může pochlubit tisíci listů konzervovaného aktového papíru a více než stovkou restaurovaných knih. A kde že jsou archiválie vystaveny hojivým účinkům konzervátorských a restaurátorských zásahů? Podkroví horšovskotýnského archivu má zcela jinou atmosféru než spodní patra budovy, kde jsou umístěny depozitáře, pracovny archivářů a badatelna. V moderně vybavené dílně nás ovane i jiný vzduch, než na jaký jsme zvyklí v depozitářích; pachy dezinfekčních prostředků a jiných chemikálií se mísí např. s vůní taveného včelího vosku a propolisu, jež jsou nepostradatelné při ošetřování pečetí. Také zvuky, které se ve ztichlých badatelkách projevují

Nahoře: I s takto pokročilou degradací papíru si v horšovskotýnské konzervátorské a restaurátorské dílně dokáží poradit

Dole: Petra Vránová při čištění pergamenové listiny ze 14. století

Jiřina Vasiová před konzervací čísluje jednotlivé listy knihy z fondu Archiv města Domažlice

nejvýše šepotem, tady mají celou škálu odstínů: od bušení kladívka při prorážení otvorů pro tkanice v knižních deskách, přes skřípění papšeru prořezávajícího stoh papíru až ke šplouchání vody ve vanách při koupání archiválií v části určené pro mokré procesy.

Ve velmi příjemném prostředí nás vítá ing. Lucie Šimková. Právě vykoupala a odkyselila několik archů sčítacích operátů z roku 1890 pro město Jáchymov, které byly nejprve vyčištěny suchou cestou, tj. štětcem a gumou. Na prosvětlovacím stole leží týž materiál, připravený k lepení japonským papírem gramáže 9 g/m². Lucka se usmívá, ačkoli přiznává, že práce se sčítacími operáty je trochu nezáživná: „Jedná se o velkoformátový novodobý papír. Jeho lepení musí probíhat na víckrát, protože kvůli svým rozměrům se nevejde na potřebnou část prosvětlovacího stolu. Nadto uvedený archivní materiál charakterizuje velká křehkost, především rohy papíru jsou roztřepené a opotřebené předchozí manipulací. Archy však naštěstí nevykazují velké ztráty,“ dodává a ukazuje na jednotlivá poškození papíru.

Celá třetina formátu však schází na některých bečovských městských písemnostech, které jsou nyní v péči Petry Vránové. Protože část archiválií svěřených ke konzervaci vykazuje značnou lámavost, ztrátu hmoty a některé archy se nacházejí ve stavu rozsypu, bude nejvhodnější použít metodu studené laminace. Na tu je třeba předem připravit laminační fólie. Na polyetylenovou fólii Petra nanáší laminační suspenzi a na ni opatrně přikládá velmi slabý japonský

papír gramáže 4 g/m². Tento druh zvolila proto, že inkoust na ošetřovaných archiváliích působením vzduchu, vlhkosti a světla značně vybledl a silnější japonský papír by ještě ztížil již tak nepříliš dobrou čitelnost textu. Takovou pokoru před archivními dokumenty se patří skutečně ohodnotit, neboť každý, kdo s velmi slabým a jemným japonským papírem uvedené gramáže pracoval, ví, o jak náročné úkony jde. Jakákoli manipulace s tímto pavučinkovým materiálem představuje velmi náročnou práci a zejména příprava laminačních fólií je mimořádně obtížná. Horšovskotýnská konzervátorská a restaurátorská dílna je zatím jedna z mála, která tuto unikátní laminaci převedla do běžné praxe. Hotové laminační fólie se pak aktivují lihem a přikládají na restaurované papíry, kde tvoří nosnou vrstvu pro záplaty.

Přejdeme nyní do části, v níž se uskutečňuje restaurování archivního materiálu suchými procesy. Cedulička na dveřích s nápisem „knihařinky“ prozrazuje, s kým se tu setkáme. Vrznou dveře a jedním pohledem lze rozeznat, že tato část dílny se od předešlé skutečně odlišuje. Kromě sušících regálů naše oči vbrzku upoutají knihařské lisy. V jednom z nich odpočívá kniha zápisů Všeodborového spolku Vesna Štáhlavy, jejíž blok je již zrestaurovaný Mgr. Janou Řičicovou, přichystaný k šití na knihařském stávku a k následné vazbě. Ve vedle stojícím lisu je pevně stlačen obdobně připravený blok purkmistrovských register příjmů městečka Krásné Údolí.

Jednotlivé složky papíru z rozeřité knihy purkmistrovských register vydajů z téhož archivního fondu drží ve svých

Objev hracích karet

Desky knih bývaly dřevěné, anebo se používala lepenka coby levnější varianta. Jako makulatura byl ve vazbě používán nejrůznější nepotřebný papír, ale i pergamen. Velké překvapení přichystal restaurátorkám neobyčejný nález hracích karet, když postupně rozebíraly původní desky Knihy špitálních počtů z let 1566–1610 (Archiv města Kladruby, SOkA Tachov). Karty byly tištěné a slabě kolorované. Vzhledem k jejich předpokládanému vzniku před rokem 1566 patří zřejmě k nejstarším dochovaným hracím kartám v Čechách. Byly vyjmuty z knižní vazby, konzervovány a při restaurování vazby již do ní nebyly vráceny. Objev se může zdát o to kurióznější, že čertovy obrázky byly použity jako makulatura ve vazbě knihy náležící městečku na klášterním panství kladrubských benediktnů. Kniha navíc byla potažena usní, bohatě zdobenou ornamenty a medailony s portréty Husa, Melanchtona, Luthera a dalších kritiků církve. Shodou okolností byly hrací karty z poloviny 16. století objeveny také v knižní vazbě exempláře Vědecké knihovny v Olomouci, objev byl učiněn v roce 2010.

Vlevo: Jana Řičicová připravuje psychrometr, přístroj k měření relativní vlhkosti vzduchu z rozdílu údajů dvou zvláštních teploměrů, tzv. suchého a vlhkého. Vpravo: Lucie Šimková ošetřuje pečeť ze 14. století, přivěšenou na pergamenové listině z fondu Archiv města Cheb. Práce konzervátorek vyžaduje kromě odborných znalostí i zručné ruce a dostatek trpělivosti.

rukách Jiřina Vasiová. „Tahle kniha si už o opravu přímo říkala,“ komentuje její fyzický stav. „Všechny listy jsou již odkyselené, vyprané a znovu naklizené, asi jednu třetinu z celkového počtu listů papíru bylo možno dolít rozvlákněnou papírovinou.“ Při restaurování jedné knihy lze použít více metod opravy papíru. Volba správné metody pak závisí na charakteru a míře poškození materiálu. Zbytek papírů rozeřité městské knihy nemohl být doléván, neboť papír byl velice křehký, se zřetelnými nemalými ztrátami, silně ztrouchnivělý a neumožňoval zachycení a připojení dolévané papíroviny. Proto byla zvolena varianta lepení japonským papírem gramáže 4 g/m².

Každému zásahu do hmoty archiválie předchází důkladné promýšlení restaurátorského záměru. Při analýze prvního svazku kroniky náležející k archivnímu fondu Archiv obce Podmokly jsme zastihli Mgr. Janu Řičicovou, která studuje stav knihy, způsob vazby, vše pečlivě zaznamenává do poznámkového sešitu a ze všech úhlů fotografuje. Způsob opravy lze přesně určit až po změření kyselosti, očištění, vykoupaní a doklizení papírů, neboť až tehdy se ukáže pevnost a soudržnost celulosových vazeb. Už teď však vyhodnocuje stupeň koroze inkoustu, který se projevuje tzv. echy, a naznačuje kyselost látky.

Avšak dílo restaurátorky nekončí přilepením posledního, před restaurováním sejmутého štítku. Na většinu knih se zhotovují přesné obaly, ve kterých jsou zakomponovány i přihrádky na zbytky vazby, usní, vzorky posypátka a protokoly, doprovázené nezbytnou fotodokumentací stavu

před a po restaurování a technologického postupu. Může se stát, že ani tehdy není práce zcela hotova, děvčata již znají z vlastní praxe příklady, kdy se na restaurované knize opětovně objevila plíseň a kdy se muselo přikročit k intenzivnější dezinfekci. Restaurování některých knih dokonce vyžaduje výrobu škrobových papírů (temperové barvy smísené se škrobem se nanáší na papír a na něm se pak vytváří vzor podle předlohy); to se pak dílna promění ve skutečný ateliér.

Práce v konzervátorské a restaurátorské dílně se může zdát jak rutinní, to když konzervátorka sedí hodiny a hodiny nad lepením podobně poškozených papírů, tak rozmanitá, a to nejen rozdílností svěřených archiválií, lišících se v diplomatických kategoriích, materiálu, stáří a původu, ale i variabilitou vhodných konzervátorských a restaurátorských metod, balancujících na hraně mezi postupy užívanými v chemické laboratoři a tvůrčím přístupem uměleckých dílen. Snad tady se skrývá přitažlivost práce, kterou ve zdejší dílně vykonávají vysokoškolačka s humanitním vzděláním a vysokoškolsky vzdělaná chemička i středoškolačky s předchozí praxí vzdálenou od té archivní a konzervátorské. Postupně nabytými a vzájemně předávanými vědomostmi a zkušenostmi se však staly odbornicemi, jimž by se po práci v tomto oboru stýskalo, a naopak bez nich by byl obor ochuzen o šikovné ruce, pozorovací talent a kousek fištrónu.

(Za konzultaci k odborné části textu děkuje autorka všem shora uvedeným konzervátorkám.)

Radka KINKOROVÁ

Konzervátorská a restaurátorská dílna SOA v Plzni

Plzeňské pracoviště státního oblastního archivu provozovalo restaurátorskou dílnu ve dvou místnostech v prvním patře budovy se dvěma pracovníky dlouhá léta, ale teprve před koncem roku 2004 se investicí více než jeden milion korun dostalo i toto pracoviště na vyšší úroveň. Současné metody práce korespondují s nejmodernějšími trendy v oboru a u obou pracovníků je dbáno na rozvoj jejich vzdělávání. Současné trendy, nejstručněji řečeno, omezují na nejvíce možnou míru používání nepřirodních, tedy umělých, chemických materiálů, nedovolují jakékoliv doplňování zaniklého textu, barev ad.

Restaurátorská dílna se v rámci svých prostorových možností zabývá veškerými typy archivního materiálu. Restaurujeme pergameny, knihy v kožených, polokožených, papírových i dřevěných deskách, aktový materiál historický i současnější. Chybí pouze dolévací stůl na velkoplošné doplňování papíru, v podstatě proto, že se do současné dílny už nevešel. Hlavním kritériem výběru materiálu pro zásah je míra degradace, jedinečnost písemnosti i míra dalšího využívání. Z tohoto pohledu jsou nejohroženějším materiálem matriční knihy, proto se jich každoročně opraví 10–12 svaz-

ků. Nejstarší jsou naopak pergamenové listiny, které sice nepatří k badatelsky nejvyužívanějším, bývají však nejvíce poškozeny dlouholetým skladováním v nevhodných podmínkách.

Matriční knihu je potřeba rozešít na jednotlivá folia, která je nutno předem pečlivě očíslovat. Jen tak nedojde k prohození listů, jak se to dříve poměrně často stávalo při převazbách matrik v různých podnikcích „uměleckých řemesel“. Desky knihy jsou ošetřeny podle druhu původního materiálu a poškození – kožené pokryvy desek s působivými slepotisky jsou např. pečlivě ošetřeny různými přírodními materiály a následně znovu použity na nových deskách. Listy jsou důkladně vykoupány v dezinfekčním roztoku, který navíc stabilizuje starý inkoust. Po usušení jsou doplňovány chybějící části listů a opravovány trhliny a podobná mechanická poškození. Nová vazba knihy by se měla co nejvíce podobat původnímu vzhledu, a to i ve způsobu šití a v použití původních druhů materiálů. Tato práce není pochopitelně hotova za týden, proto dílna kapacitně nestíhá zpracovat vše, co by si zasloužilo restaurátorský zásah.

U pergamenových listin se postupuje jiným způsobem, pergamen není možno máčet, pouze se zvlhčuje. Základem je opět důkladná dezinfekce, tentokrát jen parami butanolu. K čištění pergamenů se používají mimo jiné i elektrické

Iva Bauerová během šití historické knižní vazby

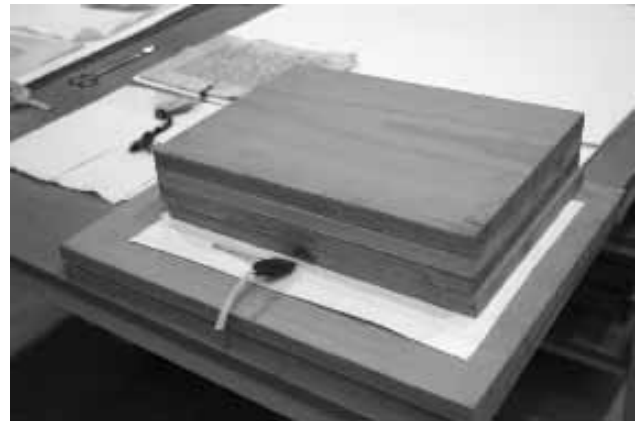
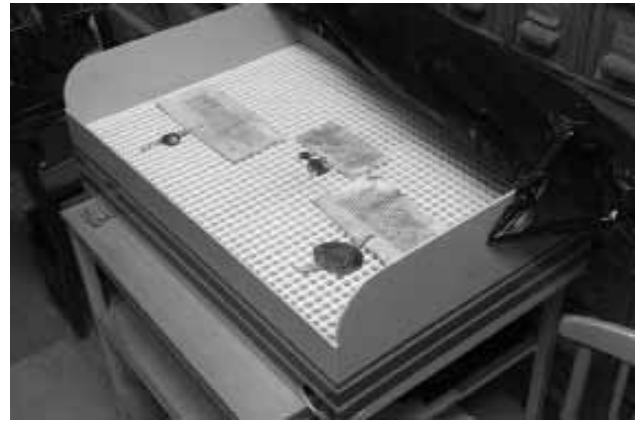

Část archu s tiskem hracích karet, vyjmutá z vazby *Knihy špitálních počtů města Kladruby* (1566–1610).
Vzhledem k pravděpodobnému vzniku před rokem 1566 patří zřejmě k nejstarším
dochovaným hracím kartám v Čechách.

K obrázkům na straně 30

Drobná oprava pergamentu nažehlovací záplatou

Vlevo shora:

Jana Beková s dokončenou zrestaurovanou knihou

Restaurování pečeti – elektrická jehla a rozpouštědlo vosků

Vpravo shora:

Desinfekční komora

Zvlhčování původně složených pergamenových listin za účelem pozdějšího narovnění

Vyrovňávání původně složené listiny

Opatrné gumování nečistot mezi písmem na pergamenové listině

I takto může před zásahem vypadat pečeť...

... a takový je výsledek po restaurování

gumy, které značně ulehčují práci. Pečlivě opravený pergamen se již znovu neskládá, nýbrž ukládá do speciálních krabic v rozloženém stavu. Velká pozornost je věnována křehkým pečetím, které je mnohdy nutno znovu skládat jako puzzle; taková práce zabere mnohdy i několik dní.

Provozování restaurátorské dílny je poměrně finančně nákladné, drahé jsou jak různé moderní přístroje, tak i spotřební materiál. Veškeré toto zboží se dováží z Německa, Anglie, USA i Japonska, vzhledem ke své specializaci mají dovozci u nás v podstatě monopol a za materiál se platí značné sumy. Naproti tomu moderní přístroje značně ulehčují práci a přírodní materiály zajišťují, že nedojte k nežádoucím chemickým reakcím a další degradaci archiválií. Zde nám může být odstrašujícím příkladem Archiv Koruny české, uložený v Národním archivu Praha, který po chemickém zásahu v 70. letech vesele zrůžověl a teprve další chemické ošetření mu vrátilo původní barvu.

Problémem zůstává následné uložení pečlivě ošetřených archiválií, které jsou sice většinou vloženy do speciálních krabic s alkalickou rezervou, ovšem nakonec často umístěny vedle nedezinfikovaného materiálu v klimaticky nevyhovujících depozitářích. Kompletní dezinfekce veškerých archiválií či výstavba klimatizovaných čistých novostaveb se však dnes jeví jako požadavek zřejmě zcela nereálný.

V restaurátorské dílně v Plzni pracují dvě pracovnice, Iva Bauerová má specializované restaurátorské vzdělání, druhá přišla z odlišného pracovního okruhu – původně byla keramičkou. Přestože se jednalo o výtvarný obor, představovala práce konzervátorky a restaurátorky pro Janu Bekovou něco zcela odlišného. Protože však poměrně rychle pronikla do tajů nového oboru, nebáli jsme se jí zeptat, co považovala za největší oříšek v nové práci. Odpověď byla překvapivá:

„Hlína je hmota tvárná a když se výrobek nezdaří, s klidným svědomím lze s ním zacházet nehezky – hodit na zem, zničit a znovu zpracovat do úplně jiného výrobku, k žádné újmě na kráse tu nedojde. S knihou je naproti tomu nutno zacházet v rukavičkách. Zachraňovat historii je práce daleko náročnější, titěrnější, s odhodlanou dávkou trpělivosti a pečlivosti, ale i zápalem pro tuto krásnou a náročnou práci.“

Ze slov bývalé keramičky tedy vyplývá, že se vzdorující knihou prostě nelze jen tak praštit o zem.

Jana KOPEČKOVÁ

Z archivních depozitářů tachovského archivu

Dlouhodobá spolupráce Státního okresního archivu Tachov a Muzea Českého lesa v Tachově vyústila na počátku roku 2010 v uspořádání výstavy Z archivních depozitářů, která byla instalována od 12. ledna do 14. února v prostorách rektáře bývalého františkánského kláštera, kde muzeum sídlí. Jednalo se o první počín tohoto druhu, protože doposud se zaměstnanci archivu (Markéta Novotná a v posledních letech též Jan Edl) prezentovali především přednáškami pro širokou veřejnost, konanými v muzeu. Podnětem k uspořádání výstavy byla přednáška Archivní prameny, kterou Jan Edl přednesl nejprve v rámci univerzity třetího věku v Tachově a poté v březnu 2009 i v prostorách Muzea Českého lesa.

Protože se jednalo o první výstavu archiválií uskutečněnou v muzeu, cíl byl obdobný jako u výše zmíněné přednášky – představit archiv jako instituci veřejnosti. Proto byly zvoleny takové archiválie, které se snažily dokumentovat

archiv v celé jeho šíři. Pro zvědavé návštěvníky nechyběl ani panel obsahující dějiny archivu a stručnou charakteristiku jeho fondů.

Nejzajímavějšími výstavními exponáty byly samozřejmě samotné archiválie pocházející z let 1629–1987, jež byly vybrány ve spolupráci s ředitelkou Muzea Českého lesa Janou Hutníkovou. Důraz byl kladen, zejména u starších archiválií, především na vizuální dojem a také na omezení daná fyzickým stavem archiválií, popř. ochranou osobních údajů.

Období do roku 1850 bylo zastoupeno pouze dvěma archiváliemi, a to jak z důvodu ochrany vzácných originálů, tak na základě prostorových možností muzea. Nejstarší archiválii představovala listina Jana Filipa Hussmana z Namedi a Riolsburgu, kterou potvrdil cechovní artikule cechu kovářů a kolářů v Tachově z 26. listopadu 1629. Tematicky podobná byla i druhá nejstarší vystavená archiválie – výuční list vydaný cechem mlynářů v Bezručicích ze 6. května 1783.

Hojněji byly zastoupeny archiválie z období 1850–1945. To také kopíruje narůstající byrokraticizaci, ale i stav dochování

Výstava Z archivních depozitářů v prostorách františkánského kláštera v Tachově těsně před zahájením

Úvodní strany listiny, kterou císař František Josef I. uděluje koncesi k vybudování a provozu lokální dráhy z Plané do Tachova. Vídeň, 25. červenec 1893

archivních pramenů. Na fakt, že v archivu nejsou uloženy výhradně prameny k lokalitám současného okresu Tachov, upomínal plán na obnovení poškozeného mlýna Václava Heinzmana v Dolanech ze 7. dubna 1882. Nečetné archivní prameny 19. století, psané českým jazykem, zastupovaly dva dokumenty z obcí náležících k tzv. sulislavskému národnostnímu ostrůvku (domovský list pro Ondřeje Pílovouška z Vranova z roku 1888 a informace o trestech Leo Poppera, zaslaná Obecnímu úřadu v Sulislavi). Badatelsky nejvyužívanějším materiálem 19. století jsou v okresních archivech nepochybně sčítání lidu, konaná v přibližně desetileté periodě od roku 1857. Na ukázkou byl vybrán sčítací arch pro dům čp. 529 v Tachově ze sčítání lidu z roku 1890. Majitelem domu, který dodnes na náměstí stojí, byl tehdejší starosta města Heinrich Swoboda, od jehož úmrtí uplynulo v minulém roce sto let. Vizuálně velmi přitažlivou archiválií je listina, kterou císař František Josef I. uděluje koncesi pro místní dráhu Planá – Tachov z roku 1893. Cennou a badatelsky využívanou skupinou archiválií jsou dochované stavební plány. Na výstavě ji zastupovaly plány na výstavbu dnes již zbořeného kaple na Vysoké (u Tachova) z roku 1898. Pamětní listinou z roku 1927 s dobovým vyobrazením tachovského zámku, věnovanou JUDr. Alfrédu Windischgrätzovi a jeho manželce Gabriele (rozené z Auerspergu) ke zlaté svatbě, byli připomenuti i poslední šlechtičtí vlastníci Tachova. Vzhledem k tomu, že na území tachovského okresu se nacházejí jediné lázně v Plzeňském kraji (Konstantinovy Lázně), nemohly chybět ani tištěné seznamy lázeňských hostů – nejstarší z roku 1893 a dvojjazýčný z léta 1925.

Početně nejvíce byly zastoupeny archiválie poválečné. Svou roli samozřejmě sehrál fakt, že se jedná o archiválie již psané česky a také to, že řada návštěvníků výstavy tuto dobu zažila. Radikální změny nejen ve složení obyvatelstva (odsun Němců a příliv českého obyvatelstva), ale i v majetkové držbě, dokumentovaly konfiskační vyhláška pro obec Lučinu, dekret o vlastnictví půdy a rozhodnutí o přidělu rodinného domku. Archiválie dnes již neexistujících továren připomínal hlavičkový papír továrny na výrobu kokosových koberců a rohoží ve Stříbře. Do pohnuté doby po 21. srpnu 1968 vrátily návštěvníky četné letáky a fotografie, které jsou součástí Sbírký soudobé dokumentace. Velký ohlas vzbudilo i fotoalbum dokumentující práce při výstavbě přehradní nádrže Lučina z let 1971–1975. Aby byla alespoň částečně nabourána vžitá představa o archivu jako „skladu starých papírů“, byla vystavena i některá pečetidla a razítka. Úspěch a úsměvy na tvářích vyvolaly také další jednotliviny uložené ve Sbírci soudobé dokumentace. Jednalo se o rozličné plakety, odznaky a státní vyznamenání z doby nedávno minulé.

Z reakcí jak na vernisáži, tak i pozdějších byla výstava úspěšná a většině příchozích představila archiv, o němž měli doposud pouze mlhavé představy. Největší úspěch samozřejmě zaznamenaly archiválie z období po roce 1945. Také ostatní na návštěvníky zapůsobily, byť byly zahalené nejen cizím jazykem, ale zejména obtížně čitelným písmem. To ostatně dokládaly četné dotazy přímo při vernisáži.

Jan EDL

Prezentace horšovskotýnské konzervátorské dílny v Muzeu Chodska

Ve dnech 1. března až 18. dubna 2010 se Státní okresní archiv Domažlice se sídlem v Horšovském Týně představil v Muzeu Chodska v Domažlicích výstavou představující činnost konzervátorské dílny. Název výstavy *Archiválie znovuzrozené aneb co se děje v podkroví horšovskotýnského archivu* měl v potencionálních příchozích vzbudit zvědavost a touhu seznámit se s prací archivářů a především konzervátorek.

Návštěvníci archivu zpravidla zamíří do badatelny, neboť tam je „návštěvnické centrum“ určené pro studium archivních pramenů. Příležitost zhlédnutí konzervátorské dílny se naskytne pouze v rámci objednané exkurze nebo dne otevřených dveří. Tehdy se z reakcí hostů dozvídáme, že mnozí z nich neměli dosud ani tušení o možnostech záchrany „starého papíru“. Proto jsme se rozhodli odhalit veřejnosti tajemství novodobé alchymistické dílny, jež omlazuje staré archivní dokumenty a jež se skrývá v podkroví horšovskotýnského archivu. Scénář výstavy byl podřízen jedinému cíli: seznámit příchozí se základním posláním konzervátorské dílny a s péčí o fyzický stav svěřeného národního archivního dědictví.

Příprava materiálu pro výstavu probíhala již na podzim předchozího roku, kdy konzervátorky pořizovaly cílenou fotodokumentaci jednotlivých konzervátorských a restaurátorských procesů, vybíraly reprezentativní vzorek archiválií prošlých konzervátorským nebo restaurátorským zásahem a chystaly doprovodné texty. Poslední únorový týden jsme připravený materiál určený k dočasné prezentaci převezli do muzea a nainstalovali v prostorách určených pro krátkodobé výstavy, které ještě voněly po předešlé expozici včelařství medem. Vedení muzea poskytlo pro prezentaci konzervátorské dílny vše potřebné včetně náhradní, hadrové konzervátorky, která po celou dobu výstavy nepřetržitě předváděla šití knižního bloku v improvizované knihařské dílničce.

Úvod výstavy na svislých panelech návštěvníkům velmi stručně představil archivnictví jako jeden z oborů lidské činnosti, podrobněji se pak hosté měli možnost seznámit se Státním okresním archivem Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, s jeho vznikem, vývojem a současným působením. Vlastní jádro výstavy pochopitelně tvořila činnost dílny a prezentace konzervátorských a restaurátorských metod při ošetřování pergamenových a papírových listin, pečeti, aktového materiálu a historické knižní vazby. Veřejnost byla seznámena se spouštěči degračních procesů, jakými jsou nepříznivé klimatické podmínky, zejména vliv světla a vlhkosti, dále s poškozeními způsobenými

Sál Muzea Chodska v Domažlicích s výstavou Archiválie znovuzrozené aneb co se děje v podkroví horšovskotýnského archivu

neopatrným zacházením, hlodavci, insektem, mikroorganismy a vzdušnými polutanty. Rovněž v minulosti používané technologické postupy, složení papíroviny a klíždidel předurčují stupeň současné degradace archivního materiálu. Výstava návštěvníkům ukázala, jak vypadá koroze inkoustu, co způsobuje kyselé prostředí, jak se rozpadá papír, jak se zastavují degradační procesy a jakými mechanismy lze jednotlivá poškození napravit. Ve zkratce se příchozí seznámili s technikami ošetření ručního i strojového papíru, které se aplikují ve zdejší dílně.

To, že se konzervátorské a restaurátorské postupy neustále vyvíjejí, dokládá na výstavě napínací rám, který ještě v nedávné době sloužil k vypínání ošetřovaných pergamenů. V současné době je dáována přednost přirozenému vyrovnání pergamenů pod zátěží, které nedeformuje pergamenová vlákna. Jedna z vitrín byla věnována metodám péče o fyzický stav pečeti, které hojně využívají např. šetrné propolisové tinktury. Oblast restaurace historické knižní vazby byla představena nejen demonstrací šití knižního bloku v symbolické knihařské dílně, ale rovněž příklady restaurovaných knih včetně fotodokumentace jejich stavu před záchranným zásahem. Ve vitrínách mohli návštěvníci spatřit rovněž nástroje, přístroje a různé pomůcky potřebné k odbornému provádění konzervátorských a restaurátorských prací. Jiné materiály, jako např. odlišné druhy japonského papíru nestejné gramáže, ukázky ručního papíru a gummy k prvotnímu očištění archiválií, si mohli návštěvníci výstavy osahat vlastníma rukama. Škoda jen, že jsme neměli k dispozici vhodnou audiovizuální techniku, která by zájemcům zprostředkovala celý průběh některých konzervátorských postupů.

Výstava tudíž představila činnost konzervátorské dílny jako navýsost odbornou a kreativní, jež vyžaduje od konzervátorek nejen zručnost a dovednost, ale rovněž trpělivost a chuť do práce. Obdiv a uznání, jež si jejich um výstavou získal, jim budiž motivací do další činnosti.

Radka KINKOROVÁ

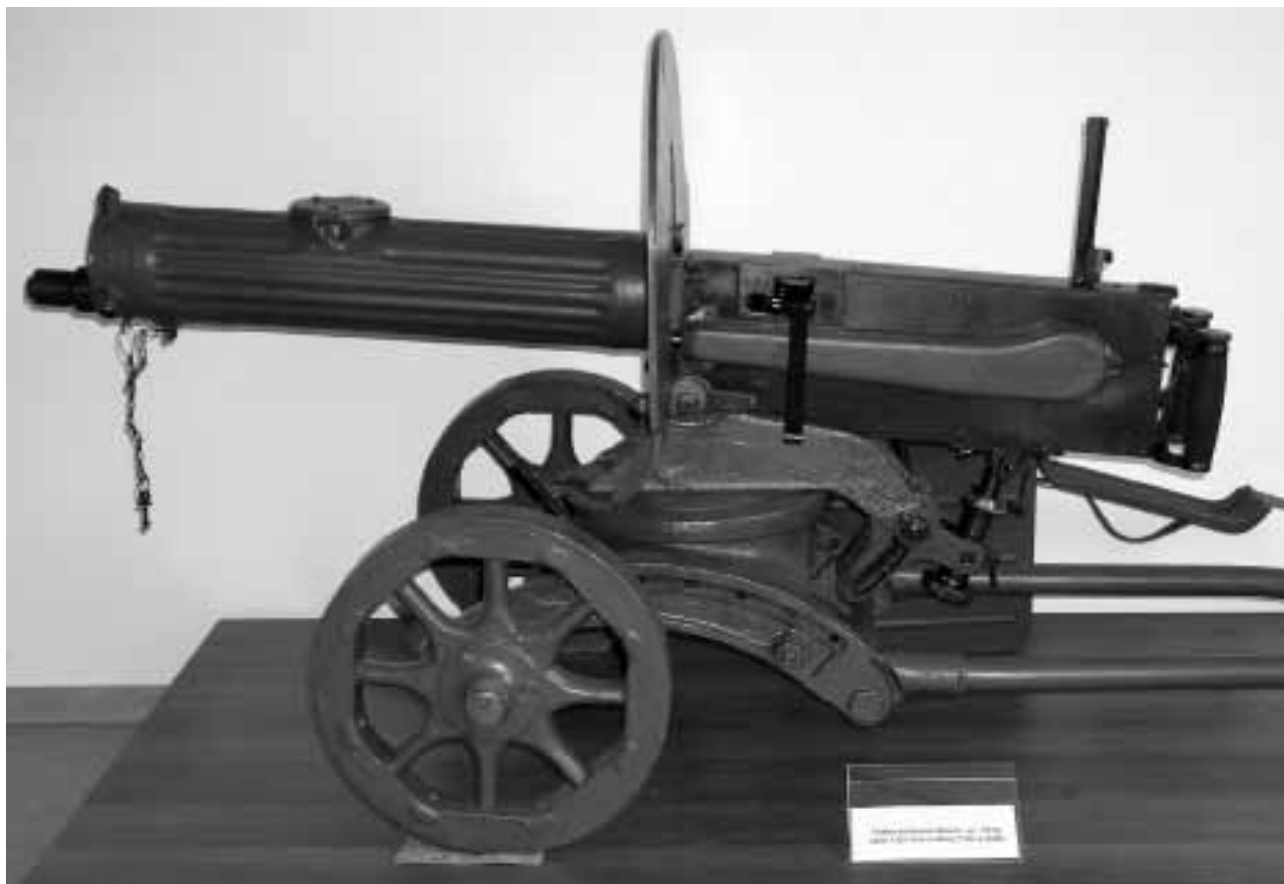
Hadrová, přesto však půvabná figurína konzervátorky při názorné ukázce šití knižního bloku

Muzeum Středních Brd ve Strašicích

V malebném podhůří Brdské vrchoviny mezi majestátnými vrchy s názvy jen o něco málo zajímavějšími, než je místo samotné, se rozkládá „vesnička“ Strašice. Je to místo přitahující pozornost historiků i badatelů a nadšenců pro rozsáhlé téma vojenství. Strašice jsou úzce spjaté s armádou nejen tím, že v současnosti sousedí s Vojenským újezdem Brdy, ale ještě v době zcela nedávné pulzoval život v obci čilým ruchem vojenské činnosti. Armáda odešla ze Strašic v roce 2004 a jako smutnou vzpomínku po sobě zanechala rozsáhlý areál kasáren, který je nyní částečně využíván komerčně a z části se stal kulturním centrem obce. V roce 2008 zde byl totiž obecním úřadem zřízen Areál zážitkové a poznávací turistiky Střední Podbrdsko Strašice, zkráceně Muzeum Středních Brd. Realizace celého projektu byla rozložena do dvou let (vlastní stavební práce započaly v květnu 2009) a zahrnovala rekonstrukci dvou objektů s úpravou přilehlého

okolí. Po dokončení rekonstrukce prvního objektu bylo přistoupeno k výstavbě muzejních expozic, při níž pracovníkům muzea pomáhala řada dobrovolníků a zástupců dalších regionálních institucí, za Státní okresní archiv Rokycany autorka tohoto příspěvku. Muzejní sbírky byly získány nákupem a časově omezenou zápůjčkou, nemalou část ovšem tvoří i dary, přičemž dárci pocházejí nejen z regionu, ale z celé republiky i ze zahraničí.

Muzeum svoji činnost slavnostně zahájilo 25. září 2009, kdy byla veřejnosti otevřena I. část celého projektu, situovaná v bývalé důstojnické vile strašických kasáren. V podzemním podlaží je umístěno několik expozic. Oddíl „Archeologie a starší dějiny“ mapuje vývoj osídlení a společnosti v regionu od neolitu po baroko. Zde se podařilo shromáždit zcela jedinečný soubor středověkých strusek ze železné huti ve Strašicích z 15. století, dokládající vyspělost výroby železa v Brdech. Exponáty jsou doplněny obrazovým materiálem a textovými panely s popisem stavebně-historického vývoje kostela sv. Vavřince, který byl již roku 1350 připomínán jako

Těžký kulomet Maxim, vz. 1910, ráže 7,62 mm

farní a je zde zastoupen cínovou křtitelnicí s letopočtem 1676. Přírodovědná expozice zahrnuje geologické, botanické i zoologické sbírky, kde je možno získat naprosto unikátní informace o výskytu listonoha letního v Brdech, neboť tito korýši z velmi staré skupiny hrotnatců jsou vzdálení příbuzní prvohorních trilobitů. Volně navazující expozicí je mineralogie a hornictví. Hornická minulost oblasti je prezentována různými typy železných rud, hornickým náčiním a dalšími pomůckami potřebnými k dolování nerostných surovin, jako jsou přílby, kahany, důlní výztuže nebo záchranný dýchací přístroj. Poslední expozicí je ve sklepních prostorách příhodně vytvořený protiletectký kryt z období 2. světové války. I další vystavené předměty připomínají protiletectkou obranu – civilní obranu a hasičské záchranné sbory. Jedná se především o vojenské plynové masky a helmy, hasičskou výstroj, dobové fotografie a vyhlášky.

V přízemí tzv. velitelské vily je umístěno Informační středisko a expozice místopisu a moderních dějin, jejíž součástí tvoří přehled významných osobností spjatých s regionem (např. básník Karel Vokáč, spisovatel František Branislav, herci Jindřich Mošna a Bohuš Záhorský, hudební skladatel Jindřich Loukota či operní pěvec Beno Blachut) a místních řemesel s dlouholetou tradicí, tj. hutě, slévárny, hamry, cvočkařství a cizelářství. Část expozice je věnována volnému času na Strašicku (Sokol, myslivost aj.).

Vzhledem k tomu, že je muzeum umístěno do bývalých vojenských objektů z první republiky, je velká část výstavních prostor věnována vojenské tematice. Byla zde rekonstruována dobová pracovna velitele posádky z 30. let

20. století, která připomíná život armády v Brdech v letech 1927–1938. Jsou zde vystaveny dobové militárie, uniformy a výstrojní součástky, chladné i palné zbraně zastoupené např. proslulým těžkým kulometem vz. 37, včetně originálního příslušenství. K zázemí velitelské pracovny patří i kuchyňská expozice, jejíž vybavení odpovídá uvedené době.

Na prvorepublikovou dobu přirozeně navazuje období 2. světové války. Kromě vojenské výstroje a výzbroje jsou prostory vybaveny dobovými fotografiemi z regionu, vyhláškami a textovými panely. Jsou zde zastoupeny sbírkové předměty bývalé československé armády, německého wehrmachtu, britské RAF i Rudé armády. Za zmínku stojí především legendární těžký kulomet Maxim, lehký kulomet BREN, či střela používaná do pobřežních kanónů, kterou vyráběla plzeňská Škodovka. Opomenuty nejsou ani válečné oběti na civilním i vojenském obyvatelstvu, odbojová činnost a smutný život za okupace. Část této expozice, nazvaná „Přišli jsme ze Západu“, je věnována návratu strašických občanů sloužících v řadách RAF a Československé obrněné brigády, jimiž jsou bývalí spolužáci plk. v. v. Bohuslav Velvarský, pilot slavné 313. československé stíhací perutě RAF, nositel několika vyznamenání za statečnost a pozemní jednotky zastupující plk. v. v. Josef Polívka. V prvním patře vily se nachází i prostory pro příležitostné výstavy.

Druhý prohlídkový okruh byl otevřen v květnu 2010 a je situován do původního dřevěného ubytovacího objektu vojska, tzv. letních kasáren. Přízemí je upraveno jako turistická ubytovna v původním duchu vojenské noclehárny z období první republiky, přičemž jednotlivé místnosti

nesou názvy zaniklých míst Strašicka. V dalším podlaží je umístěna expozice regionálně-vojenské historie od r. 1939 až do současnosti. Tato rozsáhlá sbírka militarií prezentuje chronologicky nejen vývoj armádní výstroje a výzbroje, ale i sled událostí spojených s armádou. Úvodní expozicí je „Vojenství na Brdech v letech 1939–1945“, kde jsou začleněny i zajímavosti zaměřené na činnost wehrmachtu v této oblasti. Za zmínku stojí informace o německých radarových ústřednách v Brdech, které měly za úkol dodávat spolehlivé informace o leteckém provozu nad sledovaným územím, zejména pak o ústředně I. třídy s krycím jménem Pegasus na vrchu Praha. Další perličkou této sbírky je i odstřelovací samonabíjecí puška SVT-40, kterou v době 2. světové války používala i naše nejznámější česká odstřelovačka plukovnice Marie Ljalková-Lastovecká. Za svoji statečnost v bitvě u Sokolova, kde postupovala v první bojové linii, byla v r. 2010 vyznamenána řádem Bílého lva vojenské skupiny.

Výstavní prostory dále časově navazují léty 1945–1948, kde je zmíněn návrat bývalých příslušníků vládního vojska z Itálie. Právě ve Strašicích byla totiž většina těchto vojáků internována s českými příslušníky wehrmachtu z Hlučínska. Poměrně rozsáhlý fond sbírkových předmětů představuje expozice „Armáda v Brdech 1948–1968“, ve které je zastoupena celá řada stejnokrojů, zbraní a dalších vojenských militarií příslušného období. Mimo jiné je zde k vidění i šifrovací stroj sovětské výroby z 50. let a malá část výstavních prostor je věnována i leteckým nehodám ve vojenském výcvikovém prostoru Brdy a Jince, kterou tvoří zlomek artefaktů z havarovaných letounů. Poslední část těchto prostor mapuje léta 1968–2004, kdy armáda ze Strašic odchází. Tato expozice seznamuje s životem obyčejných vojáků v normalizačních kasárnách, prezentuje výstrojní součástky se změnou státního znaku a jako zástupce armádní výzbroje je třeba zmínit východoněmeckou verzi bodáku Kalašnikov nebo modifikace samopalu vz. 58 a vz. 61.

Tento prohlídkový okruh uzavírají tři místnosti, které návštěvníkům ukazují život obyvatel mimo kasárna v domácnostech brdského i podbrdského venkova od konce 19. století. Je zde zastoupeno včelařství, domácí pečení chleba, ale i mlynářství nebo myslivost a lesnictví. Vystaveny jsou různé druhy hospodářského nářadí i modernější vybavení domácností (pračky, ždímačky aj.), ale i předměty týkající se posledních věcí člověka.

Na venkovní ploše vzniká od r. 2010 stálá geologická expozice, která je doplněna výsadbou arboreta charakteristických druhů původních brdských dřevin. Jako součást prohlídky je po předběžné dohodě možno navštívit i kostel sv. Vavřince, který ukrývá pozoruhodné fresky ze 14. století, jež byly odkryty při rekonstrukci kostela v r. 1940.

Pokud někdy zavítáte na Podbrdsko, neměli byste návštěvu tohoto moderního a dynamicky se rozvíjejícího muzea vynechat.

Vladimíra TÝCOVÁ

Odstřelovací samonabíjecí puška SVT-40, kterou v době 2. světové války používala i nejznámější česká odstřelovačka plukovnice Marie Ljalková-Lastovecká

Restaurování a výstava mapy velkostatku Žichovice

V Klášteře u Nepomuku, kde se nachází 5. oddělení zemědělsko-lesnických fondů SOA v Plzni, je uložen archivní soubor Velkostatek Žichovice z let 1428–1948. Panství leželo v podhůří Šumavy nedaleko Sušice. Centrum panství představoval zámek v Žichovicích; na území velkostatku leží i známý hrad a městečko Rabí, největší hradní zřícenina v České republice. V kanceláři velkostatku visela poměrně unikátní, rozměrově obrovská (342 x 249 cm) malovaná *Mapa Geometrica* z roku 1755, která zobrazovala území celého panství včetně vesnic, městečka a hradu Rabí i zámku v Žichovicích. Jejím autorem byl františkánský mnich P. Isidor Peller, jenž mapu vytvořil na příkaz hejtmána panství Jana Jakuba Michalovice.

Proč mapa vznikla, není dodnes zcela jasné, zvláště když existuje její o rok starší a ještě větší (369 x 251 cm) sestra. Ta dlouhodobě visela v muzejní místnosti hradu Rabí a po roce 1948 se dostala do muzea v Horažďovicích. Její fyzický stav je ještě horší než u mapy uložené v archivu, neboť podmínky jejího uložení na hradě Rabí byly po celá desetiletí velmi špatné. Naproti tomu uložení mladší mapy v kanceláři velkostatku až tak devastující nebylo.

Po zestátnění velkostatku v roce 1948 však byla mapa velmi nevhodně uložena ve vlhkém prostředí v poloze na výšku. Vlhkost se natáhla do silného ručního papíru i plátěného podkladu téměř do poloviny výšky a do značné míry zničila barevnou kresbu polí a lesů, velké škody způsobily rovněž plísně. Bohužel ani po převzetí do archivu nebyla mapa uložena příliš vhodně, nejprve v kapli věznice, kde sídlila pobočka archivu v Klatovech, potom v chodbě před restaurátorskými dílnami v Plzni. Vzhledem k rozměrům nemohli restaurátoři v Plzni ani v Horšovském Týně mapu restaurovat a zamezit další zkáze, neboť pro zásah bylo zapotřebí stolů nadměrných rozměrů. Existovala jediná možnost – její restaurování zakázkovým způsobem, zde však archivu chyběly dostatečné finanční prostředky.

Teprve v roce 2008 se objevila trojice mladých mužů, přátel Žichovic, kteří byli ochotni restaurátorské práce sponzorovat, protože se intenzivně zajímali o historii Žichovic a okolí, organizovali setkání přátel a rodáků apod. Restaurátorský zásah byl domluven s ateliérem Art Mgr. Veroniky Kopecké. Ten sídlí spolu s katedrou restaurování Univerzity Pardubice v klášteře proti zámku v Litomyšli a má k dispozici velké sály bývalého refektáře i jiných klášterních prostor. Práce na mapě trvaly prakticky rok a cena se vyšplhala na více než 100 tisíc korun; většinu z této částky uhradil sponzor. Mapa, jež je složena z jednotlivých archů, byla sejmuta ze zničeného plátěného podkladu, dezinfikována a očištěna. Značné úsilí si vyžádala kompletace drobných odpadnutých kousků z okrajů mapy. Barvy byly zafixovány a oživeny, pochopitelně bez doplňování chybějících částí. Poté byly jednotlivé archy nalepeny na nový plátěný podklad a mapa obšita novými, barevně odpovídajícími hedvábnými stuhami. Původní dřevěné a kovové prvky zůstaly zachovány, pouze prošly důkladnou očištěnou a konzervací.

Výsledkem obtížných prací bylo značné zlepšení celkového stavu i čitelnosti mapy. Do SOA v Plzni se vrátila před

Ředitel SOA v Plzni Petr Hubka (v popředí) a vedoucí 5. oddělení Jakub Mírka před restaurovanou mapou Žichovic na výstavě v Muzeu Šumavy v Sušici (červen 2010)

Na následující straně: Výřez pravé dolní části mapy Žichovic po jejím restaurování

koncem roku 2009 a během jara 2010 byla zdigitalizována. V červnu 2010 pak proběhla v sušickém Muzeu Šumavy krátkodobá výstava jak samotné mapy, tak dalšího doprovodného materiálu z fondu Velkostatek Žichovice a taktéž z muzejních sbírek. Výstava nesla název *Krajem kněžny Káči*. Z fondu velkostatku byly vystaveny zejména atraktivní archiválie od středověké pergamenové listiny přes pozemkové knihy, plány zámku v Žichovicích až po zajímavá sběratelská a fotografická alba z majetku zejména dámské části rodiny majitelů velkostatku a jejich soukromé korespondence.

V současné době je mapa uložena v klimatizovaném depozitáři a pečlivě zabalena do speciálních restaurátorských folií, správně by již neměla být rozbalována ani vystavována. Druhá, starší mapa, jež se nachází v mnohem žalostnějším stavu a s níž manipulace už není možná bez podstatných ztrát drolícího se papíru, na svou šťastnou chvíli stále čeká.

Jana KOPEČKOVÁ

Jičínsko na plánech z trauttmansdorffského archivu (1794–1840)

Ve dnech 25. září – 7. listopadu 2010 se v Regionálním muzeu a galerii v Jičíně (RMaG v Jičíně) uskutečnila zajímavá výstava, tvořená z převážně části plány zapůjčenými Státním oblastním archivem v Plzni. Tuto výstavu a její katalog ve spolupráci s Petrem Uličným připravila Barbora Klipcová z RMaG v Jičíně v rámci grantového úkolu Architektura, urbanismus a krajina tvorba frýdlantského panství Albrechta z Valdštejna (1621–1634).¹

Barbora Klipcová mimo jiné využívala fond Ústřední správa Trauttmansdorffů a její zásluhou byl přiblížen odborné veřejnosti větší soubor v něm uložených plánů. Mezi odborníky vzbudil značný zájem, zejména pro svůj rozsah a zachovalost. O to více překvapí, že tento fond byl dosud v oblasti bádání o stavebně-historickém vývoji Jičínska zcela opomíjen, neboť Trauttmansdorffové vlastnili statky v tomto regionu od počátku 18. století až do roku 1945. Dosavadní nezáměr o tento pro historii Jičínska tak významný fond mohl být způsoben tím, že rod Trauttmansdorffů byl v jičínské historiografii dosud prezentován převážně jako v regionu cizorodý a nepříliš pozitivní prvek, což Barbora Klipcová připomíná v katalogu.

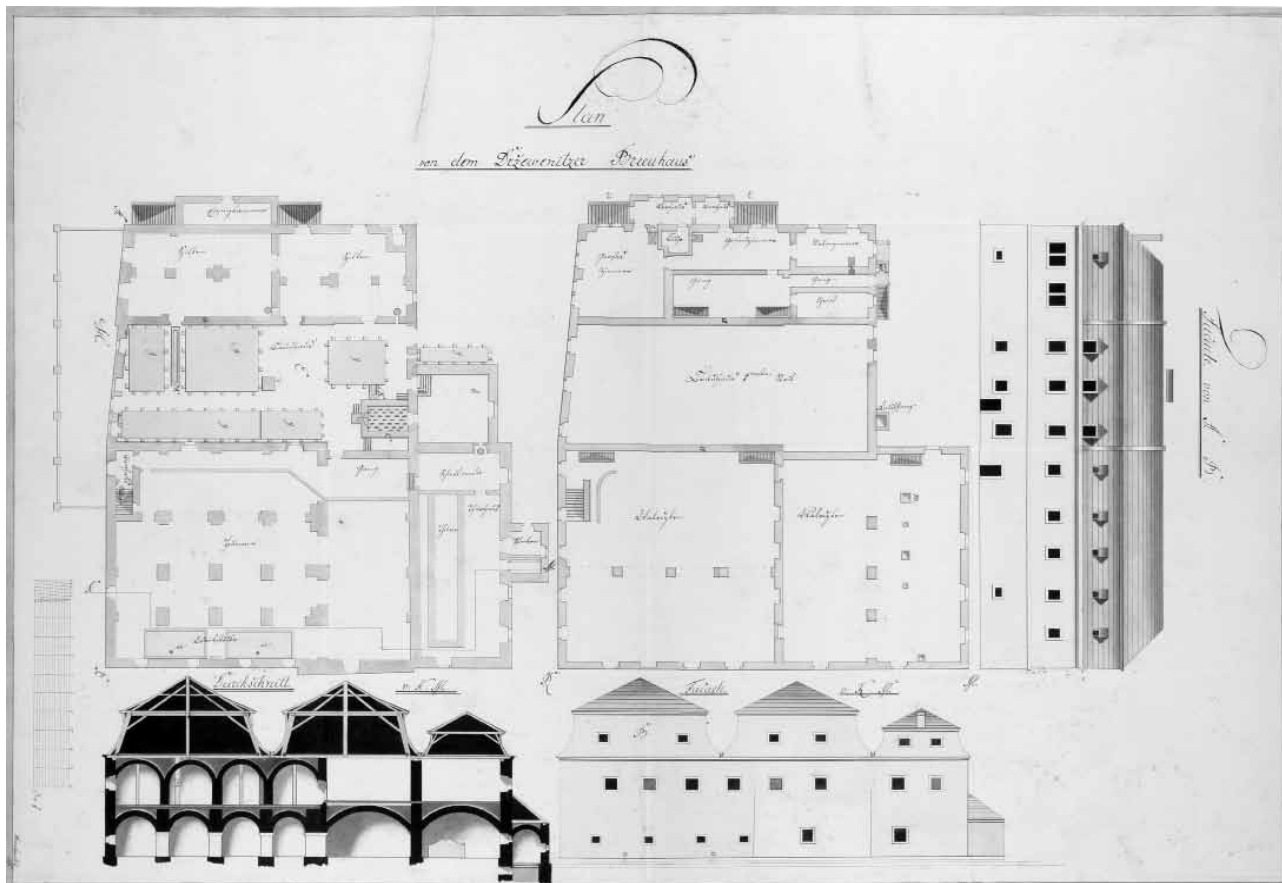
¹ KLIPCOVÁ, Barbora – ULIČNÝ, Petr. Jičínsko na plánech z Trauttmansdorffského archivu (1794–1840). Regionální muzeum a galerie v Jičíně, 2010.

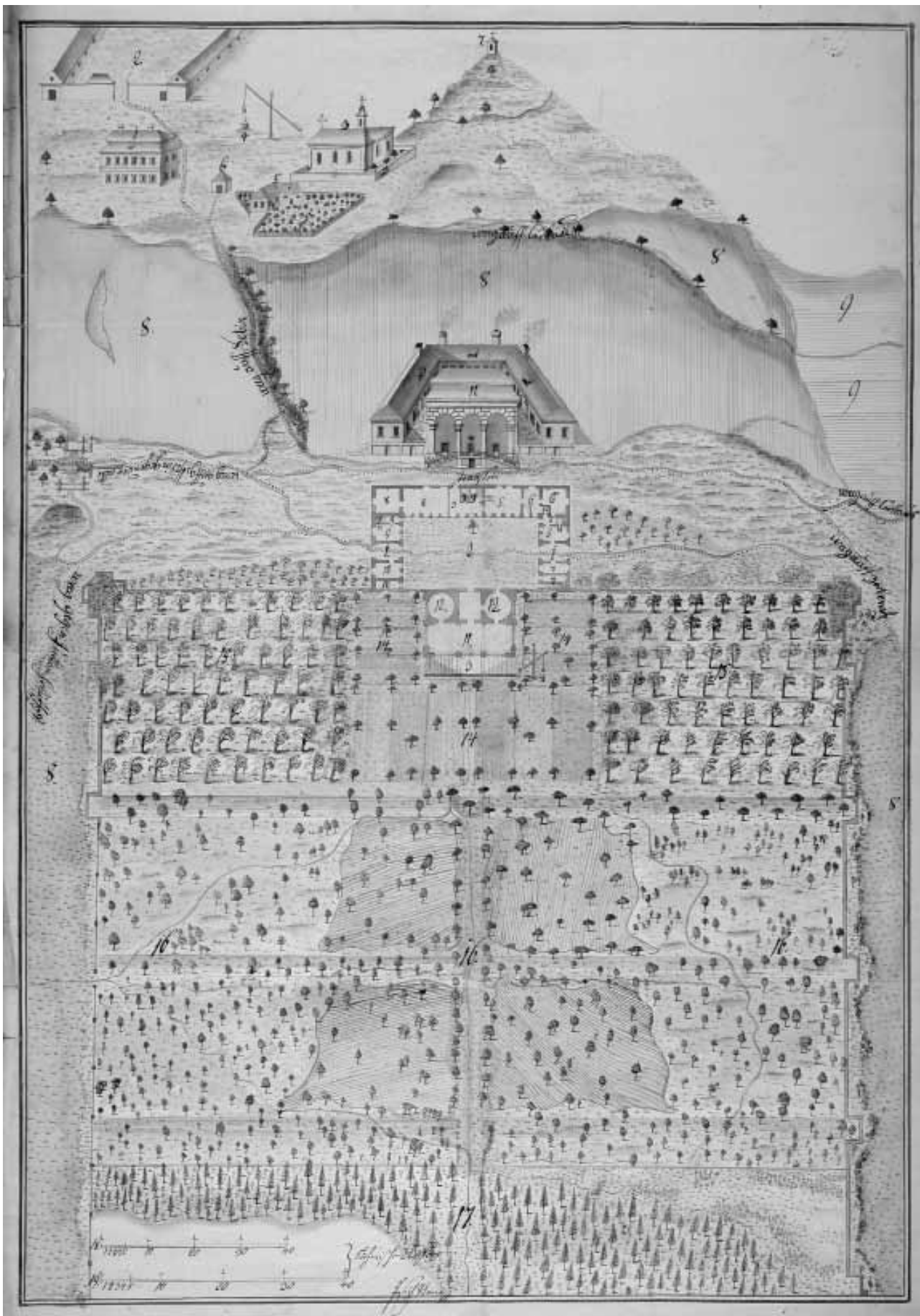
Ve fondu se kromě mnoha důležitých spisů, týkajících se stavebních záležitostí na Jičínsku, nachází i více než 200 souvisejících plánů z konce 18. století a z první poloviny 19. století. Barbora Klipcová vybrala 67 z nich pro výstavu a spolu s Petrem Uličným je zasadili do kontextu stavebního vývoje v regionu. Mimo jiné se jim díky těmto plánům podařilo kromě již známého stavitele Josepha Thomy zjistit další dva v této oblasti dosud neznámé stavitele, jimiž byli Johann Broschowsky (nebo Jan Brošovský?) a Georg Sittauer. Díky dobré znalosti prostředí se jim také podařilo identifikovat ty z plánů, které nebyly opatřeny popiskami. Vyhotovili rovněž podrobné popisy všech vystavovaných plánů a roztřídili je do devíti skupin – Zámek Jičín, Miscellanea, Zahrada na Čeřově, Areál Libosadu, Bývalý kartuziánský klášter ve Valdicích, Zámecká sídla radimského panství, Zámek Kamenice, Panské dvory a Hospodářské stavby. Plánová dokumentace byla na výstavě vhodně doplněna i některými exponáty ze sbírek RMaG v Jičíně, např. portréty majitelů panství nebo vedutami Jičína z 18. a 19. století.

Celá výstava a i jednotlivé skupiny plánů byly opatřeny pečlivě připravenými průvodními texty, které byly publikovány i v katalogu, stejně jako reprodukce všech exponátů. Katalog je velice dobře graficky zpracován a je příjemnou připomínkou výstavy.

Spolupráce SOA v Plzni s muzei je čím dál intenzivnější. Jen 5. oddělení v posledních letech zapůjčilo archiválie na výstavu do regionálních muzeí v Sokolově a v Sušici či do

Pivovar v Dřevěnici. Půdorys přízemí a prvního patra, řez, fasády. [Johann] Broschowsky, [1818], rukopisný kolorovaný plán, německy, měřítko grafické [cca 1:133], 613 x 867 mm. Popis obrázku převzat z katalogu výstavy

Plán zahrady u Valdické obory s perspektivním pohledem na Zebín a Valdštejnovo kasino se dvorem. Joseph Thoma, [kolem 1790], barevný rukopisný plán, německy, měřítko grafické [cca 1:550], 367 x 460 mm. Popis obrázku převzat z katalogu výstavy

Uměleckoprůmyslového muzea a Národní galerie v Praze. Z těchto výstav byl pro tu jičínskou poskytnut zatím největší a nejucelenější soubor archiválií a nutno říci, že pro archiváře bylo velice zajímavé vidět tento soubor v rámci jedné expozice, která nám poskytuje zcela jiný úhel pohledu na archiválie, než na který jsme zvyklí. Díky oběma výše uve-

deným autorům, ale také řediteli RMaG v Jičíně PhDr. Michalovi Babíkovi, Jarmile Hakenové, která expozici zajišťovala, a dalším pracovníkům muzea jsme si mohli prohlédnout velmi vydařenou výstavu, která je jedním z důkazů, že spolupráce archivů s muzei má smysl.

Jakub MÍRKA

Židé v Čechách

Ve dnech 6.–7. října 2010 se konal 3. seminář k dějinám Židů v Čechách. Po Liberci a Nýrsku tentokrát seminář hostil západočeský Tachov. Volba nebyla náhodná, protože je dobrým zvykem tohoto semináře konat pravidelná setkání na místech, kde jsou pracovníci zabývající se touto problematikou. V Tachově je takovým spířem agens Václav Fred Chvátal, který se systematicky věnuje výzkumu židovských hřbitovů. Jeho akční radius sice již dávno přesáhl nejen hranice západních Čech, ale dokonce i České republiky (např. jeho práce ve Finsku), v Tachově je však stále spjat s Muzeem Českého lesa. To se spolu s Židovským muzeem a Severočeským muzeem v Liberci stalo spolupřadatelem letošního semináře. K trojici muzeí se přidružil ještě Státní okresní archiv Tachov, v jehož prostorách se konala hlavní část semináře – odborný seminář. Volba archivu rovněž nebyla náhodná, neboť téměř polovinu přednášejících tvořili právě archiváři.

Program semináře byl zahájen ve středu 6. října krátce po poledni. Na úvod zazněly uvítací a informační projevy neúnavné organizátorky Vlastimily Hamáčkové a dále Jana Edla, zastupujícího hostitelskou instituci. Pak už se účastníci dočkali odborných referátů. První blok zahájila Jitka Lněničková ze Sklářského muzea v Novém Boru. Ve svém příspěvku *Podíl Židů na rozvoji českého sklářství* stihla plasticky vylíčit vstup Židů do tohoto uzavřeného podnikatelského světa, kdy se židovský vliv na sklářskou výrobu prosazoval postupně především přes výrobu, popř. kontrolu výroby hlavní sklářské suroviny potaše. Podnikatelskému prostředí zůstal věrný i Roman Reil ze SOKA Trutnov ve svém referátu *Židovští podnikatelé na Trutnovsku s přihlédnutím k textilnímu průmyslu*. Po úvodu do problematiky textilního podnikání v dané oblasti seznámil účastníky s periodikem vydávaným Podnikovým archivem Texlen Trutnov – Lnářským sborníkem, na jehož stránkách vyšlo mnoho statí týkajících se právě židovského podnikání v oblasti textilního průmyslu. Ladislav Jouza z Regionálního muzea v Kolíně pak posluchače v příspěvku *Továrna na obuv Zikmunda Feldmanna*

Účastníci semináře při prohlídce židovského hřbitova v Pořejově

Závěr semináře patřil prohlídce rekonstruované jízdárny ve Světcích

v Kolíně seznámil s historií této ve své době známé továrny. Učinil tak i v širších souvislostech rozvoje města Kolína v 19. století a jeho postupné přeměny na průmyslové centrum. První blok uzavřel referát Heleny Kavkové z Městského domu kultury v Sokolově *Osud Strossovy textilky v Libavském údolí*. Osudy firmy, autorkou detailně vylíčené, se nápadně podobaly osudům firmy předchozí, byť byly obě zaměřeny na odlišný sortiment a působily v odlišném geografickém prostředí.

Druhý odpolední blok otevřela Michaela Munková z Národního archivu Praha referátem *Obraz židovské komunity poválečného Československa ve fondech Národního archivu*. Autorka se zaměřila především na fondy 4. oddělení, které dokládají obnovu života židovské menšiny těsně po válce a nový tlak na ni po roce 1948. Představila zúčastněným archivní fondy, které se této problematice týkají, včetně jejich stručného rozboru. Na tento referát plynule navázala Blanka Soukupová z Fakulty humanitních studií UK v Praze příspěvkem *Postoj státu k židovskému náboženskému společenství po únorovém převratu: mezi kontrolou, represemi a „blahosklonností“*. Autorka již měla možnost studovat některé ze zmíněných archivních fondů a na jejich základě mapovala postoj státu k Židům zejména v období destalinizace a šedesátých let. Židovské společenství se po roce 1948 sice ocitlo ve stínu cíleného pronásledování katolické církve, ale i na ně si samozřejmě státní moc „vzpomněla“. Druhý blok

uzavřel Milan Augustin ze SOkA Karlovy Vary s příspěvkem *Pokusy o restituci židovského majetku po roce 1945 v Karlových Varech*. Příspěvek vycházel z bohatého materiálu uloženého ve fondu MěNV Karlovy Vary, dokumentujícího majetkové změny jednotlivých domů v Karlových Varech po roce 1945. Složitou poválečnou historii nastínil na příkladu atraktivního lázeňského domu Villa Splendid.

Poslední odpolední blok obstarali dva referenti: Lukáš Svoboda z Muzea v Karlových Varech a Václav Chvátal z pořádacího Muzea Českého lesa v Tachově. Oba se ve svých příspěvcích (*Židovský hřbitov v Lomnici a Židovský hřbitov v Pořejově*) věnovali výzkumu a dokumentaci židovských hřbitovů a problematice s tím spojené.

Těmito referáty byl zakončen první den jednání a přítomní se ihned přesunuli do terénu, aby ještě za dostačujícího světla mohli shlédnout některé židovské hřbitovy v okolí. Prvním byl zmíněný hřbitov v Pořejově, který zůstal jako jediná vzpomínka na obec s 589 obyvateli (v roce 1930). Osudu zbytku obce, totiž zavezení skládkou, unikl pouze díky své značné vzdálenosti od ní, která byla u židovských hřbitovů obvyklá. Vzhledem k tomu, že světla již valem ubývalo, následoval rychlý přesun na tachovský židovský hřbitov, který je bohužel jen torzem, které přežilo plánovanou asanaci. I přesto má své kouzlo a zajímavé náhrobky, převážně však až z 19. a 20. století. Další zastávkou na putování Tachovem bylo Muzeum Českého lesa, kde si zájemci mohli prohléd-

nout i expozici věnovanou židovskému osídlení Tachovska. Procházka bývalou židovskou uličkou zavedla účastníky na večeri, po níž bylo na programu posezení v prostorách nově otevřeného Komunitního centra zpříjemněné židovskými písněmi pěveckého souboru Lach. Do zahraničí ostatní účastníky zavedli Václav Chvátal a Blanka Rozkošná se svými projekcemi navštívených židovských památek.

Úvod do čtvrtého bloku dopoledních příspěvků obstarala Klára Habartová z Filozofické fakulty pardubické univerzity s referátem *Demografické aspekty pobytu židovských uprchlíků z Haliče a Bukoviny v Čechách během první světové války*. V první části svého příspěvku nezůstala nic dlužna názvu disciplíny a na názorných grafech nás seznámila s touto zajímavou problematikou. Poté již věnovala pozornost konkrétnímu příkladu Havlíčkova Brodu, kde se nacházel jeden z mnoha uprchlických táborů. Dále navazoval příspěvek Lucie Petrusové z Židovského muzea v Praze *Hřbitov haličských a bukovinských uprchlíků v Havlíčkově Brodě*, v němž seznámila posluchače s tzv. tyfovým hřbitovem zřízeným pro potřeby tábora v roce 1917. Z neveselé problematiky hřbitovů všechny vytrhla Lenka Matušiková z Národního archivu Praha tematicky příbuzným referátem *Židovské obce v západočeském pohraničí po roce 1945 ve světle matričních záznamů*. Zaměřila se především na obecnější informace, které lze, mimo genealogických, z matrik získat. Také upozornila na některé specifické případy (např. sňatky v Kadani) i z období před druhou světovou válkou. Tradiční účastnice těchto seminářů Lenka Sýkorová ze SOkA Klatovy se zabývala arizací firem Wilhelm Eckstein & spol. a Paul Stein und Söhne z Nýrska (*Arizace židovských firem v Nýrsku*). Vzhledem k tomu, že již Nýrsko nepatřilo k Říšské župě Sudety, ale k bavorské „Východní marce“, seznámila auditorium i s archiváliemi Státního archivu v Landshutu. Dopolední blok uzavíraly hlavní organizátorky semináře Markéta Lhotová ze Severočeského muzea v Liberci a Vlastimila Hamáčková z Židovského muzea v Praze se svým referátem *Charakteristika fondu STIKO Reichenberg v Rakouském státním archivu ve Vídni*. Autorky představily pokračování výzkumu tohoto prvořadého fondu pro poznání likvidace židovských náboženských obcí.

Vzdělávací akce západočeských archivářů: Tradice a současnost

Pro západočeské archiváře se stalo již samozřejmostí, že se každý podzim scházejí na třídním semináři, na kterém se vzájemně seznamují s výsledky své práce za uplynulý rok. Poslední takové setkání se uskutečnilo 11.–13. října 2010 v hotelu Výhledy v Caparticích.¹ Ani pamětníci se však neshodují v názoru, kterou archivní vzdělávací akci lze po-

¹ WASKOVÁ, Marie. Seminář západočeských archivářů Výhledy 11.–13. 10. 2010. ČAS v roce 2010. Ročenka České archivní společnosti, Praha 2011, s. 113–115.

Předposlední blok referátů zahájil Pavel Jakubec ze SOkA Semily. Ve stejnojmenném příspěvku představil činnost židovské obce v Turnově na přelomu 19. a 20. století. Zároveň přítomné upozornil na chystanou publikaci *Židé na Turnovsku*. S obdobně laděným příspěvkem *Židovské obyvatelstvo v Českém Krumlově v 1. polovině 20. století* seznámila shromážděná Věra Mašková ze SOkA Český Krumlov. Na první polovinu století se soustředila hlavně proto, že židovská náboženská obec vznikla v Českém Krumlově poměrně pozdě, až v roce 1893. Na rozdíl od poměrně konfliktního spoluzití Židů s českou většinou, nastíněném v předešlém příspěvku, se zde vztahy rozvíjely lépe, zvláště kolem židovské firmy Spiro, která provozovala papírnu ve Větrní. Blanka Rozkošná ze společnosti Matana předestřela přítomným dějiny Židů v Nové Bystřici (*Židé v Nové Bystřici*), včetně osudů synagogy a hřbitova, které po židovské menšině zbyly. Tento blok uzavírala Irena Veverková ze SOkA Kladno referátem *Získávání biografických údajů z archiválií (rodina Böhmova)*. Referentka netajila svou profesní zálibu v osudech konkrétních jednotlivců a představila životní příběhy tří generací Böhmových od příchodu Jakuba Böhma do Kladna na počátku 20. století do současnosti.

Poslední blok referátů obstarali zaměstnanci hostitelského archivu. Markéta Novotná se v příspěvku *Josef Schön, židovský historik Tachovska* věnovala osudu kantora Josefa Schöna, autora jediné knihy mapující historii tachovských Židů (*Die Geschichte der Juden in Tachau*). S archivními prameny k dějinám Židů v okrese Tachov v posledním příspěvku seznámil všechny, kteří vydrželi nabitý program, Jan Edl. Po krátké diskuzi byl seminář ukončen s příslibem konání příštího za dva roky v Trutnově. Někteří zájemci si před odjezdem ještě prohlédli rekonstruovanou Jízdárnu v nedalekých Světcích.

Tato informace má čtenáře pouze navnadit na další (v pořadí již třetí) sborník, který by měl opět spatřit světlo světa. V něm by, vedle všech přednesených referátů, měly být i další ohlášené příspěvky, jejichž autoři se z různých důvodů nemohli semináře zúčastnit. Nezbyvá tedy, než se těšit na konečnou publikaci.

Jan EDL

važovat za první a jak počítat jejich pořadí. Nezbylo tedy, než se zcela v duchu archivní profese obrátit „ad fontes“ a zodpovědět tuto otázku s využitím archivního fondu Státní oblastní archiv Plzeň.

Různé formy vzdělávání vlastních pracovníků prováděl někdejší Státní archiv v Plzni již od sklonku 50. let 20. století. Kromě jednorázových krátkodobých školení k aktuálním problémům oboru tehdy vznikla dlouhodobá západočeská archivní tradice, a sice pořádání studijních cest do archivů jiných krajů. První studijní cesta se uskutečnila již v roce 1959, kdy v červnu vyrazili Západočeši do Litoměřic, Loun, Nymburka a Mladé Boleslavi. Do roku 1994 jich SOA v Plzni uspořádal neuvěřitelných 26. Jednalo se o tří- až pětidenní akce se značně nabitým programem, jehož hlavními body byly návštěvy několika archivů a poznávání místních kulturních

památek. Studijní cesty pořádal SOA pro vlastní pracovníky a současně pro pracovníky okresních a podnikových archivů. Konaly se ve spolupráci se Západočeským krajským národním výborem (ZKNV), který je formálně povoloval a jemuž byla také pravidelně podávána zpráva o jejich průběhu, a dále s Krajskou správou Sboru národní bezpečnosti (KS SNB), která na cesty poskytovala autobus a řidiče. Vzhledem k tomu, že šlo o služební vzdělávací akci, byl autobus zdarma. Dlužno říci, že studijní cesty nebyly západočeským specifkem; pořádaly je i jiné archivy a Západočeši pravidelně vítali kolegy z jiných krajů, například v roce 1982 hostili severočeské archiváře, u kterých byli sami o rok předtím v roce 1981.²

Pamětníci-archiváři zpravidla uvádějí, že existovala ustálená periodicita, kdy se vždy po roce střídala studijní cesta s archivním setkáním. Není to zcela pravda. Z přehledu uskutečněných cest vyplývá, že byla snaha konat je podle možnosti každoročně; v období 1959–1994 se studijní cesta neuskutečnila pouze v letech 1961, 1968, 1970, 1979, 1982, 1984, 1986, 1988 a 1991. V roce 1968 znemožnily její konání srpnové události (byla plánována na 4.–6. září do Jablonce, Liberce, České Lípy a Děčína; realizována byla s nezměněným programem o rok později), v roce 1970 byl SOA zcela vytižen stěhováním do nově otevřené žlutické pobočky. V roce 1979 se SOA dotkla úspěšná opatření KS SNB, která nepovolila zapůjčení autobusu a musela tak být zrušena již naplánovaná cesta na Slovensko (Státní ústřední archiv Bratislava, Archiv města Bratislavy, Okresní archiv Topolčany, Trnava a Nitra) – s tímto programem se pak uskutečnila v roce 1985. Doplňme, že na Slovensko se potom Západočeši vydali ještě dvakrát – v roce 1987 na střední Slovensko a v roce 1990 na východní Slovensko, kde kromě Levoče a Rožňavy navštívili i SOA Košice, který byl již od 70. let družebním archivem SOA v Plzni – studijní cesta, tehdy neuskutečněná, tam byla zamýšlena již v roce 1970. Teprve v 80. letech se projevuje ono vzpomínané střídání studijních cest s archivním setkáním. Poslední studijní cesta se uskutečnila v roce 1994 – poprvé a naposledy při ní vyjeli její účastníci za hranice, neboť kromě severomoravských archivů navštívili i polský Krakov.

Na ukončení letité tradice mělo vliv více faktorů. Jedním byla konkurence ze strany České archivní společnosti a České informační společnosti, které začaly pořádat obdobně koncipované cesty po jednotlivých regionech republiky i do zahraničí, větší vliv ale měl nedostatek finančních prostředků spojený s růstem cen (zejména dopravy) a také rostoucí množství úkolů kladených na archivy ze strany žadatelů (rehabilitace a restituce). Svoji roli sehrála i práce spojená se zajištěním stavebních, rekonstrukčních a stěhovacích prací při zařizování nových archivních objektů budovaných v polovině 90. let.

Vraťme se však k úvodnímu tématu – archivním setkáním. Ještě před nimi je vhodné zmínit další akce, které jim

předcházely nebo je doplňovaly. Přednášky na aktuální témata z oboru bývaly pravidelnou součástí porad ředitelů okresních archivů, konaných dvakrát ročně pod vedením SOA. Přednášky zpravidla zajišťovali sami západočeští archiváři, v některých případech byli na tyto porady zváni lektori z jiných krajů nebo z Archivní správy MV (jistou perličkou bylo například pozvání JUDr. Václava Šolleho na poradě v září 1969, kdy jmenovaný na prosbu ředitele SOA v Plzni na den přerušil svůj lázeňský pobyt v Mariánských Lázních a ochotně přijel do Plzně pronést přednášku o skartačních řízeních u soudů). Velkou vzdělávací akcí pro západočeské archiváře bylo internátní školení konané 21.–25. září 1970 v hotelu Flóra v Teplé. Vícedenní internátní školení, zpravidla za účasti zástupců Archivní správy MV, se od té doby dostávala do plánu práce SOA častěji.

Na školeních však nebyl prostor pro prezentování výsledků vlastní práce. Tuto možnost měla dát archivářům nová akce, konaná poprvé v roce 1974, tzv. Setkání odborných archivářů kraje, uskutečněné ve dnech 1. a 2. října 1974 v Horšovském Týně (organizačně zajišťoval okresní archiv Domažlice). Zde bylo předneseno 10 krátkých referátů (4 ze SOA) o vlastní odborné a vědecké práci jednotlivých pracovníků ze všech typů archivů s nejrůznější archivní i regionálně-historickou tematikou.³ Horšovskotýnské setkání se stalo prvním z řady, která trvá do současnosti. Za zmínku stojí, že v některých letech byla školení i setkání archivářů z praktických důvodů spojena tak, že na sebe v týdenním bloku přímo navazovala – např. v letech 1980 a 1982 se uskutečnilo spojené školení a setkání archivářů ve školicím středisku ZKNV Kamzík v Mariánských Lázních, v letech 1986 a 1988 pak ve školicím zařízení Stella Západočeských plynáren na šumavském Špičáku. Jindy bylo setkání spojeno s jinou odbornou akcí – například v roce 1984 se VI. setkání západočeských archivářů uskutečnilo v Chebu a navázalo přímo na chebské sympozium k 350. výročí zavraždění Albrechta z Valdštejna. V roce 1979 se jako náhrada ten rok neuskutečněné studijní cesty konal ve Stříbře jednodenní (5. září) seminář odborných archivních pracovníků pod názvem „Volná tribuna“ – akce navazovala na poradě ředitelů OA konanou předchozí den, jejím tématem byly „Aktuální a nejzávažnější problémy našeho archivnictví a jejich řešení“ a novinkou byla forma tvořená úvodními krátkými dvou- až tříminutovými příspěvky v blocích po třech s následnou diskusí (mj. byly diskutovány otázky multiplicit a jejich vyřazování, zejména u fondů národních výborů, a tvorba a vymezování archivních fondů). V 80. letech se archivní setkání uskutečňovala ve dvouleté periodě a střídala se se studijní cestou.

Na rozdíl od studijních cest, které již nebyly v původní podobě obnoveny, se setkání západočeských archivářů počinaje rokem 1998 opět vrátila do pracovního programu. V září uvedeného roku se v Pavlovicích na Tachovsku konalo pětidenní setkání spojené se školením, na kterém kromě příspěvků západočeských archivářů zazněla i vystoupení

² Tuto pětidenní cestu konanou 5.–9. října 1981 můžeme současně uvést jako modelový příklad – program zahrnoval návštěvu SOA Litoměřice, děčínské pobočky SOA, okresního muzea v České Lípě, okresních archivů Česká Lípa, Teplice, Most a Chomutov, podnikový archiváři navštívili zčásti samostatně a zčásti společně s ostatními podnikové archivy Československé plavby labsko-oderské, Krystalexu Nový Bor, Chemických závodů n. p. Záluží u Mostu a VTŽ

Chomutov; kulturní vložku představovala prohlídka zámku Duchcov. – Státní oblastní archiv v Plzni, fond Státní oblastní archiv Plzeň, karton 82, sign. 833 – Studijní cesty pracovníků OA a SOA v Plzni 1968–1983, rok 1981.

³ Státní oblastní archiv v Plzni, fond Státní oblastní archiv Plzeň, karton 27, sign. 132 – Roční plány a zprávy o činnosti 1971–1974, zpráva o činnosti za rok 1974, s. 14.

prof. Ivana Hlaváčka a dr. Marie Bláhové z FF UK Praha a pozvaných hostů z ASMV prom. hist. Jaroslava Šilara a PhDr. Jiřího Úlovce. Účastníci dodnes vzpomínají na obrovské množství hub, jejichž sběr se do volných chvil mezi programovými bloky zařadil jaksí samovolně. Rok 1999 proběhl bez „externí akce“, v letech 2000 a 2001 se třídní archivní setkání konalo ve školicím zařízení západočeské krajské správy Policie ČR Alma v Železné Rudě. Zde byl jeden půlden věnován školení ve spoluúčasti s hosty z AS MV a zbylý čas zaplnily příspěvky účastníků.

Pro organizaci veřejné správy přelomový rok 2002 přinesl archivům tolik mimořádných úkolů, že nebylo možné na pořádání podobné akce ani pomyslet. Od roku 2003 se však západočeská archivní setkání konají pravidelně každý rok. Jejich délka se ustálila na tři dny, přičemž většina programu bývá věnována příspěvkům jednotlivých archivářů na rozmanitá témata. Určitý čas bývá věnován i návštěvám archivů nebo kulturních památek v blízkosti místa konání. V druhém plánu pak tato setkání slouží k navazování a posilování kolegiálních vztahů, a to jak během odborného programu, tak i mimo jeho rámec při večerních odborných i méně odborných diskusích. Kromě Západočechů z řad pracovníků SOA a akreditovaných archivů (Archiv města Plzně, z bývalých podnikových pak nejčastěji zástupci archivu Sokolovské uhelné, právní nástupce, a. s.) se setkání poměrně pravidelně zúčastňují i zástupci OASSS MV a příležitostně i někteří kolegové z Národního archivu, v posledních letech též nechyběla zástupkyně Národní knihovny.

O tom, že podobná setkání jsou inspirující i pro jiné regiony, svědčí skutečnost, že v roce 2010 uskutečnil svoji první archivní konferenci a seminář SOA v Praze. Informace o konání západočeského archivního setkání bývaly v 80. letech 20. stol. uveřejňovány v Archivním časopisu, v 90. letech v Archivním čtvrtletníku, od roku 2002 se s nimi zájemci mohou setkat v Ročence SOA v Plzni, v Archivním časopisu

a v Ročence České archivní společnosti. Srovnáním tiskových zpráv s ročními zprávami o činnosti SOA v Plzni pak docházíme k závěru, že se Západočeši o jedno setkání „mediálně ošidili“. Vlivem dlouhé přestávky mezi setkáním v roce 1988 na šumavském Špičáku a v roce 1998 v Pavlovicích došlo k omylu v číslování jejich pořadí (viz tabulka), čímž lze konstatovat, že poslední konané setkání v hotelu Výhledy nebylo osmnácté, ale již devatenácté, a tak se západočeští archiváři mohou v roce 2011 těšit na jubilejní dvacáté setkání.

Přehled setkání západočeských archivářů:

I.	1.–2. 10. 1974	Horšovský Týn
II.	1976	Cheb
III.	9.–11. 10. 1978	Žinkovy
IV.	6. – 8. 5. 1980	Mariánské Lázně (Kamzík)
V.	17.–19. 5. 1982	Mariánské Lázně (Kamzík)
VI.	29. 2.–2. 3. 1984	Cheb
VII.	15.–16. 10. 1986	Špičák (Stella)
VIII.	12.– 16. 9. 1988	Špičák (Stella)
IX.	28. 9.–2. 10. 1998	Pavlovice
X.	2.–4. 10. 2000	Železná Ruda
XI.	1.–3. 10. 2001	Železná Ruda
XII.	20.–22. 10. 2003	Kašperské Hory
XIII.	11.–13. 10. 2004	Nečtiny
XIV.	10.–12. 10. 2005	Srní
XV.	2.–4. 10. 2006	Přimda
XVI.	5.–7. 11. 2007	Františkovy Lázně
XVII.	8.–10. 10. 2008	Kašperské Hory
XVIII.	5.–7. 10. 2009	Liblín
XIX.	11.–13. 10. 2010	Capartice (Výhledy)

Miroslav EISENHAMMER

Zleva:

Důkladná exkurze západočeských archivářů v rozestavěném SOkA Olomouc se nevyhnula ani prohlídce střechy Kolegiální zděšení vyvolala návštěva depozitáře SOkA Bruntál, jenž byl přestěhován do provizorních prostor bývalého skladu. Archiválie, uložené v ocelových přepravních bednách, musely být z regálů snášeny vysokozdvíhacím vozíkem. Přednáška polského kolegy k pozemkovým knihám uloženým v archivním oddělení na hradě Wavel v Krakově (všechny snímky z října 1994, foto Milan Augustin)

Rokycany a oslavy 900 let od první písemné zprávy

Rok 2010 se v Rokycanech nesl ve znamení oslav 900 let od první písemné zmínky, která se nachází v Kosmově Kronice české. Hlavním pořadatelem oslav bylo město Rokycany. Přidaly se také místní instituce – Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, Muzeum na demarkační linii, dále knihovna, církev, hvězdárna, základní školy či gymnázium. Oslavy byly doplněny například výstavou v muzeu, Setkáním pod rokycanskou věží, koncerty aj.

Významné výročí samozřejmě nemohli opomenout ani pracovníci zdejšího státního okresního archivu a při této příležitosti připravili hned několik akcí. Jednalo se především o přednáškový cyklus, dále o historicky první den otevřených dveří archivu, účast na dětské soutěži a přípravu tří knih věnovaných Rokycanům.

Od října 2009 se rozběhla soutěž pro žáky 4.–9. ročníků základních škol okresu a paralelních tříd víceletého gymnázia s názvem Plavba staletími. Hlavním garantem celé akce byla Městská knihovna v Rokycanech, v pětičlenném organizačním výboru zasedala i ředitelka archivu. Do soutěže se zapojily kromě archivu také Hvězdárna Rokycany, Městské muzeum a Muzeum J. V. Sládka ve Zbiroze, Městské muzeum v Radnicích, Muzeum Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech a Muzeum Středních Brd ve Strašicích. Do soutěže se přihlásilo celkem 61 tříčlenných družstev ve třech věkových kategoriích (4. a 5. třída, 6. a 7. třída, 8. a 9. třída). Soutěžící měli každý měsíc plnit úkoly a současně navštívit výše uvedené instituce, seznámit se s jejich činností a vyplnit zde tajný úkol. Nástrahami soutěže zdárně proplulo 18 družstev. K slavnostnímu vyhlášení vítězů celoroční soutěže došlo na Masarykově náměstí v červnu 2010, ceny pro výherce věnovalo město Rokycany.

Dne 6. ledna 2010 se v prostorách zdejší radnice konal křest knihy Rokycany 1110–2010, jejíž hlavní autorkou je Hana Hrachová. Knihu vydalo město Rokycany, archiv se na ní podílel nejen autorsky, ale poskytl také řadu historických materiálů, listin, plánů či fotografií.

Koncem ledna 2010 byl zahájen cyklus přednášek významných českých historiků. Jednotlivým tématem byl výklad událostí, při nichž Rokycany vstoupily na pole českých dějin. Na pořádání přednášek se podíleli také Rokycanští patrioti, kteří zajišťovali především propagaci. Přednáškou Přemyslovců na začátku 12. století a první historická zpráva o Rokycanech cyklus zahájil prof. Josef Žemlička, vedoucí oddělení dějin středověku Historického ústavu Akademie věd ČR. Jeho velmi poutavý přednes si přišlo poslechnout zhruba 90 zájemců, kteří měli možnost pochopit složitý vývoj mezi tehdejšími Přemyslovců a souvislosti s nejstarší písemnou zprávou o městě.

I další přednáška z cyklu se věnovala středověku a objasnila vazby mezi tehdejšími vlastníky Rokycan, pražským biskupstvím či později arcibiskupstvím, a městečkem Rokycany ve středověku. Přednášející nad jiné povolanou byla bývalá ředitelka Historického ústavu AV ČR v Římě profesorka Zdeňka Hledíková.

V květnu jsme si společně připomněli konec druhé světové války, a to při přednášce Osvobození českých zemí

v roce 1945, které se ujali dva pracovníci Ústavu soudobých dějin AV ČR Stanislav Kokoška a Petr Hofman. Oba přednášející poukázali jak na jednání mocností o osvobození, tak i na stanovení demarkační linie a popis situace v této oblasti. Po přednášce byla slavnostně pokřtěna kniha Rokycany v pětačtyřicátém, kterou vydalo nakladatelství Baron ve spolupráci s nadací Iron curtain – Železná opona. Jedná se o knihu, jež dobovými obrázky dokumentuje dění ve městě osvobozeném americkou armádou. Podklady opět pocházely ze zdejšího okresního archivu a také z řady soukromých sbírek. Jednou z autorek byla opět Hana Hrachová.

Dne 9. června 2010 se konal den otevřených dveří archivu. S ohledem na oslavy byl pojat jako výstava nejzajímavějších dokumentů týkajících se dějin Rokycan. K vidění byla v badatelně archivu i nejstarší pergamenová listina v České republice z roku 994, která je uložena právě v SOkA Rokycany. Z Archivu Pražského hradu byla zapůjčena faksimile Kosmovy Kroniky české, v níž se nachází první písemná zmínka o Rokycanech. Z Archivu města Plzně byla poskytnuta listina s nejstarší rokycanskou pečetí a rovněž díky laskavosti kolegů ze SOA Plzeň měli návštěvníci možnost spatřit nejstarší rokycanské matriky. Od soukromých osob byly zapůjčeny numizmatické památky a odznaky. Ostatní exponáty již pocházely z rokycanských archivních fondů, jednalo se především o listiny, městské knihy, kroniky, fotografie či mapy. Výstava, i když pouze jednodenní, přilákala 127 zapsaných návštěvníků, podle odhadů organizátorů jich však mohlo být až 170. Dík za pomoc při organizaci výstavy patří především Kanceláři prezidenta ČR – Archivu Pražského hradu, ale i SOA v Plzni, Archivu města Plzně, České pojišťovně, a. s., a Policii ČR, okresní ředitelství Rokycany.

V říjnu 2010 se uskutečnila přednáška profesora českých dějin na FF UK v Praze Jaroslava Čechury, který se ve svém vystoupení zabýval zajímavou osobností Fridricha Falckého a jeho ležením u Rokycan krátce před bitvou na Bílé hoře. V širším kontextu hovořil o stavovském odboji a situaci, jež vedla až k osudné bitvě.

Cyklus se uzavřel v prosinci, když o Třicetileté válce v českých městech a decimacích císařských pluků v Rokycanech a v Praze promluvil odborný historik Krajského muzea v Teplicích Jan Kilián. Jeho výklad se zaměřil na soužití obyvatel českých měst s nepřátelskými i císařskými vojsky. V závěru objasnil decimaci Madlonova pluku, k níž v Rokycanech došlo v roce 1642.

Jediné, co se v roce 2010 nepodařilo dovést ke zdárnému konci, je vydání knihy Rokycany v rámci ediční řady Dějiny českých, moravských a slezských měst v Nakladatelství Lidové noviny. Doufejme, že se kniha na pultech knihkupectví objeví v roce 2011.

Hana HRACHOVÁ

Podnikový archiv Škoda

Konec roku 2010 byl pro západočeské podnikové archivnictví významným momentem, neboť znamenal ukončení samostatné existence akreditovaného archivu společnosti ŠKODA HOLDING, a. s., a jeho převzetí do správy Státního oblastního archivu v Plzni. Určitě je vhodné si při této příležitosti připomenout okolnosti vzniku a vývoje tohoto nejrozsáhlejšího podnikového archivu v České republice, jehož význam v určitých ohledech přesahuje hranice našeho státu.

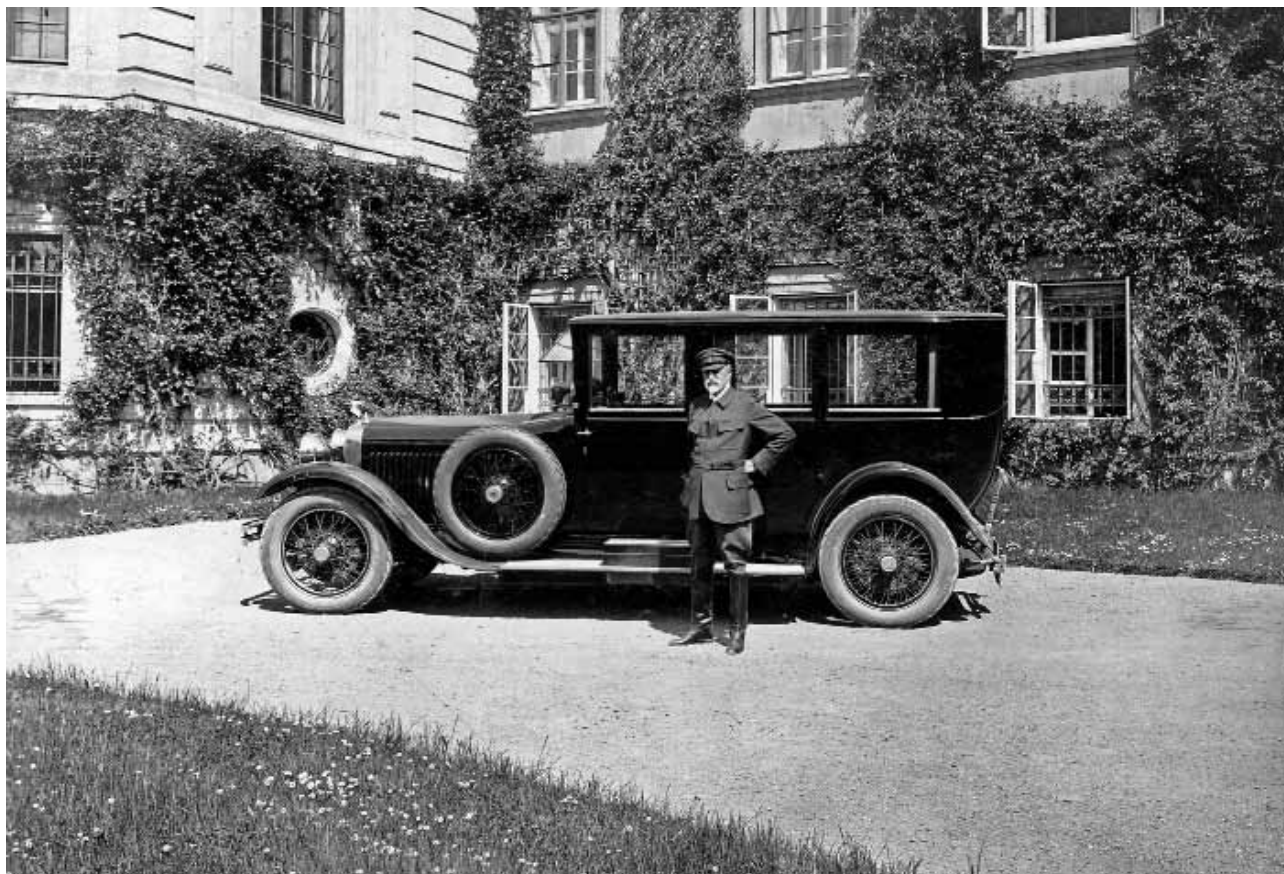
Počátky podnikového archivu Škoda sahají do roku 1943, kdy tehdejší generální ředitel ing. Adolf Vamborský vydal vyhlášku o zřízení Historického archivu Škodových závodů. Zcela první impulsy k vytvoření archivu se váží již k roku 1924, kdy ředitel Gregor na příkaz vrchního ředitele plzeňského závodu ing. Josefa Havránka podnikl konzultační cestu do Německa, zejména k firmě Krupp. Od roku 1931 oddělení propagace v Plzni shromažďovalo staré výkresy, prospekty a fotografie výrobků.

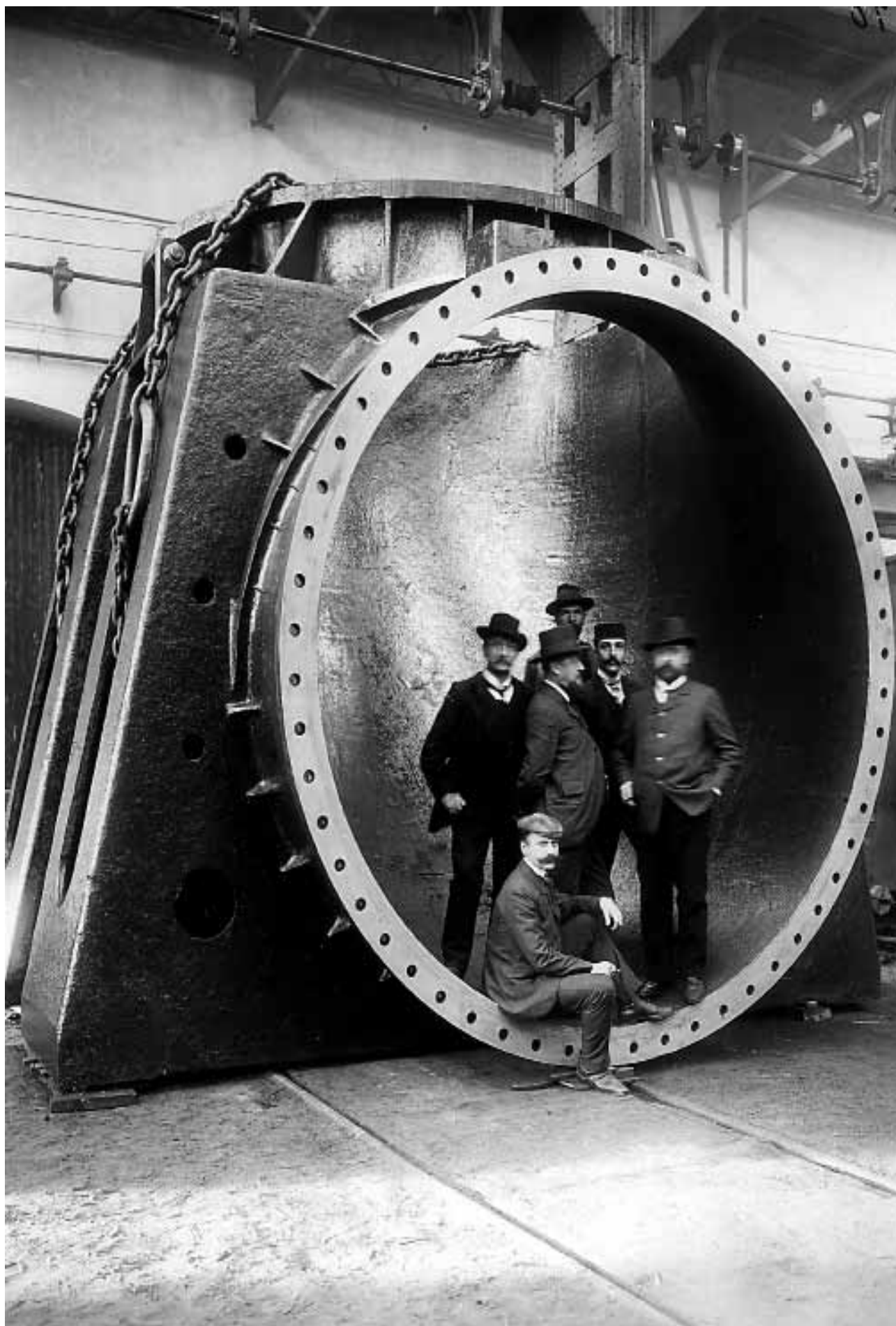
Vedením přípravných prací k založení archivu v roce 1943 byl pověřen přednosta tiskového, propagačního a informačního oddělení generálního ředitelství v Praze dr. Josef Svátek a viceředitel ing. Václav Forst, který stál v čele oddělení propagace v Plzni. Účel zřízení archivu byl tehdy

spatřován zejména v hledisku obchodně propagačním. Sebraný materiál byl ještě za války katalogizován a katalog uložen v trezoru budovy závodního ředitelství v Plzni. Samotné archiválie byly s ohledem na ochranu před možným zničením při leteckém útoku převezeny do zámku v Žinkovech, který patřil vnukovi zakladatele Škodových závodů Emilu Škodovi. Do konce roku 1944 sem byly převezeny všechny archiválie z Prahy a Plzně. Následující měsíce daly tomuto prozíravému kroku za pravdu. Nálet na Škodovy závody 25. dubna 1945 kromě jiných objektů zcela zničil budovu ředitelství, kde podlehl zkáze množství správních písemností a technické dokumentace spolu s evidencí archiválií převezených do Žinkov; dále byl mimo jiné zničen tzv. dělnický referát s částí personálních spisů. Koncem roku 1945 byly opět archiválie převezeny z místa svého dočasného uložení zpět do Prahy a Plzně.

Nová etapa v historii archivu začala až v roce 1950, kdy v Plzni vzniklo středisko dokumentace a jako archivář byl přijat dr. V. Kuchyňka. Následně archiv získal tři budovy v objektu bývalých Železáren a smaltoven Bartelmus v Plzni v Železniční ulici. Písemnosti vzniklé z činnosti generálního ředitelství v Praze byly nadále uloženy v suterénu bývalé administrativní budovy Škoda v Praze v Jungmannově ulici č. 29, která však v průběhu poválečných let změnila majitele. Pražské generální ředitelství bylo k 1. 1. 1950 zrušeno a

T. G. Masaryk u automobilu ŠKODA 25/100 Hispano Suiza, vyráběného podle francouzské licence, 1925

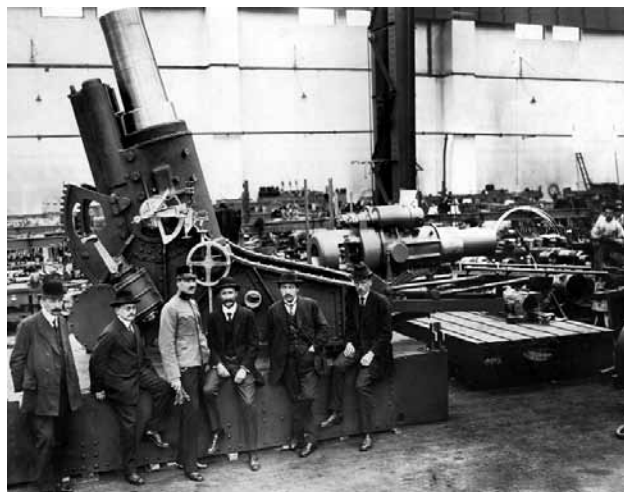
z jednotlivých koncernových závodů (Plzeň, Smíchov, Hradec Králové, Adamov, Brno, Dubnice, Komárno) se staly samostatné národní podniky.

Kmenovým podnikem a nástupnickou organizací bývalých Škodových závodů, n. p. byly Škodovy závody Plzeň, n. p. Ty se také staly zřizovatelem vznikajícího archivu s centrálou v Plzni. Archiv bývalého generálního ředitelství byl plzeňskému podnikovému archivu organizačně podřízen jako jeho depozitář; vedoucí plzeňského archivu byl současně i vedoucím pražského depozitáře a pracovníků v něm zařazených. Uvedený organizační model platil až do poloviny 90. let 20. století. Během celé doby umístění depozitáře v Praze trvaly se střídavou intenzitou ze strany nájemců budovy snahy o jeho vystěhování, prostory byly již v 60. letech postupně omezeny z šesti místností na dvě při rozsahu přibližně 2100 bm archivního materiálu. V této době již bylo zakládání a provozování podnikových archivů postaveno na jednotnou celostátní základnu vyhláškou MV č. 153/1956 Sb., o archivech hospodářských a rozpočtových organizací; existence podnikových archivů byla dále zakotvena i v archivním zákonu č. 97/1974 Sb.

Je třeba zmínit též další osobnosti, které se ve zmiňovaném období podílely na zpracování archivního materiálu. Díky významu plzeňské Škodovky v celostátním měřítku se dařilo na rozdíl od některých jiných podnikových archivů získávat na místa podnikových archivářů odborníky – historiky, kteří navzdory ne zcela příznivým materiálním a technickým podmínkám dokázali ze své práce vytěžit maximum a i vzhledem k dobové společenské objednávce publikovat řadu odborných studií a několik monografií k dějinám podniku, které nebyly jen úzce zaměřené na vlastní výrobu, ale věnovaly se též zasazení firmy do širšího historického kontextu. V letech 1956–1962 působil jako vedoucí podnikového archivu dr. Václav Jíša, kterého vystřídala Eva Brichová. V roce 1963 nastoupila do archivu jeho pozdější vedoucí Marie Bauerová, jejíž jméno je spjato s tímto pracovištěm až do roku 1992, kdy odešla do Archivu města Plzně. Pražský depozitář vedl od roku 1960 do roku 1990 Antonín Klimek. Od roku 1972 zde našel útočiště normalizačním režimem proskribovaný historik František Janáček, který spolu s A. Klímkem po změně politických poměrů v roce 1990 přešel do tehdejšího Vojenského historického ústavu. Pražský depozitář pak vedla až do roku 1996 archivářka paní Černá, která zde pracovala již od 80. let.

V polovině 90. let 20. století se další existence depozitáře v Jungmannově ulici v Praze stala neudržitelnou, bylo rozhodnuto o jeho zrušení a převezení archiválií do Plzně. Protože prostory v budově Bartelmusu v Železniční ulici pro takový přírůstek nepostačovaly, bylo třeba najít pro archiv nové umístění. V roce 1995 se podařilo zrekonstruovat budovu označenou HZ-300 v areálu Škodovky nedaleko 11. brány v Plzni-Zátiší. V letech 1995–1996 sem byl převezen veškerý archivní materiál z obou dosavadních pracovišť a v roce 1997 sem byla z Železniční ulice přemístěna i spisovna. Od prosince 1994 již archiv vedla jeho současná správkyňe Ladislava Nohovcová, která zajišťovala celou stěhovací akci.

Zdálo se, že archiv již překonal své těžké období, kdy na počátku 90. let bojoval o existenci a přežití, a že bude mít tudíž prostorná zpracování archiválií z pražského depozitáře.

Shora:

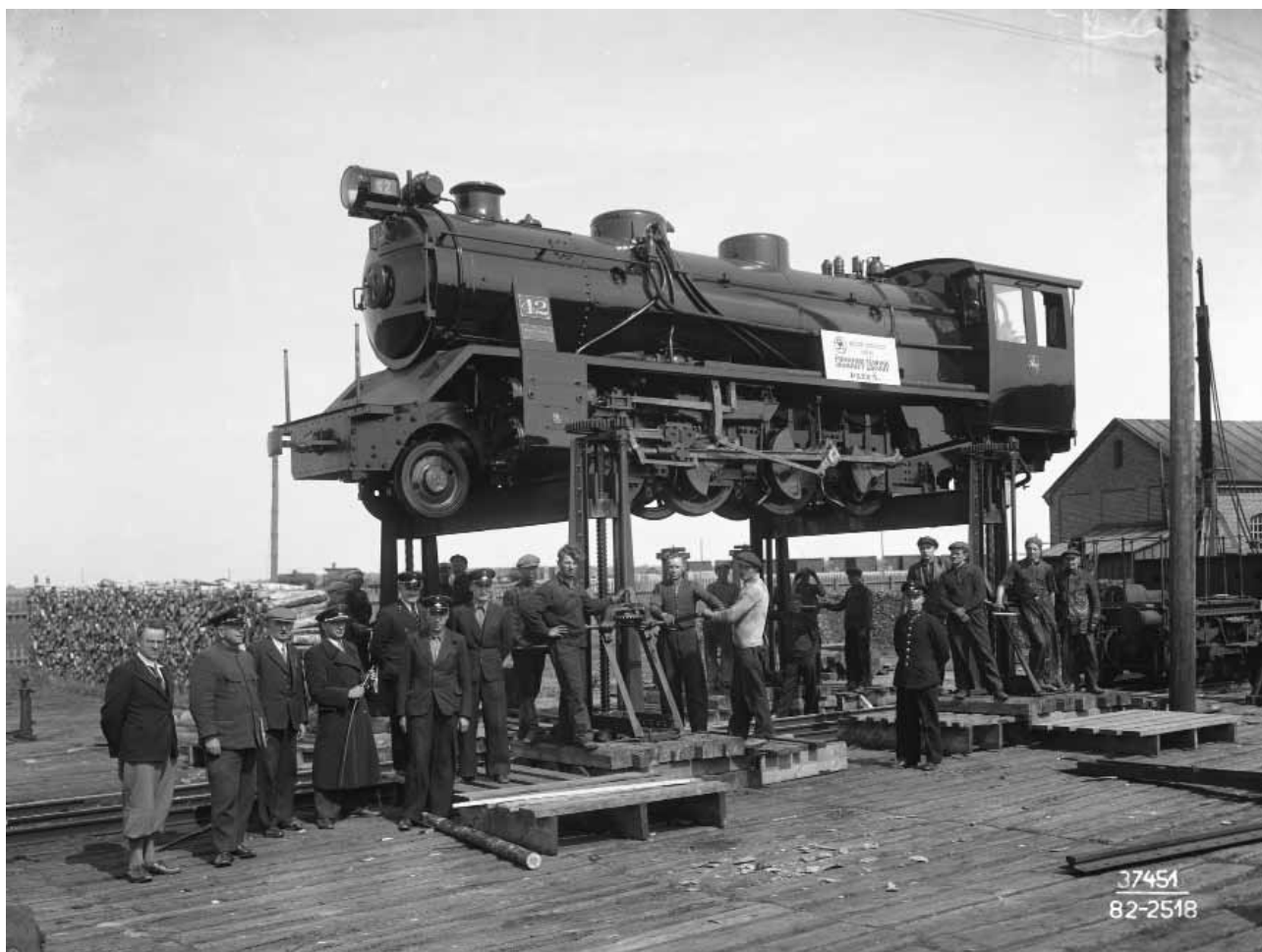
Moždíř 305 mm, vzor 16, foto z roku 1918

Licenční výroba letadel Dewoitine v plzeňském závodě, 1927

Kolejový autobus M 120.1 pro Československé dráhy, 1928

Vlevo:

Odlitá ocelová odbočka pro vodní elektrárnu na Niagarských vodopádech o hmotnosti 50 tun, 1905

Parní lokomotiva 45 Lo pro litevské dráhy, 1939

Avšak v této době se již zřizovatel archivu, společnost ŠKODA, a. s., ocitl ve značných finančních problémech, a tak došlo ke snižování počtu pracovníků, investice byly téměř zastaveny a tento stav se plně přenesl i na archiv. Jestliže v lednu 1997 tu pracovalo ještě sedm pracovníků, pak v červenci 2002 už zde zbyli pouze tři, z toho jedna dělnice.

Archiv byl v roce 2000 organizačně začleněn do ŠKODA SLUŽBY, s. r. o., později změněné na ŠKODA SLUŽBY, a. s., a ještě později na TA Služby, a. s. Se správcem konkurzní podstaty ŠKODA, a. s. byla uzavřena mandátní smlouva, z níž byl archiv převážně financován. V důsledku změny archivní legislativy v roce 2004 byla zahájena jednání s Odborem archivní správy a spisové služby MV o akreditaci archivu Škoda. Akreditace byla archivu udělena v červnu 2006 a v důsledku jednání o podmínkách udělení akreditace byl již v prosinci 2005 archiv přiřčen ke ŠKODA HOLDING, a. s., přičemž spisovna zůstala součástí společnosti TA Služby, a. s. Počet pracovníků byl v této době snížen na dva. Za těchto podmínek čekalo archiv v letech 2006–2007 další stěhování do současných prostor v budově bývalého ředitelství Škodovky (Tylova 1/57). Dva roky poté, v roce 2009, požádal zřizovatel archivu o odejmutí akreditace. Důvodem byl chystaný prodej budovy, v níž se archiv nalézal, a představenstvo společnosti v této souvislosti rozhodlo o ukončení jeho provozu. Odbor archivní správy a spisové služby MV

žádosti vyhověl rozhodnutím z 29. listopadu 2009 a současně stanovil převzetí archiválií bývalého Archivu Škoda Plzeň do péče a správy Státního oblastního archivu v Plzni.

V důsledku tohoto kroku se stal od 1. ledna 2011 Archiv Škoda součástí 1. oddělení Státního oblastního archivu v Plzni. Jeho umístění zůstalo nezměněno, otevřena zůstala i původní samostatná badatelna a s novým vlastníkem budovy, kterým je Západočeská univerzita v Plzni, byla uzavřena nájemní smlouva. Nejde však o dlouhodobé řešení a perspektivně se předpokládá přemístění celého archivu Škoda na pracoviště SOA v Klášteře u Nepomuku (po dokončení rekonstrukce třetího křídla objektu).

V archivu Škoda je uloženo celkem 48 archivních fondů a sbírek o rozsahu přibližně 4300 běžných metrů s časovým rozpětím 1802–2009 a zahrnuje období činnosti Škodovky od jejích počátků přes první světovou válku, první republiku, druhou světovou válku a období socialismu až po její privatizaci a rozdělení na následnické subjekty. Největší část (2550 bm) představuje fond pražského generálního ředitelství z let 1900–1950, který je unikátním souborem písemností sloužících nejen ke studiu dějin závodu, ale i techniky, obchodu a ekonomie v širším měřítku a mezinárodních vztahů. Velmi cenné jsou i sbírky negativů a fotografií (v počtu blížícím se jednomu miliónu položek), jež zachycují všechny výrobky koncernu, investiční celky, interiéry a exteriéry provozů

Vykládka parní lokomotivy 42 Lo1 pro egypské dráhy, 1938. Dole: Tříválcová rychlíková lokomotiva 31 Lo5, přezdívaná Albatros. Československé dráhy nakoupily v letech 1946 – 1947 celkem 40 těchto lokomotiv, 1947

stejně jako představitele podniku a významné návštěvy.

O výše uvedené archiválie v současné době pečuje bývalá vedoucí archivu Škoda Ladislava Nohovcová a formou částečného pracovního úvazku též bývalý vedoucí zrušeného Muzea Škoda Vladislav Krátký. Vzhledem k zájmu veřejnosti však i pouhá obsluha badatelny a vyřizování tuzem-

ských i zahraničních badatelských dotazů představuje pro jmenované většinu pracovní náplně – jen za rok 2010 se v archivu zaregistrovalo 77 badatelů, kteří zde uskutečnili 333 návštěv. I tato čísla svědčí o rozsahu závazku, který na sebe Státní oblastní archiv v Plzni převedením archivu Škoda převzal.

Základní monografická díla k historii Škodových závodů, při jejichž zpracování byly využity dokumenty z podnikového archivu Škoda:

Janáček, F., Čtení o Škodovce. Plzeň, Krajské nakladatelství 1979.

Janáček, F., Největší zbrojovka monarchie. (Škodovka v dějinách, dějiny ve Škodovce 1859–1918). Praha, Novinář 1990.

Jíša, V., Nohejl, M., Stoletá cesta. Plzeň, Krajské nakladatelství 1959.

Jíša, V., Vaněk, A., Škodovy závody 1918–1938. Praha, Práce 1962.

Jíša, V., Škodovy závody 1859–1919. Praha, Práce 1965.

Jíša, V., Škodovy závody 1859–1965. Praha, Práce 1969.

Karlický, V. a kol., Svět okřídleného šípu. Koncern Škoda Plzeň 1918–1945. Příbram, PB Tisk 1999.

Krátký, V., Mazný, P., Nohovcová, L., Škodovka v historických fotografiích/Škoda Works in historical photographs. Plzeň, Starý most 2004.

Nohovcová, L., Mazný, P., Šrámek, M., 150 let společnosti Škoda ve fotografiích a dokumentech/150 years of Škoda in photographs and documents. Plzeň, Starý most 2009.

Miroslav EISENHAMMER – Ladislava NOHOVCOVÁ

*Emil Škoda (1839–1900), zakladatel proslulé Škodovky
Dole: Nákladní automobil ŠKODA 606D v Teheránu, 1936*

Dr. Thomas Aigner,
ředitel Diecézního archivu v St. Pöltenu
a prezident Mezinárodního centra
pro archivní výzkum ICARUS

S dr. Thomasem Aignerem jsme se poprvé setkali na podzim 2009 v bavorském Altomünsteru u příležitosti slavnostního uvedení digitalizovaných listin tamního kláštera do projektu Monasterium. Vzhledem k výsledkům, které za ním již tehdy stály, jsme očekávali ostříleného archiváře v letech. O to větší bylo naše překvapení, když jsme v něm poznali sympatického třicátníka se smyslem pro humor a širokými zájmy. Již po prvním setkání jsme věděli, že rozhovor pro *Západočeské archivy* bude jen otázkou času; nakonec k němu došlo 2. března 2011 v ředitelně Diecézního archivu v dolnorakouském St. Pöltenu.

Pane doktore, jak jste se vůbec dostal k archivnictví?

Pocházím z malé vesničky v Dolním Rakousku a během mého studia na gymnáziu se ve mně probudil zájem o dějiny nejbližšího okolí. Svou pozornost jsem obrátil ke zdejšími kostelům, ale též k benediktinskému klášteru vzdálenému asi 5 kilometrů od mého bydliště. V tomto klášteře byl kromě jiného uložen částečně i jeho archiv, ovšem zcela přeházený a neuspořádaný, což pro mne pochopitelně znamenalo veliké lákadlo, a tak jsem ke konci středoškolských studií začal s jeho zpracováním. Během těchto prací se můj zájem o dějiny a archivnictví výrazně prohloubil, takže po maturitě už nebylo co řešit – věděl jsem, že musím jít na historii a stanu se archivářem. Dějiny jsem studoval na univerzitě ve Vídni a v Institutu pro rakouská historická studia, což mi dopomohlo k tomu, že jsem získal v městském a zemském archivu ve Vídni dlouhodobou praxi. Zde jsem pak sepsal několik monografií k dějinám kostelů a klášterů, až si mne všimla diecéze v St. Pöltenu a v roce 1995 mi nabídla místo ředitele archivu, což pro mne znamenalo něco jako vyhrát v loterii.

Církevní dějiny jsou tedy vaším hlavním tématem?

Když jsem začal pracovat v církevním archivu, stály církevní dějiny přirozeně na vrcholu mého zájmu, ten se však časem posunul do sféry dějin sociálních. Nyní ovšem, kdy jsem zahlcen mnoha projekty spojenými s digitalizací, už čas na historickou práci nemám, jinými slovy – historik byl nahrazen manažerem, to je teď mé hlavní zaměstnání. Musím ale říci, že jsem spokojen, neboť takto se dá mnohé vytvořit, uvést do pohybu, realizovat myšlenky své i jiných. Asi před nějakými sedmi osmi lety jsem si položil otázku – chci dělat obojí napůl, anebo jen jedno, ale zato pořádně? Rozhodl jsem se zatlačit historika do pozadí a upřednostnit management, neboť právě nastávala doba, kdy bylo možné začít s úplně novými věcmi, a tak jsem rovnou po hlavě skočil do projektu Monasterium.

Dr. Thomas Aigner, ředitel Diecézního archivu St. Pölten a zároveň prezident Mezinárodního centra pro archivní výzkum ICARUS (březen 2011)

Jak už jsem řekl – nastoupit do Diecézního archivu v St. Pöltenu byla výhra v loterii a obrovské štěstí, vždyť mi bylo teprve 21 let, taková důvěra! Zároveň musím zdůraznit, že již tehdy byl tento archiv velmi dobře veden a jeho fondy zpracovány, takže se přímo nabízela možnost se od tohoto základu odrazit a vybudovat něco zcela nového.

Mohl byste nám nyní blíže představit Diecézní archiv v St. Pöltenu?

Římskokatolická diecéze St. Pölten zodpovídá za duchovní službu celé poloviny spolkové země Dolní Rakousko, což obnáší asi 424 farností. V našem archivu jsou uloženy spisy biskupské diecézní správy, tj. asi 300 fondů far a děkanství v celkovém rozsahu asi 6 bkm spisů a knih. Kromě toho však spravujeme ještě dvě velké barokní knihovny v počtu přibližně 50 tisíc svazků, v nichž je obsaženo na 250 rukopisů, nejstarší pochází ze 13. století, a dále asi 400 inkunábulí. Nejstarší naší archiválií je jeden karolínský fragment z 9. století, zatímco listiny začínají od 13. století.

Karel Halla, ředitel SOkA Cheb, v živém rozhovoru s dr. Thomasem Aignerem. Na stole pozorně naslouchají přivezené dary z Čech – oplatky a Becherovka, zatímco koblíhy jsou původu rakouského

Pracuje u nás asi tak 10–12 osob, z nichž 5 jsou stálí zaměstnanci, zbytek pak pracovní síly placené z projektových dotací. Jejich počet vychází z každého jednotlivého projektu a jeho finančních možností.

V evropských archivních kruzích jste znám především jako prezident Mezinárodního centra pro archivní výzkum ICARUS. Mohl byste nám blíže představit jeho program?

Myšlenka založit ICARUS v podstatě vzešla z projektu Monasterium, který byl založen v roce 2001 a letos tudíž slaví desáté narozeniny. S Monasteriem jsme vlastně neměli nic jiného v plánu, než zdigitalizovat a poté ukázat na internetu listiny uložené v kláštorech v Dolním Rakousku. Situace rakouských církevních archivů je dosti specifická, neboť většina institucí má své dokumenty stále u sebe, což se týká i starých klášterů. V Dolním Rakousku se nachází jedenáct benediktinských, cisterciáckých a augustiniánských klášterů, jejichž archiválie, dosahující až do doby jejich založení, jsou uloženy stále v těchto kláštorech. Proto jsme byli fascinováni představou digitalizace těchto oddělených historických pramenů a jejich spojení na internetu.

Takto jsme začínali, jeden klášter pěkně po druhém, až se samozřejmě vynořil názor, že bychom takto mohli pokračo-

vat i v dalších spolkových zemích Rakouska. Měli jsme štěstí a dostali malou dotaci z evropských fondů, na níž se s námi podílely další dvě instituce – benediktinská opatství Banennheimer v Maďarsku a v Praze-Břevnově. Z této spolupráce jasně vyplynulo, že historické prameny nemohou být nikdy redukovány v rámci hranic jednotlivých zemí, zvláště v době, kdy Evropa opět pomalu srůstá. Proto má jistě velký význam, abychom historické prameny ze zemí, které kdysi byly společně spravovány, spojili alespoň virtuálně do jednoho celku. Jsme přesvědčeni, že nemá smysl omezovat se pouze na Rakousko a že je třeba do projektu zahrnout i okolní země. Nešlo však o nic promyšleného, celý plán spočíval v tom, že žádný plán mít nebudeme a necháme věci přirozeně plynout – toto je ostatně strategie používaná v ICARUSu dodnes. A dařilo se, protože zájem o naši věc projevily i další instituce, takže Monasterium se začalo rozrůstat zcela přirozeně tím, jak se k němu přidávaly další a další subjekty.

Čím více se jich ovšem začalo připojovat, tím více jsme cítili potřebu vytvořit nějakou platformu, kde bychom si mohli vyměňovat vědomosti a zkušenosti. Takže už najednou nešlo jen o samotnou digitalizaci, ale o realizaci dalších společných nápadů a cílů. A tak v roce 2008 vznikl ICARUS – jako platforma pro výměnu znalostí a zkušeností v evropském archivnictví,

kteřá měla zároveň pomoci s realizací konkrétních projektů.

Nejde nám jen o to se setkávat a poslouchat referáty, chceme také dělat něco nového, pohnout vývoj kupředu. ICARUS tedy v žádném případě nenavrhuje nějaká umělá témata ani nepracuje formálně, naopak – měl by být pouze tam, kde ho je zapotřebí, kde je užitečný a kde to má smysl.

Jak je ICARUS financován?

Pokud bychom se na jeho financování podívali konvenčně, pak bychom asi uvažovali takto: založíme novou instituci a budeme se každý rok snažit, abychom od jednotlivých členů dostávali pravidelné členské příspěvky. Umíte si ale představit, s jakým nadšením by se takovýto požadavek asi setkal, kdybyste pozvali kolegy ze všech možných zemí ke spolupráci a zároveň od nich chtěli nějaké poplatky. Je to bariéra, a nezáleží, zda archiv leží v Čechách, v Rakousku či Maďarsku, členské poplatky jsou prostě velkou překážkou. Navíc jedna ze základních myšlenek ICARUSu hlásá pravý opak – překážky a bariéry musíme překonávat. Proto jsme se rozhodli, že ICARUS bude pokud možno co nejvíce otevřený, protože hodnoty, které do něj jeho členové přinesou, se penězi vůbec nedají vyčíslit. Takovýto přístup umožňují např. projekty podporované Evropskou unií, a když je nakonec vyčíslíte, zjistíte, že tento model přináší mnohem více, než kdyby byl klasicky dotován členskými příspěvky.

A tak je ICARUS financován z projektu EU, trvajícího čtyři a půl roku, jenž zajišťuje pokrytí všech personálních a administrativních nákladů. Jsem si jist, že se toho v této vymezené době stane tolik, že i poté dostaneme další dotaci. Vlastně pracujeme podobně jako firma, člověk musí stále sledovat, co nového přichází, jen s tím rozdílem, že ICARUS není samozřejmě založen na komerčním základě, nýbrž pouze na potřebách veřejnosti a svých členů.

A jak se vize ICARUSu promítají do praxe?

Jak už jsem řekl, základní myšlenkou je překonávat překážky. Např. u evropských projektů se každý musí potýkat s problémem všeho toho úmorného papírování, které zbytečně zabíjí spoustu cenného času. Právě zde dokáže ICARUS pomoci, např. když archiv A má určitý nápad a ICARUS ví, že se podobným tématem zabývá i archiv B a C, tak je prostě svede dohromady, poté se všichni domluví na přesném zadání a ICARUS zařídí veškerou administrativu. Jsme ale zároveň sami aktivní, především na poli digitalizace listin a matrik, např. v projektu Monasterium, o němž už byla řeč, nebo v projektu Matricola, v němž jsou k dispozici on-line digitalizované matriky z rakouských církevních archivů, v současné době asi 3 miliony stran. Rovněž organizujeme každého půl roku tzv. ICARUS-Meeting, který neslouží jen k výměně zkušeností, ale i k vyjádření dalších myšlenek a nápadů a především vychází vstříc potřebám jednotlivých členů. Stane se například, že někdo přijde s určitým zajímavým tématem, jež potřebuje podrobněji probrat, a tak jednoduše zorganizujeme další setkání či dílnu.

Takže asi takhle nějak to běží.

Mohl byste nám představit jiné projekty, na nichž se dále ICARUS podílí?

V současné době mi asi nejvíce leží na srdci projekt, který se právě vyvíjí v Chorvatském státním archivu, totiž ICARUS

Net Projekt. Jde o to, že zvláště v malých archivech bývá problém, jak archiválie zpracovávat elektronicky, což vždycy začíná jednoduchou otázkou, jaký program vlastně zvolit, poté otázkou, zda si ho vůbec mohu dovolit a konečně jak takový program nainstalovat a uvést do provozu. Toto jsou hlavní tři překážky, s nimiž se musí malé obecní, farní a klášterní archivy nějak srovnat. My bychom chtěli tímto projektem malým archivům umožnit elektronické zpracování fondů a jejich zpřístupnění na internetu. Vzhledem k tomu, že veškeré programové vybavení bude k dispozici na internetu zdarma a zároveň zcela nezávisle na softwarových a hardwarových inovacích, stačí jen zadat uživatelské jméno a heslo. Tedy žádná starost o instalace a aktualizace, to všechno bude řízeno ze serveru. Doufáme, že tímto způsobem pomůžeme mnohým malým archivům k cestě na internet, kterou by si v normálních podmínkách v dohledné době nemohly dovolit. Vlastně by se dalo říci, že tímto projektem dojde k vyrovnání finančních rozdílů a nespravedlností.

Máte na mysli pouze Rakousko, anebo i jiné země?

I jiné země, všechny, které jsou zastoupeny v ICARUSu a jež chtějí spolupracovat. Plánujeme vytvoření pracoviště na úpravu digitalizovaných archiválií, které by nám umožnilo data rychle a jednoduše převádět a následně i prezentovat ve formátu EAD, takže když se nějaký archiv rozhodne, že je ochoten digitalizované archiválie poskytnout např. nějakému mezinárodnímu webovému portálu, tak to bude moct bez jakýchkoli problémů udělat. Tato síť zemí zastoupených v ICARUSu není samozřejmě samoučelná, v podstatě určitým archivům podává pomocnou ruku v prvních krůčcích digitalizace.

Zmínil jste též matriky a jejich digitalizaci.

Myslím, že jedním z hlavních požadavků kladených na archivy je právě studium matrik, ať jde o Českou republiku, Rakousko či Německo. Předkládání matrik je navíc spojeno s finančními i personálními náklady. Proto jsme se zde v St. Pöltenu již před mnoha lety rozhodli, že matriky zdigitalizujeme a vystavíme na internetu. Z hlediska naší činnosti to pokládám za důležité, neboť se pak můžeme mnohem více soustředit na vlastní archivní práci. Pro badatele tím navíc vytvoříme velmi kvalitní službu a získáme tak mnoho dalších zájemců, kterým ukážeme, co je vlastně archiv, neboť podle mých zkušeností široká veřejnost žádný rozdíl mezi archivem, knihovnou a muzeem dosud nevidí. S těmito badateli můžeme přes internet mnohem lépe komunikovat a názorně předvést, že archiv není jen skladiště zaprášeného papíru kdesi ve sklepě, ale informačně hodnotná instituce jak pro současnost, tak pro budoucnost.

Kolik institucí a z jakých zemí je v současné době napojeno na ICARUS?

V současné době je to již téměř 100 institucí z 15 zemí, převážně z území bývalé habsburské monarchie, ale přicházejí další, například národní archivy z Rumunska, Albánie, Černé Hory, Makedonie, také univerzity a archivy z Itálie, velké archivní správy Bavorska nebo Baden-Württembergska. Před branami ICARUSu stojí celá řada nových členů.

Zřejmě jste na počátku netušil, do jaké šíře se jednou ICARUS rozroste.

Musím přiznat, že stále nevycházím z překvapení a údivu. Původně jsme měli v úmyslu zdigitalizovat jen pár klášterních listin a nikdy nás nenapadlo, že by tento projekt mohl překročit rámec Dolního Rakouska a že by se mohl stát platformou pro mnoho dalších archivů. Ale nakonec se zdařil, možná i proto, že na jednotlivých pracovištích byli ti správní lidé, kteří našli vzájemné porozumění. A právě tohle je podle mého názoru nejdůležitější – abychom za každou institucí a partnerstvím zároveň viděli konkrétního člověka. Je to vlastně i tajemství úspěchu myšlenky ICARUSu, že totiž za ní stojí velmi mnoho lidí, kteří si ji vzali za svou, dál ji předávají a pomáhají ještě více rozvinout.

Ale mám i jiné zkušenosti, takové, kdy tato myšlenka nebyla jistými kolegy a kolegyněmi z různých důvodů až tak přijímána, takže onen překvapivý vývoj úplně samozřejmý nebyl. Ale nakonec to takhle dopadlo a já jsem nesmírně šťastný. A pokud mohu být osobní, pak nejvíce mne na tomto projektu těší skutečnost, že hranice, které nás tak dlouhou dobu oddělovaly, jsou definitivně odstraněny, že také pomalu mizí i z našich hlav a že je čím dál více úplně jedno, v jaké zemi vlastně žijeme. Jsme prostě lidé, a také archiváři a archivárky, kteří mají své úkoly a výzvy – tak proč by nám měly nějaké státní hranice bránit v tom, abychom si vyšli vstříc?

Existují v ICARUSu jazykové bariéry? Sto institucí z patnácti zemí, to přece nemůže běžet úplně bezchybně.

Pokud se pohybujeme v zemích bývalé rakousko-uherské monarchie, tak se potíže téměř nevyskytují, neboť v archivních kruzích je němčina bohatě zastoupena. Navíc ten, kdo neumí německy, umí anglicky, a proto tu jazyková bariéra v podstatě neexistuje. Tím ovšem, že ICARUS z původního prostoru monarchie expanduje i do zemí mimo, začíná angličtina hrát čím dál větší roli, takže zatímco na začátku byla jednacím jazykem skutečně jenom němčina, zatímco anglicky mluvící členové představovali výraznou menšinu, nyní se situace postupně otáčí a nakonec asi dopadneme tak, že se hlavním jednacím jazykem stane angličtina.

Takový rozsah činností vyžaduje jistě mnoho sil. Jak je ICARUS personálně vybaven?

Ve Vídni máme kancelář, kde se jedna pracovnice stará o administrativní záležitosti a o všechny akce, druhá pak o žádosti na projekty a jejich realizaci. Další kolega pečuje o vnitřní a vnější vztahy ke všem členům a partnerům, čili takové děvče pro všechno. Pak máme ještě jednoho kolegu na veškeré informační technologie a digitalizační projekty a podle potřeby oslovujeme další spolupracovníky na každý konkrétní projekt. Všichni jsou placeni z evropského projektu ICARUS, který je samozřejmě zcela nezávislý na Diecézním archivu v St. Pöltenu, ICARUS je samostatná instituce s vlastními zaměstnanci, vlastním rozpočtem a s diecézním archivem má společného pouze to, že ředitel tohoto archivu je v současné době zároveň prezidentem ICARUSu.

Jaký má ICARUS roční rozpočet, tedy pokud to není tajemství?

Záleží na projektech, které právě běží. Přibližně se roční rozpočet pohybuje v rozmezí 100–200 tisíc euro.

Dokážete odhadnout, jakým směrem se bude ICARUS dále vyvíjet?

Co se týče budoucnosti, může člověk říci jen málo, raději bych vyslovil několik přání. Tak především – aby ICARUS neuvízl na mrtvém bodě. Dále aby se jeho základní myšlenka, tj. vytvořit dynamickou síť, která se soustředí na prosazování dobrých projektů a myšlenek, nestala samoučelnou, aby prostě zůstala i nadále živou a plodnou. Pokud se toto podaří, pak jistě ICARUS dotáhneme do daleké budoucnosti. Zároveň ale musím říci, že bych neviděl ani nic špatného na tom, kdyby se jednoho dne ukázalo, že je už nadále zbytečný, protože existuje jiná platforma, jiné možnosti. Důležité je, aby se člověk křečovitě nedržel zajetých věcí; měl by umět ve správném okamžiku rozpoznat nové myšlenky a možnosti, ale na druhé straně také nechat věci prostě odejít. Často jsem to viděl u institucí založených s obrovským nadšením a elánem – po pionýrských začátcích nastalo velké ochlazení. Pro mne je strašně důležité, aby ICARUS zůstal živým a dynamickým systémem.

Jak vidíte budoucnost tak klasického oboru, jakým je archivnictví, v moderní společnosti?

V současné době pozorujeme v archivnictví obrovskou transformaci, jejíž důsledky lze jen stěží dohlédnout. Spousta fyzických archiválií se převádí do digitální formy a jednou bude podstatná část každého archivu přístupná na internetu, taková je skutečnost. Kdybych toto řekl před dvěma třemi léty, asi bych tomu sám nevěřil. Jenomže když se podíváme na takové projekty jako Google-Books, kde jsou k dispozici skutečně celé národní knihovny, anebo třeba na digitalizaci matrik v České republice a Rakousku, pak už se nám to tak nepravděpodobné nezdá. A to je teprve začátek. Asi to bude trvat ještě dlouho, ale stejně si myslím, že jednou budou na internetu přístupné i staré fondy a nastane doba, kdy do archivu nepřijde jediný badatel. Jestli se toho dožijeme, nevím, ale určitě k tomu dojde. Pro archivy to bude mít velké důsledky, budou se muset rozloučit s čilým provozem v badatelně, který se přesune na internet, což samozřejmě přinese nové výzvy a možnosti, budeme se muset vyrovnat s celou řadou nových úkolů, např. financováním nebo s různými způsoby zpřístupnění archiválií. Právě tady vidím veliké šance, avšak zároveň i veliké nebezpečí.

Ale dívejme se na to pozitivně. To, co člověka dělá člověkem, je jeho paměť. A co je vlastně archiv? V podstatě zásobárna vědomí minulých staletí, archivy lze chápat jako paměť společnosti. Když si jako člověk něco pamatují, mám to uložené v paměti a nosím stále s sebou, nemusím přece platit za to, že vzpomínám na své dětství. A funkce archivu je hodně podobná – veřejné archivy ukládají veřejné informace, které jsou v podstatě majetkem veřejnosti. Osobně pokládám za absurdní, když veřejnost nemá možnost přístupu k této paměti, anebo ji má omezenou překážkami v podobě vysokých poplatků. Neboť – pokud vycházíme

z faktu, že tato paměť patří všem – pak by přístup k ní měl být umožněn opravdu každému bez ohledu na jeho sociální postavení či stupeň vzdělání. Domnívám se, že i bezdomovec je vlastníkem těchto informací. Pokud ale zavádíme poplatky, pak nemají spoluvlastníci těchto veřejných informací možnost, jak se k této společné paměti dostat. Samozřejmě tu existuje problém financování, je ale otázkou, zda bychom měli digitální archivy financovat pouze z poplatků za zpřístupnění archiválií.¹

Vidím tu především obrovskou šanci, aby obyvatelé globalizovaného světa měli přístup k paměti společnosti a bylo jim umožněno vnímat a hodnotit historické procesy ze svého vlastního pohledu. Tím dojde k demokratizaci v přístupu k veřejným informacím. A právě zde vidím ohromnou šanci pro archivy, které získají výhodu, jakou v minulosti vzhledem k fyzické omezenosti archiválií nikdy neměly, tj. že dojde k odstranění bariér, které už člověku nebudou bránit v přístupu k historickým informacím.

Stačíte i něco jiného než archivařinu a práci v ICARUSu? Máte nějaké koníčky? Jak vůbec trávíte volný čas?

Největším odpočinkem je můj syn. Mám ještě dvě další děti, dvanáctiletou dceru a patnáctiletého syna, právě studují na gymnáziu. Je pořád co dělat a podnikat, jezdíme na výlety nebo na kole. Také rád poslouchám hudbu, jsem zapřísáhlý rocker. Líbí se mi ale i barokní hudba, stejně jako hard rock nebo heavy metal, také často chodím na koncerty. Stále se věnuji sportu, vlastně jsem dodnes fotbalistou, i když aktivní kariéru jsem ukončil před 18 lety. Ale před časem jsem začal znovu hrát.

Chtěl byste na závěr něco vzkázat českým archivářkám a archivářům?

O této otázce jsem dost přemýšlel, člověk si musí opravdu rozmyslet, co teď řekne. Asi jen toto – připadá mi naprosto úžasné, že máme právě s českými kolegyněmi a kolegy tak

¹ Popisovaná situace se netýká státních archivů České republiky, kde studium archiválií, jakožto i kopírování pro studijní účely, je zdarma (pozn. překl.).

skvělou základnu, a to nejen na profesionální, ale především na lidské úrovni. Moc rád jedu například do Prahy, do Brna nebo dokonce až někam do Chebu, kde narazím na kolegy nejen odborně velmi zdatné, ale zároveň i na milé a hodné lidi s humorem, kteří nezkazí žádnou legraci. Ostatný drát, který nás odděloval po celá desetiletí, je pryč, lidé mohou svobodně navazovat nové vztahy. To je prostě nádhera!

**Záznam rozhovoru přepsal a upravil Karel HALLA
Z němčiny přeložil Milan AUGUSTIN**

Na závěr doplníme, že SOA v Plzni se stal členem ICARUSu v roce 2009 a do jeho projektu Monasterium zatím poskytl celkem 553 listin z archivních fondů Premonstráti Teplá (369), Dominikáni Cheb (112) a Velkostatek sv. Klára Cheb (72).

Do St. Pöltenu daleká je cesta, takže si Karel Halla poradil po svém. Snímek je však zajímavý i tím, co na něm není – vlevo na strmém svahu se tyčí proslulý benediktinský klášter v Melku, zatímco jen několik desítek metrů naproti protéká staroslavný Dunaj.

K užívání počestěných tvarů cizích pomístních a osobních jmen

Karel WASKA

S domácí počestěnou podobou cizích zeměpisných názvů se setkáváme v běžném každodenním životě – říkáme např. Řím místo Roma. Takováto upravená pojmenování pomístních jmen (toponym) se nazývají exonyma (z řečtiny: exó = vně, ónyma = jméno) a vytváří si je každý jazyk. Opakem je pak termín endonymum, který značí pojmenování v jazyce země, kde se lokalita nalézá – např. Vltava (pro niž ovšem zní německé exonymum Moldau).¹ Nauka o užívání exonym má zvláštní význam pro kartografy, kteří vytvářejí mapové popisy a vlastně určitým způsobem kodifikují, resp. veřejnosti zprostředkovávají užívání exonym.² Nemalý význam má znalost různých exonym, resp. pomůcek k jejich identifikaci, i pro historika a archiváře. Ti se častěji setkávají ve starých dokumentech s názvy lokalit, které dnes již vyšly z užívání a jsou širší veřejnosti neznámé. Nebudeme se zde zabývat změnami pomístních názvů na území České republiky, k nimž vedlo osídlování našich pohraničních území Němci a posléze jejich odsun a přejmenování německých toponym do české podoby. Zdá se ostatně, že jazykovědci si zřejmě nejsou sami zcela jisti, zda tu můžeme mluvit o exonymech či endonymech.

Některá exonyma, především názvy cizích hlavních měst, se v našem jazyce udržují stále. Velké množství počestěných zeměpisných názvů však vyšlo či postupně vychází z užívání. Pro úplnost budiž podotknuto, že i pro přepis cizích osobních jmen se užívá termínu exonymum – např. Avicenna, známý perský středověký lékař a filozof, se arabsky jmenoval (ve zkrácené podobě) Ibn Síná, rovněž Ludvík XIV. je českým exonymem, když francouzsky se nazýval Louis,³ atd.

Počestování cizích pomístních i osobních jmen usnadňovalo a usnadňuje jejich užívání v domácím jazyce, lépe se vyslovují a umožňuje to i jejich skloňování (např. termín „míšeňský porcelán“ je pro češtinu vhodnější a použitelnější než „porcelán z Meissen“ apod.).

U exonym nejde ovšem jen o historické názvy, dodnes jich existují vlastně tisíce. V některých případech je původní endonymický tvar jednoznačný, např. Lake Superior v USA

(české exonymum zní ovšem Hořejší jezero), v mnoha případech není však zcela jasné, co je endonymem, tedy původním názvem. Typické je to zejména pro názvy moří a oceánů, kde každý jazyk pobřežních i vzdálených zemí má pro ně vlastní pojmenování a nelze říci, které pojmenování je endonymem a které exonymem.

V češtině máme doložena exonyma – pochopitelně jen ta zachycená písemně – už od středověku. Jejich vznik a další vývoj dělí Jan Harvalík z Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky do tří hlavních etap:⁴

1. Od raného středověku do přelomu 18. a 19. století

Exonyma se tehdy do češtiny dostávala prostřednictvím obchodních, politických a studijních cest do ciziny, kdy naši předkové poznávali názvy cizích krajů, jejich zeměpisných útvarů a sídlišť. Svou úlohu tu sehrály i překlady cizích děl, zejména bible. Hlavní roli při vzniku exonym měla tehdy mluvená, resp. slyšená podoba jmen, kterou si cestující adaptovali do svého jazyka především po stránce hláskoslovné, morfologické a slovtvorné. Vzhledem k vývoji češtiny i cizích jazyků se dnešní podoby exonym mohou od originálních forem odlišovat.⁵ Například exonymum Paříž převzala čeština prostřednictvím němčiny. Původní francouzská a rovněž převzatá německá podoba názvu zněla „Paris“ s vyslovovaným „s“, zatímco v důsledku jazykového vývoje francouzštiny se dnes název vyslovuje jako „parí“. Podobnou změnou prošla i čeština, kde původní tvar názvu našeho hlavního města zněl „Praga“ – odtud pochází i německé „Prag“ (a z něj vycházející podobně znějící exonymické tvary anglické, francouzské aj.).

Nejstarší české podoby cizích toponym nalezneme v listinách a kronikách. Musíme přitom počítat i se zkomoleními, které nejsou vždy zaviněny latinským textem starého dokumentu. Tak Kosmova kronika uvádí „Zuinprod“, což byl Svinibrod (dnes již širší veřejnosti sotva známé exonymum), čili Schweinfurt. Dalimilova kronika se zmiňuje o hrabatech „z Črdihu“, čímž byl míněn korutanský rod Hardeků (von Hardegg). Panoš Jaroslav pak ve svém cestovním deníku

1 PLESKALOVÁ, Jana. Exonyma v češtině a jejich vývoj. URL: <www.phil.muni.cz/cest/lide/pleskalova/PV2B63_Exonyma.rtf> (stav k 29. 9. 2010); Encyklopedický slovník češtiny. Praha 2002, s. 131; JEŽKOVÁ, Slavomíra. Exonyma v jazykové přípravě pro cestovní ruch. URL: <kod.efjcu.cz/wwwwtajcucz/katedra/konference/cdrom03/sekce 3/01_jezkova.doc.> (stav k 29. 9. 2010).
2 O členění a dělení exonym podle různých hledisek srv. bakalářská práce SÁNKÁ, Ondřej. Česká exonyma na mapách Evropy. Masarykova univerzita

Brno 2006, s. 9–12. URL: <http://is.muni.cz/th/106027/prif_b> (stav k 29. 9. 2010); URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Exonym_and_endonym> (stav ke 13. 1. 2011).

3 Srv. URL: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Exonymum> (stav k 23. 9. 2010).

4 HARVALÍK, Jan. Vývojové etapy a současný stav české exonymie. Naše řeč 81, 1998, s. 240–244.

5 HARVALÍK, Jan, c. d., s. 240; Wikipedia – viz v pozn. 3.

z 15. století uvádí městečko „Uncigl“, jde ovšem o dnešní bavorský Wunsiedel.⁶

Ve starších latinsky psaných pramenech se velice často setkáváme s latinizovanou formou, popř. latinskou formou původně řeckého pojmenování. Lze je rovněž považovat za exonyma, byť ne česká. Zčásti jde o názvy převzaté už ze starověku, z období říše římské, kdy byly zejména v provinciích zakládány římské vojenské tábory, na které pak navázala starověká a raně středověká sídliště (např. Augusta Treverorum = Trier = Trevír, Augusta Taurinorum = Torino = Turín, Augusta Vindelicorum = Augsburg, Lugdunum = Lyon, Aquisgranum = Aachen = CÁCHY, Colonia Agrippina = Köln = Kolín nad Rýnem, Argentinum Augusta = Strassbourg – německy Strassburg = Štrasburk, Tauris – též Tauriský poloostrov = Krym atd.).⁷

Zčásti byly latinské formy nově vytvářeny pro použití v latinsky psaných textech ve středověku a raném novověku (např. Strigonia či Istropolis = Esztergom = Ostřihom, Herbiopolis = Würzburg). Latinské tvary evropských toponym lze nalézt ve starší publikaci Johanna G. Th. Graesse (dostupné na internetu i v různě zpracovaných verzích).⁸ Tyto latinské tvary však u nás, na rozdíl od např. maďarštiny a polštiny, nedaly obvykle základ pro obecné vytváření českých exonym. Do češtiny byla přejímána exonyma prostřednictvím latiny spíše jen u vzdálenějších lokalit (např. Londinium = Londýn). Polská jazykověda tento rozdíl vysvětluje větší demokratizací češtiny, tzn. dřívějším užíváním češtiny v psaných textech a výraznějšími vazbami českých zemí na evropský západ, zejména v období pozdního středověku a renesance.⁹

2. Období od osvícenství do poloviny 20. století

Sílící migrace a prudký rozvoj dopravy i rozvoj sdělovacích prostředků přinášely intenzivnější styk s cizinou. Nadto se od počátku tohoto období začal klást důraz na vzdělání a užívání národního jazyka, což souvisí s národním obrozením. Snahy dokázat, že se čeština vyrovná evropským jazykům s dlouhou a nepřerušovanou kulturní tradicí, vedly u nás ke vzniku nových exonym, vytvářených nyní ovšem uměle, často kalkováním, tj. doslovnými, přesněji otrockými, překlady. Objevily se např. exonymické novotvary Frankobrod (Frankfurt), Solnohrad (Salzburg) – ačkoli existovalo staré exonymum Salcpurk, Innomostí (Innsbruck) – ani zde nebylo bráno v potaz starší exonymum Inšpruk. Do vytváření českých exonym tím byl nejednou vnášen zmatek a svévole. Tak např. v jednom z historických atlasů z roku 1917 najde-

me pro Aachen místo běžného českého tvaru CÁCHY označení Áchy.¹⁰ Počešťování se provádělo zejména u toponym z německých, resp. dávno již poněmčených jazykových oblastí, kde bylo možno opřít se o slovanský původ těchto toponym. Např. pro Zeitz (v Sasku-Anhaltsku) se začalo užívat původního slovanského tvaru Žič, pro tamtéž se nalézající město Zerbst byl v české literatuře obnoven původní název Srbiště. U některých oblastí, zejména nalézajících se v jižních oblastech rakouské monarchie, kde úřední názvy sídlišť měly německé pojmenování, avšak místní slovanské obyvatelstvo je nazývalo po svém, byly zásadně přebírány (a počešťovány) tyto slovanské názvy, takže např. korutanská města Villach (slovensky Beljak) a Klagenfurt obdržela česká exonyma Bělák a Celovec. Tyto umělé exonymické tvary, přestože se vyskytovaly ve školních mapách,¹¹ se nakonec obecně nevžily a nejspíše po polovině 20. století se od nich upustilo.

3. Období od poloviny 20. století

V této periodě dochází při tvorbě a užívání exonym k jiné situaci než v obdobích předešlých. Mimořádně se zintenzivnil rozvoj mezinárodních styků v politice i hospodářství, turistika se stala masovým jevem, sdělovací prostředky nás zaplavují množstvím informací o cizině. Dochází přitom k postupnému zániku starých exonym, zejména těch, která se tvarově zcela odlišovala od původní jazykové podoby cizích toponym. Souvisí to se skutečností, že s cizími toponymy se setkáváme stále intenzivněji ve psané formě (nikoli jako v nejstarších dobách ve formě odposlechnuté), typické jsou např. jízdní a letové řady, informační tabule, silniční ukazatele. Se zlou by se patrně potázal, kdo by v Budapešti hledal či se doptával na Stoličný Bělehrad a nic by mu nepomohla znalost, že se též nazýval Stuhlweissenburg; musí hledat ukazatele s pojmenováním Székesfehérvár.

I v mezinárodním měřítku se objevuje snaha o standardizaci zeměpisných jmen, jejíž hlavní cíl lze vyjádřit heslem „jeden zeměpisný objekt – jeden název“. Takové snahy se sice objevily už v 19. století, dnes jsou však zvláště silné. Standardizací geografických jmen se zabývalo po polovině 20. století i několik konferencí OSN, které přijaly odpovídající rezoluce.¹²

Pro česká exonyma (i endonyma) je dnes hlavní normotvornou a informační institucí Český úřad zeměměřický a katastrální (do roku 1992 Český úřad geodetický a katastrální). Jeho orgánem je Názvoslovná komise Českého úřadu zeměměřického a katastrálního, působící od roku 1971,

⁶ *Scriptores rerum bohemicarum e bibliotheca ecclesiae metropolitanae Pragensis. Tomus I. (Cosmae...chronicon Bohemorum)*. Pragae 1783, s. 81; *Kosmova Kronika česká*. Vyd. Karel HRDINA. Praha 1949, s. 225; *Kronika tak řečeného Dalimila*. Praha 1977, s. 156; *Ve službách Jiříka krále*. Deníky panaře Jaroslava a Václava Šaška z Břikova. Vyd. Rudolf URBÁNEK. Praha 1940, s. 3.

⁷ *Slovník antické kultury*. Praha 1974, passim.

⁸ *Orbis latinus oder Verzeichnis der wichtigsten lateinischen Orts- und Ländernamen von Dr. J. G. Th. GRAESSE*. 2. Aufl. neu bearbeitet von Friedrich BENEDICT. Berlin 1909 URL: < <http://www.scribd.com/doc/20844787/Orbis-latinus-oder-verzeichnis...> > (stav k 31. 12. 2010); nově zpracovaná verze URL: < <http://www.columbia.edu/acis/ets/Graesse/orblata.html> > (stav k 31. 12. 2010).

⁹ PLESKALOVÁ, Jana, c. d.

¹⁰ F. W. Putzgerův historický školní atlas k starým, středním a novým dějinám o 35 hlavních a 64 vedlejších mapách pro vyšší a střední školy rakousko-uherské podle 19. vydání Alfreda Baldamusa a Arnošta Schwaba do češtiny přeložil a přepracoval Vavřinec Josef DUŠEK. 5. vyd., Viedeň 1917, s. 15.

¹¹ Např. *Historicko-zeměpisný atlas školní starého, středního a nového věku*. (Zprac.) A. BALCAR – Fr. KAMENÍČEK – Bohusl. HORÁK. Praha [1900]; *Atlas dějepisný pro potřebu škol měšťanských*. Zpracoval Josef BRUNCLÍK. Praha 1914; F. W. Putzgerův *Historický školní atlas...* atd.

¹² Srv. SÁŇKA, Ondřej, c. d., s. 12–13; JORDAN, Peter, *Criteria for the Use of Exonyms*. Jordan Paper UN-Konferenz Prag 2003 URL: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Exonyma>> (stav k 23. 9. 2010).

v níž jsou zastoupeny i různé vládní a státní orgány a vědecké instituce, jako např. Ústav pro jazyk český a Historický ústav Akademie věd České republiky, jazykovedci z různých vysokých škol aj.¹³ Vyhláška Českého úřadu zeměměřického a katastrálního č. 31/1995 Sb., již se provádí zákon č. 200/1994 Sb., o zeměměřičství, pojednává v § 11 o postupu při standardizaci geografického názvosloví. Uvádí mj. výslovně (čl. 5 c), že jedním z cílů standardizace jmen geografických objektů nalézajících se mimo území České republiky, je „maximální a urychlená redukce exonym“. Předpokládá se sice, že to bude jedním z úkolů Návoslovné komise, přesto může tato příliš striktní formulace vzbuzovat obavy, že by provádění mohlo být pochopeno (či vyžadováno) s přístupem značně technokratickým a necitlivým a že by mohlo český jazyk ochudit o historicky vzniklé a po staletí užívané výrazy. Autor tohoto příspěvku si osobně nedokáže představit, že by se jednou mohlo říkat „jedu do Leipzigu, Dresdenu, Londonu...“

Zásadou stanovenou standardizačními konferencemi OSN je, že podobu toponyma určuje stát, na jehož území se příslušný geografický objekt nalézá. Podle rezolucí OSN se doporučuje nevytvářet nová exonyma, ale preferovat používání oficiálních endonym, přičemž všechny jazyky jsou si rovny, neplatí nadřazenost tzv. světových jazyků. Autor tohoto příspěvku však dospívá k závěru, že převaha angličtiny – snad analogicky někdejší univerzální latině – se prosazuje i zde, zejména pro oblasti, kde se v písmu používají ideografické znaky (např. čínština, japonština), protože tato písma jsou pro naši potřebu transkribována foneticky do latinky. Při tom se ale stále častěji začínají uplatňovat anglické zásady transkripce – například dříve Peking se dnes přepisuje jako Beijing; dříve Chuang-che, dnes Huang-he.¹⁶ Vzhledem k postavení, jakého se dnes angličtině coby světového komunikačního jazyka dostává, jde o proces, který se dal očekávat (slovy českého klasika Járy Cimrmana: „Můžeme o tom diskutovat, můžeme o tom vést spory a můžeme s tím i nesouhlasit, ale to je tak všechno, co proti tomu můžeme dělat.“).

Při užívání či identifikaci starých exonym musíme často brát v úvahu i změny původních názvů (endonym) v důsledku změn politických či národnostních. Může to značně komplikovat práci archiváře či historika, protože na současných mapách budeme marně hledat lokality, které byly časem přejmenovány.¹⁷ Nejvíce se to týká Polska, zejména jeho oblastí jihozápadních a východních, kde došlo v letech 1939 a 1945 k posunům hranic (např. ve Slezsku Münsterberg = Ziębice; Neumarkt, česky kdysi Středa = Środa Śląska; Hoyerswerda, srbsky Wojercy = Wojrowice; Hirschberg = Jelenia Góra; Lwów, něm. Lemberg, rus. Lvov = dnes ukrajinsky Lviv).

Ke změnám toponymie docházelo i v Pobaltí (např. hlavní město Estonska Tallin = dříve německy Reval; estonské

Tartu = německy původně Derpt, rusky nakrátko Jurjev; litvská Klaipeda = kdysi něm. Memel; dříve německy Tilsit, česky Tylže, polsky Tylża = dnes Sovětsk v Kaliningradské oblasti atd.).

Velmi mnoho změn zaznamenaly názvy geografických objektů patřících kdysi k uherským zemím. V souvislosti s válkami proti osmanské říši se i v našich domácích pramenech nejednou můžeme s těmito názvy setkat. (Např. rumunské Oradea = dříve maďarsky Nagyvárad, něm. Grosswardein, české exonymum Velký Varadín; rumunské Alba Iulia = dříve maď. Gyulafehérvár, něm. Karlsburg nebo Weissenburg, české exonymum Bělehrad Karlovský nebo Sedmihradský atd.). Rovněž pro Slovensko nalezneme ve starších pramenech často jen maďarská nebo německá toponyma (Bratislava nese svůj název od roku 1919, nejstarší tvar z 10. století Braslavespurch, poté latinsky Posonia, maď. Poszony, něm. Pressburg, dříve slovensky i česky Prešporok nebo Prešpurk; Banská Štiavnica = dříve něm. Schemnitz, maď. Selmecz-és-Bélabánya; Starý Smokovec = dříve maď. Tátrafüred atd.).

K velkým změnám v pojmenování měst došlo v průběhu 20. století v Sovětském svazu a posléze Rusku a v jeho po roce 1991 odtržených částech. Po roce 1917 bylo mnoho měst s historickými názvy přejmenováno, zejména podle předních sovětských činitelů. Někteří o takovou poctu přišli již v časech socialismu (např. Caricyn, v letech 1925–1961 Stalingrad, poté Volgograd; duch Leonida Iljiče Brežněva se svým městem mohl pyšnit jen krátce, neboť Naběrežnyje Čelny, v letech 1982–1988 přejmenované na Brežněv, nesly jeho jméno jen šest let), po roce 1991 se pak mnoho sídlišť vrátilo ke svému historickému předrevolučnímu pojmenování. Přesto je pozoruhodné, kolik dodnes přetrvalo toponym odvozených od Lenina, Dzeržinského, Kalinina, ale i Marxe, Engelse a jiných.

Ve vývoji užívání exonym můžeme nalézt i situace komické. Roku 1982 odvíšely československé sdělovací prostředky, zdálo se, že trochu zaskočeně, zprávu o válce mezi Velkou Británií a Argentinou o souostroví Falklandy. Těch se Británie zmocnila roku 1833. Předtím, od roku 1820, patřily Argentině, která má pro souostroví název Islas Malvinas, česky Malvíny. Nicméně na českých soudobých mapách, vycházejících nejčastěji z předloh v angličtině, byly zvány dosti soustavně Falklandskými ostrovy. Komunističtí ideologové byli zřejmě poněkud zmateni, komu mají fandit. Pak ale usoudili, že Británie je větším a bezprostřednějším nepřítelem socialismu a od druhého dne již sdělovací prostředky zvaly ostrovy soustavně Malvínami. V našich dnešních mapách jsou ostrovy již korektněji označovány jako Falklandy s dubletem Malvíny.

Při vytváření textů, zejména obírajících se historickou problematikou – a sem patří i archivní pomůcky, kde se

¹³ SÁŇKA, Ondřej, c. d., s. 13.

¹⁴ ČERBA, Otakar, Písmo a popis na mapách. Přednáška z předmětu Tematická kartografie (KMA/TKA). Západočeská univerzita, poslední aktualizace 7. 11. 2006 URL: <gis.zcu.cz/studium/tka/Slides/popisky-na-mapach.pdf> (stav k 29. 9. 2010).

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Zeměpisný atlas světa. Zádveřice, SHOCart s. r. o. 2003 uvádí jako základní podobu názvu čínské metropole Beijing, v podtitulku (v karto-

grafickém popisu se takový podtitul nazývá dublet) je uveden i Peking a rovněž v rejstříku se obě hesla vyskytují (Peking jen jako heslo odkazové). Ve druhém případě má atlas pouze jediný tvar Huang-he. Starší tvar Chuang-che ani české exonymum Žlutá řeka již v atlasu nenalezeme.

¹⁷ Následující tvary toponym byly zjišťovány především pomocí internetového portálu Wikipedia a dle možnosti ověřovány v literatuře, která je uváděna níže.

objevují názvy cizích geografických útvarů, se musíme s otázkou používání českých exonym vyrovnávat stále. Pokud jde o rozsáhlejší dílo, k němuž se vyhotovuje i zeměpisný rejstřík, je situace usnadněna, protože lze zvolit jedno základní heslo, obvykle současný úřední název, a pomocí odkazů pak uvádět i další názvy a exonyma. Při užívání exonym nutno mít stále na zřeteli, zda jde o tvar i dnes veřejnosti známý. K tomu, ale zejména pak k identifikaci starých exonymických tvarů, lze užít různých pomůcek, jak v knižní, tak i internetové podobě.¹⁸ K identifikaci lokalit, zejména menších, či vyskytujících se v pramenech zkomoleně, je často nezbytné používat rovněž různých map, ať soudobých či historických, lze je rovněž nalézt pomocí internetu.

U osobních jmen se užívání jejich exonym ubírá cestami, které jsou pro autora tohoto příspěvku trochu záhadné. Zjevně jde velmi často o konvenci. Například jména cizích panovníků se běžně uvádějí v české podobě, patrně se o to zasloužila naše historiografie zejména ve starší době, kdy bylo počestřování cizích jmenných tvarů obvyklé. U dnes žijících osob na trůnu to však již tak jednoznačné není. Britskou královnou zveme česky Alžběta, užití endonymického tvaru Elisabeth by nám v češtině připadalo přinejmenším neobvyklé. Naopak španělský král je i v češtině označován jako Juan Carlos a podobně i švédský Carl Gustaf (ačkoli zde se můžeme občas setkat s tvarem Karl Gustav).¹⁹ Výše naznačená zásada se běžně dodržuje u císařů, králů a papežů. Při uvádění jmen hierarchicky níže postavených panovníků nebo církevních hodnostářů je už zřejmě jistá libovůle povolena, ačkoli i zde se ještě projevuje snaha jména spíše do češtiny překládat či alespoň užívat češtině bližšího tvaru.²⁰

Jména cizích šlechtických či nešlechtických osob se dnes obvykle do češtiny nepřekládají. Může to pak vést k trochu kuriózním situacím, uvědomíme-li si např., že současníkem francouzského krále Karla VII. byl François Villon. Existuje však nemalé množství exonymických křestních jmen vzniklých již v minulosti, která užíváme dodnes (např. Jan Kapištran, Mikuláš Kusánský atd.). Podobně se dodnes užívají již v minulosti počestřené tvary příjmení a přídomků (např. Benedikt Rejt z Pístova, páni z Plavna, Gryspekové, Širtingárové – zde bych však i připustil původní tvar Schirndingerové atd.). Jde tu o osoby, které žily v českých zemích či k nim měly určitý vztah. Cizí osobní jména, zejména Němců, kteří žili v 19. a 20. století v Čechách, dnes do češtiny nepře-

kládáme (např. Johann Gottfried Sommer, Franz Kafka, Karl Hermann Frank atd.).²¹ Některé tvary německých křestních jmen sice svádějí k počestřování (např. Konrád Henlein), autor tohoto příspěvku to ale považuje za chybné.

Velmi zajímavou otázkou je přechylování cizích ženských příjmení, tedy užívání české koncovky „-ová“ popř. „-á“. Odborníci z Ústavu pro jazyk český AV ČR dnes doporučují jejich přechylování, přičemž připouštějí, že existují výjimky.²² Takže např. manželky amerických prezidentů Nancy Reaganová, Michelle Obamová, ale zpěvačky Tina Turner, Kyllie Ann Minogue. Kdo v konkrétních případech rozhoduje, či jak přechylování vzniká, není jasné a ani v citovaném televizním pořadu to nebylo jednoznačně vysvětleno (jazykový cit napoví, že u zmiňované Minogue by přechýlení, zejména v psané podobě, bylo skutečně problematické, avšak u příjmení Turner chybějící počestřená forma trochu překvapuje). Prohlédnutím rejstříků dosud vydaných Průvodců po Státním oblastním archivu v Plzni,²³ přestože v nich zaznamenáme silnou snahu o překládání křestních jmen a přechylování příjmení a predikátů, zjistíme, že se v nich vyskytují tvary, které lze přechýlit jen značně násilně, popř. vůbec ne. Jde jednak o predikáty čili šlechtické přídomky starých českých šlechtických rodů, kde se nevyskytovalo příjmení (např. z Klenové a Janovic, z Rožmberka, z Rozdražova, z Rožmitálu atd.), jednak o cizí rody (např. Mensdorf-Pouilly, Limburg-Styrum, d'Este, Coudenhove – v tomto případě by snad tvar Coudenhovová byl snesitelný, zatím se však v odborné literatuře spíše nevyskytuje, největší publicitě se zatím dostalo Japonce, která se do tohoto rodu přivdala a i v českých pracích je důsledně zvána Mitsu Coudenhove).

Určitým problémem se může jevit i otázka, zda u cizích šlechtických rodů důsledně překládat do češtiny předložku „von“ (a podobně i „de“; zkrácená francouzská předložka „d'“ je zjevně nepřeložitelná: za překlad „z Artagnan“ nebo „z Elvert“ by viníka pronásledovali laici i odborníci). Lze se setkat i s tvary „XY von A zu B“, což by bylo možno česky uvádět jako „XY von A na B“ (např. Johann von Werminghausen na Klusensteinu). Podobný tvar „XY von A und zu B“ nebo „XY von und zu A“ (např. predikát kníže Lichtenštejnů zní „von und zu Liechtenstein“), kde obě předložky jsou součástí titulatury, by se však raději počestřovat neměl, abychom nevytvářeli jazykový hybrid. Autor tohoto příspěvku dospěl k závěru, že zejména u šlechty, která neměla žádné vazby

¹⁸ Jako základní možno uvést: Slovník naučný. Red. Frant. Lad. RIEGER. Díly I–XI. Praha 1860–1874; Ottův slovník naučný. Díly I–XXVIII. Praha 1888–1919; GRAESSE, Johann G. Th. – BENEDICT, Friedrich, Orbis latinus – viz citace v pozn. 8; Masarykův slovník naučný. Díly I–VII. Praha 1925–1933; Ottův slovník naučný. Dodatky. Díly I–XII. Praha 1930–1943; Všeobecná encyklopedie Diderot. Sv. 1–8. Praha 1999; Všeobecná encyklopedie Universum. Sv. 1–10. Praha 2001; HONZÁK, František – PEČENKA, Marek – VLČKOVÁ, Jitka, Evropa v proměnách staletí. Praha 1995; Encyklopedický slovník češtiny. Praha 2002; Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 3. vyd. Praha 2006; Pravidla českého pravopisu. Praha 2006; Velký atlas světa. 4. vyd. Praha 1993; Školní atlas světa. 5. vyd. Praha 1995; Zeměpisný atlas světa – viz citace v pozn. 16; internetový portál Wikipedia (tato mezinárodní internetová encyklopedie je sice nechvalně známa četnými chybami, pokud však jde o uvádění endonymických a exonymických tvarů toponym, je dosti spolehlivá).

¹⁹ Musím na tomto místě poděkovat své ženě, která při diskusi o problému dokázala rychle formulovat zásadu, že jména zahraničních králů se vždy uvádějí v češtině či v podobě pro češtinu přijatelné – např. bel-

gický Albert II. není doslovně překládán jako Vojtěch. Teprve poté jsme dospěli k závěru, že u současně vládnoucích panovníků to nemusí platit absolutně. Nicméně i zde našla, zdá se, určité vysvětlení: Juan Carlos byl designovaným králem i v době, kdy Španělsko ovládala frankistická diktatura a pokud o králi padla v médiích zmínka, byl uváděn jako Juan Carlos. Podobný osud zjevně čeká i nástupce královny Alžběty, ať již bude králem její syn Charles či někdo z jejich vnuků. Jejich jména jsou totiž díky sdělovacím prostředkům v našem povědomí již zafixována v jejich endonymických podobách.

²⁰ Srv. např. BLÁHOVÁ, Marie. Historická chronologie. Praha 2001, s. 742–838.

²¹ Důsledně užívá německých tvarů křestních jmen u českých Němců např. TOMĚŠ, Josef a kol., Český biografický slovník XX. století. I–III. Praha 1999.

²² Srv. např. televizní pořad „O češtině“ na ČT2, 14. 8. 2010.

²³ Státní oblastní archiv v Plzni. Průvodce po archivních fondech. Sv. 3. Praha 1976; Státní archiv v Plzni. Průvodce po archivních fondech. Sv. 4. Praha 1975.

na české země, by se měl důsledně ponechávat cizí tvar předložky „von“. Tímto způsobem se nám ostatně též podaří vyjádřit, že jistá osoba nebyla šlechtického původu. V tomto případě běžné německé „von“ přeložíme do češtiny. U cizí šlechty u nás zdomácnělé se obvykle setkáváme s českým překladem předložky. V případech, kdy dospějeme k poznání, že příslušníci této cizí šlechty usazené v českých zemích, neznali český jazyk, lze uvažovat o zachování předložky v původním nepočestěném tvaru. Snad by zde bylo také

možno použít analogii s uváděním podoby jmen u českých Němců žijících v 19. a 20. století, jak je poznamenáno výše, definitivní soud se však autor této stati sám neodvažuje vynešt.

Z výše naznačených skutečností lze tedy předpokládat, že jak cizí jména pomístní, tak osobní, nás budou čile zaměstňovat zřejmě i nadále.

Luteránské soudnictví manželského práva v Jáchymově ve světle Knihy rozsudků manželských kauz z let 1557–1616

Petr CAIS

V roce 2006 byl při pořádání knih fondu Archiv města Jáchymov nalezen jeden knižní svazek, silně poškozený plísní. Ta způsobila fyzickou degradaci vnitřních stran desek, rozpadnutí prvních šesti listů knihy a barevné skvrny na ostatních částech knižního bloku. Následkem tohoto tristního stavu nebylo možné knihu blíže studovat, už kvůli tomu, že by i při neohleduplnějším listování došlo k dalšímu poškození zetřených folií. Titulní list se v knize již nedochoval, a tak jediným vodítkem pro určení jejího obsahu byl nápis v německém kurentním písmu zhruba ze 17. století, zaznamenaný na lístku přilepeném na poničený hřbet. Ten knihu prezentoval jako *Heuraths [&] Eheverhandlungs buch, s datací 1534 bis 1616*, což bylo ve Volfově popisu městských archivů z roku 1947 interpretováno jako *svatební smlouvy*, s drobnou chybou v dataci 1543 [!] až 1616.¹

Teprve poté, co byla v březnu 2007 kniha vrácena do Karlových Varů z konzervátorské dílny Státního okresního archivu Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, bylo možné přikročit k jejímu zevrubnějšímu studiu. A tehdy bylo zjištěno, že v knize o rozměrech 22×32 cm se na 60 folio-

vaných listech² nalézají nikoliv zápisy svatebních (manželských) smluv z oblasti rodinného a dědického práva soukromoprávní nesporné agendy, které by upravovaly majetkové vztahy obou partnerů, nýbrž rozsudky manželských sporů a záležitostí, jež byly vyneseny v Jáchymově v letech 1557–1616³ a které patří do oblasti práva církevního, neboli duchovního, latinsky *ius spirituale* či *ius ecclesiasticum*.

Ještě než přejdeme k rozboru v knize obsažených zápisů, je třeba se krátce zastavit u náboženských a církevně-správních poměrů v Jáchymově 16. stol. Ty zásadně ovlivnila německá reformace, jejíž původce, doktor Martin Luther, augustiniánský mnich a profesor biblistiky na univerzitě v saském Wittenbergu, uveřejnil svých 95 tezí proti odpustkům v roce 1517. Stalo se tak rok poté, co bylo na české straně Krušných hor zahájeno dolování stříbra v obci Konradsgrün (roku 1516), brzy nato přejmenované na Jáchymov (něm. Sankt Joachimsthal), a roku 1520 povýšené králem Ludvíkem Jagellonským na svobodné horní město.⁴ Jelikož osazenstvo jáchymovských dolů tvořili převážně horníci, pozvaní ze sousedního Saska, pronikalo Lutherovo učení záhy

1 VOLF, Miloslav: *Popis městských archivů v Čechách*. Praha : zemský národní výbor, 1947, s. 106. Svazek byl převzat do tehdejšího Okresního archivu Karlovy Vary spolu s listinami, spisy a ostatními knihami fondu *Archiv města Jáchymov* z Městského národního výboru v Jáchymově v roce 1960 (číslo přírůstku 1/1960).

2 List fol. 61 je nepopsán, následujících cca 12 prázdných listů již foliováno nebylo. Z oněch prázdných nefoliovovaných byly do opravené knihy vevázány zpět jen 2, zbylých cca 10 (poslední 3 složky) bylo odstraněno kvůli nákladnosti oprav – viz *Konzervační protokol 6/2007*, uložený ve Státním okresním archivu Karlovy Vary. Filigránový obrazec na jednotlivých listech, který tvoří dva zkřížené klíče na polském štítu, nad nímž je položeno písmeno R, naznačuje, že papír pochází z papírny v Řezně.

3 Datace 1. zápisu (Jáchym Neusser a panna Alžběta, dcera Pavla Richtera) následkem zániku značné části fol. 1 není sice k dispozici, dle přítomných členů rady se však dá celkem spolehlivě datovat do roku 1557. Proč kniha končí rokem 1616 a nebylo v ní v záznamech pokračováno, ačkoliv v tomto svazku bylo k dispozici ještě přes 10 volných listů, se z dostupných archivních materiálů zjistit nepodařilo.

4 KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. II. díl – H – Kola. Praha : Libri, 1997, s. 552–555.

5 Viz WOLKAU, R. Die Anfänge der Reformation in Joachimsthal. *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 1894, XXXII. Jahrgang, s. 273–274. LORENZ, Hans. *Bilder aus Alt-Joachimsthal : Umrisse einer Kulturgeschichte einer erzgebirgischen Bergstadt im sechzehnten Jahrhundert*. Skt. Joachimsthal : Stadtgemeinde, 1925, s. 7. Patronátní právo a volba a investitura faráře městskou radou a čtvrtmistry jsou zmiňovány v *Knize povolávání a ustanovování farářů a jáhnů v Jáchymově a Abertamech a školních funkcionářů v Jáchymově 1565–1616* (dále jen *Knihy povolávání...*), uloženo v Státním okresním archivu Karlovy Vary, fond *Archiv města Jáchymov/nezpracováno/* (dále jen *AM Jáchymov*). Zde na fol. 7–7 pv i ohrazení rady proti snahám vrchního horního hejtmána do volby a investitory faráře zasahovat (z 29. července 1578).

6 Viz *AM Jáchymov*, Paměti z dějin města Jáchymova, období 1515–1800, městského děkana Gregora Lindnera – 1. díl: léta 1515–1600/*Erinnerungen aus der Geschichte der k. k. freien Bergstadt Sankt Joachimsthal (vom Jahre 1515 bis zum Jahre 1600)*/ (dále jen *Lindner 1*), fol. 52pv – Christof Friedrich diacon; *AM Jáchymov, Kopíř a konceptní kniha odeslané korespondence 4 1549–1552*, s. 112a – zde o Christofu Friedrichovi jako o kaplanovi. Dále i SIEGL, Karl. *Die Joachimsthaler Chronik von 1516–1517 mit einer Lebensgeschichte*

po svém vzniku rovněž do těchto končin. Přibližně v té době udělili Jáchymovu jeho majitelé, hrabata Šlikové, mimo jiné i patronátní právo, jež dosud držel arcikněz (*Erzpriester*) v Sokolově a které od něho odkoupili. Tím získala městská rada spolu se čtvrtmistry pravomoc volby faráře a dalších místních církevních hodnostářů, kterou poté schvalovala obec a formálně i horní hejtman. Luteránské náboženství se díky tomu mohlo ve městě poměrně volně prosadit v soutěži s ostatními náboženskými směry a reformačními proudy té doby podle momentálně převažujících nálad obyvatelstva a rady.⁵

Lokální církevní správa byla postupně konstituována od založení města do roku 1532. Tehdy již v jejím čele stál farář, jeho zástupcem byl kazatel a jako pomocníci jim byli k dispozici 2 jáhni – latinsky *diaconi*, nazývaní též kaplani.⁶ Smrtí kazatele Johanna Salatera roku 1574 však tato speciální funkce zanikla z důvodů poklesu počtu obyvatelstva a zchudnutí horníků, kteří na jeho činnost finančně přispívali. Počet kázání byl proto redukován a podíleli se na nich větší měrou oba jáhni.⁷ Všichni uvedení církevní hodnostáři tvořili dohromady orgán zvaný *ministerium*, čili služba, nebo též služebníci církve, v německých pramenech té doby označovaní také jako *Kirchendiener*, *Diener der Kirche*, popřípadě *Herren vom Ministerio*. Kostel byl ve městě postaven v letech 1534–1537.⁸

Ortodoxní luteránská doktrína se v Jáchymově definitivně prosadila po období jistého kolísání a třenic poté, co zde roku 1540 podruhé nastoupil do funkce faráře Sebastian Steude.⁹ Ten opět zavedl zpověď, jež v místní náboženské praxi upadla za jeho předchůdce Erharda Ellinga, a díky jeho působení byli v Jáchymově roku 1543 rovněž jmenováni dva zvláštní zmocněnci pro řešení manželských sporů (*Verordnete in Ehesachen*).¹⁰

Jmenování těchto dvou funkcionářů odpovídalo vývoji v sousedním Sasku, zejména jeho části pod vládou ernestinské větve Wettinů, se kterou byl proces vzniku luteránského manželského práva a jeho soudních institucí nerozlučně spjat.¹¹ Poté co Martin Luther zavrhl katolické kanonické právo a s nástupem reformace zanikla soudní pravomoc zdejších katolických biskupů, bylo jen otázkou času, kdy bude takto vzniklé vakuum nahrazeno zcela novým soudnictvím, vycházejícím ze zásad luteránské reformace. Manželské právo

zpočátku soudili v součinnosti s lokálními soudy místní faráři a dále i jejich nadřízení – superintendanti, na základě církevních řádů (něm. *Kirchenordnungen*), vydávaných pro oblast své působnosti luteránskými vrchnostmi či správními autoritami, jež však upravovaly církevní život všeobecně a pouze na manželství se nespécializovaly. Ještě větší význam pro soudní praxi na místní úrovni proto měla dobrozdání luteránských teologů z univerzity ve Wittenbergu, ohnisku reformace, na které se faráři, superintendanti a lokální světské soudy při řešení jednotlivých manželských kauz obraceli, přičemž pro množství žádostí o radu byli záhy univerzitní bohoslovci poměrně značně zaneprázdněni.¹² S postupem doby bylo jasné, že poté co se utvořila nová luteránská církevní správa na úrovních farář → superintendant → vizitační komise, bude nutno též konstituovat několikastupňovou strukturu speciálních soudních orgánů, určených pouze pro řešení případů manželského práva. Jako první se proto v ernestinských državách objevují zvláštní zmocněnci pro manželské záležitosti (*Verordnete in Ehesachen*), kteří byli ustanovováni v sídle superintendanta s pravomocí pro jeho správní okrsek. Poprvé se tak stalo v Altenburgu v polovině 30. let 16. století díky působení zdejšího superintendanta Georga Spalatina (práve tito funkcionáři zahájili roku 1543 svou činnost též v Jáchymově).¹³ Jako vyšší soudní instance pak byla v roce 1539 zřízena konzistoř ve Wittenbergu, do které jmenoval saský kurfiřt Jan Bedřich I. Velkomyslný dne 7. února dva univerzitní teology a dva právníky. Na ně se mohli zmocněnci z jednotlivých superintendantur či přímo jednotlivé strany sporu odvolat či obrátit s žádostí o radu, popř. sem bylo postupováno rozsouzení složitějších případů. Wittenberská konzistoř byla určena pro kurfiřtovy državy, tj. pro části Saska a Durynska pod vládou ernestinské větve, ovšem jen do roku 1547, kdy Wittenberg spolu s tzv. Kurfiřtským okresem (*Kurkreis*), jehož byl centrem, připadl i se zmíněnou volitelskou hodností po porážce a zajetí Jana Bedřicha I. v bitvě u Mühlbergu téhož roku Mořici Saskému z albertinské větve wettinského rodu.¹⁴ Centrum ernestinských držav se poté přesunulo do Výmaru a pro tuto oblast byla zřízena konzistoř v Jeně. V albertinské části byly ve 2. polovině 16. století vedle nově získaného Wittenbergu činné též konzistoře v Lipsku a Drážďanech.

V případech luteránských oblastí německého osídlení českých zemí v 16. století byla ovšem jejich situace určena tím,

des Johannes Mathesius als Einleitung. [St. Joachimsthal] : Gemeindefamliche Nachrichten, 1923, s. 22nn. Zastupitelskou funkci kazatele naznačuje poznámka v *AM Jáchymov, kniha rozsudků manželských kauz 1557–1616* (dále jen *Kniha rozsudků...*), fol. 10pv. Kazatel Kaspar Frank je zde také zmíněn jako *vicepastor* – *Tamtéž*, fol. 15.

⁷ *AM Jáchymov*, kniha předchozí sign. A – *Kniha výnosů městské rady 1538–1792* (dále jen *Kniha výnosů...*), fol. 41pv–42pv.

⁸ SIEGL, Karl. *Die Joachimsthaler Chronik...*, s. 40, 42. Význam termínu *ministerium* objasňuje zápis v *Knize rozsudků...*, fol. 59.

⁹ Lutherovu učení tehdy neoponovala ani tak katolická církev, jejíž správa ve městě, založeném na „zeleném drnu“, neměla dlouhou tradici a zmíněným odkoupením patronátních práv od sokolovského arcikněze byla záhy eliminována, nýbrž jednak příznivci různých radikálních vyznání a reformačních směrů (novokřtěnci, přívrženci a přátelé Andrease Bodensteina von Karlstadt /1486–1541/), jednak zastánci konzervativnější reformní linie, kteří se s katolickou církví nehodlali i přes svůj kritický postoj k ní rozejít (dvakrát, cca r. 1523–1524 a r. 1533, z Jáchymova vypuzený chebský rodák Johann Sylvius Egranus) – viz WOLKAU, R. *Die Anfänge...*, s. 273–274, 283–286, s. 288; LOESCHKE, Georg. *Die Kirchen-, Schul-, und Spitalordnung*

von Joachimsthal. *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich* (dále jen *JGGPO*), 1891, 12. Jahrgang, s. 6.

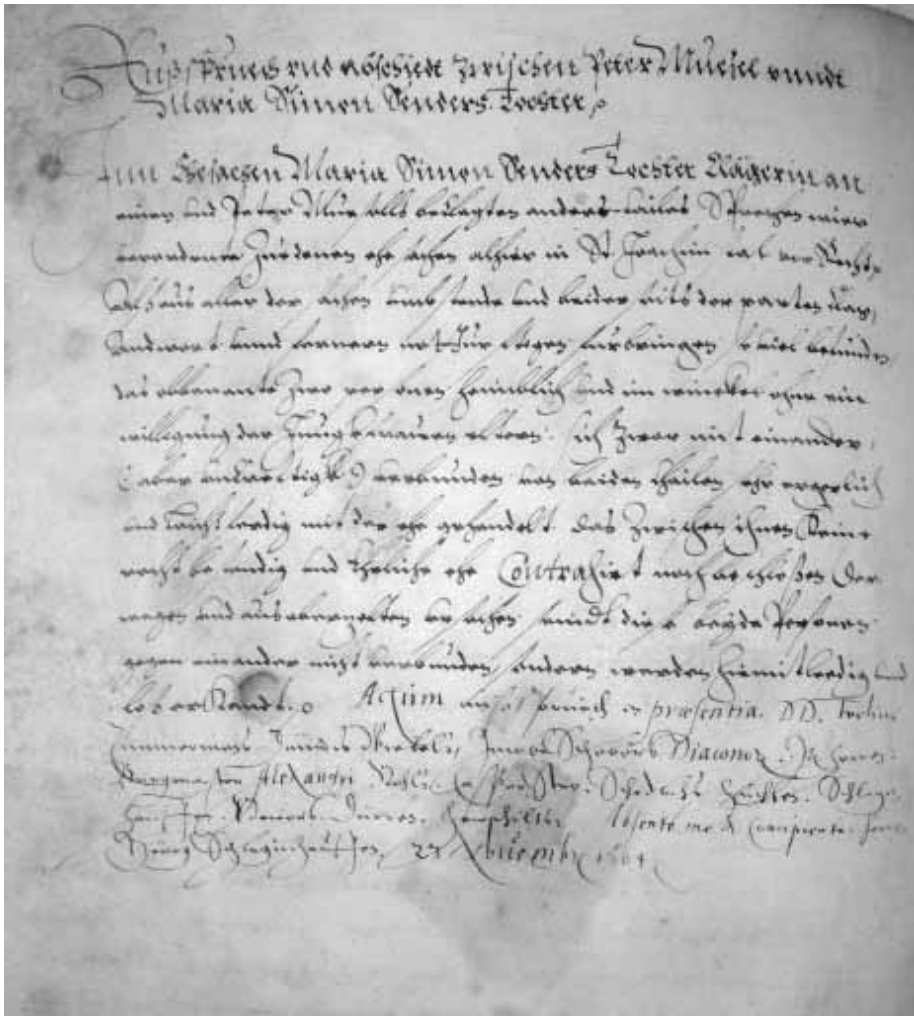
¹⁰ O tom MATHESIUS, Johannes. *Sarepta oder Bergpostill : sampt der Joachimsthalischen kurtzen Chronicken Johann Mathesij* (tiskem Norimberk, 1564; reprint Praha : Národní technické muzeum, 1975) – zde 12. kázání, ve kterém exkurs o církevní historii a správě Jáchymova, manželském soudu a knize manželského práva (*Ehebuch*) – fol. CLXXXIXpv–CXCLIIpv.

¹¹ Situaci v luteránském Sasku popsal ve své přínosné práci s hojnou citací starší literatury FRASSEK, Ralf. *Eherecht und Ehegerichtsbarkeit in der Reformationszeit*. Tübingen : Mohr Siebeck, c2005 (ed. Jus Ecclesiasticum, sv. 78) s. 12–169; odtud byly čerpány údaje, obsažené v tomto odstavci.

¹² Jak uvádí Frassek, byl samotný Luther touto agendou značně přetížen – FRASSEK, Ralf. *Eherecht...*, s. 37, viz též s. 169.

¹³ Vůbec první soud manželského práva, řídicí se zásadami reformace, byl ovšem založen již roku 1525 v Curychu v době působení reformátora Ulricha Zwingliho – FRASSEK, Ralf. *Eherecht...*, s. 75, též s. 169.

¹⁴ V bitvě u Mühlbergu 24. dubna 1547 porazil císař Karel V. protestantská knížata, vedená právě saským kurfiřtem Janem Bedřichem I., a pro sebe vítězně ukončil tzv. šmalkaldskou válku.

Ukázka záznamu jednoho z případů v Knize rozsudků manželských kauz 1557–1616 z 23. listopadu 1604. Záhlaví s jednotlivými stranami sporu (Peter Muesel a Maria, dcera Simona Sendera) a první slova zápisu jsou psány v německém písmu kancelářském, zbytek v tehdejší němčtině písmu kurentním. Pigmentové skvrny na papíře byly způsobeny plísněmi.

že byly součástí konfesionálně rozmanitého prostředí pod vládou katolického panovníka. Správní orgány luteránských obcí existovaly pouze na dvoustupňové úrovni farář → superintendant a vyšší církevně-správní instituce se zde následkem protireformační zadržovací politiky habsburských českých králů v 16. století nevytvořily. Ze speciálních soud-

ních orgánů manželského práva byly proto v Čechách pro obyvatele luteránského vyznání činné nanejvýš manželské soudy, vykonávané zmocněnci (*Verordnete*) na úrovni jednotlivých superintendantur. Pravomoc katolického arcibiskupa, respektive arcibiskupského oficiála, do jehož kompetence souzení manželských kauz v Čechách patřilo, nebyla samo-

15 O oficiálech, popř. horní konzistoři, která vykonávala jejich funkci v době, kdy byl arcibiskupský úřad neobsazen, viz JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 179–180, 187–188.

16 Viz Státní okresní archiv Sokolov se sídlem v Jindřichovicích, fond *Archiv města Horní Slavkov*, inv. č. 5.363, kniha č. 5 – *Protokol sporných manželsko-právních záležitostí 1587–1603*, kde je opsána řada expertiz od konzistůří v Lipsku (fol. 21, 26, 39), Wittenbergu (fol. 27, 37pv) a Jeně (fol. 38); na fol. 6 i opis dobrozdání Martina Mělnického, který stál v čele pražské konzistoře pod obojí v letech 1568–1572. O ordinaci kněží v Sasku viz HREJSA, Ferdinand. *Dějiny křesťanství v Československu: za krále Maxmiliána II. 1564–1576 (Česká konfese)*. Praha: Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká, 1950, s. 354. JGGPO, ročníky 1895–1897, 1900, 1902–1903. O situaci luteránů viz též WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách: kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století*. Svazek první. V Praze, 1895, s. 246nn.

17 *Lindner 1*, fol. 36 a 39pv. *Kniha výnosů...*, úvodní část, zde roky 1537, 1539, 1545, 1547, 1549; rovněž i další oddíl knihy, fol. 4. Jakob Geus je jako zmocněnec pro manželské záležitosti v roce 1547 zmíněn v matrice z Horní Blatné – viz Státní oblastní archiv v Plzni, *Sbírka matrik západních*

Čech, Římskokatolická fara Horní Blatná, kniha SM 1224, sign. 1, fol. 14.

18 *Dinstag nach Augustini 1547. Jecof Geus hat Relation gethan, das vor dem Consistorio alhie die Hans Giplin witfraw des ehegelubnus halben mit Michel Ranft losgesprochen sey* – AM Jáchymov, *Radní manuál 1538–1550*, fol. 71pv.

19 *Kniha rozsudků...*, fol. 2 – *Consistorium fur sitzendem Raths gehalten* (4. listopadu 1557); fol. 11pv – *Consistorium gehalten den 6. Augusti 61 In bei sein her Caspar Frank, Johan Salaters (farář + jáhen), heren burg[er]m[esters] Hans Schobers, Richters Hans Ortel, Valten cluchzers, Andres Seltenreichs*.

20 *Wir Burgermeister, Richter unnd Rath der kaiserlichen freien Perkstadt Sannd Joachimbstaal hiemit thun ku[n]th allermenniglich unnd bekennen, das unsere verordente zu denn Ehesachen (die alle Streitigkeiten, nach gottes wortt und dieser Chron Behaimb auff Perkstätten gebrauchlichen Rechten... inn unser gegenwart handlenn und sich keines Consistorii ahnmassen...)* – *Kniha rozsudků...*, fol. 19 (6. září 1576).

21 *Erkennt ein E[hrsammer] rath unnd dj herrn vonn der Kirchen nach Gottes wortt, das* – *Kniha rozsudků...*, fol. 18pv (27. června 1576); *Tamtéž*, fol. 45pv – ... *erkennen die verordnute zue denen Ehe sachen Burgermaister, Richter, Raht neben dem Ehrwurdigem Ministerio der Christlichen Kirchen allhie fur Recht...* (12. listopadu 1605).

zřejmě luterány respektována,¹⁵ rovněž i dolní konzistoř v Praze pro ně neměla z hlediska církevní správy a manželského práva žádný význam, nepočítáme-li eventuálně opatřená dobrozdání nezávazného charakteru. Lokálním luteránským manželským soudům proto nezbývalo, než se obracet s žádostí o radu na výše uvedené konzistoře a teology v sousedním Sasku, ve kterém byli ostatně ordinováni, tj. církevně ustanovováni, i luteránští duchovní z českých zemí.¹⁶

V Jáchymově byli roku 1543 (pravděpodobně městskou radou) ustanoveni jako zmocněnci pro manželské záležitosti (*Verordneten in Ehesachen*) dva vážení měšťané, kteří v té době čas od času zastávali i pozice radních, a sice Valten Kluchzer a Jobst Zimmermann, kterého ovšem později vystřídal Jakob Geus, poprvé doložený roku 1547.¹⁷ Tito funkcionáři ovšem nesoudili jednotlivé kauzy sami, ale spolu se členy ministeria, tj. oněch lokálních církevních představitelů, a dohromady tak tvořili speciální manželský soud, který byl zejména v počátečním období své existence nazýván konzistoř (*Consistorium*) a jehož nálezy byly později zaznamenávány právě do *Knihy rozsudků...*, objevené v roce 2006.

Zpočátku probíhalo jednání jáchymovské konzistoře pravděpodobně izolovaně od zasedání městské rady, což naznačuje zápis v radním manuálu z 30. srpna 1547, ve kterém radu informuje o jistém verdiktu konzistoře jeden ze zmocněnců (a zároveň radní), Jacob Geus.¹⁸ Od konce roku 1557 je však v *Knize rozsudků...* doložena již praxe jiná – na zasedání manželského soudu byli přítomni purkmistr, rychtář a rada, či alespoň její část,¹⁹ přičemž z formulací je střídavě patrné, že tito měšťtí hodnostáři byli chápáni buď jako dozorový orgán, přihlížející zasedání,²⁰ nebo jako jeho přímá součást, coby oni světští zmocněnci či jako městská rada.²¹ Název konzistoř byl od 2. poloviny 70. let 16. století vytlačen označením „zmocněnci k manželským záležitostem“ (*Verordnete zu den Ehesachen*), přičemž takto byli nazýváni buď opět jak duchovní, tak i světští členové,²² častěji však jen světští zástupci tohoto soudního sboru.²³

Nehledě ke zmíněné terminologické nevyjasněnosti je v praxi manželského soudu v Jáchymově evidentní prolínání světského a církevního elementu. Jeho zasedání probíhalo na radnici a nálezy proto do knihy zapisovali měšťtí úředníci, to jest písař, střídající či doplňující se zpravidla

s jiným nezjištěným funkcionářem.²⁴ Ti také do městských kopiíů odeslané korespondence prepisovali předvolání, zasílaná tímto soudem jednotlivým stranám sporu, která však bývala opatřena pečeti faráře, zrovna tak jako větší rozsudků a dalších písemností, vydaných v listinné formě.²⁵ Stanovisko místních církevních představitelů ovšem bylo pro vynesení a i formulaci náleží směřodonné. Bez nich se žádné vyřešení případů neobešlo, a pokud farář s jáhny nebyli na jednání přítomni, bylo vyžádáno jejich písemné dobrozdání, které pak samotný rozsudek světských zmocněnců kopíroval.²⁶ Prestižní postavení faráře a jáhnů, je vyjádřeno i tím, že jsou mezi přítomnými zpravidla uváděni na prvním místě a teprve za nimi následují purkmistr a další zástupci města.

Projednávanými kauzami se manželský soud zabýval výhradně z hlediska církevního práva, tzn. nejčastěji řešil, zda daný manželský nebo snubní svazek před Bohem vznikl, trvá, nebo naopak nikdy nenastal, popř. je rozhodnutím tohoto orgánu zrušen. Otázka eventuálního trestu je pouze obecnou formulí postoupena městské radě, či světské vrchnosti povšechně, zvláště pokud se viník nalézal mimo Jáchymov,²⁷ a informace o eventuální následné penalizaci proto až na vzácné výjimky nejsou v *Knize rozsudků...* uvedeny. Po zprávách o světském dořešení pojednávaných kauz, tj. následném odsouzení a potrestání provinilců, tak musíme pátrat, ovšem se střídavými úspěchy, v dalších pramenech – v radních manuálech města Jáchymova té doby, popřípadě v jáchymovské *Knize doznání, trestních rozsudků a zřeknutí se nepřátelství* z let 1534–1674 (dále jen *Knihy doznání...*), která je v literatuře a historických pramenech citovaná jako *Rott und Malefizbuch*.²⁸

Územní pravomoci tohoto soudního orgánu odpovídaly, tak jako v sousedním Sasku, územní kompetenci superintendanta, kterým byl jáchymovský farář. Do jeho správního obvodu náležela vedle města Jáchymov, jeho poddanské vsi Horní Žďár (*Oberbrand*), a sídel k Jáchymovu přidružených, jako byla např. osada Mariánská (*Mariasorg*) a městečko Abertamy (*Abertham*),²⁹ i samostatná horní města Horní Blatná (*Bergstadt/Platten*) a Boží Dar (*Gottesgab*), což byly někdejší části Saska, připojené ke Království českému v roce 1547 na základě pražské smlouvy krále Ferdinanda I. s Mořicem Saským z předešlého roku. Jáchymovský farář dohlí-

22 *So sind doch solche hinderungen und streittigkeiten durch die verordneten herrn zue Ehesachen, herrn Pfarrer Theophilu[m] Pecken, herrn Felicem Zimmerman (jáhen), und den herrn Burgermeister Romanum Schmidt von Brennoburgk, herr Caspar Stöer, Richter, herr Adam Fuchs, herr Alexander Kohle[m] aufgehoben und...* – *Knihy rozsudků...*, fol. 33 (17. května 1595).

23 *So hat doch Hans Simmon in beywesen seines sohns unwisend des Ministerii und der verordunten zu den ehsachen...* – *Knihy rozsudků...*, fol. 55 (8. února 1613). Rovněž i fol. 54 a citace v pozn. 21 (fol. 45pv).

24 Písařské ruce jsou totožné s rukopisem záznamů jednání rady v souboru radních manuálů.

25 Ukázky předvolání, vydaná manželským soudem a pečetená farářem v *AM Jáchymov*, kniha předch. sign. N: 11, 50, 61, 83 – *Kopíř a konceptní kniha odeslané korespondence a vydaných listin 11 1560–1562*, fol. 94–95 (30. dubna 1561); *Tamtéž*, kniha předch. sign. O, 67, 32, 44, 97 – *Kopíř a konceptní kniha odeslané korespondence a vydaných listin O 1590–1594*, fol. 113–113pv (23. června 1591). Zmínky o připojení pečeti (sekretu) faráře, či jeho zástupce k rozsudkům, vydaným manželským soudem se v samotné *Knize rozsudků...* vyskytují na fol. 15, 27pv, 31pv, 41, 41pv, 44, ojedinělá zmínka o pečetení verdiktu městskou pečeti je na fol. 19pv.

26 Srov. *Knihy rozsudků...*, fol. 59 – *auf eingeholten Raht und Guetachten der herrn von Ministerio allhier*. Výmluvná je též formulace na fol. 10pv z 8. května 1561 – *...auff befehls und Raths herrn Caspars Franck (tehdejší kazatel) abwesend des herrn Pfarers Mathesii*.

27 Např. *So wirdt er auch alß ein mutwilliger desertor und verlaßerer seines weibs billich erkannt undt erklärt. Inmaßen wier ihn da für erkennen undt erklaren undt derhalben das zwischen der Clägerin unnd ihren verlauffenen Mann volntzogen Verlöbndnis und ehe zue rettung ihres gewißens hir mit cassim unnd aufheben, der weltlichen Obrigkeit die straffe für behaltende...* – takto o Ambrosiovi Beytingerovi, toho času v Olomouci, viz *Knihy rozsudků...*, fol. 46pv (6. července 1606).

28 Samotná *Knihy rozsudků...* na další městské knihy či akta občas odkazuje, např. fol. 22 – *Vide di acta mitt Andres Köler im Malefizbuch*; dále i fol. 35pv (zmínka o syfilidě z roku 1597) – zde odkaz na radní manuál, který se bohužel do dnešních dnů nedochoval.

29 Také do Abertam jmenovala farář jáchymovská městská rada se čtvrtmistry, neboť rovněž nad tamějším kostelem měla patronátní právo. Jmenování duchovních do Abertam se ovšem dělo se souhlasem jáchymovského faráře – viz *Knihy povolávání...*, fol. 26–27.

žel na místní faráře a vykonával zde inspekci.³⁰ Jak ukazuje příklad Horní Blatné jednodušší případy manželského práva řešili lokální představitelé (místní farář s rychtářem a radou, popř. s dalším duchovním, přizvaným ze sousedství) sami. Do závažnějších kauz, jako bylo povolení či rozvod manželství, popř. zrušení zasnub, zasahoval buď superintendant sám svými pokyny,³¹ nebo byly řešeny před manželským soudem v Jáchymově. V takovém případě mohl být na jednání přítomen i farář z daného místa, pravidlem to však nebylo.³²

Rozsudky konzistoře vycházely z podobných zdrojů, jaké byly uvedeny výše v případě ernestinského Saska. Jednak to byl jáchymovský církevní řád, který patrně roku 1551 sepsal Steudeho nástupce ve funkci faráře, Johann Mathesius. Zhodnocení působení a přínosu tohoto významného představitele luteránské reformace a humanismu v Jáchymově, původně rodáka z patricijské rodiny ze saského horního města Rochlitz, by vydalo na samostatný článek.³³ Jeho osoba byla a dodnes je velice ceněna,³⁴ což je mimo jiné vyjádřeno i existencí Společnosti Johanna Mathesia, která jako jedna z názorových společenství sudetských Němců sdružuje sudetoněmecké evangelíky. Rovněž i on byl věrným přívržencem Martina Luthera a Filipa Melanchtona, které osobně znal z doby svých studií ve Wittenbergu, a proto nepřekvapí, že především wittenberský církevní řád byl vzorem pro jím sestavenou normu. Ta v Jáchymově navázala na již starší církevní řád, vydaný Šliky roku 1538 a vedle oblasti liturgie, duchovenstva, křtu, zpovědi, pohřbů a dalšího obsahovala i rámcová ustanovení o manželství.³⁵ Při bližším seznámení s touto pasáží je patrné, že kniha rozsudků zachycuje příklady aplikace zásad Mathesiova řádu v manželské církevní jurisdikci, jakož i uplatnění luteránské doktríny v této agendě (striktní závaznost řádně uzavřených zasnub, odsouzení pokoutního zasnoubení ad.).

Rozhodování manželského soudu na vyžádání rovněž ovlivňovali teologické, popř. soudní autority ze sousedního Saska, za Mathesiova působení zejména z Wittenbergu – doloženy jsou jeho konzultace např. s přítelem Filipem Melanchtonem (1497–1560) nebo s Paulem Eberem (1511–1569). Na wittenberské teology a konzistoř se obracela i městská rada.³⁶ Samotná *Kniha rozsudků*... obsahuje přepis latinské stati o nemocech v souvislosti s lidskou sexualitou, těhotenstvím a plozením dětí, která souvisela s jedním případem,³⁷ nad to byl ve zmíněném svazku nalezen i jeden vložený list s latinským pojednáním, adresovaným jáchymovskému faráři Casparu Franckovi, který odpovídá na jeho dotazy, týkající se krvesmilstva, manželství a svatokupectví.³⁸

Jako další zdroj pro rozhodování manželského soudu deklarovala městská rada i tehdejší právní řád, užívaný v českých horních městech.³⁹

Celkem je v *Knize rozsudků*... zaznamenáno 94 projednávaných kauz, z nichž však čtyři nelze kvůli poškození listů již přečíst. Zbylých 90 případů lze rozdělit do následujících tematických okruhů:⁴⁰

I. Zrušení manželského svazku (rozvod), neboť jeden z manželů toho druhého opustil, popř. žil s jiným partnerem (24 %), což je v zápisech vyjádřeno, že *hat ihn... bösllich* či *malitiose verlassen* nebo *deseriert und sitzen lassen*. Poškozený (*pars laesa*), byl přítom vůči nevěrnému partnerovi zproštěn manželských závazků, nejčastěji s pomocí obratů, že je *von ihm losgezählt* či *los, ledig und frei gestellt*, a bylo mu povoleno uzavřít sňatek nový. Tak se ovšem stalo až po provedení procesního postupu, který byl zahajován nejdříve rok po útěku. Tehdy bylo uprchlému muži (ženě) zasláno předvolání (*Citation*) před manželský soud. Pokud se nedostavil, pak tento fakt znamenal důkaz nevěry a manželství bylo zrušeno.⁴¹ Z těchto záznamů se rovněž dozvídáme, že k rozvodovému řízení docházelo až v řádu několika let od faktického rozpadu manželství. Tak například Anna Ziesle-

30 Viz LOESCHE, Georg. Johann Mathesius : ein Beitrag zur Reformationsgeschichte des nordwestlichen Böhmens. *JGGPO*, 1888, 9. Jahrgang, s. 16; LOESCHE, Georg. Die Kirchen-,..., s. 40.

31 Státní oblastní archiv v Plzni, *Sbírka matrik západních Čech*, Římskokatolická fara Horní Blatná, kniha SM 1224, sign. 1 (dále jen *matrika Horní Blatná 01*), fol. 19 (8. července 1561); Římskokatolická fara Horní Blatná, kniha 1258, sign. 2, fol. 3 (9. ledna 1564).

32 Viz *Kniha rozsudků*..., fol. 52, 58 (Horní Blatná); fol. 43pv–44, 51 (Abertamy). Dne 13. srpna 1614, při projednávání kauzy Melchiora Kuntzmana z Horní Blatné a Jakuba Krále a Marie Zenkerové, oba z Božího Daru, byl na jednání přítomen i božidarský farář – viz fol. 56–56pv.

33 Johann Mathesius (1504–1565), zastával v letech 1532–1540 úřad rektora zdejší latinské školy, kterou přivedl k nebyvalému rozkvětu, přičemž zde krátce po svém nástupu do funkce zavedl do výuky Lutherův katechismus. Roku 1541, po roční přestávce, kdy krátce studoval ve Wittenbergu na tamější univerzitě, byl znovu povolán do Jáchymova, tentokrát na místo kazatele a o čtyři léta později zde byl jmenován farářem. Mathesius je autorem životopisu Martina Luthera a souboru kázání k jáchymovským horníkům, nazvaný *Sarepta oder Bergpostill* (reprint Praha, Národní technické muzeum, 1975), které obsahují řadu cenných zmínek k historii, tehdejšímu reáliím a topografii města a mentalitě jeho obyvatel. K tomuto souboru připojil i kroniku města Jáchymova pro léta 1516–1564 (dovedeno jeho pokračovateli až do roku 1617) – viz STURM, Heribert. *Die St. Joachimsthaler Lateinschulbibliothek aus dem 16. Jahrhundert (mit Katalog)*. Stuttgart : W. Kohlhammer, 1964, s. 4–14, kde i odkazy na další mathesiovskou literaturu, především stěžejní dvousvazkové monografické a čtyřsvazkové ediční dílo profesora církevní historie evangelické teologické fakulty vídeňské

univerzity Georga Loescheho na s. 4 v pozn. 14; rovněž i SIEGL, Karl. *Die Joachimsthaler Chronik*..., s. 3–17.

34 V Jáchymově je po něm pojmenována ulice a v místním evangelickém kostele se nalézá jeho pamětní síň. Na zdejší radnici mu již v roce 1874 odhalili pamětní desku – viz *Gedenkblatt zur Feier der am 24. Juni 1874 in Joachimsthal stattgehabten Enthüllung der dem Gelehrten, Seelsorger und Lehrer Johannes Mathesius gewidmeten Motiv-Tafel*. Karlsbad : Druck von Brüder Taschler, 1874. Ve svém rodném městě Rochlitz má pomník, je po něm pojmenováno gymnázium a rovněž jedna z ulic.

35 Více o církevním řádu Johanna Mathesia v: LOESCHE, Georg. Die Kirchen-,..., s. 1–54 (o manželství na s. 18–23). Šlikovský i Mathesiusův církevní řád zmiňuje LORENZ, Hans. *Bilder*..., s. 57. Z řádu z roku 1538 cituje *Lindner 1*, fol. 32pv–33pv.

36 Viz LOESCHE, Georg. Der Briefwechsel des Mathesius. *JGGPO*, 1890, 11. Jahrgang, s. 1–78, zde zejména dopis Nr. 180d, ale i další; LOESCHE, Georg. Die Kirchen-,..., s. 23. Z počátečního období se dochovala i žádost jáchymovské městské rady (jménem konzistoře) o expertizu, zaslouanou městskému soudu v Lipsku, z 13. února 1544 – AM Jáchymov, *Kopidár a konceptní kniha odeslané korespondence* F. 6. 1542–1546, s. 116b–118a.

37 *Kniha rozsudků*..., fol. 6pv–7pv.

38 I ten byl opraven, autora a dataci textu však přesto nelze kvůli poškození již zjistit. Franck zastával funkci faráře po Johannu Mathesiovi v letech 1565–1578 – viz LORENZ, Hans. *Bilder*..., s. 237.

39 *Kniha rozsudků*..., fol. 19 (6. září 1576).

40 Podobné tematické skupiny i u FRASSEK, Ralf. *Eherecht*..., s. 231–256.

41 Srovnej též FRASSEK, Ralf. *Eherecht*..., s. 228–229, 232. *Kniha rozsudků*..., fol. 11–11pv, 15pv.

Oblast územní pravomoci jáchymovského superintendanta se vedle několika vsí a osad na jih od města rozkládala zejména na sever a severozápad od Jáchymova až k česko-saské hranici s hornickými centry Boží Dar (Gottesgab), Horní Blatná (Platten) a Abertamy (Abertamm). Snímek mapového listu Müllerovy mapy Čech, vydané roku 1720

rová, rozená Weitmüllerová, byla rozvedena až osmý rok od doby, co jí její manžel, horník Georg Ziesler, opustil a přestěhoval se do Horního Slavkova.⁴² Podobně byl v roce 1603 rozveden Andreas Rinp z Abertam – až pátý rok poté, co mu jeho žena Katharina utekla s jiným mužem.⁴³ Doba podání žaloby ze strany poškozené (opuštěné) osoby a zahájení rozvodového řízení, jehož kýženým výsledkem bylo konstatování, že může vstoupit do manželského svazku s jiným partnerem, mohla být ovšem dána právě jejím aktuálním zájmem o uzavření nového sňatku. Zřetelně je to doloženo v *Matrice Horní Blatná 01*, do které zdejší farář zapisoval též případy rozsudků manželského práva, přičemž poznámka o eventuálním uzavření nového manželství následuje v knize hned za záznamem o krátce před tím provedeném rozvodu. Takto se Hans Goetz, který byl rozveden 18. května 1543, oženil 1. července téhož roku, zatímco Magdalena, roz. Wynzenbergová, formálně rozvedená 26. srpna 1547, se nově provdala hned pozítří, v neděli 28. srpna!⁴⁴

II. Otázka **zrušení zásnub (20%)**, tj. slibu o uzavření manželství, tvořila další významnou agendu manželského soudu. K tomuto kroku bylo přikročeno z důvodu nevěry partnera, či pokud jeden ze snoubenců následně odmítl sňatek uzavřít, uprchl či se nevrátil v domluvený čas a nedo-

stavil se ani na předvolání konzistoře. Jak již bylo zmíněno v pasáži o jáchymovském církevním řádu, zásnuby v tomto ohledu byly pojmány na roveň manželství, to znamená, že i ony podléhaly stejnému procesnímu postupu rozvodového řízení před konzistoří a jejich porušení bylo chápáno jako manželská nevěra. Teprve až po jejich soudním anulování mohl opuštěný (zrazený) partner uzavřít zásnuby nové.

Zásnuby musely být formálně zrušeny i v případech, kdy je muž uzavřel se dvěma dívkami, což podle tehdejšího mínění hraničilo s bigamií a, jak vyplývá z dalších archivních materiálů, provinilcům za to byly městskou radou vyměřovány přísné a ponižující tresty – byli veřejně zmrskáni metlami a poté doživotně vyhoštěni z města. Rozsudek ovšem mohl být zmírněn odpuštěním onoho fyzického trestu a vypovězením pouze na určitou dobu pod pohružkou, že původní verdikt bude vykonán, vrátí-li se odsouzený do města dříve. Tak bylo např. v listopadu 1605 zmírněno potrestání Pavla Dörnbacha a Kristiny Stahlové. Tito dva si nejdřív bez vědomí rodičů slíbili sňatek, potom si to ovšem rozmysleli a namlouvali si každý partnery jinde, přičemž Pavel Dörnbach uzavřel řádné zásnuby s Dorotou Mayerovou. Když vše vyšlo najevo, měli být Dörnbach s Kristinou potrestáni metlami a na věky

42 *Kniha rozsudků...*, fol. 41–41pv (7. listopadu 1600).

43 *Kniha rozsudků...*, fol. 43pv–44.

44 *Matrika Horní Blatná 01*, fol. 12pv (Hans Goetz); fol. 14, 112pv. (Magdalena, roz. Wynzenbergová).

Johann Mathesius (1504–1565), rodák z Rochlitz v Sasku, autor jáchymovského církevního řádu z roku cca 1551. Během svého dvacetiletého působení jako farář a superintendent (1545–1565) ovlivňoval rozsudky manželského soudu v Jáchymově, popř. zasahoval do složitějších kauz manželského práva na území své superintendentury, přičemž závažnější případy projednával s teology v saském Wittenbergu, s řadou kterých se z dob svých studií osobně znal.

vykázání z Jáchymova, na přímluvu několika jáchymovských měšťanů jim však byl zmíněný tělesný trest odpuštěn a z Jáchymova byli vykázáni na pouhé dva roky. Manželský soud zbavil Pavla a Kristinu vzájemných snubních závazků a stanovil, že Dörnbach pak musí dodržet zasnubní slib k Dorotě Meyerové a oženit se s ní.⁴⁵ Téměř o 30 let dříve, v květnu roku 1577, byl z Jáchymova vyhoštěn Andres Koler, avšak na období deseti let, navíc pod hrozbou trestu smrti, pokud se ve městě objeví dříve. Koler ovšem porušil snubní slib ne s jednou, ale postupně se dvěma dívkami, které následně opustil, a z Jáchymova uprchl. Poté se však vrátil zpět, nastěhoval se k jedné vdově, u které žil dokud jeho provinění nevyšlo najevo.⁴⁶ Manželský soud se tímto případem zabýval, když uznal Mari Kloßmanovou, dívku, se kterou se Kohler zasnoubil jako v pořadí druhou, za osobu snubních závazků prostou, vzhledem k již předešlým Kolerovým zasnubám. O nich však Marie nevěděla, proto jí nebyla kladena žádná vina.⁴⁷ Srovnáním s případem výše uvedené Kristiny Stahlové, je zřejmé, že soud rozlišoval, zda daná osoba byla do případu zapletena na základě osobního pochybení či zlé vůle, nebo jako bezúhonná oběť podvodu.⁴⁸

45 *Kniha rozsudků...*, fol. 45pv–46. Zmrskání muže, zasnoubeného se dvěma ženami zaznamenává k roku 1550 i Mathesius – viz SIEGL, Karl. *Die Joachimsthaler Chronik...*, s. 55.

46 Viz zápis o odsouzení Anderse Kolera v AM Jáchymov, Kniha doznání, trest-

Na druhé straně se doktrína striktní závaznosti zasnub zajímavě projevila v judikatuře manželského soudu v září roku 1579. Tehdy odmítli zmocněnci pro manželské záležitosti přes naléhání snoubenky zasnuby zrušit, i když vyšlo najevo, že její vyvolený přivedl do jiného stavu cizí dívku. Tento čin však snoubenec Baltazar Christof spáchal ještě před zasnoubením, nikoliv po něm, nemohl je tudíž porušit, neboť v inkriminované době ještě neexistovalo. A tak, ačkoliv byl činorodý mladík potrestán vězením a pokutou, neboť vedle zločinu smilstva snoubence před městskou radou zjevně lhal o své minulosti, označil manželský soud zasnuby za platné a nezrušitelné a nařídil provedení sňatku do měsíce od vynesení tohoto verdiktu. Stejně bylo postupováno i u „předzasnubních“ poklesků dívek.⁴⁹

III. Otázka **platnosti zasnub (30%)**, vyvstala nejčastěji v případech, ve kterých ke slibu manželství došlo bez předchozího souhlasu rodičů. Tento čin, označovaný jako pokoutní zasnoubení (něm. *Winkelverlöbni*; lat. *sponsalia clandestina*) byl považován za neplatný a trestný. Podle tehdejších kritérií bylo totiž domlouvání sňatků mezi samotnými mladými lidmi nepřípustné – to mohlo probíhat nejdříve v režii rodičů a děti se pak měly vyjádřit až následně,

ních rozsudků a zřeknutí se nepřátelství 1534–1674, fol. 202pv (2. května 1577).

47 *Kniha rozsudků...*, fol. 22 (22. května 1577).

48 Srov. FRASSEK, Ralf. *Eherecht...*, s. 243.

49 *Kniha rozsudků...*, fol. 20, 23pv, 24.

nikdy ne naopak. Jáchymovský manželský soud se přitom držel nekompromisního Lutherova názoru, že pokoutní zasnoubení jsou neplatná od samého počátku. Zamítavé stanovisko rodičů či poručníků k zasnoubám, pokud nedali jinak, vždy respektoval, kromě jedné výjimky z roku 1578, kdy nesouhlas vycházel z údajně malicherných příčin.⁵⁰ Jak striktně byly jednotlivé případy posuzovány, dokládá kauza Magdaleny Walterové z ledna roku 1613. Tu požádal o ruku jistý David Hellmich. V rozhovoru, který mezi mladými lidmi proběhl v domě Walterových; mezi čtyřma očima, dívka chlapci sňatek přislíbila. Její otec se však s nápadníkem záhy nato pohádal a ze ženitby sešlo. Ačkoliv se poté Magdalena před konzistoří hájila, že sňatek Davidovi slíbila pod podmínkou, že s ním bude souhlasit její otec, bylo i přesto její jednání striktně kvalifikováno jako jasné pokoutní zasnoubení urážející posvátný manželský stav, neboť svůj slib dala bez předchozího otcova souhlasu a počínala si tak při svých námluvách značně lehkomyšlně.⁵¹ Bez souhlasu či proti vůli snoubence však uzavřít sňatek rovněž nebylo možné, jak dokazuje případ z března roku 1601. V něm nebyly uznány zasnuby Gabriela Crusia, vyjednané jeho otcem, neboť se snoubenec, na kterém nejvíce záleželo, nevyjádřil jednoznačně, církev však zde požaduje (jasná) slova ANO či NE.⁵²

Neuznávány byly rovněž ty zasnuby, které i jiným způsobem nebyly uzavřeny podle patřičných náležitostí, například když jedna strana dala slib sňatku druhé jen mezi řečí, nezávazně či v žertu a ta jej pak nemohla věrohodně doložit. I takové jednání bylo samozřejmě chápáno jako trestné.⁵³ Pokárání ze strany konzistoře však nemusel ujít ani neúspěšný nápadník, kterému byl sňatek zmíněným lehkovážným způsobem slíben. Např. odmítnutému Christofu Pitterlingovi, který nemohl náležitě prokázat, že mu jeho vyvolená, Alžběta Leuchtenová z Hřebečné, sňatek přislíbila, bylo v květnu 1592 vzkázáno, ať se pro příště lépe opatruje, nenamlouvá si někoho během noční pitky, nýbrž se modlí a poradí u dobrých lidí.⁵⁴

IV. Mezi případy smilstva a neřesti s následným uzavřením sňatku (6%) se řadil nejčastěji pohlavní styk mezi dvěma mladými milenci. Přistizžený pár byl poté oddán (*ehelich*

copuliert), pokud byl již dříve zasnouben, nebo když dívka otěhotněla, a to na radnici v rychtářské místnosti, nikoliv v kostele. Nadto byli potrestáni vězením v rozmezí od několika dnů do měsíce, dočasným vyobcováním z církve, zrušením až po dostatečně projevené lítosti a pokání během procedury, zvané církevní cenzura (něm. *Kirchenzensur*)⁵⁵ a peněžitou pokutou ve prospěch místního špitálu, která na začátku 17. století činila 10 tolarů.⁵⁶ Pokud odsouzení tyto peníze neměli či je nechtěli dát, bylo alternativním trestem vypovězení z města na 3 roky; je znám ovšem i případ, kdy bylo vyhnanství stanoveno na 6 let.⁵⁷ Manželský soud a ministerium se těmito kauzami zabývaly v souvislosti s následným uzavřením sňatku provinilým párem, jinak běžné smilstvo (*Unzucht, Hurerei*), tj. nemanželský, respektive předmanželský pohlavní styk, řešila městská rada jako světská moc ve své trestněprávní agendě,⁵⁸ a proto se o nich dozvídáme z radních manuálů a *Knihy doznání*...

V. Ostatní kauzy (20%), zaznamenané v *Knize rozsudků*..., jsou již značně rozmanité. Soud například řešil smír mezi manželi (snoubenci), popř. jejich příbuznými, sňatek mezi příbuznými partnery, předčasně narozené dítě a s tím spojené podezření o předmanželském sexu novomanželů (fol. 34pv) či otázku rozvodu manželství kvůli surovému muži,⁵⁹ nemocnému pohlavnímu orgánu ženy (fol. 6–7pv) či jejímu onemocnění syfilidou (fol. 35pv).

Zatímco luteránská konzistoř v Jáchymově je jako soudní orgán manželského práva zmiňována alespoň v literatuře regionální či specializované na dějiny evangelické církve,⁶⁰ kniha jejich rozsudků z let 1557–1616 zůstávala dosud neznámá a nevyužitá a s chybnou datací byla zmíněna pouze ve vzpomínkách Volfově popisu městských archivů (nepočítáme-li Mathesiovu poznámku v Sareptě). Pro svou pozoruhodnou práci *Bilder aus Alt-Joachimsthal* z roku 1925 z ní nečerpal ani tehdejší profesor latiny na Státním reálném gymnáziu v Karlových Varech a jáchymovský rodák Hans Lorenz,⁶¹ ačkoliv se v ní zaměřil též na každodennost a všední život jáchymovských obyvatel a u popisovaných případů manželské nevěry, cizoložství a smilstva vycházel pouze z Mathesiovy kroniky, radních manuálů, a zmíněné knihy doznání a trestních rozsudků. Ani Heribert Sturm, bilancující svou šestiletou činnost jáchymov-

50 Viz FRASSEK, Ralf. *Eherecht*..., s. 243–244. *Knihy rozsudků*..., fol. 23. Existovaly však i případy, kdy si rodič sňatek svého dítěte rozmyslel až po řádně uzavřených zasnoubách. Na to však již bylo pozdě, soud na takové námítky nebral zřetel a ke svatbě muselo dojít (fol. 17pv, 24pv–25pv).

51 *Knihy rozsudků*..., fol. 54pv. Potrestání v dosud dostupných materiálech fondu AM Jáchymov uvedeno není.

52 ...weil principalis contrahentium pars, der sohn, cui max[im]e intererat, seinen willen ausdrucket hirvur nie gegeben. Ecclesia autem requirit verba ya oder nein. – *Knihy rozsudků*..., fol. 39.

53 Způsob potrestání se však z radních manuálů a knihy doznání fondu AM Jáchymov zjistit nepodařilo.

54 *Knihy rozsudků*..., fol. 32 – ...mag sich fortan besser vorseh[en], bei nacht und beim trunk nicht freien, sonder beten unnd guter leut rath pflegen.

55 O církevní cenzuře viz Deutsches Rechtswörterbuch (DRW) Heidelberger Akademie der Wissenschaften [online] [cit. 2011-03-15]. Dostupné z <<http://drw-www.adw.uni-heidelberg.de/drw/>>. Její průběh je detailně popsán v případě Doroty Schultisové, uložené jí za zplození nemanželského dítěte v roce 1558, v *matrice Horní Blatná 01*, fol. 17.

56 Takový případ řešila rada s ministeriem v únoru 1606 – viz *Knihy rozsudků*..., fol. 46; další pak v únoru 1608 – záznam o něm byl ale proveden do radního manuálu – viz AM Jáchymov, kniha předch. sign. N: XVI, 15, 100, č. 77 – *Radní manuál XVI (1548) 1599–1609*, fol. 260pv, kde je vyličen průběh

oně „neplohodnotné“ svatby na radnici. Kauzu z roku 1608 uvádí i LORENZ, Hans. *Bilder*..., s. 85.

57 Alternativní trest tříletého vyhnanství namísto peněžité pokuty je zmíněn v AM Jáchymov, kniha předch. sign. XVII, 16, 99, č. 78 – *Radní manuál XVII 1609–1616*, fol. 85 – odsouzený, Hans Marggraf, který se nemanželsky pohlavně stýkal s dívkou, si zvolil tuto možnost. K šestiletému vyhnanství z Jáchymova byl v červnu 1612 odsouzen mladý pár, který spolu měl nemanželský pohlavní styk, dokonce i přes to, že jejich sňatek rodiče následně požehnali a oni poté byli církevně oddáni – viz *Knihy doznání*..., fol. 264pv–265.

58 Srov. FRASSEK, Ralf. *Eherecht*..., s. 67. Konkrétní případy z Jáchymova rovněž LORENZ, Hans. *Bilder*..., s. 84–85.

59 Žena se směla uchýlit ke svému otci, ale manželství rozvedeno nebylo – *Knihy rozsudků*..., fol. 34 (20. září 1595).

60 LORENZ, Hans. *Bilder*..., s. 84; LOESCHE, Georg. Die Kirchen-,..., s. 23.

61 Informace o něm v *Beschreibung der Stadt Sankt Joachimsthal*, kapitola *Literatur* (zusammengestellt von D. Selig) [online], letzte Änderung 2006-10-30. V5FF-Forschungsgruppe St. Joachimsthal [cit. 2011-03-15]. Dostupné z <http://www.genealogienetz.de/reg/SUD/bez-joachimsthal/lit-joachimsthal.html>. Dále i Státní okresní archiv Karlovy Vary, fond *Německé státní reálné gymnázium Karlovy Vary/nezpracováno*, zde tištěné zprávy o činnosti.

ského archíváře v letech 1928 až 1934 včetně pořádacích prací, tento svazek nezmiňuje.⁶²

Písemné prameny, zachycující jurisdikci protestantských církví v oblasti manželského práva, patří následkem pohnuté a tragické historie evangeliků v našich zemích po Bílé hoře spíše mezi vzácnější typy archivního materiálu. Na celozemské úrovni je tato oblast zastoupena ve fondu *Archiv pražského arcibiskupství*, uloženém v 1. oddělení Národního archivu v Praze, a to mezi knižními svazky někdejší konzistoře pod obojí, které byly do kanceláře pražského arcibiskupa umístěny během pobělohorské rekatolizace.⁶³

V Karlovarském kraji jsou knihy, zaznamenávající tuto agendu v německém luteránském prostředí momentálně k dispozici pouze ještě v dalších třech případech, neboť časový rozsah fondů církevních institucí či archivů měst buď nesahá až do předbělohorského období, nebo tyto soubory ještě čekají na svou inventarizaci a zpřístupnění.⁶⁴ Ve fondu *Archiv města Horní Slavkov* je uložen již dříve citovaný *Protokol sporných manželsko-právních záležitostí*,⁶⁵ zachycující jednání místní konzistoře v kratším časovém úseku šestnácti let, konkrétně 1587–1603. Je pozoruhodný tím, že obsahuje množství záznamů, řešících otázku přípustnosti manželství do 3. stupně příbuzenství, tj. zda dva lidé, jejichž prarodiče byli sourozenci, mohou uzavřít sňatek, a díky opisům vyžádaných dobrozdání od teologů, konzistorií a univerzit z Čech a zejména ze sousedního Saska nás seznamuje s názory tehdejších nekatolických náboženských směrů, zejména luteránského bohosloví, na tuto otázku.

Další exemplář je uložen ve fondu *Archiv města Cheb*, jehož *Knihla manželského soudu* obsahuje záznamy těchto kauz z let 1569–1574. Ačkoliv se jedná o období pouhých pěti roků, právě tento svazek je ze všech celkem čtyř případů nejobjemnější – má 340 stran. Na rozdíl od ostatních totiž neobsahuje pouze *sententiae definitivae*, tj. konečné rozsudky, nýbrž pečlivě zachycuje i výpovědi žalujících, odpovědi, neboli repliky žalovaných, a opětovné reakce žalující strany na ně, jakož i dílčí rozhodnutí soudu, zpravidla o odložení líčení, což zapříčinilo onen jeho nepoměrně větší rozsah.⁶⁶

Posledním velice zajímavým a hodnotným pramenem jsou v poznámkách již několikrát citované nematriční záznamy, které byly zaneseny tehdejšími faráři v Horní Blatné do matriky narozených, oddaných a zemřelých 1538–1564 a mezi kterými jsou zahrnuty též rozsudky církevního manželského práva nad místními obyvateli z let 1542–1563.⁶⁷ Jsou zajímavé tím, že vedle množství pozoruhodných reálií obsahují i záznamy jak po roce 1547, kdy byla Horní Blatná

připojena ke Království českému a v pojednávané agendě se ocitla pod pravomocí superintendanta a konzistoře v Jáchymově, tak i z předcházejícího období, ve kterém náležela k Sasku a nadřízeným orgánem byla pro tamního faráře superintendantura spolu se zmocněnci manželského práva ve Zwickau, kam byly složitější kauzy postupovány k rozhodnutí.

Závěr

Soudnictví manželského práva v Jáchymově, které bylo konstituováno až po definitivním vítězství luteránské reformace v tomto městě, je spojeno s farářem Sebastianem Steudem během jeho druhého výkonu této funkce v letech 1540–1545 a jeho spolupracovníkem Johannem Mathesiem, kazatelem v období 1541–1545 a poté nástupcem na postu faráře v letech 1545–1565, a to jak díky působení ve prospěch zřízení specializovaného soudního sboru (Steu-de), tak díky jeho vybavení právními a teologickými zásadami, kterými se měl řídit (Mathesiovův církevní řád a jeho konzultace s teology v Sasku). Hlavním zdrojem informací o soudnictví manželského práva v tomto městě je v roce 2006 nalezená a následně zdařile restaurovaná *Knihla rozsudků manželských kauz* z let 1557–1616. Rozborem konkrétních případů, zaznamenaných v tomto svazku, které se udály nejen v samotném Jáchymově, ale i v okolní oblasti, na něž se vztahovala působnost jáchymovského faráře jako superintendanta, zjišťujeme, jak byly zásady luteránské náboženské doktríny uplatněny v praxi, a to v součinnosti církevních a světských představitelů (tzv. ministeria a městské rady). Poznáváme z nich způsob uvažování tehdejší společnosti v oblasti manželství a sexuality v německém luteránském prostředí českého Krušnohoří na příkladu lokálního centra církevní správy a významného horního města, mezi které Jáchymov ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století stále patřil.

62 STURM, Heribert. *Tätigkeitsbericht über das Stadtarchiv St. Joachimsthal für die Jahre 1928–1932*. St. Joachimsthal : Stadtarchiv, 1933; STURM, Heribert. *Sechs Jahre Joachimsthaler Stadtarchivar*. St. Joachimsthal : Museumsverein, 1934.

63 Např. *Knihy svědomí ve věcech manželství* z let 1594–1600 (inv. č. 1207, sign. B2/19) a 1607–1609 (inv. č. 1208, sign. B2/20). O převzetí písemností dolní konzistoře během pobělohorské rekatolizace do kanceláře pražského arcibiskupství viz PAZDEROVÁ, Alena a kol.: *Státní ústřední archiv v Praze – Průvodce po archivních fondech a sbírkách*. Díl I. Svazek 3. Praha : Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, 2005, s. 19.

64 Platí to zejména pro archivní fond *Farní sbor Československé církve evangelické v Aši* 1627–1949, neboť na Ašsku, jak známo, rekatolizace po Bílé hoře neproběhla. Zmíněný fond byl převzat Státním okresním archivem Cheb na konci roku 2008 (číslo přírůstku 154/2008).

65 Státní okresní archiv Sokolov se sídlem v Jindřichovicích, fond *Archiv*

města Horní Slavkov, inv. č. 5.363, kniha č. 5. Zápisy manželských kauz jsou v knize zaznamenány na celkem 46 listech.

66 Státní okresní archiv Cheb, fond *Archiv města Cheb*, kniha inv. č. 902. Svazek navíc není úplný – několik posledních listů se nedochovalo, a závěrečný projednávaný případ tak není zaznamenán celý.

67 Viz *matrika Horní Blatná 01*; Vedle ní se ve Státním oblastním archivu v Plzni, fondu *Sbírka matrik západních Čech*, nalézá matrika: Římskokatolická fara Horní Blatná, kniha 1258, sign. 2, která však obsahuje pouze uložená církevní pokání (*Kirchenzensur*) za různé přestupky, nejčastěji smilstvo, cizoložství a předmanželský sex. Jen do jednoho případu sexuálního styku, který byl vyřešen sňatkem zasáhl svým písemným příkazem superintendant Mathesius z Jáchymova (fol. 3 z 9. 1. 1564). Oba svazky jsou přístupné pod označením *Horní Blatná 01* a *Horní Blatná 02* na serveru actapublica.cz – viz [Actapublica](http://actapublica.cz) [online]. Moravský zemský archiv v Brně, c2010, [cit. 2011-03-16]. Dostupné z <<http://www.actapublica.eu/>>, v oddíle Matriky, SOA Plzeň, strana 128.

Kostelní kniha farnosti Lázně Kynžvart

Hana KNETLOVÁ

V archivním fondu Děkaný úřad Lázně Kynžvart se nachází kostelní, nebo také pamětní kniha kynžvartské farnosti. Bezesporu je tento rukopis vedle matrik jedním z nejvýznamnějších dokumentů, které se z činnosti fary v Kynžvartu, od roku 1923 Děkanského úřadu Lázně Kynžvart, zachovaly. Kniha vznikla v roce 1647 a zapisovalo se do ní ještě roku 1827. Jedná se o více než 200 svázaných listů (některé z nich viditelně vevázány dodatečně) v dřevěných deskách potažených tmavě hnědou kůží s jemným tlačeným dekorem. Zdaleka ne všechny stránky jsou popsány.

Není nijak zvlášť výjimečné, že v rukopise jako je tento, najdeme zápisy několikerého druhu. Zde si zapálený badatel skutečně přijde na své. Překvapení číhá na každé druhé stránce, písáské ruce se střídají jedna za druhou, systém a chronologii hledáme jen stěží. Proto také pouhé zaevidování knihy do inventárního seznamu znamenalo v podstatě knihu přečíst. Četba to nebyla nezajímavá a jistě by byla škoda, kdyby kniha zapadala prachem, nevyužita a zapomenuta.

Pamětní knihu kostela Lázně Kynžvart založil v roce 1647 zdejší farář a člen jezuitského řádu, Johann Kripmann, který ji nazval *Kirchenbuch*. Jako spoluautora můžeme označit světského faráře Johanna Andrease Josefa Heinze, z jehož pera pochází srovnatelné množství zápisů. Kromě těchto dvou hlavních autorů najdeme v knize ještě mnoho dalších rukopisů z pozdějších let, ale formu a obsahovou kostru určili právě Kripmann a Heinz. Kniha začíná letopočtem 1647 a indexem, který na rozdíl od toho, co kniha skutečně obsahuje, působí poměrně přehledně. Problém nastane, když se pokusíme porovnat index s jejím obsahem. V první řadě nám práci zkomplikuje fakt, že stránky nejsou vůbec očíslovány a ani index tedy na žádná čísla stránek nebo folií neodkazuje. Jediným vodítkem je proto označení jednotlivých kapitol písmeny abecedy v indexu, které ale v textu není vždy snadné dohledat.

Struktura rukopisu vypadá přibližně následovně (název kapitoly, jak jej udává index, je zde kurzívou a v českém překladu):

A *Ausgab zur Khirchen, soupis všech kostelních věcí*. Levý horní roh první stránky této kapitoly chybí, takže nemůžeme identifikovat, zda se opravdu jedná o část A, ale obsah by tomu nasvědčoval. V nadpisu, jehož začátek je také utržený, je formou chronogramu vepsán letopočet 1660 (... InDVstrla oMnla faCIIla), zápis tedy vznikl někdy po tomto datu. V úvahu by přicházel rok 1674, kdy začal do knihy vpisovat Heinz. Krátký zápis, který kapitolu A uvádí, říká, že pamětní knihu pořídil jezuita Johann Kripmann roku 1647. Obsahem kapitoly je toliko ceník všech liturgických úkonů (štolových poplatků, tedy kolik zaplatit za křest, pohřeb či svatbu farářů, kostelníkovi a kantorovi).

B *Benefactores, donátoři, kteří kostelu sv. Markéty v Kynžvartu něco darovali, nebo odkázali ve své závěti*. Soupis začíná nejprve rokem 1674 a je veden průběžně až do roku 1827,

s odstupem několika stránek najdeme opis těchto zápisů ze starých, do dnešních dnů pravděpodobně nedochovaných kostelních knih, a to od roku 1595 do roku 1673. Léta 1682–1739 zde nenajdeme vůbec. Zápis z let 1682–1684 se nalézá v kapitole C.

C *Soupis majetku, který náleží k farnímu dvoru, budovy, které zde stojí. Soupis ročních příjmů faráře a také kdo a jak dlouho zde jako farář působil*. Dále byly za kapitolu C vepsány poznámky „Notandum I“ o tom, že v roce 1741 získal kostel v Kynžvartu tři přenosné oltáře (sv. Kolumbána mučedníka, sv. Silveria a sv. Vincencia mučedníka), které vysvětil biskup Adratensis Johann Rudolf Špork, a „Notandum II“, že roku 1645 arcibiskup Harrach vysvětil ve filiálním kostele sv. Jana Křtitele ve Vysoké (Maiersgrün) přenosný oltář s ostatky mučedníků sv. Christofora a sv. Marcela. Obě poznámky očividně vznikly ve stejné době.

D *Soupis, co náleží ke škole, její budovy a opravy. Soupis příjmů školníka a kdo a jak dlouho zde ve škole působil*. Ačkoli nadpis říká, že zde budou sepsány školní budovy, jejich stav, opravy, platy učitelům a kantorům, ve skutečnosti zde najdeme jen jména čtyř učitelů a kantorů působících v období let 1680–1789.

E *Soupis těch (spolu s jejich ručiteli), kteří dluží roční daň*. Seznam dlužníků z let 1645–1695.

F *Soupis těch, kteří platí roční daň z polí a luk a vypěstovaného obilí. K tomu pod písmenem F také fundace*. Zápisy o mešních nadáních a nadační listiny z období 1681–1833 (například dodatečně vevázaná nadace Franze Ludwiga Metternicha-Winneburg z roku 1768 i s pečetí). Záznamy poplatků odváděných farností, a to pro rok 1647, pak následuje část závěti z roku 1698 a výtahy z korespondence z roku 1761.

G *Souhrnné roční kostelní účty: 1. Kolik je roční příjem a co z toho se zdaní. 2. Kdo jsou patroni kostela a co se jim daní i to, co kostelu, farnímu dvoru i škole dávají. 3. Příjmy, výdaje a jejich bilance, tedy to, kolik má fara k dispozici. Také kdo a kolik je ještě dlužen*. Tuto kapitolu identifikujeme jen stěží. Buď je zahrnuta v jiné kapitole, nebo chybí.

H *Akta neboli historie pamětihodných věcí, které jsou vytaženy ze starých kostelních knih, od roku 1594, až do současnosti*.

Vznik kynžvartské kostelní knihy není náhodný, ale je spojen s návratem farnosti pod správu katolické církve po Bílé Hoře. V době, kdy kynžvartské panství spravoval Christof Heinrich Zedtwitz a později jeho syn Hans Zedtwitz, se na Chebsku i Loketskú šířilo luteránské vyznání. V roce 1598, za Johanna Sebastiana Zedtwitze, byly také v kynžvartském kostele sv. Markéty zavedeny luteránské bohoslužby. Zedtwitzové spravovali kynžvartské panství do roku 1621, kdy je Ferdinand II. obvinil z podpory povstání českých stavů a jejich panství zkonfiskoval. Následujícího roku udělil Ferdinand II. správu panství pěti bratrům z rodu Metternichů, z nichž dva byli kanovníky a v roce 1628 získali Metternichové kynžvartské panství

B.

Benefactores des zu dieser Kirchen Königswarth was
Vergessen, oder im Testamento Verlassen Jahrg. 1631
auf altes dingbuchung.

A. j. 595.	Leib Jelen und Veste Jerny Janzen Vericktracht Jahrg.	20.
	Magdalena Börling, ein böige person, so an gliedern unermöglich	10.
A. j. 601.	Anna Jägerin von Gaiswitz, des Bassl Jägerin zu Landau Pfaffen	1.
A. j. 603.	Dis Magit in Jhuf	1. 19.
A. j. 604.	Vesula, Thoma Meister, von Zetrasen, Zinckelstern rathib.	15.
A. j. 607.	Vesula, Thoma Jangler, von Zetrasen, Zinckelstern rathib.	5.
A. j. 610.	Georgius Meyer, von Branden, der Jr., sonnen Eisen Pfaff, Safften, sett zu Kynzwarth in t. J. 1631	33.
A. j. 612.	Nicolaus Lindenau zu Königswarth. Joannes Müller, zu Nechtzof in Müller, dz von sein verib, so in sein dienst gedenkt, dem jules glück	2. 21.
A. j. 613.	Geistl Jüder zu Königswarth	1. 19.

Část kapitoly Benefactores, obsahující záznamy o darech kostelu, jež byly opsány ze starších nedochovaných zápisů

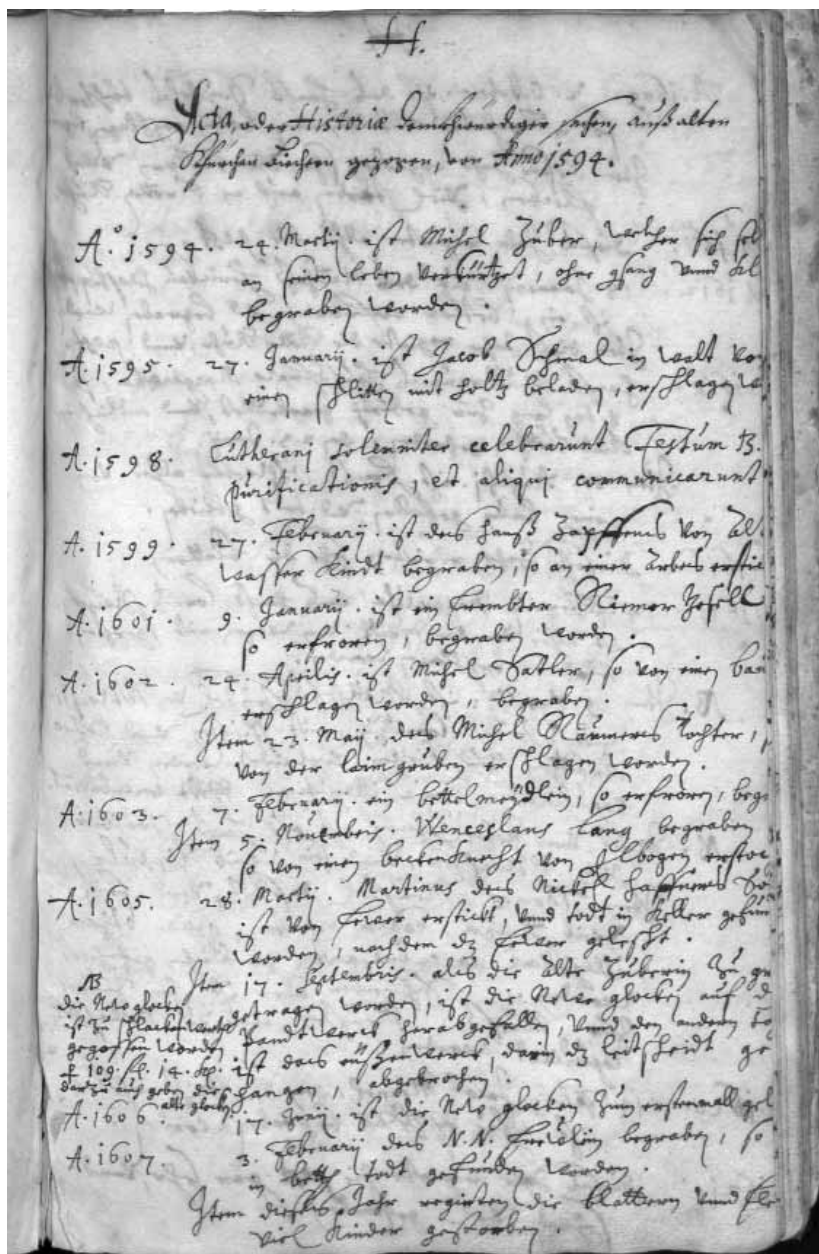
do svého vlastnictví. Tak namísto někdejších protestantských Zedtwitzů dostal kostel sv. Markéty patronátní pány katolické.

Za počátek rekatolizace pamětní kniha na několika místech označuje rok 1626. Došlo k obnově katolické správy a prvním knězem se stal jakýsi Albert, františkán z chebského kláštera. V knize se to dozvídáme jednak ze soupisu farářů působících v Kynžvartu a jednak ze záznamu v pamětech, *Incepit Reformatio*. Roku 1626 se konaly po mnoha letech opět dva katolické pohřby. Prvním byl Johannes, synek hejtmana zdejšího panství. Až následujícího roku 1627, na černý pátek, proběhlo první katolické Svaté přijímání. Zároveň byly bez obřadu a vyzvánění pohřbeny manželka Hanse Berckamna a manželka Adama Wagnera, protože dosud nepřestoupily ke katolické víře. Pro rok 1630 najdeme v knize jedinou poznámku, a sice „obecně všichni pohřbeni po katolickém způsobu“.

Po františkánu Albertovi se v Kynžvartu vystřídal v rychlém sledu několik světských kněží, od roku 1631 byla vedena matrika a po odchodu dominikána Antona Hergeta, který spravoval faru v letech 1639–1644, převzali jeho úřad členové jezuitského řádu. Teprve oni dokončili rekatolizaci zdejších obyvatel, a to především zásluhou jezuitu Johanna Kripmanna, který dojížděl kázat také do Vysoké a Staré Vody. Právě tento kněz pořídil popisovanou kostelní knihu a doplnil do ní množství důležitých zápisů. Jako první také začal zaznamenávat posloupnost správců kynžvartské farnosti. Při tvorbě tohoto soupisu se vrátil k roku 1644, kdy Metternichové se svolením kardinála do farnosti povolali první jezuitské kněze z řádového domu v Chebu. Zpočátku zde působili, pokud to okolnosti dovolovaly, vždy dva jezuité, kteří sídlili přímo na kynžvartském zámku.

1 Jiří ÚLOVEC, *Hrady, zámky a tvrze na Chebsku*, Chebské muzeum 1998, s. 113.

Začátek kapitoly Historia z kostelní knihy farnosti Lázně Kynžvart

Roku 1645 Heinrich Korn s Laurentiem Molitem a rok nato vystřídal Heinricha Korna Paulus Grün. Patrně ještě v roce 1646 oba jezuiti nahradili Johannes Kripmann s Franciskem Ciochem (nebo také psáno Ciček). Tito dva v roce 1647 přesídlili ze zámku zpět na faru a ujali se hospodaření na farním dvoře.

S tím patrně souvisí také další zápisy kostelní knihy, které mají povahu majetkoprávní. Kapitola C začíná opisem důležitého dokumentu, inventáře farního dvora. Soupis toho, „co patří farnímu dvoru, neboli co je majetkem faráře“, nechal roku 1591 sestavit tehdejší patronátní pán a majitel kynžvartského panství Christoff Henricus von Zedtwitz v přítomnosti tří starších kostelního sboru. Dozvíme se tedy, že dvůr ležel bezprostředně u kostela. Kromě stodoly, stájí pro různý dobytek, sklepa, pekárny, ovocné zahrady a smetišťe patřilo ke dvoru políčko vedle ovocné zahrady a ještě tři další pozemky a tři větší polnosti „u horního mlýna“. Dále

sedm luk a čtyři rybníky, z nichž dva byly pusté. Inventář uvádí také výši desátků a jiných poplatků.

Soudě dle písma i umístění soupisu v knize a vzememe-li v úvahu, že právě Johannes Kripmann se po delší době zase ujal správy statku, patrně se nezmýlíme, když za autora opisu inventáře hospodářství označíme právě jeho. V téže kapitole, ale o pár stránek dál, v soupise správců farnosti, Kripmann (který údaj u svého jména opatřil vcelku rozsáhlým komentářem) uvedl, že spolu s Ciochem začali na farním statku opět hospodařit. Postavili novou stáj a nakoupili dobytek, vyčistili a osadili rybník. Hospodaření je věnována pozornost ještě v kapitole E. Zde najdeme Kripmannovy záznamy o tom, kdo a jaké dávky je ještě dlužen odvést na Hromnice 1646 a v roce následujícím.

Soupis farářů spravujících kostel sv. Markéty, který najdeme také v oddílu C, byl veden až od roku 1647. Následující zápisy jsou trochu zmatené a chronologicky nenavazují.

Ne každý správce si knihy hleděl, a tak byly zápisy často doplňovány dodatečně a různě vpisovány, kam se právě vešly, bez ohledu na chronologii. Například farář J. A. Josef Heinz, působící v Kynžvartu v letech 1661–1683 (instalován v říjnu roku 1661 chebským křížovnickým komturem Johannem Franzem Braunem von Braunthal), se ve svých zápisech vrátil až k roku 1626 a doplnil také řadu duchovních správců o dva své bezprostřední předchůdce. Soupis pokračuje i v dalších letech, poslední pochází z roku 1816. V téže kapitole „C“ pak bez jakéhokoli přerušení ještě následují záznamy o darech kostelu z let 1682–1684 a zápisy v této kapitole končí nelogicky zprávou, že farář Ignatius Kosmann, světský kněz a bývalý vojenský kaplan (jeho jméno se v soupisu duchovních správců již dříve nachází) na svůj post v roce 1689 rezignoval.

Jezuita Johann Kripmann věnoval velkou péči také pamětním zápisům, pro které vyhradil kapitolu H, *Historie pamětních věcí, od roku 1594 ze starých kostelních knih převzatých*. Zápisy jsou velmi stručné a jen pro některá léta. Většinou kněží zaznamenali významné či „zajímavé“ pohřby, úrazy a tragická úmrtí, zprávy o moru a nakažlivých nemocích, tedy věci neveselé, ale čtenáři odjakživa vděčně přijímané. Hned první zápis říká, že 24. března 1594 se Michel Zuber vlastní rukou připravil o život a byl proto pohřben beze zpěvu i zvonů. V dalším roce následuje smrt Jacoba Schmala, kterého v únoru přejely v lese sáně se dřívím. V roce 1598 tragické nehody předčilo zavedení luteránských bohoslužeb, které zdejší obyvatelé zřejmě uvítali. Následující rok se udusilo dítě Hanse Zapffa hrachem, v lednu 1601 umrzl jakýsi tovaryš, pak padl strom na Michela Satlera, dceru Michela Raumera zasypala hlína. Během kruté zimy roku 1603 umrzlo hned několik lidí, většinou žebráků. Špatným znamením byl v září 1605 pád zvonu z kostelní věže během pohřbu, naštěstí zřejmě nikoho nezranil. V roce 1607 zle řádily neštovice, na které zemřelo mnoho dětí, pak opět zabíjel padlý strom a v roce 1611 se poprvé objevil „mor“, který dozníval ještě v roce následujícím. Na to jej krátce vystřídaly jiné nemoci a „mor“ se vrátil roku 1621, 1633, 1634 a 1639. Takto bychom mohli pokračovat ještě dlouho, ale na ukázkou toho bylo jistě víc než dost. Od roku 1626 se zápisy rozrostly ještě o informace týkající se rekatolizace farnosti; nejobsáhlejší zprávy o práci s místními obyvateli pocházejí od Kripmanna.

Kripmann se, soudě podle jeho zápisů, velkou měrou zasloužil o „katolickou převýchovu“ svých oveček. Konal častější bohoslužby, a to „nejen se mší a kázáním, ale také s přijímáním svátostí“. O Vánocích se dostavilo ke zpovědi a svatému přijímání překvapivě velké množství lidí. O svátcích a nedělích Kripmann navštěvoval Starou Vodu nebo Vysokou, aby zde vykládal katechismus, přespolní děti svolal na jeden den do Kynžvartu, aby přijaly svátost smíření. Dále zavedl řadu opatření, aby ve své farnosti zbytky luteránství vymýtil. Například nařídil, aby se pohřby a svatby odbývaly vždy dopoledne zároveň s katolickou bohoslužbou a ne odpoledne, kdy se mše nekonal.

Zápisy jsou dovedeny do roku 1684. Po Kripmannově smrti v roce 1650 v nich pokračoval, ovšem až od roku 1661, patrně J. A. Josef Heinz, magistr filosofie a bakalář teologie, bývalý kaplan kolegiátní kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. V říjnu roku 1661 byl chebským křížovnickým komturem Johannem Franzem Braunem von Braunthal

instalován a v Kynžvartu působil v letech 1661–1680. Jeho zápisy jsou vcelku rozsáhlé. Zaznamenával věci týkající se pastýřské činnosti, protože také on se ještě musel čas od času potýkat s hluboce zakořeněným luteránstvím. Po svatošních svátcích roku 1661 začal s vyučováním dětí, které bylo předtím opomíjeno. Také upravil průběh svatebního obřadu, pořádal procesí do Vysoké a ke kostelu sv. Anny v Plané a významně tak oživil katolickou zbožnost. Vedle toho zaznamenával i jiné zvláštní události, jako narození dítěte se rostlými prsty, a opět také tragická úmrtí. V záznamu o smrti 20 lidí, kteří zemřeli během pár podzimních měsíců roku 1665 „snad na mor“, neopomněl dodat, že všichni zemřeli řádně zaopatření svátostmi.

Poslední, kdo se věnoval této farní kronice, byl farář Ignatius Kosman (1683–1689), světský kněz a bývalý vojenský kaplan. Svě zápisy viditelně nedokončil, jsou pouze pro léta 1682–1684. Když do kynžvartské farnosti 7. či 8. srpna přišel, vládlo na toto roční období nezvykle studené a deštivé počasí, jehož důsledkem mělo být podle Kosmana propuknutí nákazy mezi dobytčím, který tehdy z velké části poslal na „mor“. V zápisu pro rok 1683 je pouze zpráva o obléhání Vídně tureckým vojskem a v dalším roce o porážce křesťanské armády. Z místních událostí Kosman stručně zaznamenal potrestání jakéhosi delikventa, který musel za trest stát před kostelem a pak tři dni na pranýři za radnicí. Tím vlastně pamětní zápisy končí a ocitáme se zároveň téměř na konci knihy. Zbývá již pouze soupis poplatků za udílení svátostí a odměn kantorovi, zpěvákům, ministrantům a ostatním posluhovačům při obřadech a pak dodatečně vevázaný zápis o narovnání jakéhosi majetkového sporu Josepha Königa z Kynžvartu z roku 1769.

Podle určitých stop dochovaných v kostelní knize (odkazový lístek nadepsaný *Copia Libri Memorabilium* a jedna strana seznamu s nápisem *Index Libri memorabilium*) lze usuzovat, že v roce 1818 založil farář Anton Roth novou pamětní knihu (ve farnosti působil v letech 1816–1859). Do ní opsal záznamy z původní pamětní knihy, které průběžně doplňoval, z jeho práce se nám však dochoval pouze index a zmiňovaný lístek ve staré kostelní knize.

Když Johann Georg Döltsch psal brožuru k dvacátému výročí vysvěcení kostela sv. Markéty,² který padl 15. srpna roku 1865 za obětí prvnímu ze dvou ničivých požárů města, pro dějiny kostela a farnosti v 17. a 18. století byla tato kostelní kniha jeho jedinou oporou. Svůj význam si rukopis nepochybně zachoval dodnes. Pro dějiny kynžvartské farnosti je kniha skutečně ojedinělým pramenem, což platí především pro období od konce 16. do 17. století. Soupis donátorů v kapitolách B a C podává jedinečné zprávy o vnitřní výbavě kostela před tím, než jej zničil požár a díky inventáři z roku 1591 známe přibližnou podobu farního dvora i velikost majetku, kterým farnost disponovala. Mnohé lze vyčíst o vztahu Metternichů, patronátních pánů, ke kostelu i o tehdejších obyvatelích Kynžvartu. Zprávy o průběhu rekatolizace a téměř kronikářské záznamy v kapitole H pak svým významem přesahují dějiny farnosti. Je proto škoda, že patrně dosud jediným, kdo informace z této knihy čerpal, byl zmíněný Johann Georg Döltsch v roce 1890.

² Johann Georg Döltsch, *Zur Geschichte der Pfarrkirche in Königswart, Marienbad 1890*.

Rukopisné noviny a komunikační praxe Adama Matyáše z Trauttmansdorffu ve druhé polovině 17. století

Marie MÍRKOVÁ

V současné společnosti je výrazně akcentován rychlý a snadný přístup k důležitým informacím, které hýbou politickým a ekonomickým děním. Skutečnost, že kdo jimi disponuje, má také moc, si lidé uvědomovali pochopitelně i v předmoderní době. Potřeba mít aktuální zprávy o politickém dění na různých místech, především tam, kde se koncentrovala a distribuovala politická moc, vedla ke vzniku periodického zpravodajství. Převratným objevem v tomto ohledu byl bezpochyby vynález knihtisku, který je chápán jako předpoklad informační revoluce. Přesto zůstalo psané slovo důležitým komunikačním prostředkem ještě dlouho po jeho rozšíření, a to i pro novinové zpravodajství. Rukopisné noviny měly svá specifika. Byly omezeny na úzký okruh osob z řad společenské elity a byly na rozdíl od tištěného zpravodajství záležitostí spíše individuální než masovou. Přesto pro ně platí, že hrály ve společnosti důležitou úlohu, byly podnětem k diskuzi a spoluvytvářely „veřejné mínění“. Obsah novin je obrazem toho, co považovali jejich čtenáři za důležité a čemu přikládali význam. Noviny tak v neposlední řadě podávají obraz o smýšlení lidí v dané době. Proto je vhodné věnovat pozornost také osobě příjemce těchto novin a jeho reflexi přijatých informací. Tento článek si klade za cíl nejen seznámit badatele s jedním konkrétním zachovalým souborem rukopisných novin, ale je zde věnována pozornost i osobní motivaci jejich objednavatele a čtenáře, kterým byl Adam Matyáš z Trauttmansdorffu. Autorka příspěvku si kladla otázky, k čemu potřebovali šlechtici jako Adam Matyáš tak podrobné zprávy o dění nejen ve střední a jižní Evropě, ale také ve Skandinávii, Irsku nebo třeba v polsko-litevském státě a Rusku? Jak s těmito informacemi nakládali a jak je využívali ve svůj prospěch?

Zdůrazňování významu tištěných médií pro šíření informací vedlo i k tomu, že větší pozornost věnovali bada-

telé v minulosti tištěnému novinovému zpravodajství.¹ O rukopisných novinách v zahraničí vyšlo několik prací,² přičemž největší pozornost byla věnována sbírce novin rodiny Fuggerů, která je zdaleka nejznámější.³ Na sbírky rukopisných novin a možnosti jejich využití pro aktuální témata soudobé historiografie upozornila ve svých pracích v nedávné době Zsuzsa Barbarics. Barbarics se zabývala například obrazem Turka v dobovém novinovém zpravodajství, nebo významem novin pro kulturní transfer mezi jihovýchodní a střední Evropou.⁴ V souvislosti s rukopisnými novinami je nutné zmínit velkorysou edici diářových záznamů a tzv. denních listů (*Tagzettel*) kardinála Arnošta z Harrachu, kterou v roce 2010 vydali Alessandro Catalano a Katrin Keller. Prostřednictvím *Tagzettel* zprostředkoval Harrach svým přátelům a známým vlastní zážitky z míst svého pobytu, které spojoval se zprávami z novin, rukopisných i tištěných, z různých úředních relací a dalších zdrojů. Harrach byl tak pro své přátele důležitým zpravodajem a jeho denní listy plnily mimo jiné funkci individuálního informačního média. Listy sice měly formu deníku, byly chronologicky členěny a obsahovaly zprávy také o autorovi, při jejich formování však stálo hned několik typů textu, které se různě proměňovaly: dopis, deník a noviny. Byly totiž určeny širšímu okruhu čtenářů, kterým měly poskytovat zpravodajství.⁵

Česká odborná veřejnost se mohla s rukopisnými novinami blíže seznámit prostřednictvím prací Zdeňka Šimečka, který se novinovému zpravodajství věnoval již od konce sedmdesátých let dvacátého století.⁶ Čeští historikové objevují v současnosti po vzoru zahraničních autorů téma komunikace, šíření informací a jejich význam pro fungování raně novověké společnosti. Věnují proto pozornost i dosud málo využívaným písemným pramenům a mezi nimi i rukopisným novinám. Různé formy komunikace patří

1 Údaje i o novinách uložených v českých archivech a knihovnách poskytuje katalog německých novin BOGEL, Else – BLÜHM, Elger. *Die deutschen Zeitungen des 17. Jahrhunderts: ein Bestandsverzeichnis mit historischen und bibliographischen Angaben*. Bremen: Schunemann Universitätsverlag 1971.

2 Průkopnickou prací o vzniku rukopisných novin je GRASSHOFF, Richard. *Die briefliche Zeitung des XVI. Jahrhunderts*, Phil. Diss. Leipzig 1877.

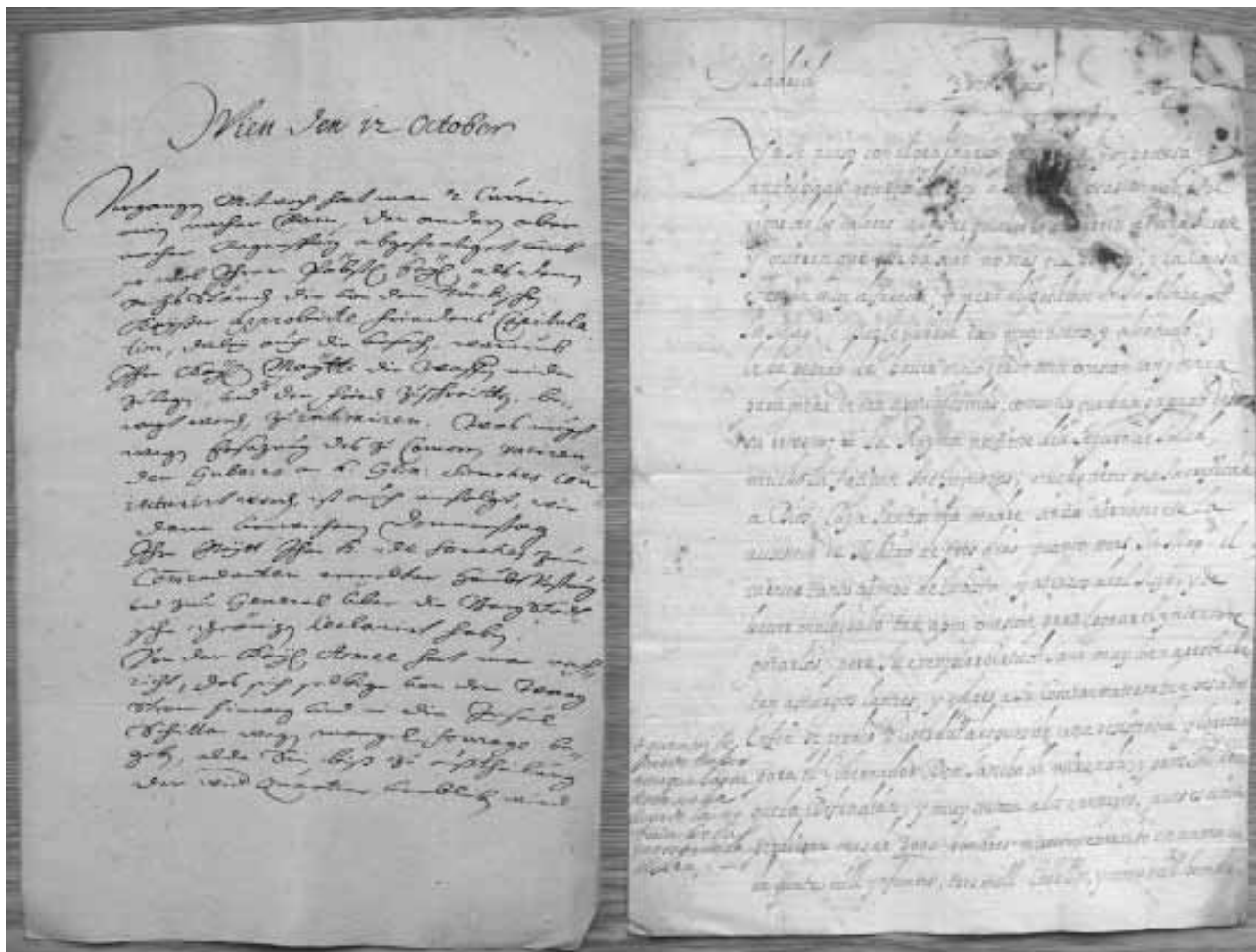
3 KLARWILL, Victor (ed). *Fugger-Zeitungen. Ungedruckte Briefe an das haus Fugger aus den jahren 1568–1605*, Wien: Rikola-Verlag. 1923; PAUL ROTH. *Die neuen Zeitungen in Deutschland im 15. und 16. Jahrhundert*. Leipzig: Fürstlich Jablonowskische Gesellschaft 1963; SCHILLING, Michael. *Die Fuggerzeitungen*, In: Pauser, Josef – Scheutz, Martin – Winkelbauer, Thomas (edd.). *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch*, Wien-München: R. Oldenbourg Verlag 2003, s. 875–880.

4 BARBARICS, Zsuzsa. *Tinte und Politik in der Frühen Neuzeit. Handschriftliche Zeitungen als überregionale Nachrichtenquellen für die Machthaber*. Dissertation Univ. Graz 2006; BARBARICS, Zsuzsa – PIEPER, Renate. *Handwritten Newsletters as a Means of Communication in Early Modern Europe*. In: Bethencourt, Francisco-Egmond, Florike (eds.), *Correspondence and Cultural Exchange in Early Modern Europe, 1400–1700*. Cambridge: Cambridge Uni-

versity Press, 2007, 53–79; BARBARICS, Zsuzsa. *Handschriftliche Zeitungen: Ein Medium des Kulturtransfers zwischen Zentral- und Südosteuropa*. In: Haberland, Detlev (ed.): *Kultur und Literatur im Karpatenraum in der Frühen Neuzeit*. Tübingen: Niemeyer Verlag (v tisku).

5 Aby byla vyjádřena specifická a zvláštní funkce tohoto typu dokumentu, bylo zachováno dobové německé označení *Tagzettel*. Sedmisvázková edice Harrachových diářů a „denních záznamů“ představuje výjimečný ediční počín, který zpřístupňuje odborné veřejnosti velmi zásadní pramen pro dějiny českých zemí v 17. století. KELLER, Katrin – CATALANO, Alessandro (Hg.). *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667)*, Band 1: Kommentar und Register, Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag 2010, s. 30–40. Publikace je k dispozici v knihovně 5. oddělení SOA v Plzni na pracovišti v Klášteře.

6 ŠIMEČEK, Zdeněk. *Geschriebene Zeitungen in den böhmischen Ländern um 1600 und ihr Entstehungs- und Rezeptionszusammenhang mit den gedruckten Zeitungen*. In: *Presse und Geschichte II. Neue Beiträge zur historischen Kommunikationsforschung* (= Deutsche Presseforschung. Band 26). München-London-New York-Oxford-Paris: K. G. Saur 1987, s. 71–82; ŠIMEČEK, Zdeněk. *Rozšíření novin v českých zemích v 17. a na počátku 18. století*, *Československý časopis historický* 27, 1979, s. 540–571.

Ukázka rukopisných novin z Vídně a Madridu z roku 1678

v posledních letech k často zkoumaným tématům především mezi odborníky v Historickém ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity.⁷ Na novinové zpravodajství jako pramen pro zkoumání obrazu „druhého“ a utváření představ o sousední zemi upozornil Václav Bůžek.⁸ Kateřina Pražáková ve své disertační práci využívá rukopisných novin ze sbírek českých, ale i polských archivů, především noviny ze sbírky *Historica*, uložené ve Státním oblastním archivu v Třeboni.⁹ Cílem této práce vznikající na půdě Filozofické fakulty Jihočeské univerzity je zkoumat, jaký obraz o společnosti v polsko-litevském státě, moskevském knížectví a osmanské říši poskytovalo v 16. století novinové zpravodajství svým čtenářům a jak byly tyto představy reflektovány.¹⁰ Z českého prostředí je kromě novin ze sbírky *Historica*

v SOA v Třeboni známý soubor rukopisných novin roudnických Lobkoviců.¹¹ Jak rožmberská sbírka, tak lobkovicke noviny obsahují zpravodajství především z konce 16. a počátku 17. století. O rukopisných novinách z pozdější doby se zatím mnoho neví, je však pravděpodobné, že také některé další české a moravské rodinné archivy významných šlechtických rodin obsahují větší či menší množství tohoto typu dokumentů.¹²

Soubor rukopisných novin, uložený v Rodinném archivu Trauttmansdorffů, který je předmětem tohoto příspěvku, pochází z druhé poloviny 17. století a nebyl dosud badatelsky využit. Trauttmansdorffské noviny zahrnují pouze šest archivních kartonů, nicméně jsou dochovány v téměř souvislé řadě z let 1653–1678.¹³ Vypovídací hodnotu tohoto

7 Osobní rovinou politické komunikace představitelů české a moravské aristokracie v době předbělohorské se zabýval např. Zdeněk VYBÍRAL. *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity 2005.

8 BŮŽEK, Václav. Dvojitý obraz Polska v politické satirě z poloviny sedmdesátých let 16. století, in: Iwańczak, Wojciech – Gladkiewicz, Ryszard (edd.), *Polaków i Czechów wizerunek wzajemny (X–XVII w.)*, Wrocław-Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii PAN 2004 (vyšlo 2005), s. 169–180.

9 Noviny ve sbírce *Historica* ve Státním oblastním archivu v Třeboni mají formu osobních dopisů, avšak sloužily především ke zprostředkování nejnovějších zpráv o politických událostech z místa pisatelova pobytu. PRAŽÁKOVÁ, Kateřina. *Obraz livonské války v psaných novinách rožmberského*

zpravodajství. In: Bůžek, Václav – Dibelka, Jaroslav (edd.). *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*. České Budějovice: Jihočeská univerzita 2007, s. 13–32; SOA v Třeboni, *Historica*.

10 PRAŽÁKOVÁ, Kateřina. *Obraz livonské války v psaných novinách rožmberského zpravodajství*. In: Bůžek, Václav – Dibelka, Jaroslav (edd.). *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*. České Budějovice: Jihočeská univerzita 2007, s. 13–32.

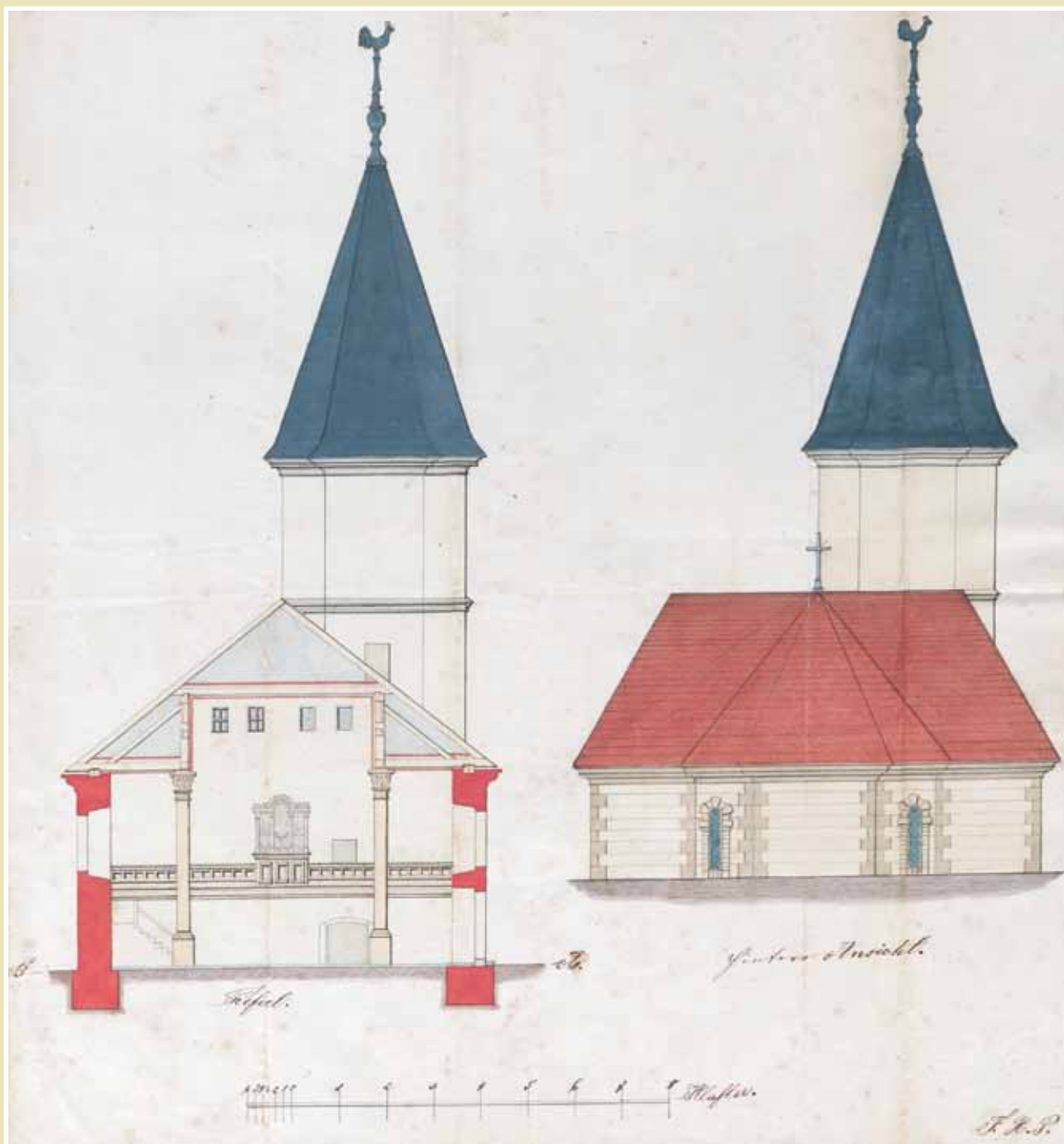
11 SOA v Litoměřicích, Rodinný archiv Lobkoviců, Roudnice nad Labem.

12 Podle informací historika Rostislava Smiška se rukopisné noviny nacházejí i v Rodinném archivu Ditrichštejnů v MZA v Brně.

13 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, kartony č. 57–62, inv. č. 929–954.

Detail z portrétního obrazu Adama Matyáše z Trauttmansdorffu,
uloženého na Státním hradu a zámku v Horšovském Týně

Kostel sv. Markéty v Lázních Kynžvart, průřez lodí a pohled na kostel zezadu. Podoba nové budovy kostela vystavěného po požáru v roce 1865. Kolorovaný nákres tužkou na papíře, po roce 1865.
K příspěvku Kostelní kniha farnosti Lázně Kynžvart na s. 75

pramene umocňuje skutečnost, že je lze velmi dobře srovnávat s ostatními dokumenty v pozůstalosti Adama Matyáše z Trauttmansdorffu. Jedná se především o konceptáře jeho odeslané korespondence z let 1663–1684.¹⁴ Z textu dopisů je patrné, jak nakládal se získanými informacemi, jak je analyzoval a vybíral ty, které byly zajímavé pro něho nebo pro jeho přátele. Naopak z přijaté korespondence Adama Matyáše si lze udělat představu o tom, jak jeho komunikační partneři toto zprostředkované zpravodajství přijímali a jak na ně reagovali.¹⁵

Trauttmansdorffské noviny pocházejí výhradně z pozůstalosti Adama Matyáše (1617–1684). Tento prvorozený syn úspěšného císařského diplomata Maxmiliána z Trauttmansdorffu (1584–1650) zdědil po otci rozsáhlý majetek získaný v pobělohorských konfiskacích. On i jeho bratr Jan Fridrich se oženili se členkami starých českých rodů, usadili se na českých panstvích a po roce 1650 zastávali nejvyšší správní úřady v Českém království. Adam Matyáš projevoval ještě za života svého otce velký zájem o politické dění a ambice uplatnit se v císařských úřadech a navázat tím na otcův odkaz. Sám Maxmilián přitom v úspěch svého prvorozeného syna v nejvyšších sférách dvorské politiky příliš nevěřil a své naděje v tomto ohledu vkládal spíše do druhorozeného Jana Fridricha, čemuž podřídil i výchovu obou bratrů. V úsilí o získání dvorských úřadů a poct prokázal Adam Matyáš velkou houževnatost a vytrvalost, která se odrážela v jeho komunikační praxi po celý jeho život. Většinu života byl vzdálen od center distribuce moci, kterými byly s ohledem na jeho zájmy především císařský dvůr ve Vídni, dvůr španělského krále v Madridu, popř. dvůr habsburských arcivévodů v Bruselu. Pobýval často na svém sídle v Horšovském Týně, nebo v Praze, kde měl povinnosti související s výkonem úřadů ve správě Českého království, popř. zajižďel na svá další panství a statky v Čechách, v Dolních Rakousích či ve Štýrsku. Pobyt ve Vídni si mohl dovolit většinou jen v zimních měsících na přelomu roku. O to více se však snažil proniknout k těmto místům distribuce moci a orientovat na ně svou komunikační síť. Jeho kontakt s okolním světem se uskutečňoval především písemnou formou. Adam Matyáš pro své potřeby vytvořil propracovanou a důmyslnou síť vazeb, která zahrnovala široký okruh osob (profesionální zpravodaje, členy rodiny, přátele, patrony, písaře, distributory).¹⁶

Psané noviny byly pro Adama Matyáše zásadním zdrojem informací a měly tak důležité místo v jeho komunikační síti. Většina jím přijatých novin pocházela od profesionálních zpravodajů, tzv. novelantů, kteří je sepisovali ve svých kancelářích sídlících ve významných městech a rozesílali je

za úplatu předplatitelům.¹⁷ Zpravodajové disponovali zřejmě svou vlastní sítí zdrojů, od kterých získávali informace a předávali je dál. Hlavní výhodou psaných novin ve srovnání s tištěnými byla anonymita a tedy i jejich nezávislost na státních institucích. Stát mohl být jejich příjemcem, ale nemohl zpravidla vykonávat žádný dohled nad jejich obsahem. Vlády různých států se sice snažily omezovat činnost autorů novin a jejich šíření, ale většinou neúspěšně. Navíc reprezentanti státní moci byli sami často příjemci rukopisných novin, neboť i jim poskytovaly cenné informace. Naopak nevýhodou psaných novin oproti tištěným byla vyšší cena předplatného, která z nich ovšem činila exkluzivní informační prostředek nejvyšších společenských vrstev.¹⁸

Adam Matyáš byl příjemcem především německých rukopisných relací, v mnohem menší míře také italských. Výjimečně se objevují latinské zprávy, například z Polska, nebo španělské z Madridu. Rukopisné noviny byly zpravidla vyhotovovány podle charakteristického vzoru. V záhlaví je uvedeno místo původu a datum zprávy. Jen v některých případech začíná zpráva alespoň přibližným uvedením zdroje informace: „*Extract Schreibens aus Warschau vom...*“, „*Aus Pollen würdt geschrieben und für Gewiß confirmiert, daß...*“, „*Von unterschiedlichen Orthen würdet berichtet, daß...*“ Odkaz na zdroj zprávy se však často omezuje na vágní úvodní větu „*Man schreibt, daß...*“ nebo „*Man vermuetet, daß...*“ V souboru trauttmansdorffských novin jsou zaznamenány rukou osobního písaře Adama Matyáše i novinky, které byly hraběti sděleny ústně, a považoval za vhodné je písemně zaznamenat. Taková zpráva začíná např. větou „*Gleich heut bringt ein Curier von Wien anhero Vorgewiß, daß...*“ O událostech referovali jejich autoři v novinách prostým sdělením, většinou bez ideologických apelů, což je odlišuje od soudobých tištěných novin.¹⁹

Opisy novin v pozůstalosti Adama Matyáše obsahují často více celků informací pocházejících z různých míst a od různých osob, z osobní korespondence nebo z ústního podání. Je tak obtížné určit, kde vznikl konkrétní opis novin. Většinou to zřejmě bylo v místě, ze kterého pochází nejmladší zpráva. S jistotou lze říci, že Adam Matyáš měl dlouhodobě předplacené zpravodaje ve Vídni a v Řezně, kam přicházely zprávy z ostatních evropských měst. Z trauttmansdorffských novin lze naznačit tok zpravodajských relací a zpravodajská centra, jejichž fungování však bylo ve skutečnosti mnohem složitější. Do Lübecku přicházelo zpravodajství ze Skandinávie, zejména ze Švédska. Zprávy ze Švédska se soustřeďovaly také v Hamburku, kam byly zasílány zprávy například i z Varšavy. Novinky o dění v Polsku

¹⁴ SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, kartony č. 63–69, inv. č. 955–969.

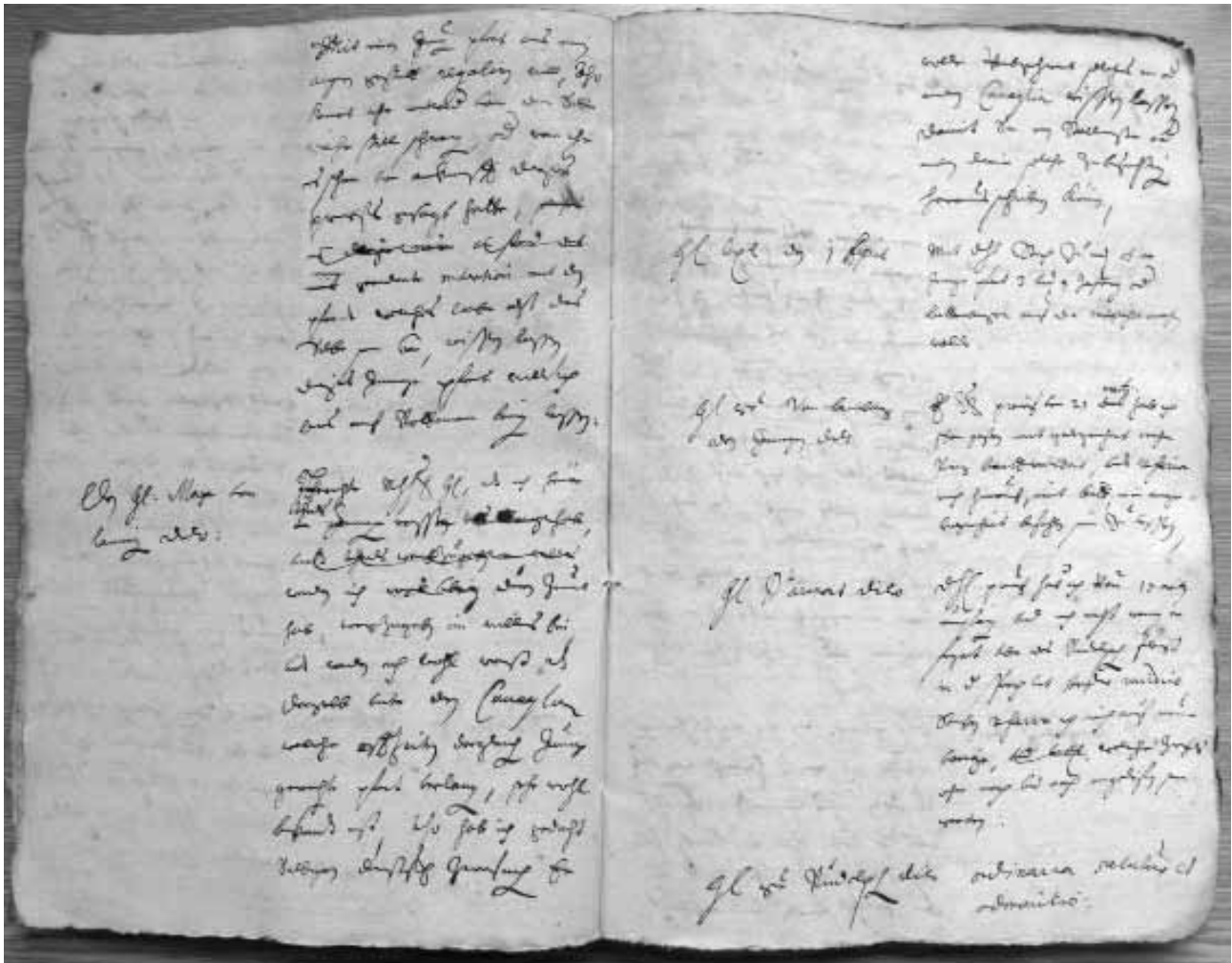
¹⁵ Srov. např. přijaté dopisy od Jana Maxmiliána Lambergera nebo Hartmana z Liechstensteinu. SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, karton č. 35, inv. č. 608, karton č. 36, inv. č. 629.

¹⁶ SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, kartony č. 50–57, inv. č. 914–928, karton č. 63–69, inv. č. 955–969.

¹⁷ Blíže identifikovat novelanty trauttmansdorffských novin, jejich sociální postavení a zázemí, se prozatím nepodařilo. Osobní účty Adama Matyáše se z tohoto období bohužel nezachovaly, a tak není možné zjistit, zda za předplatné novin platil přímo novelantům, nebo mu relace častěji přeposílali jeho přátelé.

¹⁸ Obecná specifika rukopisných novin jsou k dispozici díky pracím výše zmíněných badatelů. Většina z nich platí i pro trauttmansdorffské noviny. BARBARICS, Zsuzsa. Die Sammlungen handschriftlicher Zeitungen im Mittel- und Ostmitteleuropa in der Frühen Neuzeit. In: Bůžek, Václav/ Král, Pavel (eds.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*. České Budějovice: Filozofická fakulta Jihočeské univerzity, 2006, 219–244; PRAŽÁKOVÁ, Kateřina. *Obraz livonské války v psaných novinách rožmberského zpravodajství*. In: Bůžek, Václav – Dibelka, Jaroslav (edd.). *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*. České Budějovice: Jihočeská univerzita 2007, s. 13–32.

¹⁹ SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, kartony č. 57–62, inv. č. 929–954.

Ukázka konceptáře odeslané korespondence Adama Matyáše z Trauttmansdorffu z roku 1666

se koncentrovaly také v Gdaňsku. V Kolíně nad Rýnem se scházelo zpravodajství z Flander, z Anglie, prostřednictvím zpráv z Londýna i o dění v Irsku, dále z Francie, Španělska, Španělského Nizozemí či o námořní situaci v kanálu La Manche a Atlantiku. Do Brém chodily relace o dění v Gdaňsku. Z Milána přicházely informace o dění v severní Itálii. Z Benátek byly posílány zprávy o námořních operacích ve východním Středomoří nebo například z Konstantinopole. Ve Vídni se kromě relací ze západní a jižní Evropy soustřeďovaly noviny především z Uher a Sedmihradska. Významným zpravodajským centrem o dění v Uhrách, zejména o bojích s Turky, byla také Bratislava (Prešpurk).²⁰

Skutečnost, že psané noviny byly určeny pro relativně úzký okruh osob, které mohly více či méně ovlivňovat dění v evropské politice, se odrazila i v jejich obsahu. Většina zpráv podrobně popisovala politické dění a válečné události v Evropě. V centru zájmu čtenářů stály války Habsburků proti Osmanům, ale Adam Matyáš byl podrobně zpraven také o válkách Francie s Nizozemím, Španělska s Francií, o válce Ruska s polsko-litevskou unií či švédských taženích. Častým tématem novin byl i vnitřní politický vývoj v evropských monarchiích, zejména ve Francii, vedle Osmanské říše úhlavního nepřítele Habsburků, ale i v Anglii a polském státě. V novinách se objevují relace o sporech francouzského

krále se šlechtou a některými odbojnými městy, o osudu francouzského ministra financí Nicolase Fouqueta nebo o zdravotním stavu Ludvíka XIV. Adam Matyáš měl díky rukopisnému zpravodajství k dispozici informace o politické situaci na území celé Evropy.²¹ Ostatně dění v Evropě bylo v 17. století velmi propojené, mimo jiné i prostřednictvím úzkých příbuzenských vazeb panovnických dynastií. Např. do zápasu o římský trůn Leopolda I. v letech 1657–1658 se aktivně zapojovali Francouzi při jednáních na dvorech rýnských kurfiřtů, kdy se snažili Leopoldovi zakázat podporu Španělů v jižním Nizozemí a severní Itálii.²²

Adam Matyáš si aktivně vybíral zprávy z konkrétních míst o záležitostech, které ho zajímaly, a instruoval v tomto směru své novelanty. Z doby válečných tažení císařského vojska proti Turkům jsou v jeho pozůstalosti dochovány noviny referující výhradně o každodenním vývoji situace na této frontě. Tyto zprávy sepisovali zpravodajové přímo

²⁰ SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, kartony č. 57–62, inv. č. 929–954.

²¹ SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, kartony č. 57–62, inv. č. 929–954.

²² Srov. KUBEŠ, Jiří. *Trnitá cesta Leopolda I. za říšskou korunu (1657–1658). Volby a korunovace ve Svaté říši římské v raném novověku*. České Budějovice: Věduta, 2009.

ve vojenských polních táborech, posílali je do Vídně, kde byly opisovány a rozepisovány předplatitelům. Vojenské zpravodajství bylo velmi věcné, referovalo o počtech dodaných koní armádě, o zásobování vojsk, o nemocech a zraněních významných generálů či o změnách ve velení jednotlivých regimentů. V letech 1663–1664, v době války Habsburků s Turky, měl Adam Matyáš na přesném zpravodajství osobní zájem, neboť jeho bratr Karel z Trauttmansdorffu se účastnil tažení jako velitel osobní gardy Raimunda Montecuccolih. Válku ukončila 1. srpna 1664 krvavá bitva u Svatého Gottharda v západních Uhrách, kde Karel z Trauttmansdorffu padl. V pozůstalosti Adama Matyáše je deset různých zpráv o této události, které popisují bitvu velmi podobnými formulacemi a všechny obsahují zmínku o smrti jeho bratra.²³

Součástí politického zpravodajství bylo podle dobového vnímání i sdělování každodenních osudů evropských panovníků a dalších významných představitelů jejich moci. Čtenáři novin tak byli informováni o zdravotním stavu těchto mocných mužů, o místě jejich současného pobytu, o průběhu panovnických slavnostních ceremoniálů, především korunovacích, ale také o kulturních podnicích, které podporovali nebo jim věnovali pozornost, či o nové umělecké výzdobě jejich sídel.²⁴ Informace o přípravách panovnických korunovacích nebo svateb měly pro barokního šlechtice velký význam. Moc panovníka či šlechtice se totiž odrážela v jeho sebezpůsobení navenek, uskutečňované často prostřednictvím symbolů, které promlouvaly hlavně při různých rituálech.²⁵

Pro Adama Matyáše bylo bezpochyby nejdůležitější zpravodajství z Vídně nebo Řezna v době, kdy tam pobýval panovnický dvůr. Relace z Vídně obsahují kromě podrobných popisů politických jednání císaře s představiteli evropských mocností a zprávy o situaci v Uhrách především informace o náplni všedních dní císaře a jeho rodiny. V novinách bylo sdělováno, kam zamířil Leopold I. na lov, jaké divadelní a další kulturní akce se u dvora konaly, či o účasti císaře na církevních slavnostech, procesích a vykonaných poutích. Velmi podstatné pro Adama Matyáše, usilujícího o zvýšení společenské prestiže, byly zprávy o uvolňování a obsazování dvorských úřadů. Když se například dozvěděl, že novým císařským vyslancem ve Španělsku bude hrabě František Eusebius Pötting, začal usilovat o jeho přízeň, kterou mohl využít ve svém úsilí o získání řádu Zlatého rouna.²⁶

Protože Adam Matyáš pobýval často na svých sídlech, potřeboval v této době také informace o dění v Praze. Poskytovali mu je většinou přátelé z řad šlechty. Týkaly se například pobytu a podmínek ubytování císařských vojsk v Čechách nebo společenských událostí v životě šlechty. Zprávy z Prahy nabyly velké důležitosti, pokud zde pobýval panovník se svým dvorem. V tom případě psali naopak zpravodajové relace o dění v Praze do Vídně, odkud byly dále rozepisovány.²⁷ Méně často, většinou v případě, že se nic nového neudálo na politické scéně, přineslo novinové zpravodajství informace o počasí v evropských městech, nebo o zvláštních přírodních úkazech, které se čas od času objevovaly a měly zřejmě souviset s konkrétními událostmi. V roce 1662 si zpravodajové vyměňovali zprávu z Košic, kde byly spatřeny na obloze na „polské straně“ podivné úkazy.²⁸

Autory psaných novin byly kromě profesionálních novelantů, tedy obchodníků s informacemi, soukromé osoby, většinou lidé, kteří zastávali nějaké vysoké posty ve významných evropských městech a posílali zprávy jako přílohu soukromých dopisů svým přátelům a známým. Zpravidla šlo o nepravdivé relace, za které nepožadovali jejich autoři peněžní odměnu. V souboru rukopisných novin Adama Matyáše se kromě relací od profesionálů nacházejí i tzv. *Tagzettel* od kardinála Arnošta z Harrachu. Adam Matyáš totiž patřil do úzkého okruhu kardinálových přátel a známých, které informoval o svých politických misích. Harrachovy *Tagzettel* nacházející se v trauttmansdorffském archivu mohly být jednoznačně identifikovány díky zmiňované edici tohoto pramene.²⁹ Kardinál byl osobním přítelem Adama Matyáše, což potvrzují i dochované osobní dopisy. I když v nich Harrach líčí stejné události jako v *Tagzettel*, např. průběh konkláve roku 1655, liší se ve způsobu podání. Oproti zpravodajskému a věcnému stylu *Tagzettel* obsahují osobní dopisy Harrachovy komentáře jím prožívaných událostí, ale i záležitosti ryze soukromé, např. starosti o zdraví členů rodiny Adama Matyáše nebo vzpomínky na společné zážitky.³⁰ Ostatně *Tagzettel* tvořily původně v mnoha případech přílohu těchto osobních dopisů, i když v rodinném archivu byly v průběhu staletí odděleny, snad už samotným Adamem Matyášem. Některé *Tagzettel* určené pro Adama Matyáše obsahují ovšem na závěr drobné osobní Harrachovy poznámky určené pouze pro něho. V těchto poznámkách, které měly nahrazovat Harrachův osobní dopis, potvrzuje většinou kardinál přijetí dopisu od Adama Matyáše nebo se přímo omlouvá za nenapsání dopisu pro nedostatek času.³¹

23 Noviny referují o vítězství císařské armády, které se však v následném jednání o míru nepodařilo proměnit ve faktický úspěch. SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, karton č. 58, inv. č. 942.

24 Adam Matyáš se z rukopisných novin v roce 1662 dozvěděl, že francouzský král Ludvík XIV. si pro zámek Vincennes pořídil drahocenné tapety. SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, karton č. 58, inv. č. 938.

25 Adam Matyáš se v roce 1666 zúčastnil svatby španělské princezny Markéty Terezy s Leopoldem I. S velkým předstihem dostal od vídeňského dvora instrukce o tom, jakou barvu šatů si má on i jeho syn na ceremoniál poříditi. SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, karton č. 58, inv. č. 942.

26 Do politického zpravodajství patřila i sdělení o příjezdu a jednání cizích vyslanců s císařem. SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, kartony č. 57–62, inv. č. 929–954.

27 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, karton č. 57, inv. č. 933.

28 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, karton č. 58, inv. č. 938.

29 Trauttmansdorffské noviny zahrnují *Tagzettel* i ze dnů, které nejsou obsaženy v edici Katrin Keller a Alessandra Catalana. Jde o *Tagzettel* ze 23.–26. května roku 1666 a z 28. srpna – 2. září 1667. KELLER, Katrin – CATALANO, Alessandro (Hg.). *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667)*, Band 6: *Tagzettel 1655–1660*, Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag 2010, s. 25–29. Band 7: *Tagzettel 1661–1667*, Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag 2010, s. 729, Band 6: *Tagzettel 1665–1660*, Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag 2010, s. 25–29.

30 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, karton č. 33, inv. č. 555.

31 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, karton č. 57,

Z konceptářů odeslané korespondence Adama Matyáše vyplývá, že zprávy z obdržných rukopisných novin předával dál svým přátelům a známým. Vybrané zprávy z novin jim buď tlumočil v osobních dopisech, nebo opis zpravodajské relace přiložil k dopisu. Adam Matyáš se tak pro své přátele a patrony stával sám zpravodajem. V případě jeho přátel byla tato výměna informací často oboustranná a odrážel se v ní rovnocenný vztah obou partnerů a touha vyměňovat si názory na aktuální dění.³² Pokud se jednalo o osoby výše společensky postavené, které mohly působit ve prospěch Adama Matyáše a zajistit mu nějakou výhodu, tzv. patrony, stávalo se zprostředkování zpráv službou, prostřednictvím které Trauttmansdorff vyjadřoval svou oddanost a vděčnost za prokázané „milosti“. Nejčastěji se patroni Adama Matyáše přimlouvali u vysoce postavených osob ve dvorské hierarchii ve věci jeho titulárního postupu, nebo při zajišťování kariéry jeho sourozenců a dětí.³³ Důvodem, proč si Adam Matyáš opatřoval zprávy o dění v celé Evropě po celý svůj život, byla v neposlední řadě touha mít stále povědomí o politické situaci a dokazovat svůj přehled svému okolí.³⁴

Adam Matyáš z Trauttmansdorffu si byl vědom velké důležitosti přístupu k informacím. Jejich získávání, zprostředkování a analyzování věnoval značnou část života a prokázal v tomto ohledu velkou systematickostí. Rukopisné noviny pro něho představovaly cenný zdroj podrobných a důvěryhodných zpráv především o politické situaci v evropských zemích. Jejich prostřednictvím si Adam Matyáš utvářel obraz o okolním světě. Získané informace z psaných novin se snažil aktivně používat pro dosažení svých cílů a zprostředkoval je svým přátelům a patronům. Dokazoval

jim tak svůj rozhled po evropské politice a tím aktivně vylepšoval povědomí o své osobě. Díky tomu, že disponoval kvalitními a čerstvými informacemi a byl ochoten předávat je dál, byl ceněným partnerem v písemné komunikaci. Nepodařilo se mu sice trvaleji proniknout k mocenskému centru vídeňského dvora, nicméně s ním prostřednictvím své komunikační sítě udržoval intenzivní vazby, které mu umožnily působit v jeho prospěch.

inv. č. 931. Je třeba doplnit údaje uváděné v komentáři k edici Harrachových *Tagzettel*. Z dochovaných rukopisných novin v trauttmansdorffském archivu vyplývá, že Adam Matyáš byl příjemcem těchto zpravodajských listů přinejmenším v letech 1655–1667, nikoli jen v roce 1657. KELLER, Katrin – CATALANO, Alessandro (Hg.). *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667)*, Band 1: Kommentar und Register, Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag 2010, s. 50.

32 Mezi jeho věrné korespondenční partnery patřil například Bernard Ignác z Martinic, se kterým si rukopisné noviny a zprávy získané od jiných šlechticů vzájemně vyměňovali a komentovali je. Zprávy o dění na bojištích s Turky poskytoval Adamu Matyášovi v soukromých dopisech polní maršál Walter Leslie. SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, karton č. 63, inv. č. 956, karton č. 36, inv. č. 626.

33 Okruh patronů Adama Matyáše se během jeho života příliš neměnil. Byli to například Jan Ferdinand Portia, Václav Eusebius Popel z Lobkovic, Jan Jáchym ze Sinzendorfu, František Eusebius z Pöttingu, Jan Maximilián z Lambergu, Ferdinand Bonaventura z Harrachu. SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, kartony č. 63–69, inv. č. 956–968.

34 Srov. například SOA v Plzni, pracoviště Klášter, RA Trauttmansdorffů, karton č. 65, inv. č. 958.

Ludwig van Beethoven a Karlovy Vary: Za vším hledej ženu

Milan AUGUSTIN

Osobnost Ludwiga van Beethovena přitahuje pozornost karlovarských badatelů již od první poloviny 19. století, a proto není divu, že bylo o jeho dvou zdejších návštěvách v roce 1812 pojednáno mnohokrát.¹ Abychom však mohli naše vyprávění zarámovat do nezbytných souvislostí, zopakujme si stručně skutečnosti, které o Beethovenově pobytu známe.

Můžeme mluvit o pouhých návštěvách, neboť Beethoven se v Karlových Varech nikdy systematicky neléčil, ostatně tu pobyl tak krátce, že by léčba neměla valného smyslu. Nenechal se ani zapsat do seznamu lázeňských hostů. Beethoven sám o Karlových Varech mnoho nemluví a zcela jistě svůj zdejší pobyt pokládal za krátkou epizodu na cestách po českých lázních, jež mu doporučil jeho lékař Jakob Staudenheimer.

Přesto však existují dvě skutečnosti, které jeho návštěvy v Karlových Varech podstatně zviditelňují: jednak spontánní dobročinný koncert pro město Bádén u Vídně spolu s hous-

listou Polledrem a dále neznámá žena, do níž byl Beethoven zoufale zamilován a za níž se nejspíše do Karlových Varů vydal, neznámá žena, která v literatuře o Beethovenovi vystupuje jako tzv. Nesmrtelná milenka. Ale o ní později.

Beethoven dorazil do Karlových Varů z Teplic dne 31. července 1812 a ubytoval se v domě Boží oko, který až do roku 1938 stával v areálu dnešního Grandhotelu Pupp. V Teplicích pobýval i o rok dříve, avšak bolesti žaludku a střev, které pociťoval i nadále, jej do těchto lázní zavedly znovu i v červenci 1812.

Těžko říci, co Beethovena do Karlových Varů vlastně přivedlo. Podle jeho dvou dopisů, zaslaných v srpnu 1812 z Františkových Lázní, bychom mohli usuzovat, že jeho lékař jednoduše zkoušel, v jakých českých lázních by mohl Beethovenovy potíže ustoupit. Skladatel například píše

1 Nejpodrobněji viz KARELL, Viktor. Beethoven in Karlsbad 1812. In: Karlsbader historisches Jahrbuch für das Jahr 1938, Karlsbad 1939, s. 60–63.

Unikátní plakát k dobročinnému koncertu L. van Beethovena a G. B. Polledra dne 6. srpna 1812. Pro velké vedro však přišlo jen sporé obecenstvo a Beethoven celou akci charakterizoval jako „ubohý koncert pro ubožáky“, i když vynesla 958 zlatých.

z Františkových Lázní: „Můj lékař mne vláčí z místa na místo, abych se už konečně vyléčil, z Teplic do Karlových Varů, odtamtud zase sem...“ A jinde: „... možná budu muset zase zpátky do Teplic – jaké to výlety! A přitom jen malá jistota zlepšení mého stavu!“ Máme-li těmto stížnostem věřit, pak je až s podivem, jak málo Beethovenův lékař věděl o základních principech lázeňské léčby, která bývá úspěšná jen tehdy, je-li pacient léčen dlouho, systematicky a má-li dostatek klidu.

Jak se zdá, Beethoven nebral léčbu svých útroh zpočátku asi moc vážně. Narychlo opustil Teplice kolem 27. července. J. W. Goethe, jenž se tam s ním několikrát osobně setkal, napsal hned poté své ženě Christianě, že, „... Beethoven odjel na několik dnů do Karlových Varů...“ Možná právě rychlý odjezd z Teplic zapříčinil i známou skutečnost, kterou budou Karlovarští asi už navždy s oblibou připomínat, (a jak tady právě činíme i my), a sice že si v Teplicích zapomněl cestovní pas.²

Když 31. července dorazil, zapsal se do policejního přihlašovacího protokolu a předepsanou kolonku o délce pobytu vyplnil slovem „nejistá“. Toto neukázněné popojíždění z lázní do lázní bez viditelného důrazu na léčebnou kúru zavdalo již před dávnými roky podnět ke svůdným spekulacím o Nesmrtelné milence. Teprve ve Františkových Lázních se Beethoven zastavil a pobyl tam měsíc, od 8. srpna do začátku září 1812.

Výrazným činem Beethovenovým v Karlových Varech byl bezesporu jeho dobročinný koncert pro oběti požáru města Baden u Vídně, v němž koncem července 1812 lehlo popelem 117 domů. Zpráva o neštěstí města, k němuž měl Beethoven vřelý osobní vztah, jej zastihla právě

² Karlovarský policejní úředník zaznamenal tento fakt do přihlašovacího protokolu slovy: „Udává, že si pas zapomněl v Teplicích, ale v příštích dnech si ho sem nechá přivézt.“ Státní okresní archiv Karlovy Vary (dále SOKA KV), Archiv města Karlovy Vary (dále AM KV), knihy, inv. č. 953, K 809. Dodejme, že to Beethoven nikdy nesplnil.

v Karlových Varech. Reakce na tuto událost byla okamžitá.³ Vzhledem k tomu, že v lázních právě dlel i tehdy známý houslista Giovanni Battista Polledro,⁴ rozhodli se oba umělci pro společnou akci, jak ostatně sami uvádějí na plakátu: „Pan Beethoven a pan Polledro se z čistě lidských pohnutek rozhodli dnes ve čtvrtek 6. srpna 1812 uspořádat v Českém sále hudební koncert na podporu obyvatel města Badenu, postižených posledním požárem ... Dobročinný účel této akce sám o sobě vylučuje, aby se velkomyslnost urozených hostů omezila jen na běžné vstupné.“

Na koncertu byly předneseny celkem čtyři skladby, každý z umělců uvedl dvě vlastní věci. Tato kulturní událost, spojená navíc s dobročinnými účely, byla pozitivně hodnocena až ve Vídni.⁵ Beethoven však s výnosem 958 zlatých vídeňské měny zdaleka spokojen nebyl; v dopise svému mecenáši arcivévodovi Rudolfovi napsal 12. srpna: „O akademii, kterou jsem uspořádal k užítku vyhořelého města Baden, a to s pomocí pana Polledra, už Vaše Císařská Výsost slyšela. Výnos z představení byl skoro 1000 zlatých ... ale mohl být klidně 2000, kdyby bylo lépe uspořádáno. Vlastně to byl ubohý koncert pro ubožáky. U zdejšího knihkupce jsem našel jen své starší sonáty s houslemi a vzhledem k tomu, že si je Polledro výslovně přál, musel jsem se podvolit a zahrát jednu starou sonátu.“

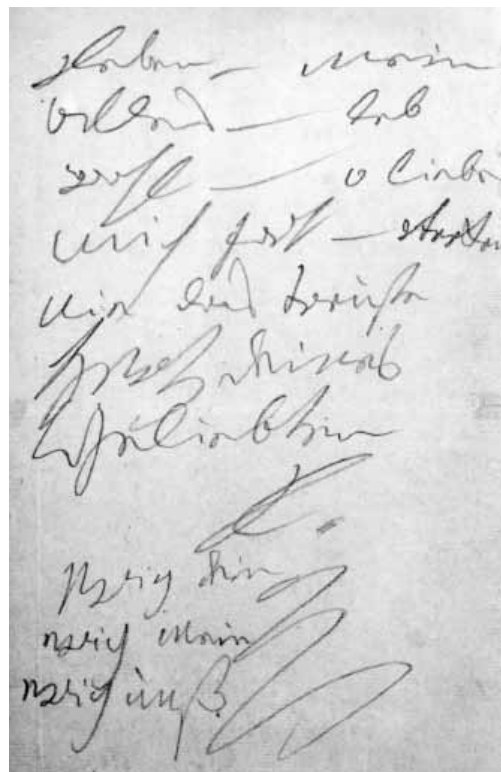
Krátce po koncertu odjel Beethoven do Františkových Lázní, do tamního seznamu lázeňských hostů se nechal zapsat 8. srpna a zůstal tu až do začátku září. Zpět do Teplic se vydal přes Karlovy Vary, kde strávil jediný den (8. září) a kde se naposledy v životě setkal s Goethem. Pravděpodobně hned následující den opustil Karlovy Vary a už do nich nikdy nezavítal.

Nesmrtelná milenka

Za vším hledej ženu, říkají Francouzi. Co se týče Beethovenovy návštěvy Karlových Varů na počátku srpna 1812, mají nejspíše pravdu. Kromě léčení, kterému se věnoval v létě 1812 v Teplicích, Karlových Varech a ve Františkových Lázních, je mnoho životopisců přesvědčeno, že existoval ještě jeden pádný důvod, proč sem Beethoven přicestoval – spalující vášně k ženě, jejíž jméno je nám téměř po dvě stě let utajeno a kterou Beethoven nazval Nesmrtelnou milenkou (Unsterbliche Geliebte). A protože o ní bylo v regionální literatuře prozatím pojednáno jen minimálně, pokusme se na tento krátký, leč zřejmě významný úsek Beethovenova života podívat trochu podrobněji.⁶ Radost nám jistě způsobí skutečnost, že se do pátrání po neznámé ženě velmi podstatně zapojil i český badatel.

Kdo byla Nesmrtelná milenka a jak o ní víme?

Odborníci tvrdí, že existují dva dokumenty z Beethovenova života, které na sebe obrátily největší pozornost a

Poslední stránka Beethovenova vzrušeného dopisu Nesmrtelné milence, psaného v Karlových Varech: „... Žij blaze! Ó miluj mne pevně – nikdy nepodceňuj nejměkčí srdce Tvého milovaného L. Navždy Tvůj, navždy má, navždy svojí!“

zároveň silně ovlivnily vnímání Beethovenovy osobnosti – tzv. heiligenstädtská závěť a dopis Nesmrtelné milence. Oba byly nalezeny v Beethovenově pozůstalosti jeho tajemníkem Antonem Schindlerem. V roce 1845 sice Schindler prodal svou sbírku Královské knihovně v Berlíně, ale dopis Nesmrtelné milence pokládal za tak výjimečný, že si jej ponechal. Teprve v roce 1880, dlouho po Schindlerově smrti, se dopis vrátil do původní sbírky. Dnes se nachází v hudebním oddělení Státní knihovny Pruského kulturního dědictví v Berlíně. Jedná se o dva dvoulisty, dopis je celý napsán tužkou.

Zájem životopisců o Nesmrtelnou milenkou se objevil v roce 1840, kdy vyšlo první vydání Schindlerova životopisu o Beethovenovi včetně dopisu. Od té doby byly vydány stohy prací, jež si klady jedinou otázku – kdo byla ona neznámá žena, kterou Beethoven tak vášnivě miloval? Beethovenův dopis⁷ je poměrně dlouhý, psaný tužkou a datovaný pouze „6. července ráno“, „večer v pondělí 6. července“ a konečně „Dobré jitro! 7. července“, z textu však víme, že 6. červenec připadl na pondělí. Snadno tak lze zjistit roky,

³ Soudíme podle zprávy ve Wiener Zeitung z 29. 8. 1812, kde se píše, že koncert byl uspořádán během pouhých dvanácti hodin. Převzato z KARELL, Viktor. Beethoven, s. 62.

⁴ Giovanni Battista Polledro (1781–1853) – italský houslista a skladatel, krátkou dobu žák N. Paganiniho. V roce 1804 se stal prvním houslistou v divadelním orchestru v Bergamu. Působil rovněž v Moskvě, Petrohradu a Varšavě. V roce 1814 se stal vedoucím orchestru v Drážďanech, v roce 1824 přijal místo vedoucího Královského orchestru v Turíně. V roce 1844 odešel do rodného města Piovu u Turína, kde nakonec zemřel. Složil osm koncertů

a mnoho menších skladeb pro housle, pastorální symfonii, mši ad. In: <http://grandemusica.net/musical-biographies-p/polledro-giovanni-battista.html>.

⁵ Wiener Zeitung z 29. 8. 1812, převzato z KARELL, Viktor. Beethoven, s. 62.

⁶ Vycházet budeme ze souhrnného pojednání, které obsahuje nejen vyčerpávající popis daného tématu, ale i faksimile Beethovenova dopisu a přepis jeho textu. BRANDENBURG, Sieghard. Beethoven. Der Brief an die Unsterbliche Geliebte. Bonn: Beethoven-Haus 1986.

⁷ Český překlad Emila Hradeckého viz v knize JIRÁSKOVÁ, Jaroslava. Vyznání lásky. Antologie milostných dopisů. Praha: Melantrich 1981, s. 30–32.

Komplex proslulého hotelu Pupp v Karlových Varech na počátku 20. století. Do popředí vystupuje dům Boží oko, v němž Ludwig van Beethoven pobýval v srpnu 1812

jež by za Beethovenova života přicházely v úvahu: 1795, 1801, 1807, 1812 a 1818, dříve či později už je to nepravděpodobné. Na základě mnoha faktů, jež jsou ze života umělce dostatečně známy a rovněž ze souvislostí uvedených v dopisu (kupř. zkratka K. pro Karlsbad), bylo badateli jednoznačně prokázáno, že se jedná o rok 1812.

Nad čím si však prozatím každý zájemce o Beethovenův milostný život vylámal zuby, byla totožnost adresátky. Za celá desetiletí vzniklo mnoho teorií, hypotéz a spekulací, ani o čiré fantazie nebyla nouze, z nichž vyvstala celá řada více či méně pravděpodobných kandidátek: Guilietta Guicciardiová, Bettina Brentanová, Therese Brunsviková, Therese Malfattiová, Antonie Adambergerová, Amalie Sebaldová, Anna Marie Erdödyová, Dorothea Ertmannová. Avšak Nesmrtelná milenka nikdy s určitostí odhalena nebyla, neboť každá kombinace a hypotéza nakonec zkolabuje na nedostatku přímých důkazů.

Ze zmíněných žen se nejvážněji usuzovalo o Bettině Brentanové, která stejně jako Beethoven žila ve Vídni a až do 7. srpna 1812 pobývala s rodinou v Karlových Varech. Právě s nimi odjel Beethoven na měsíc do Františkových Lázní, takže se mohli dobře stýkat. Bettině však v té době už bylo přes třicet, byla úspěšně provdána za bohatého velkoobchodníka a bankéře, měla pět dětí a šesté se narodilo za rok. Je nepravděpodobné, že by mohla být adresátkou tak vášnivého dopisu, jehož dikce naznačuje spíše mladší a především svobodnou ženu. Navíc je znám Beethovenův silný morální odpor k jakýmkoli milostným vztahům s vdanými ženami.

Pak ovšem kromě těchto dam, jež byly objeveny převážně německou historiografií, přišel s velmi působivou verzí také český hudební historik, publicista, ale rovněž houslista a skladatel Jaroslav Čeleda (1890–1974). Do galerie pravděpodobných žen uvedl další jméno – Almérie Esterházyová, kte-

rá pocházela z velmi urozené uherské šlechty. Musíme přiznat, že jeho konstrukce se jeví jako slibně pravděpodobná.

Jaroslav Čeleda působil před koncem první světové války jako archivář a správce rodinného archivu knížat Lichnovských v Hradci nad Moravicí.⁸ Již tehdy se seznámil s mnohými zajímavými dokumenty, které dokládaly úzký vztah rodiny k Beethovenovi. Někdy před druhou světovou válkou se dozvěděl, že se v jednom brněnském antikvariátu nachází na prodej sbírka hudebnin z pozůstalosti Almérie Esterházyové-Murrayové. Během zkoumání této sbírky zaznamenal J. Čeleda mnoho zajímavých zjištění, která jej nakonec dovedla k další, a to velmi pravděpodobné kandidátce na titul Nesmrtelná milenka.

Beethoven znal rodinu Esterházy mnoho let, složil pro ni dokonce slavnostní mši C dur, op. 86, kterou jí předvedl 13. září 1807 při bohoslužbě v Eisenstadtu a zřejmě se s rodinou sblížil, možná byl dokonce požádán, aby dcery vyučoval hře na klavír.⁹

V polovině června 1812 se Beethoven dozvěděl, že hraběnka Marie Ursula Esterházyová odjíždí do Karlových Varů s oběma dcerami, starší Almérií a mladší Emerildou. Dámy vyrazily z Vídně přes Prahu do Teplic dne 22. června 1812, zde však dlouho nepobyly, neboť již 29. června přijely do Karlových Varů a ubytovaly se v domě u Bílého lva na Tržišti.¹⁰ Beethoven se vydal přes Prahu do Teplic 28. června. J. Čeleda se nad jeho odjezdem podivil, neboť z jiných pramenů o Beethovenově životě věděl, že skladatel původně plánoval cestu do Uher. Po dalším pátrání Čeleda zjistil zajímavou skutečnost, totiž že se Beethovenovy lázeňské pobyty v Karlových Varech a Františkových Lázních nápadně shodují s pobyty rodiny Esterházy.

Beethoven se na cestě z Vídně zastavil v Praze a do Teplic dojel teprve brzy ráno 5. července. Hned následující ráno

⁸ Následující skutečnosti uvedl na světlo především český muzikolog Oldřich Pulkert, čerpáno bylo z následujících zdrojů: PULKERT, Oldřich. Beethoven – Karlovy Vary (část scénáře k dokumentu o Nesmrtelné milence, který v roce 2001 natáčela japonská společnost Temjin Inc. z Tokia; text scénáře je uložen v knihovně SOKA KV), dále čerpáno z hraného dokumentu Nesmrtelná

milenka, jež pro Českou televizi v roce 2005 natočil režisér Josef Čižarovský (zároveň autor námětu a scénáře), premiéra na ČT 1 dne 12. listopadu 2005.

⁹ PULKERT, Oldřich. Beethoven – Karlovy Vary, s. 4.

¹⁰ Liste der angekommenen Kur- und Badegäste in der königl. Stadt Kaiser-Karlsbad im Jahre 1812, záznam č. 278, s. 26.

Monumentální pomník Ludwiga van Beethovena v Karlových Varech, vytvořený místním sochařem Hugo Uherem a slavnostně odhalený v září 1929

Na protější straně: Pozvánka na slavnostní koncert u příležitosti odhalení pamětní desky Ludwiga van Beethovena

začal psát svůj slavný dopis. Zde je nutno podotknout, že již badatelé před Čeledou dokázali, že Beethovenův dopis byl napsán v Teplicích pro adresátku, která se tou dobou nacházela v Karlových Varech a jejíž jméno nejspíše začínalo na „A“.¹¹ To by se velmi pěkně hodilo právě pro Almérii, i když v Karlových Varech pobývala již zmíněná Bettina Brentanová.¹²

Zatímco Almérie trávila červenec 1812 s matkou a mladší sestrou v Karlových Varech, Beethoven pobýval v Teplicích. Pak se však muselo stát něco, co skladatele donutilo, aby se znenadání rozjel do Karlových Varů (připomeňme Goethovu poznámku v dopise z Teplic manželce o tom, že Beethoven odjel na několik dnů). Dozvěděla se rodina o vztahu (pokud vůbec existoval) mezi Almérií a Beethovenem? Anebo byl snad dokonce u ní jeho dopis nalezen a posléze Beethovenovi vrácen jejím bratrem Valentinem, jak je dramaticky zobrazeno v Císařovského hraném dokumentu?¹³ Poznamenajme však, že se zde tvůrci pustili na velmi tenký led, neboť neexistuje jediný důkaz, že by byl dopis Nesmrtelné milence kdy odeslán; je naopak téměř jisté, že odeslán nebyl, neboť se nalezl v Beethovenově pozůstalosti.¹⁴

Podle Čeledy a s ním i podle O. Pulkerta, jenž Čeledovy objevy v poslední době publikačně a filmově zviditelnil, bylo důvodem Beethovenovy cesty do Karlových Varů právě prozrazení vztahu a jeho snaha Almérii nějak ochránit, popř. řešit nastalý problém. Narazil však na tvrdý odpor rodiny, která byla urozeností a společenským postavením mnohem výše než chudý Beethoven. I když pak skladatel rodinu následoval do Františkových Lázní, byla dívka strážena tak důkladně, že se k ní asi ani nedostal. Není divu, vztah mezi ženou a mužem z jiných společenských vrstev nepři-

cházel v úvahu, tedy pro rodinu, Beethoven by sňatek s bohatou dívkou jistě přivítal, a to zdaleka ne jen díky svému zamilovanému srdci.

A tak skončila vášnivá epizoda k ženě, jejíž jméno Beethoven nikdy neprozradil. Díky píli českých hudebních historiků J. Čeledy a O. Pulkerta však bylo jednoznačně poukázáno na mladou ženu, která v celé plejádě pravděpodobných Nesmrtelných milenek zaujímá místo přinejmenším stejně pravděpodobné, jako oněch několik jiných kandidátek.

Německá a česká pamětní deska

Vytvořit památku na Beethovenův pobyt v Karlových Varech zamýšleli zdejší kulturně založení jedinci dlouhá léta. V září 1929 byl v parku u hotelu Richmond odhalen monumentální pomník karlovarského sochaře Hugo Uhera. Jako další vhodná upomínka přicházela v úvahu pamětní deska přímo na domě Boží oko, v němž byl Beethoven kdysi ubytován. Avšak teprve poté, kdy tento objekt získala do vlastnictví akciová společnost Grandhotel Pupp, došlo ke vstřícným jednáním mezi představitelem společnosti Juliem Puppem a Ernstem Schneiderem, předsedou karlovarské pobočky Německého hudebně-pedagogického svazu v Československu,¹⁵ která podnítila vznik původní německé pamětní desky. Její mluvčí prof. Eugen Linke, jenž byl také

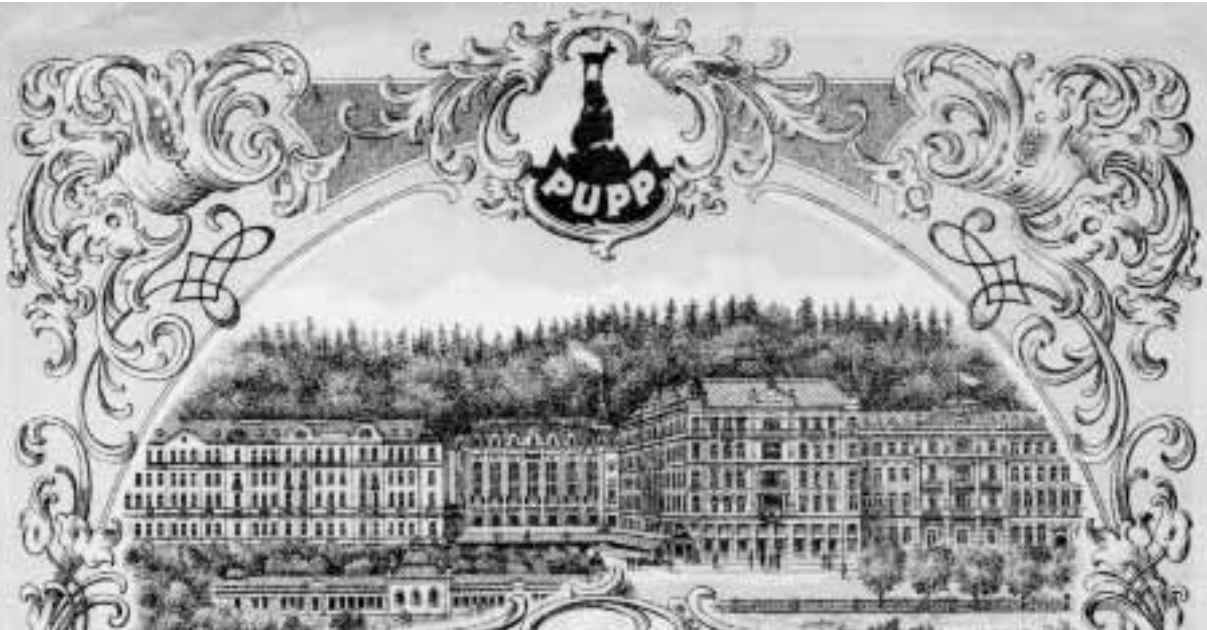
11 BRANDENBURG, Sieghard. Beethoven, s. 24 a 28.

12 Tamtéž, s. 30.

13 Viz pozn. 8.

14 BRANDENBURG, Sieghard. Beethoven, s. 31.

15 Deutsche Tages-Zeitung 1936, č. 228 z 30. 9., s. 2.

Grand Hotel Pupp, Karlsbad

Samstag, den 26. September 1936

L. v. Beethoven-Konzert

anlässlich der Enthüllung der Beethoven-Gedenktafel am Pupp'schen Hause »Auge Gottes« *)

des Kurorchesters.

Dirigent: Generalmusikdirektor ROB. MANZER.

Solist: Konzertmeister HANS GROHMANN.

o o o

Vortragsordnung:

1. Fanfare über Beethoven-Motive (Erste Aufführung)
(Zusammengestellt von Robert Manzer)
2. Ouverture »Leonore« Nr. 3
3. Violin-Konzert in D-dur mit Orchester, op. 61
Allegro ma non troppo. - Larghetto. - Presto (Allegro)
(Kadenz von Fritz Kreisler)
4. Symphonie Nr. 5 in C-Moll, op. 67
Allegro con forza - Andante con moto.
Scherzo (Allegro), attacca Finale (Allegro).

*****

Anfang 4 Uhr. Programm 50 h Regiebeitrag Kč 2.-

Text rückseitig!

Odhalení Beethovenovy pamětní desky (vlevo nahoře v ověčeném rámu) na západním křídle Grandhotelu Pupp v neděli 27. září 1936. Za řečnickým pultem Viktor Karell, karlovarský městský archivář

konzervátorem Státního památkového ústavu v Karlových Varech a místní váženou osobností,¹⁶ se dne 10. července 1936 obrátil na městskou radu s oznámením, že výše zmíněný svaz má již dlouhá léta v úmyslu osadit Beethovenovi pamětní desku na domě Boží oko a že darované příspěvky již umožnily její zhotovení. Zároveň požádal, aby její osazení bylo provedeno na náklady města. Městská rada postoupila žádost hned následující den stavebnímu úřadu a zároveň uctivě Linkemu odpověděla, že tento požadavek povolila a ujistila jej, že deska bude na budově umístěna přesně „v souladu s Vaším Blahorodím“.

Dne 13. srpna 1936 se v Lázních IV uskutečnilo setkání významných činitelů, kteří připravili program nadcházejícího slavnostního odhalení. Nakonec dospěli účastníci jednání k závěru, že se akce rozšíří do dvou dnů, kdy nejdříve proběhne ve velkém sále Grandhotelu Pupp odpolední koncert Karlovarského symfonického koncertu pod vedením Roberta Manzera, druhý den pak bude následovat slavnostní odhalení desky, doprovázené hudebním programem. Obě události byly naplánovány na sobotu a neděli 26. a 27. září 1936.¹⁷

Sobotní koncert byl naplněn pouze Beethovenovými díly a zaznamenal obrovský úspěch. Zahájen byl dosti překvapivě – slavnostními fanfárami na různé beethovenovské motivy. Fanfáry složil ředitel orchestru Robert Manzer, velká osobnost předválečné karlovarské hudební scény. O této

Manzerově skladbě tehdejší kritika napsala, že nemohlo v tu chvíli být podáno nic slavnostnějšího. O to více můžeme jásat, neboť tato skladba se nám dochovala až dnešních dnů.¹⁸ Následovala předehra k opeře Leonora a potom houslový koncert D-dur, jež přednesl koncertní mistr Hans Grohmann. Do posledního místa zaplněný koncertní sál hotelu Pupp prý oblíbeného mistra za jeho výkon odměnil tak bouřlivými a neutuchajícími ovacemi, že se ani nestačil děkovat. Dirigent byl za svůj výkon poctěn vavřínovým věncem, jež mu věnoval hotel Pupp, zatímco koncertní mistr Grohmann obdržel kytice od městské rady.

Po přestávce následovala pro publikum asi studená sprcha v podobě jakési bezduché varhanní Fantazie na motivy Beethovenovy písně *Die Himmel rühmen*, kterou přednesl Walter Fürst. Naštěstí všechno zachránil zlatý hřeb večera,

¹⁶ Eugen Linke (1880–1951) učil v letech 1920–1940 na karlovarském gymnáziu. Jako historik umění a památkář byl velmi známý svými přednáškami o uměleckých památkách lázeňského města, které pravidelně pořádal v Lázních III společně s promítáním fotografií. Pro edici *Vlastivědy okresu Karlovy Vary (Heimatkunde des Bezirkes Karlsbad)*, vydanou Karlovarským okresním učitelským spolkem, napsal svazek o dějinách umění na Karlovarsku. KARELL, V. Karlsbad von A bis Z. München 1971, s. 63.

¹⁷ Doklady k přípravě slavnosti viz SOKA KV, AM KV, sign. D-IV-51, kart. 2.

¹⁸ Rukopis Manzerovy partitury je uložen v SOKA KV, fond Karlovarský symfonický orchestr, inv. č. 185.

když byla uvedena nesmrtelná 5. symfonie, Osudová. Nadšený potlesk přeplněného sálu prý dlouho nebral konce. A tak se zdá, že první den Beethovenových oslav dopadl nanejvýš úspěšně.

Také následující dopoledne se neslo ve vznešené a slavnostní náladě. Půl hodiny před dvanáctou se před Grandhotelem Pupp sešla karlovarská honorace v čele se zástupcem starosty Franzem Ulbertem. Akt odhalení desky byl započat opět slavnostními fanfárami z minulého odpoledne a poté vystoupil Ulbert s proslovem, který připomněl jak Beethovenův pobyt v Karlových Varech, tak především jeho zdejší dobročinný koncert s Polledrem a vyjádřil nadšení obvyklé u takovýchto proslovů.

V podobném duchu se linula rovněž řeč Ernsta Schneidera, předsedy karlovarské pobočky Německého hudebně-pedagogického svazu v Československu, který předal pamětní desku do péče akciové společnosti hotelu Pupp, za níž promluvil její generální ředitel Gerlach.¹⁹ Polední rituál byl ukončen zpěvem Beethovenovy písně *Die Himmel rühmen* v podání spojených karlovarských pěveckých sborů za doprovodu Karlovarského symfonického orchestru pod vedením Josefa Gerschona.²⁰ Díky dochované fotografií víme, že na desce byl zcela jednoduchý nápis: Hier wohnte im Jahre 1812 Ludwig van Beethoven.²¹

Beethovenovy dny měly veliký úspěch a možná mohly založit novou tradici, jak dosvědčují události hned následujícího roku. V dubnu 1937 se na městskou radu obrátil dr. Fritz Dworschak, správce sbírek Uměleckohistorického muzea ve Vídni, jenž se připomenul, že minulé léto vznesl coby lázeňský host podnět k oslavě 125. výročí Beethovenova karlovarského pobytu. Je zajímavé, že již tehdy navrhoval jak zhotovení pamětní desky a její umístění na Grandhotelu Pupp, tak i doprovodný program, jenž směřoval přesně na den výročí, tj. 6. srpen 1937, a navíc si přál, aby byly provedeny stejné skladby jako v roce 1812.

I tentokrát se městská rada postavila k takovéto výzvě vstřícně a požádala Roberta Manzera, dirigenta Karlovarského symfonického orchestru, o písemné stanovisko. Manzer odpověděl: „Na koncertě 6. srpna 1812 byla hrána jedna sonáta pro klavír a housle od Beethovena, potom volná Fantazie pro klavír také od Beethovena, pak dvě skladby od houslisty Polledra ... ty jsou asi neznámé. Také se zjistilo, že bylo tehdy těžké vůbec sehnat noty. Podle mého názoru připadá v úvahu jen jedna z Beethovenových sonát pro klavír a housle ... což by bylo možné jen pokud by byla hrána v sále, v zahradě nepřichází její provedení v úvahu. Zahrání pouze jediné sonáty u příležitosti takové slavnostní vzpomínky mi přijde příliš chudé. Spíše by bylo vhodné uspo-

řádat celý Beethovenův koncert, ovšem i ten by musel být proveden v sále.“

Zároveň se městská rada obrátila s dotazem na Grandhotel Pupp, zda by byl ochoten tuto akci podpořit zapůjčením koncertního sálu. Akciová společnost vyšla radě vstřícně a sál poskytla bezplatně, žádala pouze, aby předepsaná daň ze zábavy byla hrazena z prostředků města.

A tak už nic nemohlo zabránit tomu, aby v polovině července 1937 městský archivář dr. Viktor Karell rozeslal pozvánky na slavnostní večer u příležitosti 125. výročí Beethovenova a Polledrova dobročinného koncertu pro město Baden u Vídně. I tentokrát k němu došlo 6. srpna. Jak se zdá, pořadatelé nerespektovali Manzerovo přání, aby byl proveden celý Beethovenův koncert, neboť z pozvánky vyplývá následující program:

1. Přednáška prof. dr. Viktora Karella na téma Beethoven u Karlových Varech²²

2. Ludwig van Beethoven: Sonáta D dur pro housle klavír (Hans Grohmann a Richard Voytek)

3. Ludwig van Beethoven: Smyčcový kvartet c moll, č. 4, op. 18 v podání Manzerova kvarteta (ve složení Grohmann, Schneider, Manzer, Noli).

I tentokrát byl koncert zaměřen dobročinně – vstupné bylo stanoveno na 5 a 8 korun a veškerý výtěžek připadl městskému muzeu. Bližší informace o jeho průběhu se nám však nedochovaly, obvyklá zpráva v denním tisku byla nahrazena publikováním Karellovy přednášky.²³

Logicky bychom očekávali, že pamětní deska musí bez úhony přečkat dlouhá léta. Avšak co se týče oné původní německé, bylo tomu právě naopak – nevydržela na budově ani dva roky. Dům Boží oko byl totiž počátkem roku 1938 zbourán, aby uvolnil místo moderní přístavbě Grandhotelu Pupp.²⁴ Před demolicí byla deska demontována a již nikdy znovu osazena, neboť se prý svým pojetím příliš nehodila k nově postavenému objektu. Jak představitelé hotelu Pupp, tak i Ernst Schneider sice ještě na konci dubna 1938 prohlásili, že po získání nových finančních prostředků nechají zhotovit vhodnější desku,²⁵ k tomu však již pravděpodobně nikdy nedošlo.²⁶

Přesto však upomínka na Beethovena z Puppů zcela nezmizela – nevíme sice kdy přesně, ale nakonec byl přece jen na fasádě západní části rohové budovy hotelu alespoň namalován německý nápis, který zněl: Hier wohnte Ludwig van Beethoven im Jahre 1812.²⁷

Beethovenova německá pamětní deska nenávratně zmizela. Zachovat jeho památku však měla v úmyslu i česká správa města po roce 1945, a tak nechala zhotovit desku, která se na Grandhotelu Pupp dochovala dodnes. Nebyla osazena

19 Zpráva o obou slavnostech včetně všech doslovně uvedených proslovů viz Deutsche Tages-Zeitung 1936, č. 228 z 30. 9., s. 2.

20 SOKA KV, AM KV, sign. D-IV-51, kart. 2.

21 SOKA KV, Sběrka fotografického materiálu, inv. č. 6653 a 6655.

22 Karellova přednáška byla v celém rozsahu publikována hned v následujících dvou dnech v Deutsche Tages-Zeitung 1937, č. 181 a 182 ze 7. a 8. 8., s. 2–3 a později také v Karlsbader historisches Jahrbuch für das Jahr 1938, s. 60–63.

23 Korespondence ke slavnostnímu vzpomínkovému koncertu dne 6. srpna 1937 viz SOKA KV, AM KV, sign. D-IV-51, kart. 2.

24 K historii domu Boží oko a jeho konečnému začlenění do komplexu

budov Grandhotelu Pupp viz NEJDL, Karel. L. v. Beethoven a dům U Božího oka v Karlových Varech. In: Československá Beethoviana, č. 4–5, příspěvky z let 1965–1966, s. 26–31.

25 Deutsche Tages-Zeitung 1938, č. 100 z 29. 4., s. 3.

26 Vycházíme z toho, že o desce neexistuje zmínka v seznamu pamětních desek a pomníků připravených k likvidaci, který byl zhotoven místní osvětovou radou při Místní správní komisi Karlovy Vary v roce 1946. Pokud by byla Beethovenova deska na Puppě osazena, jistě by neunikla pozornosti. SOKA KV, Městský národní výbor Karlovy Vary, sign. VIIA/14 – pomníky, pamětní desky, kart. 38.

27 NEJDL, Karel. L. v. Beethoven, s. 31.

hned po válce, jak bychom snad očekávali. Doba byla zlá a všemu německému neblaze nakloněná, což v Karlových Varech schytali i mnozí zcela nevinní, nejvíce asi Goethe. Ale ani Beethovenovi se vlna poválečného českého šovinismu nevyhnula, jak svědčí příběh jeho pomníku v parku u hotelu Richmond – pomník přežil odstranění jen s odřenými zády, ale bronzové reliéfy v jeho patě, jež obsahovaly německé nápisy, byly úředně sejmuty a posléze nenávratně zmizely.

Česká pamětní deska, jak ji známe dodnes, vznikla zřejmě někdy v 70. nebo 80. letech 20. století, neboť podle Karla Nejdla tam ještě koncem 60. let nebyla.²⁸ Přesné datum se nám nepodařilo zjistit, ani osobu, která se o její vznik za-

sloužila. Místní kulturní časopis nic neprozradil, mlčí i karlovarská městská kronika a nevědí to ani v Pupp.²⁹ A tak lze na závěr úsměvně podotknout, že zatímco jsme schopni celkem podrobně sledovat Beethovenovy téměř dvě stě let vyprchané stopy, nevíme naopak ani zbla o desce, na níž každý den hledíme a kterou jsme sem celkem před nedávnem osadili...

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Prověřeny byly: Lázeňský časopis 1968–1989, kronika MěNV Karlovy Vary 1968–1989 a Osobní fond Vladislava Jáchymovského. Ústní dotaz autora u vedoucí marketingového oddělení Grandhotelu Pupp v březnu 2008 nové poznatky nepřinesl.

Cesta hudebníků z Loketska do Ameriky v letech 1836 a 1837

Vladimír VLASÁK

Nemusí to být vždy jen inventární nebo ještě podrobnější zpracování, co archiváři přihraje pozoruhodnou archiválií a s ní i zajímavá témata. Také digitalizace kronik z fondů Státního okresního archivu Sokolov a její příprava, které proběhly v první polovině roku 2010, poskytly příležitost, kdy z obsahu některých evidovaných archiválií tohoto druhu mohl být – obrazně řečeno – setřen prach a objevena jeho bohatost a kouzlo. Potvrzovala se při tom i zkušenost, že jen pouhé vzetí do ruky mnohdy postačí k tomu, aby jedinečnost každé součásti takového většího celku, zasutá mezi jeho ostatními složkami, vyšla zřetelněji najevo. Tento příspěvek však není jen o „objevené“ archiválii, ale rovněž o hledání širších souvislostí v jiných historických pramenech.

Ještě donedávna ležel společně s dalšími pěti soukromými kronikami, shromážděnými a evidovanými mezi knihami fondu Archiv města Loket ve starém archivním kartonu označeném lakonickým nápisem „Loket – kroniky“, nenápadný sešit o 35 papírových listech nevalné kvality formátu 18 x 21 cm.¹ Jeho třicet listů pokrýval německý text napsaný vcelku úhledným kurentním písmem z doby kolem poloviny 19. století. Až bližší seznámení s jeho obsahem upoutalo moji pozornost a vniklo nápad zabývat se jím poněkud podrobněji. Svým pojetím a zaměřením je tento historický pramen v celém souboru našich kronik zcela výjimečný a jeho obsah se vymyká obvyklým regionálním záležitostem. Zavádí nás totiž do dalek opouštějících úzký rámeček lokální problematiky.

Zachovaná písemnost vznikla opisem vcelku obsáhlých dopisů, v nichž Franz Anton Opl popsal rodičům svůj velký životní zážitek z cesty do Ameriky a pobytu v ní. Vlastní text opisu zachovávajícího mimo závěrečných pasáží všechny náležitosti dopisních předloh včetně datace a oslovení, uvádí na titulní straně název v českém překladu znějící *Popis námořní cesty osmi hudebníků z loketského kraje v německých Čechách, kteří 18. listopadu 1836 vypluli z brémského námořního přístavu do Ameriky a po jedenáct týdnů trávící nepřijemné cestě dorazili do New Yorku v Americe 1. února 1837. Od Franze Antona Opla, hudebníka, jenž s nimi tuto námořní cestu podnikl.* Skoro deníkovou formou líčí text dokumentu v jednoduché, avšak výstižné formě s řadou detailů významnější události a jevy, s nimiž se pisatel se svými druhy na cestě, při které šlo

často o holý život, a poté za pobytu ve Spojených státech setkal nebo jež společně zažili. Zážitky z dobrodružné námořní plavby hodné hrdinů napínavých Verneových románů a následného pobytu v Americe, která Evropany udivovala mohutným rozvojem moderní občanské společnosti, tvoří obsah vyprávění, o jehož zkrácenou parafrázi se tu pokusím.

Za příjemného počasí vyplula z brémského námořního přístavu ve 4 hodiny ráno 18. listopadu 1836 velká třístěžňová plachetnice jménem Isabella s cílem doplnout do amerického New Yorku. Kromě kapitána a posádky tvořilo osazenstvo lodi údajně ještě 43 cestujících, mezi nimiž byla také osmičlenná společnost hudebníků z Čech. Příznivý vítr prvních dnů plavby hnal loď rychle na volné moře a dále jihozápadním směrem do mořské úžiny Lamanšského průlivu mezi Francií a Anglií. Při klidné plavbě za slabého větru mohli pasažéři poté, co skoro všichni přestáli utrpení mořské nemoci, z paluby lodi obdivovat krásy bílých útesů anglického pobřeží. V místech, kde mořská úžina pomalu přechází v širý oceán, však převala náhle uprostřed noci 22. listopadu skoro idylickou atmosféru vichřice, jež rozbouřila mořskou hladinu do obrovských vln pohrávajících si s velkou lodí jako s ořechovou skořápkou. Vlny zaplavovaly nejen palubu, ale vnikly i do příbytků cestujících. Dlouhé hodiny trávící bouře v nich vyvolávala sklíčenost, které ovšem nemohli jen pasivně propadat, protože se kvůli nebezpečí pádu na i ze zmítající se lodi museli nepřetržitě přidržovat pevných opor a navíc při tom bojovat s projevy navracející se mořské nemoci. Mnohdy se lidem zdálo, že prudké nárazy vln loď už rozlomily. Ta však celých čtyřadvacet hodin trávící bouři nakonec přestála a s návratem dobrého větru mohla pokračovat v plavbě.

O den později se naneštěstí vítr obrátil na západní a začal hnát loď zpět proti směru její plavby. Okolo 11. hodiny noční 28. listopadu se od západu přihnala další, oproti předchozí ještě silnější bouře, valící po obloze příšerně vypadající červené, černé a bílé mraky. Loď v ní zcela ztratila směr a její pohyb začal připomínat spíše otáčky větrného

¹ SOKA Sokolov se sídlem v Jindřichovicích, Archiv města Loket, Kronika cesty muzikantů z Loketska do Ameriky v letech 1836–1837 /1850/, kronika č. 379.

mlýna. Ačkoliv byly všechny plachty skasány, opírala se vichřice do stěžňů tak mocně, že se loď každou chvíli nahýbala silně na bok. Část sudů s pitnou vodou, připevněných na lodní palubě, se při tom uvolnila, tři sudy smetla bouře do moře a další rozbil nárazem dveře vstupu do příbytku pasažérů. Většinu z nich se podařilo odtud uniknout a i ti, kteří zde zůstali, šťastně přežili. Než ale lodní tesaři stačili vchod spravit, voda vše promočila a její proud rozmetal po prostoru všechna zavazadla a zařízení. Jedna z vln, převalujících se strašnou silou přes palubu, spláchla do moře také jednoho námořníka, kterého však naštěstí další vlna vrátila zpět na loď. Všichni proto zmizeli z paluby a s úzkostí očekávali další osud. Bouří zmítaná loď byla nekontrolovaně hnána strašlivou vichřicí k blížícímu se francouzskému pobřeží, kde hrozilo její roztržštění o útesy a ztroskotání. Nakonec se ale i v tak zoufalé a zdánlivě neodvratné situaci naplnilo rčení: „Když je nouze nejvyšší, pomoc Boží nejbližší.“ Skoro na poslední chvíli se od západu začalo projasňovat nebe a víchr se utišil. Všechny opanovala nesmírná radost, ale spoušť a škody, které bouře po sobě zanechala, přiměly kapitána k rozhodnutí zastavit v některém anglickém přístavu a loď v něm opravit. Na cestě k anglickým břehům je však znovu, již potřetí zastihla vichřice, jež s proměnlivou intenzitou déle než týden bránila v plavbě vytčeným směrem. Až pak mohla poškozená loď s unavenou posádkou i pasažéry klidněji plout k břehům Anglie.

V jejich dohledu až po delším čekání na lodivoda, který by loď bezpečně navedl do přístavu, zakotvila Isabella 8. prosince ve 4 hodiny odpoledne u městečka Cowes na ostrově Wight naproti jihoanglickému přístavnímu městu Portsmouth. Zatímco se na lodi odstraňovaly škody napáchané bouřemi a doplňovaly zásoby, mohli cestující vystoupit po delší době na pevninu, obdivovat Cowes, který se již tehdy měnil v letovisko vyšší anglické společnosti s výstavními paláci a nádhernými zahradami, a užívat si jeho pohostinství. Když pak 20. prosince zavál od východu svěží vítr, zdvihla Isabella společně s mnoha podobně postiženými lodmi kotvu a vyplula, aby pokračovala v přerušené plavbě do Ameriky. Teprve kolem páté hodiny odpoledne téhož dne se opět dostali do míst, kde před dvanácti dny bojovali s bouří. Tentokrát je zde zaskočilo bezvětří doprovázené silnou mlhou a až svěží severní vítr je 23. prosince vyvedl z Lamanšského průlivu do širého prostoru Atlantiku, kde opět skoro všechny pasažéry potrápila vracející se mořská nemoc. Jejimi projevy kalenou radost z Vánoc jim navrátilo jen potěšení, že zbývající část plavby do New Yorku díky čerstvému příznivému větru rychle ubíhá.

Mírný východní vítr se v noci 5. ledna znovu změnil na silnou bouři provázenou zuřivou vichřicí, blesky a burácením hromu, což však cestující po přestálých zkušenostech již tolik neděsilo. Značně je ovšem překvapilo, že povětrí najednou prostoupilo na tuto roční dobu nezvyklé dusno. Jeho příčinu objasnil pasažérům kapitán. Dostali se totiž do pásma Golfského proudu, který až sem žene z Mexického zálivu masu prohřáté vody způsobující oteplení doprovázené častými bouřemi. Loď popoháněná silným větrem se nyní rychle blížila k americké pevnině a již večer 6. ledna dosáhla blízkosti ostrova Nový Foundland. Plavba pokračovala podél amerického pobřeží i v dalších dnech za velmi proměnlivého poča-

sí, jež nadále zpestřovaly občasně bouřky se silnými vichry, zanechávajícími na lodi a jejím zařízení zatím jen provizorně opravované šrámy.

Únavu z dlouhé a náročné plavby a stálých obav vystřídal nadšení, když kapitán 27. ledna oznámil, že loď opustila nebezpečný Golfský proud a do New Yorku zbývá jen 50 mil, tedy pouhých zhruba 550 km. Všichni se poté začali připravovat na přistání a vyloďení. Muselo ovšem uplynout ještě několik dnů, než k tomu mohlo opravdu dojít. Až o tři dny později uviděl kapitán z nejvyššího stěžně dlouho kýženou zem. Velký shluk kolem plujících lodí naznačoval posledního lednového dne již blízkost přístavu. Okolo 9. hodiny ranní přirazila k boku Isabellu americká loď, z níž vystoupil newyorský novinář, aby zjistil, jací pasažéři přijíždějí a podal o nich v novinách zprávu. Společnost muzikantů se mu prezentovala jako učitelé hudby. Přestože o hodinu později přijel lodivod, plachetnice nemohla kvůli bezvětří vplout ani pod jeho vedením do přístavu. Loď tedy zakotvila před přístavem a čekala na vítr. Kapitán nakonec zjistil, že Isabellu přivlekl společně s dvěma dalšími plachetnicemi do obrovského newyorského přístavu parník.

První, co přichází ohromilo, byla neobyčejná velikost přístavu, v němž pravidelně kotvilo 1500 až 2000 lodí, jejichž vysoké stěžně vytvářely dojem hustého lesa. První výrazné dojmy z Ameriky však poznamenala po strastiplné plavbě únava cestujících. Kapitán Isabellu, který jako starý námořník absolvoval již čtyřicet transatlantických plaveb, jim všem při odchodu vyjádřil obdiv za hrdinství, s nímž snášeli snad nejnebezpečnější námořní cestu v jeho životě.

V tu dobu už newyorské noviny přinesly zprávu o příjezdu osmi německých hudebníků, kteří přicestovali, aby v Novém světě přispěli k zušlechtění a rozvoji hudební kultury. S pomocí brémského přítele si skupina našich muzikantů nejprve výhodně opatřila ve městě, které tehdy obývalo přibližně 400 tisíc lidí, ubytování a stravu. Poprvé se se svojí produkcí představili americkému publiku 7. února na koncertě pořádaném zdejšími přáteli hudby a hned zde sklidili velký úspěch. Srdečné přijetí a ocenění jejich výkonů jim hned na počátku vyjevily značné rozdíly mezi americkou otevřeností a vstřícností a evropskou uzavřeností a upjatostí. První velký úspěch jim dopomohl k sérii dalších koncertů, jež se vždy konaly v nádherných a plně obsazených sálech.

V dalších zprávách o cestě se autor věnoval hlavně popisu poměrů a životních podmínek v tehdejších Spojených státech. Uchvátila jej nejen organizace a rozlehlost země, ale zvláště její technický rozvoj a politická a náboženská svoboda, která se ve srovnání s evropskými poměry, svázanými ještě tuhými feudálními vztahy s řadou administrativních bariér, přichozím jevila málem jako zázrak. Jistou nedůvěru měli zpočátku k rovnocenným právům mužů a žen a neexistenci stavovských rozdílů. Vnímali však větší osobní odpovědnost každého jedince i zásadní úlohu a význam peněz v životě člověka. Bez nějakého logičtějšího závěru, v podstatě do ztracena, uzavírají celý popis dobrodružné cesty zkušenosti a zážitky našich hudebníků v prvních týdnech jejich amerického pobytu.

Nelze ani blíže osvětlit, odkud a jakými cestami se dostala do loketského městského archivu. Doplnění údajů k původnímu záznamu o americké cestě se stalo předmětem dalšího bádání, o jehož výsledcích je možno vzhledem k heuristické náročnosti podat zatím jen předběžnou zprávu. Dobrodružství

jednoho objeveného příběhu vystředalo dobrodružství historického poznání.

Na prvním místě v něm stála identifikace autora dokumentu, jenž v něm figuruje pod svým celým jménem a jako muzikant z Loketska. Jelikož se ve fondu Archiv města Loket nenachází nic, co by o dokumentu a jeho souvislostech s loketským prostředím svědčilo, obrátil jsem pozornost při hledání totožnosti jeho osoby i jeho společníků k blízkému regionu Bečovska, které bylo součástí loketského kraje, tedy historického Loketska, kde měly hudební kultura a tradice ve své době značný vliv.² Vedly mě k tomu úspěchy, které zřejmě vysoká úroveň jejich hudebního projevu v Americe sklízela a musela tudíž vycházet z velmi dobrého základu. Právě na bečovském panství se díky vyhraněným kulturním zálibám jeho majitelů rozvíjela pravidelná péče o rozvoj hudebního života od konce 17. století. S podporou hudbymilovného Jana Adama z Questenbergu existovalo v Bečově doložené již od roku 1738 hudební bratrstvo, které sdružovalo na stovky členů. V roce 1806 přišel do tohoto města Karl Veit, jenž jako učitel a regenschori založil zdejší bohatou tradici hudebního školství. K Veitovým žákům patřil například slavný skladatel a muzikant Josef Labitzky (1802–1881), rodák z nedalekého Krásna, který později působil v Karlových Varech.

Při průzkumu matrik farních úřadů této oblasti³ jsem právě v krásenské matrice narozených narazil na záznam, podle něhož se 21. července 1813 narodil v Krásné v domě čp. 310 rodičům Adalbertu Oplovi a Franzisce, rozené Breitfelderové syn Franz Anton. Ačkoliv rodin s příjmením Opl se v řadě míst regionu vyskytovalo více, z pravděpodobného časového období jsem v žádné z příslušných matrik nenašel mezi nimi již další osobu tohoto jména. Ani v matrikách, ani v dokumentaci uložené ve fondech archivů měst Krásno, Bečov a Krásné Údolí nepřinesl průzkum nic o jeho dalším životě. Proto jsem dále pátral alespoň po údajích o rodině, z níž pocházel, v přesvědčení, že právě tento rodák z Krásna je autorem svědectví o americké cestě.

Rodiče Franze Antona uzavřeli sňatek v kostele Nejsvětější Trojice v Nové Vsi na bečovském panství 7. května 1800. Otec Adalbert Opl byl koželuh a pocházel z Horní Hluboké a matka Franziska byla dcerou krejčího Johanna Michaela Breitfeldera z Nové Vsi. Po svatbě se nastěhovali do Dolní Hluboké, kde Adalbert Opl provozoval své řemeslo a zde se jim ve dvou letech po sobě narodily dcery Margaretha a Theresia. V roce 1803 se rodina odstěhovala do Krásna, kde zakoupila 16. března téhož roku od vdovy Theresie Lindnerové za 650 zlatých právovárečný dům čp. 310.⁴ V červenci 1808 tento dům, rozšířený o koželužnu a zřejmě i nějaké pozemky, prodal Adalbert Opl svému bratrovci Johannovi. Bydlel tu však s rodinou i nadále a pravděpodobně společně s bratrem provozoval koželužskou živnost. Zde se Adalbertovi s jistým časovým odstupem po dvou dcerách narodil jediný syn Franz Anton. Až poté rodina z Krásna odešla a usadila se v Horní Hluboké. Ve zdejší domě čp. 16 měl Adalbert rovněž koželužnu a zde také oba rodiče Franze Antona Opla – matka 7. 3. 1853 a otec 25. 3. 1861 – zemřeli.⁵

Mezi nepřehlédnutelná zjištění, podporující směr mých hypotéz, mohu zařadit fakta, jež rovněž vyplynula ze studia matrik. Johann Simon Opl, dědeček Franze Antona, se narodil 8. února 1752 jako syn sedláka Franze Opla z Nové

Vsi. Jako první z Oplů své linie se vyučil koželuhem a koželužské řemeslo začal provozovat v domě čp. 16 v Horní Hluboké. Někdy po roce 1813 přenechal tento dům synovi Adalbertovi a přestěhoval se do Bečova, kde se stal zdejšími koželužským mistrem a měšťanem a v listopadu 1833 ve věku 81 let zemřel. Také tato okolnost mohla přiblížit mladého Franze Antona k hudbě a snad i k hudebnímu vzdělání v Bečově.

Při průzkumu vytypovaných fondů, v nichž by mohly být dochovány doklady o životní pouti Franze Antona Opla nebo jeho společníků, se mi dostal do rukou neobyčejně dobře zachovaný soubor spisů magistrátní registratury z Archivu města Krásné Údolí o povolování cest hudebních společností i jednotlivých muzikantů za výdělky z hudební produkce.⁶ Nepřinesl bohužel jakékoliv zjištění k hledaným osobám, velmi plasticky však vypovídá o složitém a náročném administrativním mechanismu vydávání cestovních pasů i různých osvědčení a potvrzení k těmto účelům feudálními správními orgány a vysvětluje tak i onen údiv našich muzikantů po příjezdu do Ameriky, kde po nich nikdo takové doklady nepožadoval.

Zatím jako poslední při objasňování širších souvislostí americké cesty hudebníků z Čech a k dokreslení jejich podmínek a pozadí bylo nahlédnutí do fondů brémského státního archivu, který uchovává rozsáhlou a podrobnou dokumentaci tzv. pasažérských seznamů (Passagierlisten) s údaji o lodích vyplouvajících z Brém a jejich cestujících již od roku 1832.⁷ Je až kongeniální, jak mohou svými údaji místně tak vzdálené historické prameny korespondovat a vzájemně se doplňovat. Také cestovní soupis z popsané cesty lodi Isabella vykazuje tyto reciproční funkce. Jak uvádí, vyplula tato loď bohatého brémského obchodníka a podnikatele Hermanna Henricha Meiera s kapitánem Jürgenem Meyerem opravdu 18. listopadu 1836 z Brém s cílem v New Yorku, kam po 73 dnech 31. ledna 1837 doplula. Vedle 34 pasažérů ze Saska, Pruska, Hannoverska, Württemberska, Oldenburska a Hessenska vezla také osm osob z Čech.

V popisu americké cesty jsou čeští hudebníci – kromě Franze Antona Opla – označeni pouze příjmením, výjimku

2 SOKA Karlovy Vary, Hudební škola Bečov, Kronika školy II 1930–1945.

3 SOA v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, Římskokatolická fara Bečov, Matrika 1 (narozených 1729–1788), Matrika 9 (narozených Dolní Hluboká (1794–1847), Matrika 16 (oddaných 1760–1789), Matrika 22 (zemřelých Bečov 1794–1836), Matrika 35 (zemřelých Horní Hluboká 1794–1946), Římskokatolická fara Krásno, Matrika 8 (narozených 1809–1832), Římskokatolická fara Nová Ves, Matrika 6 (oddaných 1794–1861), Matrika 8 (zemřelých 1794–1847).

4 SOKA Sokolov se sídlem v Jindřichovicích, Archiv města Krásno, Kniha, sign. L 153 (Kontraktní kniha II 1797–1806), Kniha, sign. L 154 (Kontraktní kniha III 1806–1822), Kniha evidence obyvatel podle domů 1880–1931 (K 113). Státní okresní archiv Sokolov se sídlem v Jindřichovicích, Farní úřad Krásno, Seznam narození a úmrtí podle domů čp. 295–492 /1930/ (K 70).

5 SOKA Sokolov se sídlem v Jindřichovicích, Farní úřad Krásno, Seznam narození a úmrtí podle domů čp. 295–492 /1930/ (K 70).

6 SOKA Karlovy Vary, Archiv města Krásné Údolí, Spisy, sign. VIII (Vysvědčení zachovalosti, cestovní pasy, vandrovní knížky 1805–1849), Spisy, sign. VIII (Pasy členům hudebních společností 1807–1846). K vydávání cestovních pasů viz též Archiv města Bečov, Kniha, sign. IX B 6 (Protokol vydaných pasů 1831–1840), Kniha, sign. IX B 7 (Protokol kontrolovaných pasů 1831–1836).

7 Staatsarchiv Bremen, Bremer Passagierlisten 1832–1849 viz www.genealogy.net/vereine/maus/, jednodušeji též www.passagierlisten.de; hledat podle jména lodi a data odjezdu.

tvoří pouze příjmení Hopf se dvěma iniciálami křestních jmen. Brémský soupis však u všech členů společnosti uvádí i křestní jména a jednoho z nich, v rozporu s Oplem, který píše jen o pánech, dokonce identifikuje jako ženu. Na střední palubě lodi se tedy podle brémského seznamu pasažérů z Čech plavili Fidelie Zitterbartová, Franz Josef Soback, Bernhard a Carl Hopfovi, Ludwig Höller, Ignaz Käs, Adalbert Eckl a Franz Anton Opl.

Další bádání k tomuto tématu se vrací po všech dosavadních nálezích a zjištěních zpět do oblasti Bečova a jeho širšího okolí, odkud ve své době odcházelo mnoho muzikantů za obživou do světa, aby při tom šířili hudební kulturu i věhlas její české úrovně. Mezi nimi byla i skupina našich hudebníků, jež se z těchto důvodů vydala až na americký kontinent.

K rozkrytí některých dalších otázek spojených s jejich životem a působením, popř. doplnění a potvrzení zatím nalezených údajů, se nabízí průzkum příslušné dokumentace uložené v dosud neprostudovaných archivních fondech, mezi nimiž patrně neopomenutelná a zároveň naději slibující bude dokumentace vzniklá z činnosti tehdejší feudální správy bečovského panství.

Domažlické městské brány a stavební regulace města v 19. století

Tomáš FENCL

V dosavadní literatuře je konečný zánik opevnění města Domažlic popisován jen velmi hrubě a navíc chronologicky ne zcela přesně. Většinou se jen dovídáme, že městské brány byly zbourány a valy skopány v rozmezí let 1838–1843. Pro tyto informace zřejmě posloužily jako prameny soukromé kroniky Mikuláše Střelce a Antonína Schnabla z Domažlic.¹ Při využití pramenů uložených zejména ve fondu Archiv města Domažlice a Krajský úřad Klatovy však můžeme dosavadní informace poopravit, rozšířit a zpřesnit. Původním záměrem bylo popsat zánik většiny domažlických městských bran. Protože však jejich odstranění se ve své době stalo postupně součástí větších úprav, které měly vést k otevření vnitřního města vůči jeho okolí, byl příspěvek rozšířen a snaží se tedy o širší popis stavebních regulací města v devatenáctém století.

Město Domažlice bylo záhy po svém založení ve třináctém století opevněno hradební zdí s polookrouhlými věžemi, příkopem a valem.² Před hlavní hradbou byla později postavena ještě hradba parkánová. Vstup do města zajišťovaly tři brány: Hořejší na západě, Dolejší na východě, Týnská na severu a výpadní branka na jihu. Okolo většiny města byl před valem zřízen ještě široký vodní příkop. V 15. století byla před všemi branami postavena předbraní s předsunutými branami.³

S postupným poklesem vojenského významu městského opevnění v novověku začaly domažlické hradby a věže rychle chátrat, i když brány plnily svůj účel až do konce 18. století. Z některých zmínek víme, že bylo radou kontrolováno, zda se brány na noc zavírají. Také velitelé vojska

ubytovaného ve městě žádali opakovaně městskou radu, aby byly brány zavírány a tak se zabránilo dezercím. Od počátku 19. století byly použitelné budovy bran využívány různě – jako byty městského personálu, vězení, skladiště hasičského nářadí. S postupem času však začaly být městské brány a zbytky opevnění chápány (z různých ohledů) jako překážka v rozvoji města.

Zbourání Hořejší přední brány a rozšíření Dolejší přední brány (1822)⁴

První úvahy o odstranění městských bran se objevily na počátku 20. let 19. století, kdy byla zprovozněna císařská silnice do Bavorska, procházející Domažlicemi. Silnice sledovala starou komunikaci, vedoucí přímo náměstím ve směru východ – západ, a proto se dotkla východní Dolejší a západní Hořejší brány.

Dne 24. listopadu 1822 projížděl Domažlicemi forman Franz Piltz do Frankfurtu se třemi velkými vozy naloženými vlnou. Jen s velkou námahou a až po odstranění dlažby se protáhl Dolejší branou, úzkou Hořejší branou však neprojel a musel zde zůstat stát, dokud přivolaný zedník neuboural z obou stran průjezdu brány část zdiva. Hned den poté proto píše domažlický magistrát klatovskému krajskému úřadu, že bude nutné zbourat městské brány, protože se dá očekávat, že v souvislosti s nově otevřenou silnicí přes Klenci budou Domažlicemi projíždět další těžké formanské vozy do Bavorska, které by měly v branách stejné problémy. Magistrát tedy žádal o krajskou komisi. Ta se sešla 27. prosince a za účasti krajského inženýra městské brány obhlédla. Zjistila, že

1 SOKA Domažlice, *Sbírka rukopisů* /nezpracováno/.

2 RAZÍM, Vladislav. *Přemyslovské hradby města Domažlic*, Časopis Národního muzea – řada historická, č. 12, roč. 158, str. 1–25.

3 KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, I. díl, A–G*. Praha: Libri, 1996, s. 742.

4 Státní okresní archiv Domažlice, Archiv města Domažlice /nezpracováno/.

no/, dále jen AMD, spis sign. oec 10/19 (1820–1840); SOA Plzeň, Krajský úřad Klatovy, kart. č. 216. U spisů dosud nezpracovaného fondu AMD nelze zatím odkazovat na jiný údaj než na signaturu spisu. Protože ve fondu jsou tři spisové manipulace, v nichž se užívalo velmi podobného registraturního systému se stejnými signaturami, připojujeme k signatuře spisu i časový rozsah příslušné spisové manipulace.

složitější je situace u Hořejší brány. Průjezdy přední a vnitřní brány nebyly totiž v jedné ose. Přední brána byla z osy vychýlena a na jižní straně s vnitřní branou spojena mohutnou zdí, která tvořila jakýsi okrouhlý barbakán. Formani zde museli projet zákrutem a současně se trefit do velmi úzkého průjezdu brány, navíc na hraně hlubokého městského příkopu. Hořejší přední brána měla být proto zcela zbourána, a to i s částí jižní hradební a opěrné zdi tak, aby příjezdní silnice mohla být širší a co nejvíce napřímená. Dolejší přední brána měla být upravena tak, že původní gotický vnější průjezdní oblouk z kamenných kvádrů bude sejmut a průjezd pak bude nově zaklenut širší a vyšší – rozšíření mělo být dosaženo právě odebráním původního kamenného ostění. Současně měla být sejmuta dlažba v průjezdu a poté položena o něco níže.

Na základě komisionálního závěru pak krajský úřad nařídil navrhované úpravy provést. K financování úprav bylo magistrátu doporučeno zřídit v Domažlicích nové mýto. O radu, jak takové mýto zřídit, měl domažlický magistrát požádat magistrát v Plzni, kde se mýto již vybírá. V lednu se pak již magistrát obrátil na zemský podkomořský úřad se žádostí o schválení mimořádných výdajů na tyto úpravy, které byly vyčísleny celkem na 320 zl. Podkomořský úřad toto vydání sice schválil, avšak záležitost se nevyřízena táhla delší dobu, a to kvůli nedostatku peněz na provedení prací. Městský důchod peníze neměl a magistrát tak zřejmě zůstával za práce, které byly mezitím vykonány, dlužen. Kdy

5 Jak vypadala Hořejší přední brána v době demolic, ukazuje dochovaný plán. Nad průjezdem již nebyla žádná nástavba, ale přímo krov. Budova byla kryta střechou, od roku 1815 cihlovou, namísto původní šindelové. Plán, který byl původně součástí spisu městské registratury, je dnes ulo-

byly úpravy provedeny, není přesně známo, z podání hospodářské správy města ze 4. ledna 1824 a následného psaní domažlického magistrátu krajskému úřadu však vyplývá, že tehdy už byly hotovy.

Poté však vstoupilo do věci c. k. ředitelství stavby silnic, kterému se úpravy nezdály dostatečné. Požadovalo navíc zasypat úvoz jižně od Hořejší brány a zřídit novou opěrnou zeď tak, aby silnice mohla být co nejvíce napřímená. Hospodářská správa ve svém dobrozdání upozorňuje magistrát, že městský důchod na další úpravu bran peníze nemá (připomíná se špatný stav důchodenských budov po požáru z května r. 1822 a vysoké zadlužení města) a navrhuje tedy, aby magistrát požádal vysoká místa o financování úpravy bran z c. k. fondu pro stavbu silnic. Ještě v lednu tedy magistrát žádá krajský úřad o zprostředkování této žádosti, zřejmě však bezvýsledně. V srpnu 1825 povoluje opět podkomořský úřad vydání 463 zl., 42 krejcarů vídeňské měny – ovšem z městského důchodu. Přesto však byla i nová zeď zřízena, jak ukazují plány vytvářené již od roku 1836 v souvislosti se „zkrášlením“ města a bouráním Hořejší vnitřní brány.⁵

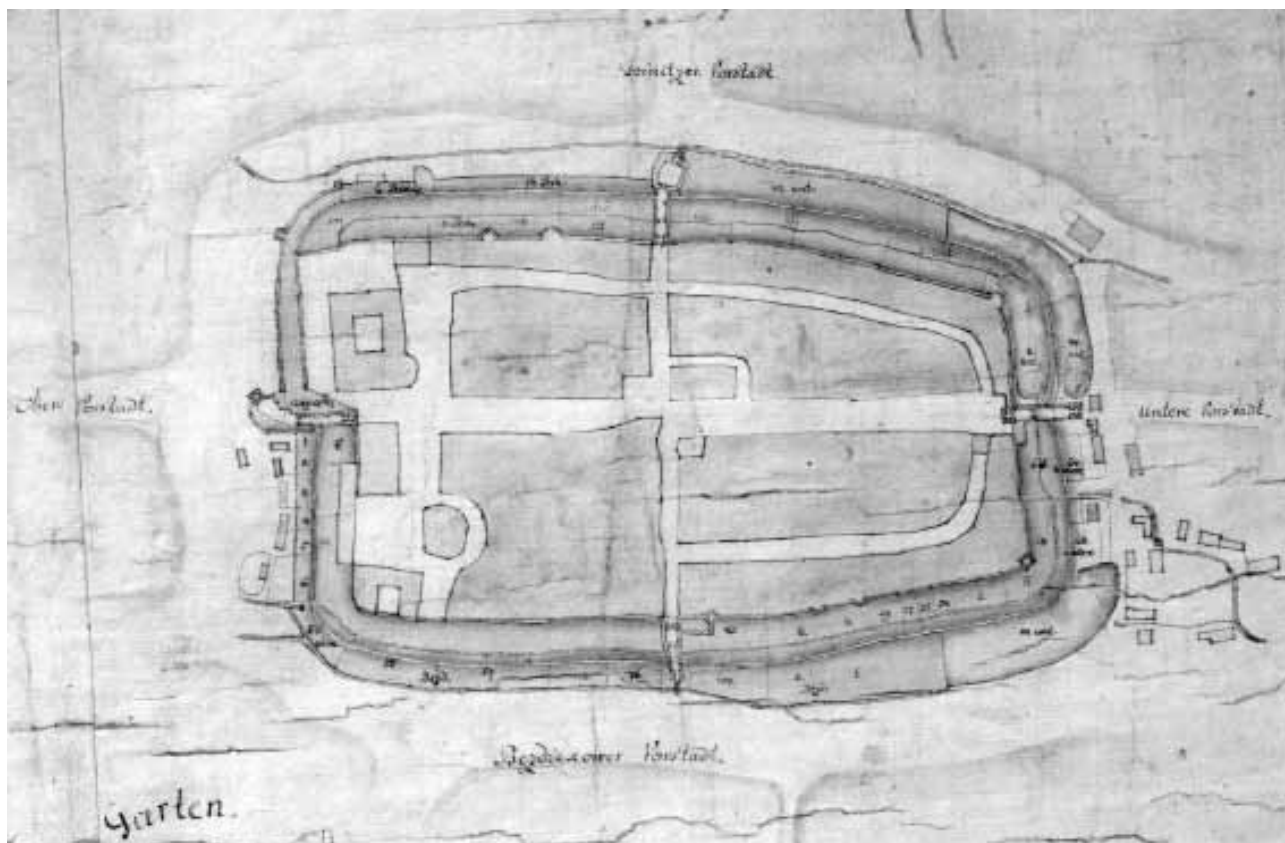
„Zkrášlení města“⁶

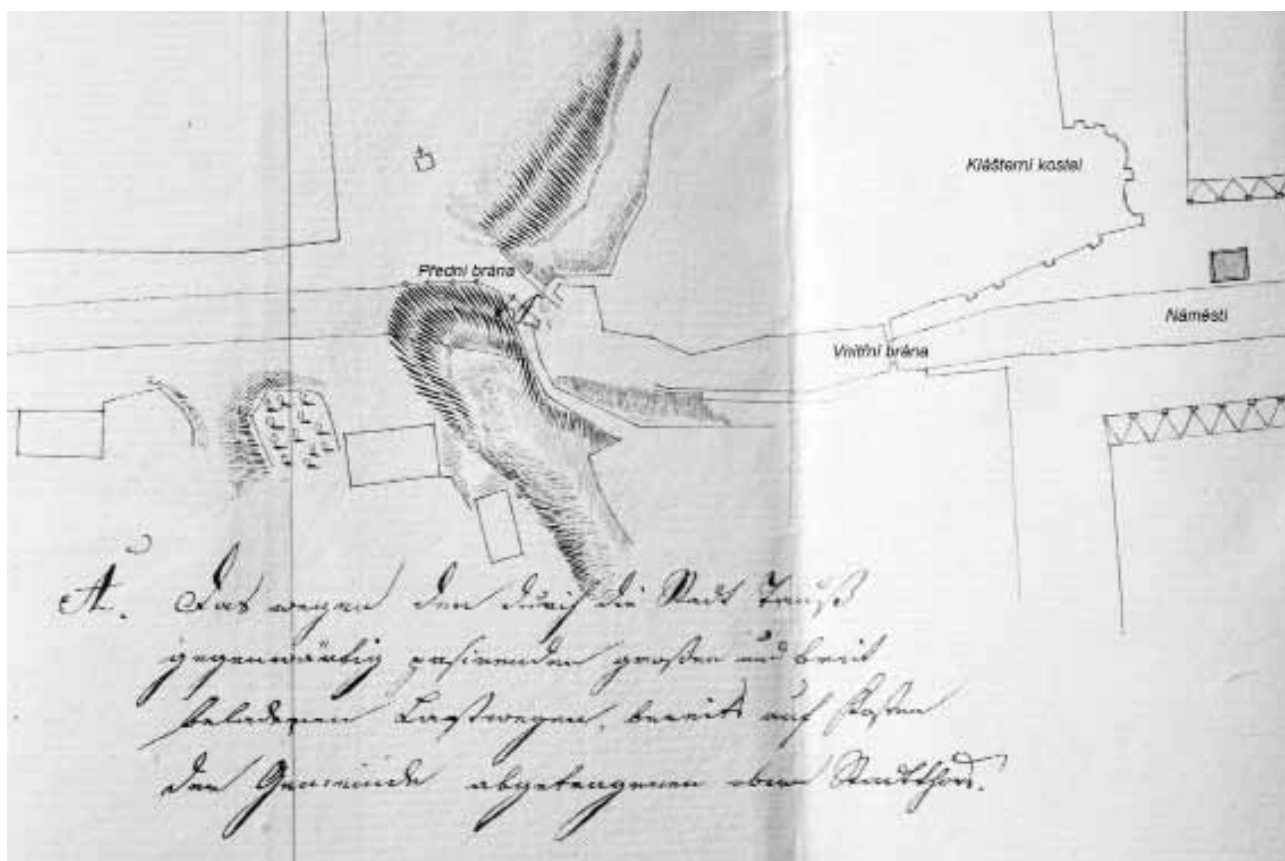
I když magistrát usiloval o odstranění městských bran z toho důvodu, že bránily dopravě, a dále proto, že udržování bran bylo pro městský důchod zbytečnou finanční zátěží, dostaly tyto snahy ve 30. letech nový impuls.

žen v Muzeu Chodska v Domažlicích. Jeho reprodukce viz: PROCHÁZKA, Zdeněk. *Domažlice na historických vedutách, fotografiích a pohlednicích*. Domažlice : Nakladatelství Českého lesa, 2006, s. 29.

6 AMD, spis sign. publ. 8/365 (1820–1840).

Domažlice kolem roku 1780 na mapě vyhotovené při raabizaci Špitálského dvora. Ke dvoru patřily mj. pozemky, které byly původně součástí městského opevnění

Domažlická Hořejší (západní) městská brána v roce 1823. Situační plán na demolici předsunuté brány se zakreslením úpravy průjezdní silnice

Od roku 1830 začaly nadřízené úřady magistrátům nařizovat, aby přijímaly opatření ke „zkrášlení měst“, v Domažlicích začli zhruba od roku 1835. Podle nařízení krajského úřadu měl magistrát v Domažlicích hlásit v pravidelných měsíčních policejních zprávách také opatření přijatá ke zkrášlení města. Navíc od dubna roku 1836 se měly ve městech konat dvakrát ročně (v dubnu a říjnu) komisionální obchůzky, při kterých měly komise za účasti zednických a tesařských mistrů a kominíků ohlédat ulice, náměstí, vzhled budov apod. O výsledku měl být sepsán protokol a přiložen k měsíční policejní zprávě za měsíc duben nebo květen a říjen nebo listopad. Mělo se dbát na lepší a hezčí tvářnost měst, solidnost staveb, pořádek na ulicích a náměstích, ohledávat vchody do domů, vnější i vnitřní vzhled domů.

Dne 17. června 1836 byli v Domažlicích jmenováni členové okrašlovací komise, za každou městskou část jeden až dva komisaři. Ve jmenovacím aktu se mj. apeluje na jejich „připravenost zkrášlovat své město“. Komise pak měla podávat každý měsíc písemné zprávy purkmistrovi. V souvislosti se snahami o zkrášlení města a s činností okrašlovací komise se dochovaly různé zprávy o řešení většinou dílčích problémů (otázky soukromých staveb, výsadba ovocných stromů, osvětlení města).⁷ Vedle toho však začal v letech 1836–1837 nabývat konkrétní podobu jakýsi obecný projekt stavebních regulací města Domažlic. Pokud ho shrneme do několika bodů, usiloval magistrát zvláště o rozšíření a regulaci vjezdů do města, potažmo zbourání tří městských bran,

regulaci Týnského předměstí, otevření ulic v nárožích města a odstranění městského valu. Celý projekt směřoval k tomu, aby se vnitřní město otevřelo vůči předměstím a stalo se velkou otevřenou promenádou.

I když tedy byly prodej či demolice některých městských bran projednávány už dříve, od třicátých let se v souvislosti s okrašlovacími snahami staly brány součástí většího „okrašlovacího“ projektu.

Jako další důvody úprav se kromě zkrášlení města uvádějí i závažné důvody policejní a sanitární. Velkým strašákem byla hrozba požáru a snad ve všech spisech týkajících se regulací města se připomíná strašný požár Domažlic z roku 1822. Otevřením města se měly získat únikové cesty a také usnadnit přístup hasičů k ohni. K tomu pak přistupují obavy z infekčních nemocí. Ve spisech se často píše, že otevřením města se dosáhne zdravějšího ovzduší. Tady hraje nepochybně svoji roli zkušenost, kterou prodělaly Domažlice v roce 1836 s choleroou.

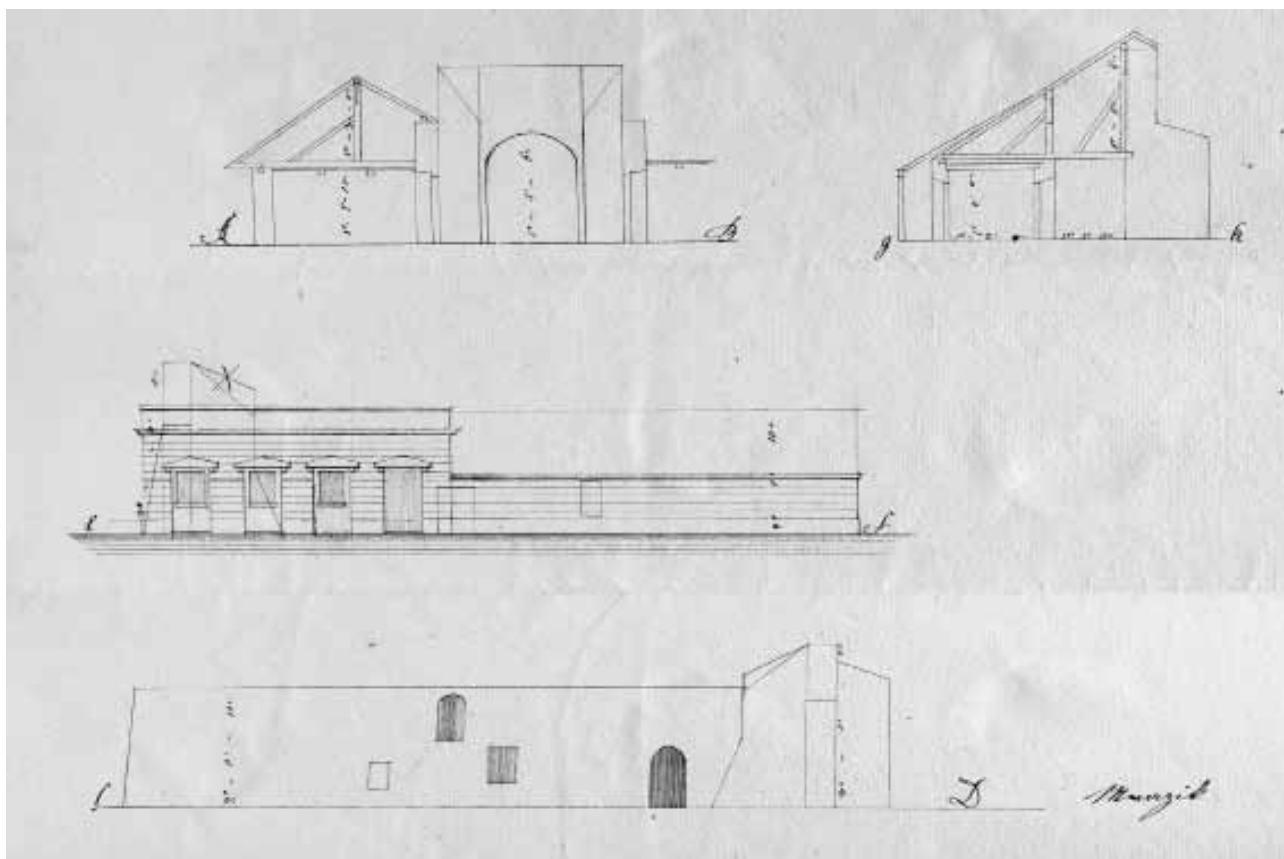
Zbourání Týnské přední brány⁸

Od dvacátých let 19. století sloužila Týnská přední brána jako vězení.⁹ Stará městská šatlava v dnešní Vodní ulici byla

⁷ Purkmistr Feil např. v roce 1843 řešil i podání měšťanstva, které žádalo magistrát o povolení zazdít podloubí na domažlickém náměstí.

⁸ AMD, spis sign. oec 10/13 (1820–1840).

⁹ Jako vězení byla Týnská brána užívána již v 18. století, zřejmě však jen příležitostně. Adaptována byla pro tento účel až ve 20. letech 19. století.

Týnská vnitřní brána před demolicí

již natolik zchátralá, že nemohla být ke svému účelu užívána celá její budova. V září 1826 hlásí radní a policejní komisař Franz Holý magistrátu, že ze šatlavy utekl i s železy pašerák soli a tabáku Martin Engelmann z Loučimi a že se již vícekrát stalo, že z vězení utekli rekruti sebrání na domažlickém panství, kriminálníci a další. Připomíná, že ani vězení zřízené před několika lety nad Týnskou branou nestačí, protože mnohdy nepojme počet rekrutů nebo trestanců. Magistrát poté předal záležitost hospodářské správě, aby opravu vězení zařídila. O rok později však Franz Holý znovu referuje o zchátralosti městské šatlavy a bytů policistů Ničovského a Wimmera. Zvláště upozorňuje, že rodina strážce Tomáše Wimmera s osmi dětmi by mohla přijít do neštěstí. Žádá opravu vězení: „Raději dnes než zítra!“

Avšak teprve v červnu 1829 začal magistrát chystat přestavbu šatlavy. Tím by se budova Týnské přední brány stala

nepotřebnou a poprvé se tak žádá krajský úřad o povolení k jejímu prodeji. Peníze za prodej by se použily na stavbu vězení. 18. prosince 1829 provedla magistrátní komise prohlídku a ocenění budov, které se k prodeji navrhovaly. V protokolu máme k dispozici jednoduchý popis budovy přední Týnské brány.¹⁰ Budova byla odhadnuta na 200 zl. konvenční mince. Kromě vlastní brány se oceňovala i přistavěná stodola, šlo o jednoduchou stavbu s kamennými pilíři a dřevěnými stěnami – oceněna na 120 zl.

Pro magistrát výhodnější řešení než přestavba či novostavba vězení se začalo rýsovat v roce 1830. V Domažlicích se totiž uvolnila budova bývalého hradu. Ta sice patřila městu, ale byla od roku 1729 pronajata eráru a sloužila jako státní solnice. Po jejím zrušení tak připadla městu budova, která mohla vyřešit problém nejen se správou vězení, ale i dalších městských staveb. Do hradu bylo časem přesunuto nejen vězení, ale i policejní služebny, dívčí škola, důchodenská obilnice a sklad a nakonec zde byla zřízena i nová radnice. Dne 1. července 1830 vyhlásil magistrát podmínky licitačního prodeje Týnské přední brány. Budova měla být prodána podle emfyteutického práva s roční činží 3 zl. konvenční mince. Z povinností budoucího majitele stojí za zmínku, že bude zejména povinen zachovat rozměry průjezdu v šíři 1 sáh, 4 stopy a 2 palce a ve výši 1 sáhu a 5 stop. Zároveň magistrát požádal podkomořský úřad, aby v souvislosti s chystaným přenesením dívčí školy a vězení do uprázdněné budovy solnice povolil prodej starého

¹⁰Tato obytná stavba sestávala v přízemí z širokého klenutého průjezdu, ve kterém byla po pravé straně kamenná klenutá místnost s kuchyní. Do prvního patra nad průjezdem vedlo obezděné schodiště kryté šindelem. Ze schodiště se přišlo do zděné chodby kryté dřevěnou střechem (tedy jakási pavlač). Z chodby vedly vlevo dvoje dveře: do policejní místnosti a ke dvěma vězeňským celám. Policejní místnost byla zděná, krytá dřevěným stropem, a scházelo se z ní po dřevěných schodech ještě do spiřiny. Zděné vězeňské cely, ke kterým se přišlo z forhauzu druhými dveřmi, měly samostatné vchody, dvě zamřížovaná okna a byly také kryty dřevěným stropem. Mezi policejní místností a celami byla ještě klenutá kuchyně. Z forhauzu vedlo dále schodiště na půdu, na které stál krov se šindelovou střechem.

vězení, Týnské (přední) brány a Bezděkovské branky, které se stanou pro město nepotřebnými. Znovu se upozorňuje, že udržování těchto budov je pro městský důchod velmi nákladné a navíc by se z výtěžku prodeje mohla krýt přestavba solnice. Podkomožský a následně krajský úřad v prosinci 1831 nařizují magistrátu, aby, pokud bude brána po prodeji přestavována nebo demolována, byl předložen rozpočet a stavební plán, a zejména má být přiložena zpráva o tom, zda budova brány nenese pamětihodnosti důležité pro studium dějin vlasti jako znaky, nápisy a podobně. Podkomožský úřad na základě zprávy krajského úřadu o tom, že budova, o kterou jde, není vlastní městskou branou, nýbrž že jde o bránu předsunutou před linii městských hradeb, o stavbu jednoduchého slohu bez jakýchkoli pamětihodností, prodej brány schválil. Prodej byl pak povolen i guberniálním nařízením z 1. června 1832.

Bezděkovská branka a městská šatlava, o kterých se spolu s Týnskou přední branou jednalo, byly skutečně prodány do soukromého vlastnictví a v případě Branky to zřejmě znamenalo její záchranu.¹¹ Osud Týnské přední brány byl však nakonec jiný. Ačkoli prodej byl již připraven a vyššími úřady povolen, dospěl domažlický purkmistr k názoru, že existují závažné důvody proti prodeji a tedy zachování brány. Na 30. listopadu 1832 svolal společné jednání magistrátu a hospodářské správy, jehož závěrem bylo rozhodnutí požádat vyšší úřady, aby prodej nebyl realizován a aby bylo povoleno bránu s přilehlou stodolou a hradbami, které spojovaly obě týnské brány, demolovat. K rozhodnutí je vedly tyto důvody:

- 1) Týnské předměstí nemělo žádné otevřené prostranství a v případě požáru není kam postavit stříkačku ani kam ukládat věci vynášené z domů, 2) průjezd Týnskou přední branou a nerovným koridorem vedoucím k vnitřní bráně je nesnadný a kvůli stínu zvláště v noci nebezpečný, 3) v případě prodeje brány by mohl vlastník navzdory všem smluvním závazkům bránit ve volném průjezdu do města, 4) zbouráním brány a hradeb koridoru by se dostalo čerstvého vzduchu chalupám stojícím ve valech, byly by vysušeny a prospělo by to lidem tam bydlícím, 5) získal by se hezký a širší průjezd do města a 6) již v té době uvažoval purkmistr o tom, že průjezdní silnice Domažlicemi, která procházela přímo náměstím, by mohla být v budoucnu přeložena a vedena Týnským předměstím (jak je tomu dnes). Pokud by byla brána v soukromém vlastnictví, musel by ji magistrát vykoupit zpět. Demolice by magistrát nic nestála, náklady by nesl kupec stavebního materiálu. Magistrátu by to naopak mohlo vynést zisk. Jednání přítomní zednický mistr Vilibald Teich a tesařský mistr Johann Zelenka odhadli cenu materiálu na 112 zlatých.

Ještě téhož dne byla tedy sepsána žádost krajskému úřadu o povolení demolice a prodej materiálu. V březnu 1833 pak magistrát doplnil svoji žádost tím, že na rok 1833 se plánuje mnoho důležitých staveb a ve městě tedy vystává velká potřeba stavebního materiálu. Vyšší úřady demolici povolily a o osudu brány bylo rozhodnuto. 30. listopadu 1832 vyhlásil magistrát dražbu a její podmínky, dražba sama se však konala až 10. října 1833. Podle protokolu byl vydražitel na vlastní náklady povinen do tří měsíců od potvrzení protokolu nadřízeným úřadem snést vlastní bránu,

přistavěnou stodolu a vysoké zdi koridoru, místo řádně zplanýrovat a odvézt veškerý materiál. Vyvolávací cena byla 112 zl. a materiál nakonec vydražil Johann Duffek za 150 zl., který bránu nakonec zboural. Avšak v květnu 1834 hlásil policejní komisař, že stodola dosud zbourána nebyla a ještě o rok později, 13. května 1835, nařídil magistrát Duffkovi, aby do 24 hodin odvezl z místa veškerý materiál z demolice.

Zbourání Týnské vnitřní brány¹²

Na rozdíl od přední brány již nebyla Týnská vnitřní brána v námi sledovaném období využívána. Byla už jen pouhým torzem bez jakýchkoli místností, krovu a střechy. Je pravděpodobné, že v tomto stavu se budova nacházela od požáru v roce 1822.¹³ Z věže již zbýval pouze vlastní průjezd s částí nástavby. Ten byl upravován již v roce 1827. Staré pilíře průjezdu a kamenné bloky byly sejmuty a průjezd byl zřejmě nově vyzděn.¹⁴ Protože brána nebyla využívána, nebyla zřejmě ani nijak dále udržována a chátrala. V dubnu 1835 proto hlásil policejní komisař magistrátu, že frontální zeď brány je velmi zchátralá, hrozí zřícením a je velmi nebezpečná. 6. května byla tedy brána za účasti zednického a tesařského mistra obhlédnuta. Komise shledala nástavbu nad průjezdem skutečně velmi nebezpečnou a hrozící zřícením, zvláště za deště nebo větru. Mistři Teich a Zelenka proto doporučili nástavbu nad průjezdem okamžitě snést. Protože při této práci by hrozily zhroucením i pilíře a oblouky, na kterých nástavba stála, navrhli nakonec zbourat bránu celou. Odůvodňují to i tím, že se zbouráním získá širší průjezd do města, protože v současné době musí pěší často čekat, než branou projedou vozy.

Magistrát tedy požádal nadřízené úřady o povolení bránu zbourat, jež bylo uděleno guberniálním nařízením z 11. března 1836, krajským úřadem však intimováno až v květnu. Vyhláška o dražbě byla vydána 10. června a dražba samá provedena 4. července 1836. Dražba probíhala odlišně než prodej přední brány. Demolice vnitřní brány byla dražena jako veřejná zakázka, práce hradil magistrát a vydražitelem se tak měl stát ten, který nabídne nejnižší cenu. Vydražitel měl snést budovu brány, začistit sousední zdi a řádně zplanýrovat stavební místo. Veškeré tyto práce nakonec vydražil za 68 zl. zednický mistr Vilibald Teich. Licitační protokol byl schválen podkomožským úřadem v lednu 1837 a podle podmínek licitace měl Vilibald Teich začít do osmi dnů s demolicí, kterou byl povinen dokončit do osmi týdnů. Demolici skutečně provedl, protože v průběhu roku 1837 se již prodával kámen z demolované brány. Suť z demolice byla též použita k melioraci obecní louky Nový rybník. Vilibald Teich však následné práce nedokončil, protože mezitím zemřel. V září roku 1838 dokončovací práce převzal a do konce roku provedl Josef Kostlivý. V roce 1847 si však stěžoval, že dosud nedostal zapláceno, a ještě v roce 1849 prováděl drobné úpravy (překrytí sousední hradební zdi a úpravu fasád domů v bráně).

¹¹ Šatlava v dnešní Vodní ulici byla později zbourána a na jejím místě v roce 1870 postaven dům Josefa Kresla.

¹² AMD, spis sign. oec 10/82 (1820–1840).

¹³ Požár tehdy vypukl právě v domě „v rohu Týnské brány“.

¹⁴ SOKa Domažlice, AMD, Baubuch 1827. (Tzv. Baubuchy, tj. rejstříky zednických a tesařských prací, bývaly každoroční přílohou důchodního účtu a jsou proto ve fondu AMD uloženy mezi účetním materiálem.)

Zbourání Dolejší přední brány¹⁵

Dolejší přední brána sloužila od roku 1814 jako obydlí branného. Původně stál jeho byt zřejmě někde v koridoru od přední brány k bráně vnitřní (im Thorraume). V roce 1814 však bylo toto stavení strženo, aby se rozšířil průjezd pasáží a aby tudy mohly snáze projíždět nákladní vozy. V létě téhož roku pak byl brannému zřízen byt přímo v bráně nad průjezdem.¹⁶ Ve věži byl adaptován jeden pokoj, kuchyně a forhaus (krytá chodba). Ve 20. letech byla projektována úprava průjezdu této brány (viz výše) a díky tomu se také zachoval plán této budovy.¹⁷ Do bytu branného se vystupovalo po vnějším schodišti o čtrnácti stupních, přistaveném k boční hradbě koridoru. Podle popisu z roku 1826¹⁸ pak z bytu branného vedlo další schodiště o deseti stupních do dalšího patra, kde byla stejná místnost s pokojem jako dole, v roce 1826 měla tedy brána ještě dvě patra.¹⁹

Dolejší přední brána byla odstraněna pouze ve snaze o zkrášlení města, poprvé se o její zbourání začalo uvažovat v roce 1835. Dne 22. srpna téhož roku bylo na magistrátu vedeno jednání, jehož předmětem měl být návrh opatření, která by se ještě dala ve smyslu krajského nařízení z 30. září 1830 provést pro zkrášlení města Domažlic, aby se „stejně jako ostatní královská města osvobodilo od starých sešlých hradebních zdí a neregulovaných vjezdů“. Komisi vadil nejvíce právě vjezd do města Dolejší branou. Připomíná se, že její přední brána je ruina, která je toho času již zčásti snesena a zčásti ještě stojí (mezi lety 1826–1835 bylo zřejmě sneseno jedno patro brány). Navíc byla ve špatném stavu, protože se delší čas neopravovala. Je tedy třeba usilovat o odstranění brány a o zplanýrování celého místa.

Dne 30. srpna 1835 byla brána obhlédnuta zednickým mistrem, který odhadl cenu zednické práce na demolici na 133 zl. a dalších ručních prací a potahů na 72 zl. Cenu získaného materiálu odhadl na 2089 zl. 45 krejcarů. Magistrát pak požádal krajský úřad o povolení demolice. Purkmistr v žádosti sice ještě připouští možnost opravy této budovy, uvádí ale, že schodiště, které vede do brány, je ve velmi špatném stavu („ostatně je vůbec symetrii protivné“), forhaus má propadlou dřevěnou střechu, jediná jizba brány s jediným oknem je ve špatném a zchátralém stavu, strop i podlaha jsou shnilé. Také krov je shnilý a přístavba se schodištěm do brány se od brány odtrhla. A protože brána slouží pouze jako byt ponocného, je zjevné, že užitek z této budovy v žádném případě nestojí za náklady, které by stála generální oprava.

V souvislosti s demolicí Dolejší přední brány však nastaly magistrátu komplikace. Před branou po obou stranách průjezdu totiž stála kovárna s uhelnou a zahrádkou a obytná chalupa čp. 3 kováře Jiřího Holého. A právě na neústupnosti Jiřího Holého projekt demolice uvázl. Protože demolice samotné brány bez současného odstranění chalupy a

kovářny neměla příliš smysl, požadoval magistrát, aby Jiří Holý svolil k demolici svých budov. Kovář si však kladl nesplnitelné podmínky, a tak mohlo být jednání o demolici obnoveno až roku 1841, kdy Jiří Holý zemřel. Jeho syn Václav byl ochoten ustoupit, takže mohla být mezi ním a městem uzavřena 1. května 1841 dohoda. Město dá Václavu Holému náhradní pozemek vedle jeho kovářny, aby si zde mohl postavit kovářnu s bytem v patře.²⁰ Za to Václav Holý přenechá městu starou chalupu a kovářnu. Navíc Václav Holý sám provede demolici přední brány a tuto práci v hodnotě 119 zl. udělá za materiál získaný z demolice. Harmonogram měl být následující: Václav Holý rozbourá bránu, z materiálu postaví novou kovářnu s bytem a poté zbourá i svoji starou chalupu. Dál se zavázal upravit novou příjezdovou cestu a vydláždít ji. Podle původního projektu měla být také ponechána přízemní část zdi brány jako parapetní zídka proti přiléhajícímu Wimmerovu rybníku a zřízen klenutý odtokový kanál z tohoto rybníka. Protože však majitel rybníka Josef Weichart mezitím začal rybník zavážet a městu část pozemku pro rozšíření vjezdu do města přenechal, přestal být tento požadavek aktuální. Václav Holý pak Dolejší přední bránu zboural v únoru 1843.²¹

Záměr demolice Dolejší vnitřní brány²²

V žádosti o povolení demolice Dolejší přední brány v lednu 1836 magistrát krajskému úřadu uvádí, že v žádném případě nebude demolicemi dotčena hlavní Dolejší brána, protože tato je se svou věží okrasou města. V projektech na rozšíření vjezdu do města z Dolejšího předměstí a demolici Dolejší přední brány se však již počítá s tím, že bude zbourána i hlavní Dolejší brána. Celý vjezd do města měl být otevřen v podstatě jako prodloužení severní fronty domů náměstí v rovné linii k domu Kašpara Prušáka na Dolejším předměstí. Podle protokolu ze 7. října 1841 byly pro odstranění brány shledány praktické důvody (brána představovala uzavření města vůči Dolejšímu předměstí, formani s velkými vozy v bráně vázli a ta byla v takových případech neprůchodná), ale i důvody estetické: „Tato velká brána nepředstavuje žádnou zvláštní ozdobu města a ostatně je dosti zchátralá“. Požadavek demolice se pak znovu v různých souvislostech opakuje a svoji podporu mu vyslovil i krajský úřad.

Okamžitému provedení však stály v cestě dvě překážky. První, celkem snadno řešitelná: na bráně byly umístěny městské hodiny, jež měly být přesunuty na velkou věž u děkanského kostela. S branou však bylo stavebně svázáno několik domů, které měly být buď odstraněny, nebo od brány odloučeny, což ovšem předpokládalo souhlas vlastníků domů. Záležitost se tak stále odkládala, vždy se píše, že bude provedena hned, jak to bude možné. 13. listopadu 1843 prohlásil purkmistr Feil, velký zastávce a iniciátor regulací města, že „Dolejší bránu chceme zachovati, aby jak Pulverthurm v Praze k okrášení města byla.“

15 AMD, spis sign. oec 10/84 (1820–1840).

16 AMD, Baubuch 1814.

17 O plánu viz poznámku č. 5. V publikaci Z. Procházky je však budova na plánu mylně identifikována jako dosud stojící hlavní Dolejší brána.

18 AMD, spis sign. diaet 2/22 (1820–1840).

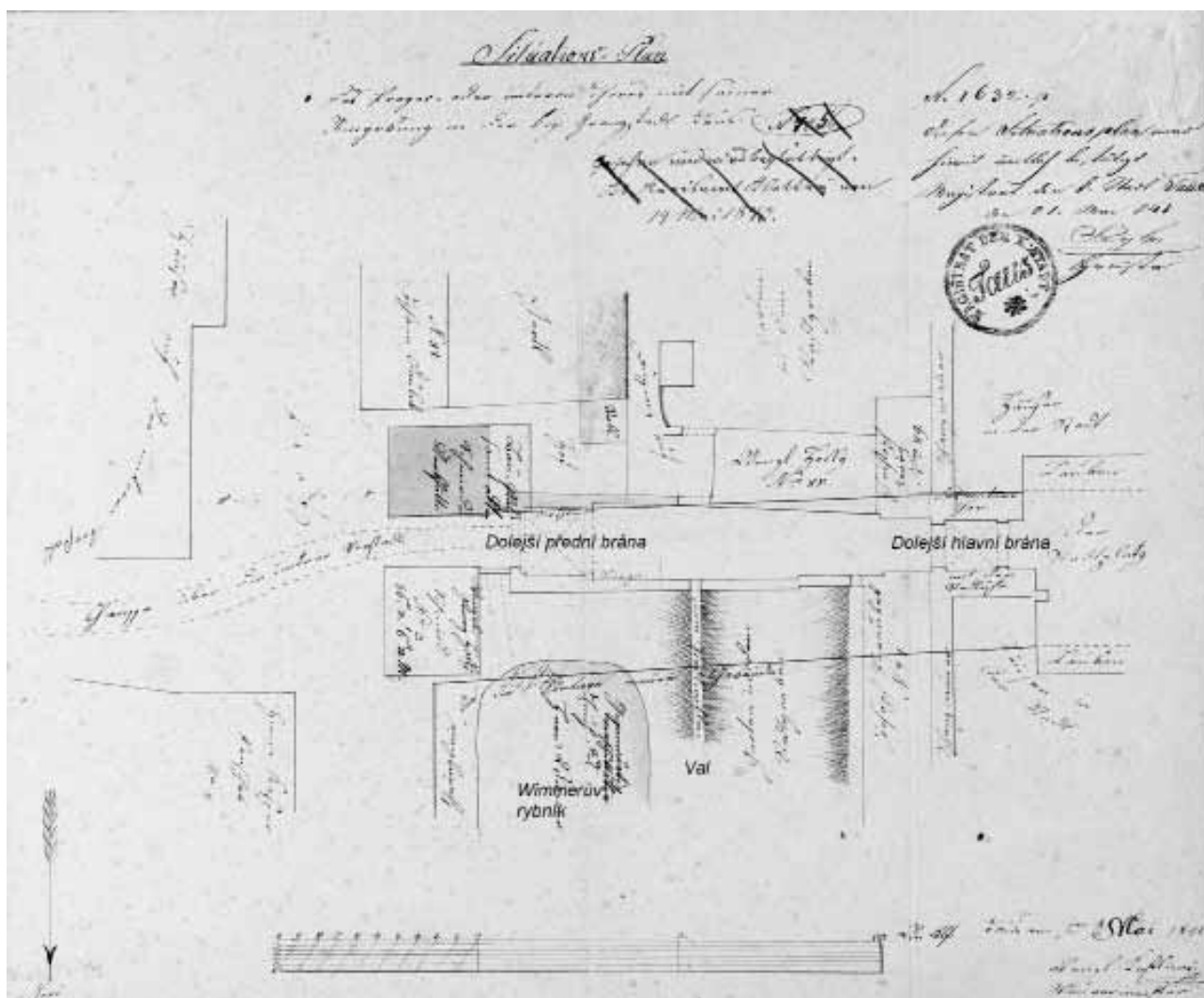
19 Podle sčítání obyvatelstva z roku 1830 žil v bráně, která měla čp. 2,

ponocný Tomáš Konrády se ženou a šesti dětmi. Konrády byl měšťanem, který zchudl zřejmě následkem škod, které utrpěl při požáru v roce 1822.

20 AMD, plán M211.

21 SOKA Domažlice, Sběrka rukopisů /nezpracováno/, Kronika Mikuláše Střelce.

22 AMD, spisy sign. publ 8/412, publ 8/365 (1820–1840).

Situační plán prostoru Dolejší brány z roku 1841 se zakreslením projektovaného rozšíření vjezdu do města

Zbourání Hořejší vnitřní brány²³

Po zbourání Hořejší přední brány byla vnitřní brána poslední překážkou při vjezdu do města z Hořejšího předměstí. Na konci 30. let, kdy se začalo jednat o její odstranění, zbýval z vlastní budovy brány jen nepatrný střepek. Ani v přízemí již nepřipomínala budovu, jako tomu bylo u Týnské vnitřní brány. Z Hořejší brány už zbývala jen frontální zeď s otvorem průjezdu. Ani průjezd již nebyl původní. Víme totiž, že byl upravován již v letech 1826–1827. Tehdy bylo sejmuto poškozené zdivo brány, staré kamenné průjezdní oblouky, které hrozily zřícením, byly nově podezděny a zpevněny železnými klíny. O rok později musely být oblouky sejmuty, průjezd byl nově zaklenut cihlami, zeď přikryta taškami, omítnuta a obílena. Veškerý kámen a zřejmě tedy i původní gotické oblouky byly přenechány zednickému mistru Vilibaldu Teichovi k vlastnímu užitku.²⁴

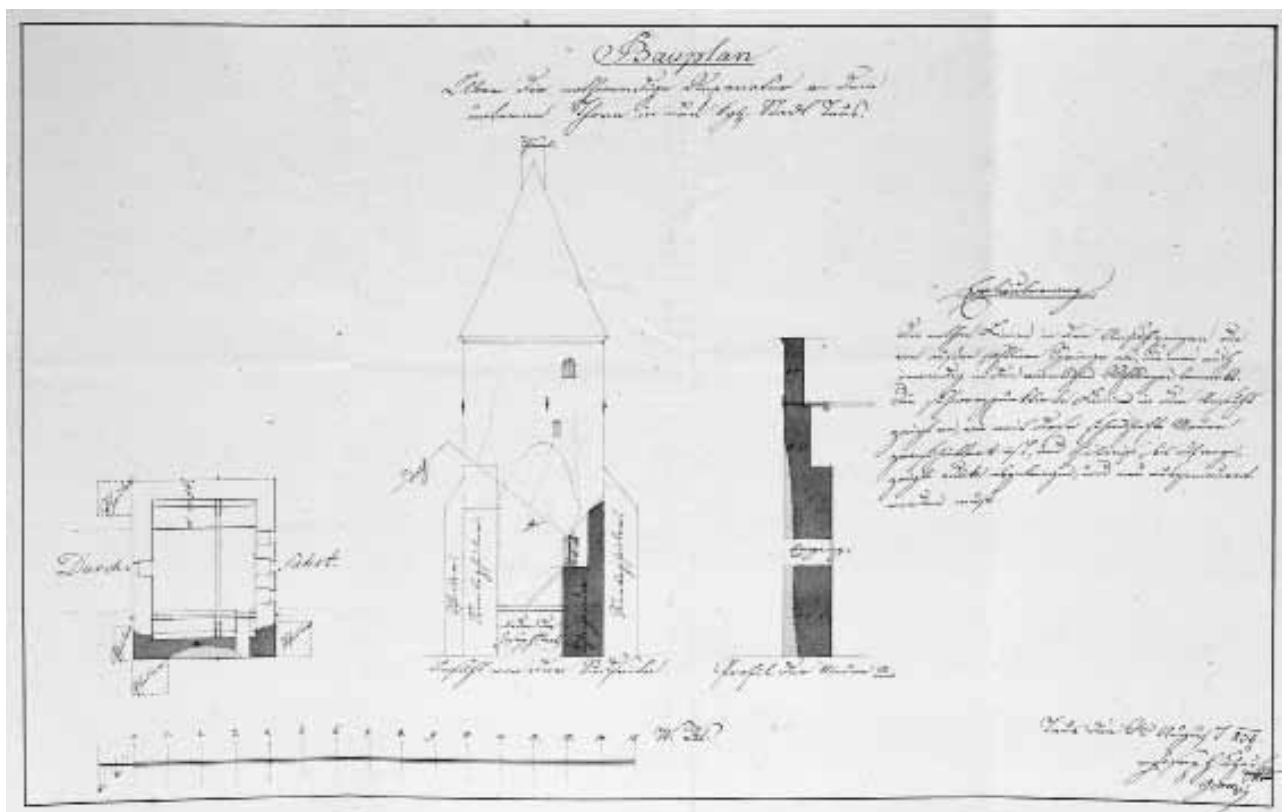
Vjezd do města v tomto prostoru však nezužovala pouze vlastní brána, ale také zbytky koridoru k vnější bráně, domek, ve kterém byl byt a služebna městského policisty, a zejména zeď ohraničující klášterní zahradu a nádvoří před klášterním kostelem, která zasahovala poměrně hluboko do města. Již ve 20. letech byly odstraňovány a provizorně

opravovány zchátralé zdi Hořejší brány. Přesto byl jejich stav takový, že vyžadoval radikální řešení. Ve 30. letech se množství policejní zprávy upozorňující na nebezpečný stav zdiva. Od roku 1834 se tedy začalo jednat o úplném odstranění zbytků Hořejší brány. Zároveň se měl celý prostor rozšířit přivtělením sousedního klášterního pozemku. Měla tedy být odstraněna i klášterní zeď a posunuta na úroveň kostela. Připravovaný projekt schválil v září 1836 i podkomořský úřad s tím, že kromě zkrášlení místa a rozšíření vjezdu by město získalo otevřený prostor pro konání výročních, dobytčích i týdenních trhů, které v době konání velmi ztěžují dopravu na náměstí. Zároveň byly schváleny výdaje spojené s touto regulací.

Město tedy vstoupilo do jednání s řádem augustiniánů a výsledkem byla smlouva z 22. září 1842, kterou domažlický konvent postoupil městu svůj pozemek před kostelem a klášterem mimo jiné za roční činži 4 sudů piva. Projekt pak byl povolen dvorským dekretem z 10. února 1843 a guberniálním nařízením z 23. února 1843. Dne 9. května 1843 tak

²³ AMD, spis sign. oec 10/71 (1820–1840).

²⁴ AMD, Baubuchy 1827 a 1828.

Dolejší brána v roce 1835 s dobře patrným původním přístupem z ochozu hradební zdi

mohla být vyhlášena licitace prací na této regulaci. Ta spočívala ve zbourání Hořejší brány, městských a klášterních zdí, postavení nové klášterní zdi, přenesení 9 soch ze staré na novou zeď, přenesení kaple z Hořejšího předměstí a v úpravách a vydláždění celého prostoru.

Pachtýř musel složit 10 % vydražené ceny jako jistinu, byl povinen provádět všechny práce přesně podle plánu a pod dozorem hospodářské správy a městského stavitele, kterému také musel všechny práce hlásit a bez jeho svolení nesměl nic podnikat. Práce se měly provádět podle přesného harmonogramu. Nejprve bude zbourána brána a vykopán základ pro novou klášterní zeď. Pak měla být zbourána hradební zeď a z jejího materiálu se měla začít stavět nová klášterní zeď. Aby klášterní zahrada byla stále chráněna, začne se stará klášterní zeď bourat až tehdy, kdy nová dosáhne výšky dospělého muže, přičemž nová klášterní zeď musí stát do šesti týdnů od potvrzení licitačního protokolu. Poté se měly přemístit sochy na pilíře nové zdi. Všechny práce na klášterní zdi musí stavebník předem hlásit převorovi. Poté se má zbourat policejní domek, přičemž se hospodářské správě předají všechny upotřebitelné součásti stavby (podlahy, okna, dveře, kování apod.) a stavební materiál. Pak se přistoupí ke zbourání staré kaple na předměstí,²⁵ která pak měla být znovu postavena s použitím původního materiálu do zdi klášterní zahrady. Mimo jiné se měla znovu použít

dvě pěkná, 18 palců široká a 2,5 stopy vysoká gotická okna.

Po přečtení dražebních podmínek v obou zemských jazycích bylo přistoupeno k vlastní licitaci. Ta probíhala pozoruhodným způsobem. Nejprve byly draženy všechny práce zvlášť – zednické práce na demolici, kopání základů, stavba nové zdi, fúry, tesařské práce apod. Součtem vydražených částek pak byla vypočtena vyvolávací cena celé práce – 439 zl. konvenční mince. V konečné dražbě pak celou zakázku vydražil zednický mistr Václav Kostlivý za 338 zl. a 30 krejcarů. Hořejší brána se začala bourat 31. července 1843, o měsíc později se přenášely sochy na novou klášterní zeď.²⁶ 24. prosince 1843 proběhla kolaudace za účasti krajského inženýra a celé dílo bylo shledáno jako kvalitní. Měřením bylo pouze zjištěno, že pilíře nové klášterní zdi byly vystavěny o něco výše oproti plánu, což si vyžádala klenba nad vstupní brankou, která musela být přizpůsobena tak, aby se dala použít původní barokní kovaná vrata. Dále městský stavitel uvedl, že od rohu kostela až k druhému pilíři musely být základy položeny o jeden krok hlouběji, protože zde byla při kopání objevena 21 kroků dlouhá stará zeď krypty a vedle této zdi byla velice měkká zem. Tyto práce navíc měly být zhotoviteli zaplacený. Z projektovaných prací však ještě zbývaly úpravy terénu a přemístění kaple. Komise dále konstatovala, že po regulaci se budova konventu, která byla úpravami odkryta, jeví velmi neúhlednou a vypadá jako nějaká ruina.

Když v roce 1849 žádal Václav Kostlivý o vrácení kauce, kterou složil do městského důchodu, konalo se opět šetření ohledně regulace Hořejší brány. Stále totiž nebyla přemístěna stará kaple z Hořejšího předměstí. Podle kolaudačního

²⁵ Kaple stála zhruba v místech, kde dnes stojí pomník děkana Antonína Příhody.

²⁶ SOKA Domažlice, Sběrka rukopisů /nezpracováno/, Schnabl Antonín. Popsání pamětihodných příhod královského města Domažlic, jakož něco i celé Země české, začato roku 1631, pag. 201.

protokolu měl tuto práci Kostlivý provést hned na počátku roku 1844. Kostlivý skutečně připravil základ pro novou kapli, v práci však nepokračoval pro protesty měšťanstva kvůli volbě stavebního místa. Purkmistr a hospodářská správa tuto skutečnost potvrdili s tím, že je žádoucí kapli zbourat a postavit znovu na lépe vybraném místě. Bylo tedy dohodnuto, že kaple bude postavena jinde.

Zřízení nové cesty (dnešní Poděbradovy ulice), skopání valu²⁷

Ve třicátých letech 19. století zůstával při severozápadním nároží města zřejmě jako pozůstatek vodního opevnění města tzv. Wimmerovský rybník (dobře patrný např. na císařském otisku mapy stabilního katastru z r. 1838). Na západě navazoval na tento rybník tzv. Trávník, pruh louky jdoucí až k Týnské bráně, což byl zřejmě také zavezený vodní příkop. Oba pozemky se dostaly do soukromého držení raabizací v 80. letech 18. století a posléze se staly majetkem Jiřího Wimmera, který následně Trávník po částech rozprodal.

V srpnu 1835 píše magistrátu městský lékař Klement, že mu přicházejí stížnosti, a to zvláště v létě, že voda ve Wimmerově rybníku hnije a zapáchá, a připomíná, že odtud vychází velké množství lidskému zdraví škodlivých výparů, které zamořují blízké příbytky. Varuje před úplavicí. Dodává, že do toho stavu přivedli rybník sousedé, kteří zde plaví svůj dobytek, vhadzují sem štěňata, kořata a selata a celý rybník je stále obklopen drůbeží. Lékař navrhuje celý rybník vypustit.

Magistrát proto vyzval majitele rybníka Jiřího Wimmera, aby pozemek uvedl do náležitého stavu. Wimmer se ohradil, že poté, co rybník koupil, dal ho celý vyčistit, zasypat jámy, které v něm byly, zřídil terasní zeď i odtokový kanál. Celá úprava ho přišla na více než 200 zl., protože chtěl v rybníku chovat ryby. Za to, že voda v rybníku hnije, mohou lidé z Dolejšího předměstí, kteří do rybníka házejí všemožný odpad, perou zde barvenou přízi apod. Upozorňuje na to, že má s rybníkem jen výdaje a žádný užitek, a proto ho již čistit nebude. Byl pouze ochoten rybník vypustit. Měšťanstvo ze sanitárních důvodů o vysušení alespoň poloviny rybníka znovu žádalo v roce 1836. Záležitost se však začala řešit až v souvislosti s regulací prostoru Dolejší brány a se snahami otevřít Spálenou ulici směrem na předměstí.

Problémem Spálené ulice bylo, že šlo o úzkou slepou ulici. Zezadu byly domy uzavřeny zchátralou městskou hradbou a valem. V případě požáru byla možnost úniku velmi omezená. Zvláště na jaře a na podzim se stávala téměř neprůchodným hnojištěm, neboť obyvatelé vynášeli mrvu ze dvorů na ulici a tam ji skládali, protože neměli možnost ji vynést jinudy. Řešením se nakonec stal Wimmerovský rybník a přilehlý Trávník. Roku 1840 koupil Josef Vavruněk v zastoupení měšťanů Spálené ulice louku na Trávníku a Josef Weichart rybník od Jiřího Wimmera a v roce 1841 podali měšťané ze Spálené ulice magistrátu žádost či návrh, aby jim město postoupilo městský val za jejich domy (od Týnské brány směrem k Dolejší) a aby jim bylo povoleno val kasírovat (srovnat se zemí) a přivtělit ke svým gruntům a zříditi zde dvory nebo zahrady. Zároveň nabízel postavit od Týnské brány směrem k pivovaru²⁸ a dále k Dolejší bráně mezi valem a potokem na Týnském předměstí novou vozovou cestu v šíři 7 sáhů a postoupit pro tuto cestu všechny

potřebné pozemky. Tím by domy ve Spálené ulici získaly přístup zezadu přímo na novou cestu a město by získalo náhradou za pěšinu na valu novou širokou vozovou cestu spojující Týnské předměstí s Dolejším.

Magistrát s tímto návrhem souhlasil a val měšťanům přenechal. Val byl komisionálně rozměřen, prodán a v roce 1842 kasírován. Výnosem krajského úřadu ze 4. ledna 1842 pak bylo povoleno zřízení spojovací cesty mezi Dolejším a Týnským předměstím. Cesta byla stavěna v létě roku 1842 a k jejímu vyrovnání byl použit materiál ze skopaného valu.²⁹ Zároveň však bylo třeba regulovat tok potoka, který protékal Týnským předměstím. Aby mohlo být ve prospěch nové cesty posunuto jeho koryto dále na sever, postoupili majitelé chalup čp. 54 a 55 na Týnském předměstí části svých zahrádek jižně od svých chalup a náhradou dostali obecní cestu, která vedla za jejich chalupami.

Josef Weichart začal Wimmerovský rybník vysušovat zřejmě hned roku 1840. Přenechal také městu jeho část, která přiléhala k Dolejší bráně, aby mohl být rozšířen vjezd do města, a část ke zřízení nové cesty z Týnského předměstí. V roce 1841 již byly dvě třetiny rybníka přeměněny na zahradu, třetina zatím byla zachována jako požární nádrž. Zachování alespoň části rybníka požadovali obyvatelé ze sousedství, protože: „... v pádu neštěstí jest taky voda nečistá k potřebě.“ Následně však byl i zbytek rybníka vysušen a namísto požární nádrže bylo u pivovaru zřízeno stavidlo na potoce, aby zde mohla být v případě požáru zadržena voda.

Současně s jednáním o zřízení nové cesty z Týnského předměstí inicioval purkmistr Feil projekt otevření Spálené ulice jejím protažením v přímém směru na Dolejší předměstí. Zde však narazil na neústupnost majitele pozemku, jehož souhlas byl k tomuto plánu potřeba. Josef Weichart i Jan Regál, majitelé dalších potřebných pozemků, byli ochotni je městu přenechat, Josef Paroubek, majitel domu č. 148, však viděl v zájmu o svůj pozemek možnost výděлку. Emil Feil píše, že „zlovolný člověk“ hledí jen na svůj vlastní prospěch a hodlá se neslušným způsobem obohatit. V protokolu z 19. června 1841 už purkmistr nemůže Paroubkovi přijít na jméno, zmiňuje ho jen jako držitele čp. 148, připomíná, že otevření Spálené ulice je i v jeho zájmu, nakonec však rezignuje s konstatováním, že (Paroubek) je „svým způsobem blbec“, když svůj prospěch nepoznává. Projekt prodloužení Spálené ulice tak musel být odložen.

Místo toho se začala připravovat úprava uličky, kterou byl veden kanál z města na předměstí (dnešní Fastrova ulice). Měšťané požadovali, aby magistrát nařídil Josefu Paroubkovi, „když ten tomu nechce rozumět, aby Spálená ulice přes jeho dvůr prodloužena byla“, aby odstranil jakousi zeď, kterou průchod uličkou zúžil. Magistrát pak začal připravovat zaklenuť kanálu, aby tudy mohla být zřízena řádná ulice. Celý plán však byl nakonec odložen a realizován až v 60. letech 19. století. Do té doby tudy zřejmě vedla pouze nedlážděná pěšina.

²⁷ AMD, spis sign. publ 8/412 (1820–1840).

²⁸ Pivovar stál v té době v místech, kde se dnešní Poděbradova ulice stáčí směrem k Dolejší bráně. Budova sloužila po vystavění nového pivovaru od osmdesátých let 19. století jako hasičská zbrojnice a stojí dodnes.

²⁹ AMD, spis sign. publ 20/6 (1840–1850). Zde mj. týdenní výkazy nádeřnické práce na této stavbě.

Odstranění městského valu³⁰

V 80. letech 18. století byly v souvislosti s raabizací valy rozprodány měšťanům. Těmito „valy“ je ovšem nutno rozumět prostor mezi hlavní městskou hradbou a vlastním valem, tedy v podstatě vnitřní městský příkop, který byl do té doby dominikálním pozemkem patřícím ke špitálskému dvoru. Tyto pozemky byly většinou proměněny na zahrady nebo stavební místa. Val zůstal v majetku města a jeho koruna roku 1816 upravena tak, že sloužila jako pěšina kolem města. Výjimkou byl úsek valů při klášteře, který byl již roku 1782 prodán domažlickému augustiniánskému konventu k rozšíření zahrady. V letech 1842–1843 byl odstraněn val mezi Týnskou a Dolejší branou (viz výše). Val kolem zbytku města však zůstal nadále. Až v roce 1865 inicioval Jan Bittner, učitel na podreálce, žádost několika měšťanů, kteří měli zahrady ve valu proti Týnskému předměstí: „Vale ... tvoří ouzskou, úplně ztracenou uličku, a slouží tudy nočního času výhradně za útulek mnohé daremnosti, jakož i ve dne za skrejš mládeže mimo kostel hrou se bavící, dále i odlehlostí svou k nečistotě příčinu zavdávají. Nemá ostatně cesta tato ... žádného účele ... ale majitelům tam zahrad škodnou jest, poněvadž tam tudy mnohý lehkovážný škůdce ovoce dobrou cestu do nich má, a skryt snadno na lup do zahrad vycházeti může...“

Proto měšťané žádali o prodej valu a jeho skopání. Městská rada tuto žádost odsouhlasila a v listopadu vyměřil městský stavitel Bedřich Feder jednotlivé díly valu k prodeji. Díly byl vyměřeny v šíři zahrad, které k nim přiléhaly a měšťanům prodány za 50 krejcarů za čtverečný sáh. Tento prodej pak odstartoval sérii žádostí mnoha dalších měšťanů, jejichž pozemky od Hořejšího přes Bezděkovské až po Dolejší předměstí sousedily s městskými valy. O val proti Hořejšímu předměstí (jižně od býv. Hořejší brány) požádali zdejší měšťané v únoru 1866: „Vale tyto jsou, když se jich co cesty užívá, v zimě a v čase nočním nebezpečné, neboť táhnou se podél našich hluboce pod nimi se nacházejících dvoříšť ... zábradlí nemají. Tvořejí vale tyto pro jejich položení mnohé daremnosti a nečistotě vítaný útulek.“ V dubnu byly vyměřeny a v květnu 1866 prodány žadatelům. Valy proti Bezděkovskému předměstí byly rozměřeny v srpnu 1866 a následně též prodány. Konečně na podzim 1870 byly vyměřeny valy v jihozápadním nároží města u rybníka Regálovic a prodány Vavřinci Kacerovskému a Antonínu Kilbovi a v květnu 1871 Marii Královcové.

Z bývalého opevnění města tak zůstal pouze tzv. Regálovic rybník v jihovýchodním nároží města. Ten byl zasypán na počátku 90. let a prostor byl v roce 1895 regulován.

³⁰ AMD, spis sign. oec 10/32 (1851–1880).

³¹ SOkA Domažlice, Sběrka rukopisů /nezpracováno/, Hájek Karel. *Paměti dějepisné od roku 1861*.

³² AMD, kniha zápisů ze schůzí městského zastupitelstva, sign. A71, zápis ze 7. 2. 1865.

³³ AMD, spis sign. oec 10/63 (1820–1840).

³⁴ AMD, spis sign. publ. 8/365 (1820–1840).

³⁵ AMD, kniha zápisů ze schůzí městského zastupitelstva, sign. A72, zápis z 9. 2. 1870, čl. 23. Vlastní spis o otevření Vodní ulice směrem na Dolejší předměstí /publ 17/29 (1851–1880)/ se nedochoval, informace jsou proto čerpány z protokolů městského zastupitelstva a z podacích protokolů.

³⁶ AMD, kniha zápisů ze schůzí městského zastupitelstva, sign. A72, zápis z 29. 3. 1882; spisy sign. 1/18-33 a 5/11 (1880–1900).

Otevření nových ulic

Posledním záměrem regulací z 30. let let zůstávalo otevření nových ulic z vnitřního města směrem na předměstí. Z projektu prodloužení Spálené ulice východním směrem sešlo, a tak alespoň ulička, kudy vedl městský kanál, mohla sloužit jako pěšina. Teprve v roce 1864 byla v těchto místech vydlážděna ulice, dnešní Fastrova. Děkan Hájek o tom píše jako o věci, „která již roku 1841 byla započata, ale jako jiné mnohé dobré věci až po tuto dobu ležeti zůstala.“³¹

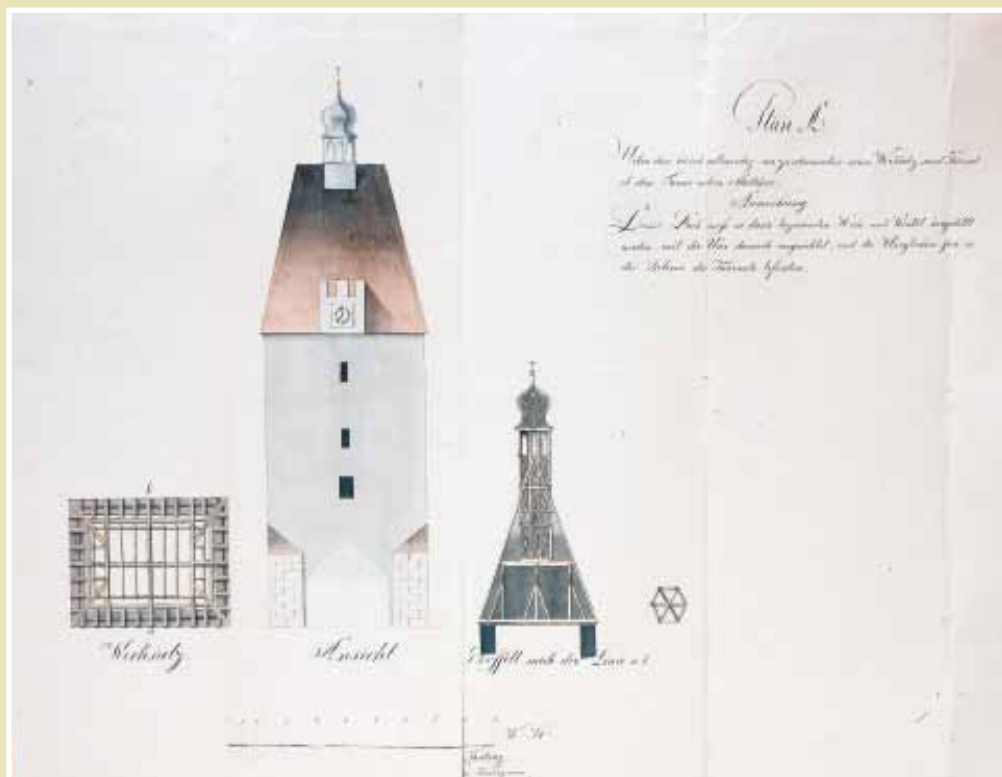
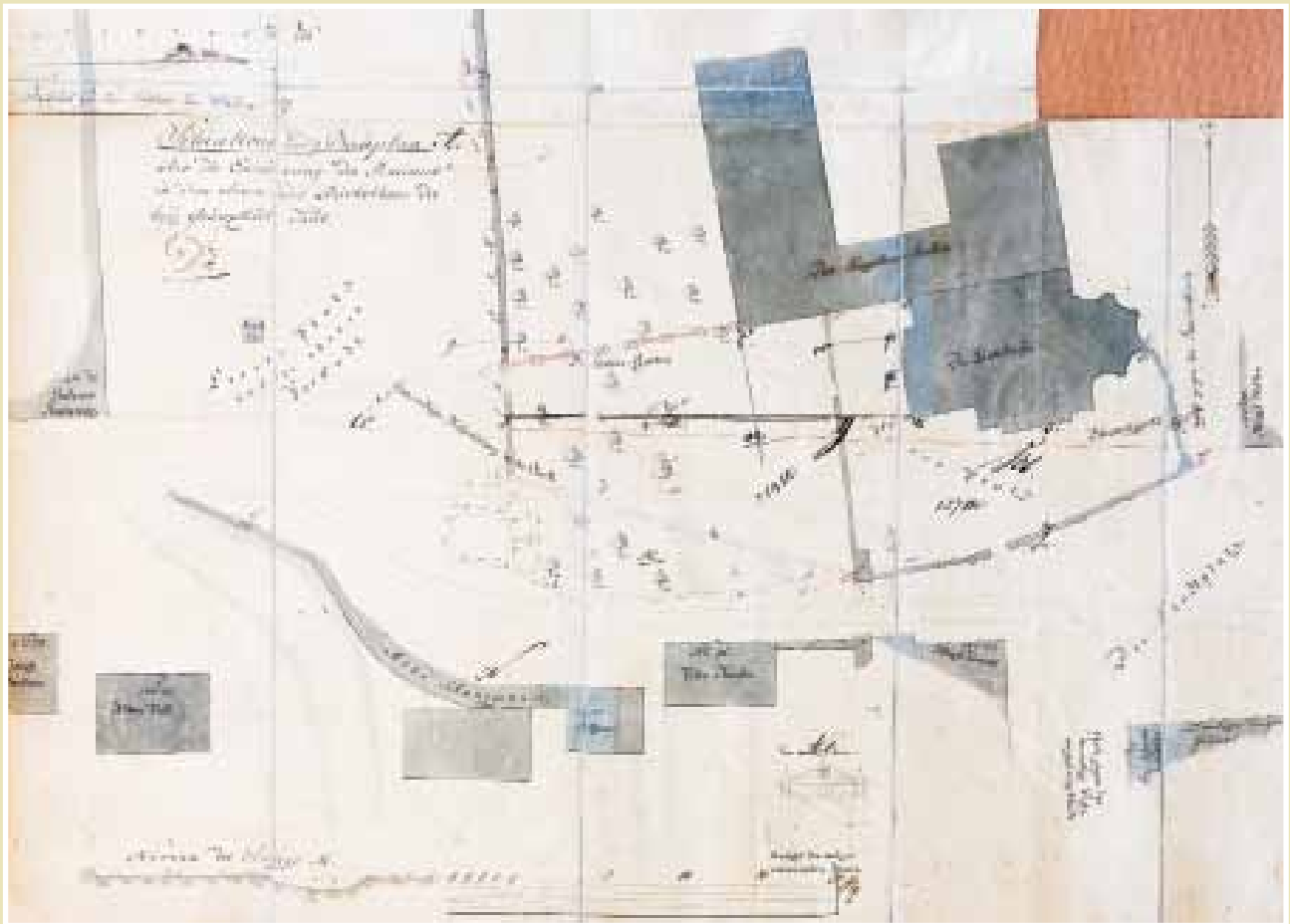
V roce 1865 začala být také projednávána žádost měšťanů o otevření cesty z města na Bezděkovské předměstí.³² Již ve 20. letech plánoval purkmistr Gothard Jandera úpravu vjezdu do města z Bezděkovského předměstí v prostoru Branky.³³ Měl zde být zavezen příkop a průjezd Brankou rozšířen, čemuž lze zřejmě rozumět tak, že by byla Branka zbourána. Nakonec však z tohoto projektu sešlo. V 60. letech pak bylo spojení s Bezděkovským předměstím realizováno ulicí kolem Chodského hradu.

O proražení ulice u staré šatlavy (Schatlaygasse, dnešní Vodní ulice) směrem na Dolejší předměstí se jednalo už v roce 1835.³⁴ Byla slepá a končila městskou hradbou. V roce 1835 žádali měšťané z této ulice, aby byla otevřena a dokonce byli svolní dát městu k dispozici své pozemky, kterých by bylo potřeba. Znovu pak měšťané žádali 29. ledna 1839 a nabízeli se, že sami zchátralou hradební zeď zbourají a zhotoví cestu na předměstí. Impulsem k této žádosti byla událost, k níž došlo 14 dní předtím. Tehdy opět uvízl v Dolejší bráně forman s velkým nákladem a i když měl zapřáhnuto 16 párů koní, nemohl vůz z brány vytáhnout a zůstal v ní od půl páté až do osmi hodin vzet, přičemž Dolejší brána byla neprůchodná a měšťané ze slepé ulice nemohli ven z města.

Žádost však zůstala nevyřízena a přání nové cesty zůstalo odloženo o více než třicet let, teprve v únoru 1870 občané ulice znovu žádali o její otevření.³⁵ Obecní starší se k žádosti postavili kladně a jmenovali komisi. Věc pak opět na dva roky usnula a až v září 1872 byly učiněny první kroky. Začaly práce na projektu a bylo zahájeno řízení ke koupi chalupy čp. 90, která byla přistavěna k hradební zdi a stála v cestě prodloužení ulice. Kdy byla úprava provedena, se nepodařilo zjistit, ale víme, že v dubnu 1873 již byla ulice prodloužena.

Konečně v roce 1882 se začalo jednat o otevření nové ulice na Týnské předměstí při budově chlapecké školy (dnešní ulice Boženy Němcové).³⁶ Tato ulice měla vzniknout po rozbouření Nikličkovic domu (čp. 116). Obec prodala dům Františku Pekovi a ten jej v březnu 1882 zboural. Na části parcely vznikla nová ulice, na druhé části si Pek postavil nový dům. Stavitel Pek pak v roce 1886 provedl také regulaci a dláždění klášterního náměstí a nové ulice.

Ve druhé polovině 80. let 19. století tak byly dokončeny poslední úpravy, které si již ve 30. letech předsevzal tehdejší magistrát. Během šedesáti let se vnitřní město a zejména jeho komunikační schéma zcela změnilo. Domažlice se otevřely vůči předměstím a jejich ulice dostaly podobu, která jim zůstala v podstatě dodnes.

Plán na úpravu prostoru Hořejší brány v roce 1843
Dolejší brána v roce 1827, plán na opravu po poškození bleskem

ETABLISSEMENT PUPP KARLSBAD

Bevorzugtester
Aufenthalt!

Grosse, vierhundert Personen fassende Saal-Galerien.
Galleriebetrieb von 8 Uhr a. M. bis 10 Uhr p. m.

Donnerstag, den 5. Juli 1906

Konzert der Kurkapelle

(Dirigent: Musikdirektor Aug. Püringer.)

PROGRAMM:

1. Mendelssohn: Ouvertüre zum »Sommerabend«.
2. Wagner: Feierlicher Zug zum Münster aus »Lohengrin«.
3. C. M. von Weber-Weingartner: »Aufforderung zum Tanz«, Rondo.
4. (Neu) Oskar Strauss: Potpourri aus »Hugodietrichs Brautfahrt«.
5. Job. Strauss: Schatz-Walzer aus dem »Zigeunerbaron«.
6. Lehár: Nechledil-Marsch aus »Wiener Frauen«.

Anfang 4 Uhr.

Entree frei.

Weller, Karlsbad.

Zur gefl. Beachtung.

Bei Besuchen werden im Café Pupp und Park keine Tickets abgegeben.
Bei Besuchen werden bei Ankunft, bei Besuchen jedoch in Bestellung.
Die Kellnerinnen dürfen nur in den Saal zugelassen werden, wenn sie
haben bei der Ankunft der Besuche, bei Besuchen auf dem Park zu liegen.
Ebenso Besuchen wird die Besuche den Besuchen von im Saal der
Park, wenn möglich.

Die Direktion.

NOTICE

No tickets are received during luncheon, either in the Café or in the Park.
No tickets are received, please pay in advance after being served.
It is not permitted, that the waitresses serve in any other letters, than those which
have been attached to them. When taking orders, the girls have to put a check, which
they receive, on the table.

Reservations are only received by the manager, or at the office of the Park Hotel.
The Director.

Proměny Lázeňského orchestru v Karlových Varech do 1. světové války

Antonín MAŘÍK

Velkolepý rozvoj, jímž procházely Karlovy Vary v druhé polovině 19. století a který vrcholil na přelomu století, se nutně musel projevit i v hudebním životě. Lázeňský orchestr nemohl zůstat v podobě, jak jej roku 1835 založil Josef Labický,¹ organizace orchestru byla nutná.²

V roce 1806 vytvořili hudebníci z okolí Karlových Varů kapelu (Badekapelle), která hrála u pramenů, shromažďovali se však jen příležitostně. Trvalou kapelu vytvořil roku 1820 učitel hudby a výrobce hudebních nástrojů Johann Schmidt z blízké Pily a v následujícím roce získal od zemského prezidia povolení vybírat od lázeňských hostů dobrovolné příspěvky.³ Ty byly zapisovány do tzv. subskripční knihy. Když se Schmidt pro nemoc musel vzdát místa hudebního ředitele, město Karlovy Vary je 17. dubna 1835 předalo dosavadnímu prvnímu houslistovi Josefu Labickému a 23. května 1835 s ním uzavřelo smlouvu.⁴ Měla pouze šest paragrafů a dá se pokládat za zakládací listinu orchestru. Kapela měla 17 členů a ředitele. Labický ji přetvořil v lázeňský orchestr, jehož posláním bylo hrát u pramenů při pití léčivé vody, a tak se po kulturní stránce podílet na lázeňské léčbě. Toto poslání jej předurčovalo k lehčí zábavné hudbě, i když Josef Labický občas hrál i náročnější symfonická díla. Poprvé se tak stalo v roce 1846 v Poštovním dvoře.

Josef Labický, zakladatel Lázeňského orchestru v Karlových Varech, na portrétu karlovarského malíře Jiřího Kordíka z roku 1841

Orchestr byl ještě soukromý, město jej neřídilo. Ustanovení muzikantů a dirigenta bylo z velké části v kompetenci hudebního ředitele. Orchestr se sám musel postarat o svůj výdělek, peníze od posluchačů vybíral hudební ředitel, který je každou neděli rozdělával hudebníkům. Nebyl tedy stanoven pevný plat a ani být nemohl, protože výše příjmů závisela na dobrovolných příspěvcích od lázeňských hostů. Hudební ředitel měl právo na dva podíly. Notový materiál si museli zajistit hudebníci sami, proto byl jejich společným majetkem. Hudební nástroje si rovněž kupovali sami. Jen z malé části pocházeli členové orchestru z Karlových Varů. Z roku 1854 je dochován seznam hudebníků, kteří přispěli na národní půjčku. Bylo jich osmnáct, tj. asi dvě třetiny orchestru. Z těchto osmnácti byli jen čtyři z Karlových Varů, zatímco ostatní pocházeli z Krásného Údolí, Útviny, Stanovic, Pily, Pramenů, Bečova nad Teplou, Přílezu u Toužimi, Bražce a jeden až z Aše. Na jiném seznamu z roku 1862 se vyskytuje jeden hudebník z Olomouce, to však byla zřejmě výjimka.⁵

Orchestr hrál u Vřídla a u Nového pramene. Z toho důvodu se dělil na dvě poloviny. U Vřídla hrály dva klarinety, dva hoboje, dva fagoty a dva rohy, u Nového pramene převládaly smyčcové nástroje: dvoje housle, dvě violy, violoncello, flétna, klarinet a dva rohy.

V roce 1854 nejvyšší policejní úřad vznesl dotaz, zda by bylo možno zrušit dobrovolné příspěvky.⁶ Na základě odpovědi městského úřadu pak byla zavedena pevná hudební taxa, která byla vybírána od lázeňských hostů současně s lázeňskou taxou a z níž byl orchestr placen. Její vybírání mělo na starosti město. Lázeňská taxa činila 5 zlatých, z toho 1 zlatý činila hudební taxa.⁷ Subskripční knihy byly zrušeny, místo nich se výše vybraného poplatku zapisovala do přihlašovacích lístků lázeňských hostů. Toto opatření bylo zavedeno provizorně na dva roky, a protože se osvědčilo,

1 Autor se přiklání k počestlé verzi jména, které je proměnlivé: Lawitzky (záznam v matrice narozených) nebo Labitzky (převážně v německých pramenech a literatuře). Forma „Labický“ se ujala převážně v literatuře české.

2 *Festschrift zum 100jährigen Jubiläum des Karlsbader Kurorchester 1835–1935*. Karlsbad: Weltbäderreklame und Verlagsunternehme K. Ullmann & Co [1835]; *Karlovarský symfonický orchestr 1835–1945–1975*, Karlovy Vary: Karlovarský symfonický orchestr, 1974; PACHOVSKÝ, Zdeněk: *Karlovarský symfonický orchestr 1835–1945–1985*. Praha: Panorama, 1985; *Karlovarský symfonický orchestr 1835–1995*. Karlovy Vary: Karlovarský symfonický orchestr, 1995.

3 Státní okresní archiv Karlovy Vary (dále SOKA Karlovy Vary), fond Archiv města Karlovy Vary (dále AM KV), spisy městského úřadu, nezpracovaná část, sign. L 179 z období 1852–1867.

4 SOKA Karlovy Vary, AM KV, sign. L 179 z období 1852–1867. Bohužel tento exemplář není originálem, ale jen pozdějším opisem.

5 SOKA Karlovy Vary, AM KV, spisy městského úřadu, inv. č. 4204/nemanipulované spisy *Seznam členů orchestru kteří přispěli na národní půjčku*, karta N 1720, dále AM KV, sign. L 973 z období 1852–1867.

6 SOKA Karlovy Vary, AM KV, sign. L 179 z období 1852–1867.

7 Lázeňská a hudební taxa byla stanovena výnosem místodržitelství ze dne 9. dubna 1859. Lázeňští hosté se podle zámožnosti dělili do dvou tříd.

stalo se trvalým. Vybíráním hudební taxy město získalo větší vliv na řízení orchestru.

Hudební taxu platili návštěvníci v období lázeňské sezony, tj. od 1. května do 15. září, kteří se tu zdrželi aspoň osm dní. Teprve později bylo zavedeno její vybírání i v zimním období, ovšem v poloviční míře. Hudební taxu platila celá tzv. partaj, kterou tvořil lázeňský host, jeho rodinní příslušníci a služebnictvo. Nevybírala se tedy od každé osoby. Osoby osvobozené od lázeňské taxy byly osvobozeny i od taxy hudební, zatímco vojenští důstojníci, nižší státní úředníci a lékaři platili jen hudební taxu. Obě taxy se vybíraly současně a předávaly městskému důchodnímu úřadu, který vedl účty a na konci každého měsíce předal peníze hudebnímu řediteli. Ten je pak rozdělil mezi muzikanty. Orchester byl tedy zbaven nedůstojného vybírání peněz od lázeňských hostů, i když ještě nedostával pevný plat, neboť jeho výše závisela na vybraných poplatcích a ty zase na množství lázeňských hostů.

V zimě si orchestr ovšem musel hledat jinou obživu. Proto podnikal zájezdy po Čechách a sklízel úspěchy i v cizině (v Německu, Polsku, v zimě 1838/1839 v Petrohradě, v roce 1852 v Londýně).

Po vzoru Františkových Lázní byla v Karlových Varech na základě místodržitelského výnosu z 5. března 1862 provedena tzv. paušalizace, tj. stanovení pevných příspěvků na orchestr. Na jejím základě bylo ve smlouvě s orchestrem, uzavřené roku 1862 na období 1862–1864, zakotveno, že platy budou odváděny v pevně stanovené výši nezávisle na tom, kolik se vybere od lázeňských hostů, čímž vyvstala otázka, co bude s příjmy, které zbudou z hudební taxy po vyplacení muzikantů. Město si je chtělo ponechat, místodržitelství však rozhodlo, že s ohledem na to, že peníze byly vybrány od lázeňských hostů, mohou být využity pouze na lázeňské účely, stejně jako lázeňská taxa. Disponovalo jimi tedy město, ale nemohlo je použít např. na chudé, špitál či jiné účely, týkající se místních občanů, nýbrž např. na stavbu kolonád, údržbu pramenů a vycházkových cesty apod., tedy na zařízení, která měla sloužit především lázeňským hostům.

Současně s paušalizací platů byl stanoven i příspěvek na nově zakoupené muzikálie. Ty pak již nebyly majetkem muzikantů, nýbrž obce. Dosavadní muzikálie město od muzikantů odkoupilo a peníze byly rozděleny jednotlivým hráčům; hudební ředitel dostal dva podíly. Tyto i nově zakoupené muzikálie se pak staly součástí knihovny orchestru.⁸ Labický každoročně vyhotovoval seznamy nově koupených muzikálií a tyto seznamy byly opatřeny městským razítkem a předány městskému účetnímu.⁹

Zvažovala se též možnost zavedení intendantury, která by měla na orchestr dozor. Dle dobrozdání znalců k tomu však nedošlo, neboť řízení orchestru hudebním ředitelem a vrchní dozor kolegiem městských poslanců bylo považováno za dostatečné.

Smlouva byla uzavírána s hudebním ředitelem vždy na tři roky. Dle smlouvy na léta 1862–1864 měl orchestr

i s hudebním ředitelem 29 členů. V roce 1865 Labický žádal zvýšení stavu na 44 osob, aby při rozdělených koncertech měla jedna polovina orchestru alespoň 22 členů. Tento návrh neprošel s odůvodněním, že výnos hudební taxy na to nestačí. Muzikanty přijímal a propouštěl hudební ředitel, k propuštění však byl nutný souhlas obecní správy. Smlouva zakotvila povinnost hrát denně od 6 do 8 hodin ráno u Vřídla a na Mlýnské kolonádě, dále celý orchestr hrál od 16 do 18 hodin třikrát týdně na určených místech. Byla stanovena povinnost hrát v neděli a o svátcích v kostele, na pokyn městské rady orchestr hrál při veřejných představeních, koncertech a divadelních představeních k dobročinným účelům. Hudební ředitel dbal na to, aby muzikanti měli dobré nástroje, aby se slušně chovali a chodili náležitě oblečení.

Hudební ředitel dostával sezonní plat 880 zl., muzikanti 420 zl., ale houslista, bubeník, trumpetista a dva pomocní trumpetisté jen 100 zl. Tady je zřejmě počátek pozdějšího dělení muzikantů do platových tříd. Ve smlouvě z roku 1868 se muzikanti již dělí do tří platových tříd: 23 muzikantů dostávalo 460 zl., 7 muzikantů 370 zl. a 6 muzikantů 300 zl. Dále ředitel dostával 400 zl. na pořízení nových muzikálií a na plat uniformovanému sluhovi, jehož povinností bylo především přenášení materiálu. Plat se vyplácel od května do září, tedy pouze během lázeňské sezony. Z přebytku hudební taxy se vytvořil rezervní fond a z něho se hrady vydaje orchestru v letech, kdy její výnos naopak nestačil k jejich pokrytí. Kromě koncertů, k nimž orchestr zavazovala smlouva a za který dostával plat z hudební taxy, měli muzikanti právo hrát i na soukromých bálech, koncertech a při stolních hudbách a příjmy z těchto vystoupení vykazali jako vedlejší příjmy.

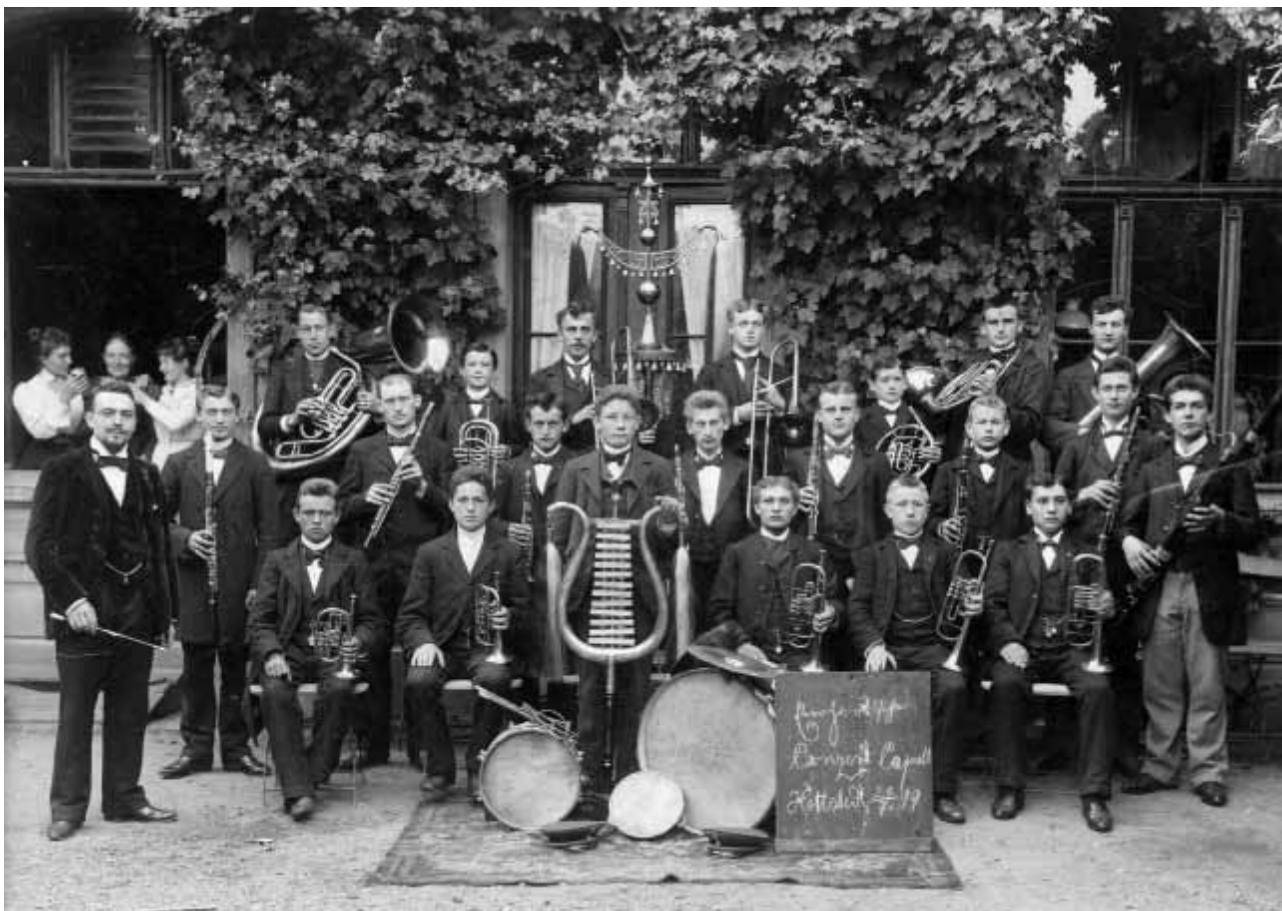
Vzhledem k pokročilému věku Josefa Labického bylo ve smlouvě z roku 1868 stanoveno, že v případě dlouhodobé nemoci nebo úmrtí hudebního ředitele bude orchestr řídit jeho syn August Labický.

V roce 1866 byla vytvořena lázeňská komise, která převzala péči o prameny, lázeňství a též o lázeňskou a hudební taxu, čímž na ni přešla i správa lázeňského orchestru. Smlouvu na léta 1868–1870 s orchestrem již neuzavíralo město, ale lázeňská komise, již předsedal představený okresního úřadu, tedy okresní hejtman Zeileisen, dále zeměpanský lázeňský lékař Gallus von Hochberger a starosta J. P. Knoll. Komise se prostřednictvím okresního hejtmana stala státním orgánem a lázeňství bylo podřízeno státu. Současně byla zrušena civilní lázeňská inspekce. Komise se scházela před začátkem lázeňské sezony a pak na jejím konci, aby zhodnotila sezonu a poradila se o vhodných opatřeních k rozvoji lázeňství. Své návrhy předkládala místodržitelství ke schválení.

S tímto stavem se však město nehodlalo smířit. Dne 3. března 1868 zaslalo petici ministerstvu vnitra, v níž poukázalo na stav, který má svůj původ ještě v dobách Bachova absolutismu. V lázeňském statutu, zavedeném ministrem Bachem v roce 1852, bylo totiž stanoveno, že příjmy

⁸ 5. října 1869 se město usneslo, že muzikálie budou věnovány hudebnímu spolku s podmínkou, že i Lázeňský orchestr je bude moci využívat. Patrně to však bylo jen dočasné. SOkA Karlovy Vary, AM KV, sign. L 346 z roku 1869.
⁹ SOkA Karlovy Vary, AM KV, sign. L 973 z období 1852–1867. Z těchto se-

znamů lze tedy poznat, které skladby měl orchestr v repertoáru a jaká díla Labický kupoval. Převládají zde lehčí díla, oblíbeny byly zejména skladby členů rodiny Straussů, Lannera a samozřejmě Labický hrál vlastní díla, objevují se tu i první skladby jeho syna Augusta.

Koncertní kapela karlovarského hudebníka Eberharta na zájezdu v Hettstedtu, 20. červenec 1899

z lázeňské taxy, obchodní taxy, taxy podomních obchodníků a pokut za přestupky lázeňského statutu budou tvořit zvláštní lázeňský fond, který bude vyňat z pravomoci města. Město poukázalo na to, že Bachův statut byl zamýšlen jen jako provizorium. Po pádu absolutismu se poměry změnily a městská správa se stala svobodnou, tudíž i správa lázeňství by měla náležet městu. Na základě petice byl 7. září 1868 pověřen radní Hugo Göttl cestou do Prahy, aby tam vedl u místodržitelství jednání. Výsledek byl příznivý: Bachův lázeňský statut byl zrušen, stejně jako lázeňská komise, a zemským zákonem z 27. října 1868 lázeňství zcela přešlo do kompetence města jako jeho přenesená působnost. Do majetku města přešly prameny, kolonády a ostatní lázeňská zařízení, dále správa lázeňské a hudební taxy a s tím i záležitosti orchestru, do nichž již stát nemohl zasahovat. Taxa mohla tak jako dosud být využita jen k hudebním a lázeňským účelům, o jejím využití město každoročně vedlo výkaz. K lázeňským účelům město zřídilo lázeňskou sekci tvořenou všemi lékaři, kteří byli členy kolegia městských poslanců a dalšími poslanci; předsedal jí některý radní.

Okresní hejtman Zeileisen se ovšem nechtěl své pravomoci vzdát. Sděлил městské radě, že sice lázeňská komise byla zrušena, ale okresní hejtman se bude zúčastňovat všech schůzí městské rady a kolegia městských poslanců, na kterých se budou projednávat záležitosti lázeňského a hudebního fondu, bude mít právo tam přednášet

připomínky a rozpočet a účty lázeňského fondu bude obec předkládat prostřednictvím okresního hejtmanství.

Kdyby si toto představitelé města nechali líbit, pak by celá reforma byla zvrácena a lázeňství fakticky i nadále zůstalo pod státní kontrolou. Je přirozené, že město zareagovalo novým protestem u místodržitelství a žádalo, aby dalo okresnímu hetmanovi pokyn nezasahovat do lázeňských záležitostí poté, co tyto byly zemským zákonem z 27. října 1868 přeneseny na město.

Po skončení lázeňské sezony v roce 1868 Josef Labický 8. října napsal městské radě, že se již necítí dobře, a proto považuje za nutné rezignovat na své místo.¹⁰ S odvoláním na smlouvu s ním uzavřenou požádal, aby byl řízením orchestru pověřen jeho syn August. Žádost byla adresována městské radě, avšak vyjádřili se k ní členové ještě existující lázeňské komise (zákon o jejím zrušení vyšel až o tři týdny později). Okresní hejtman Zeileisen a lázeňský lékař Hochberger souhlasili, starosta Knoll sice nesouhlasil, podřídil se však většině, takže předání funkce bylo nakonec jednohlasně schváleno. Dne 18. ledna 1869 August Labický napsal dopis starostovi Knollovi, v němž vyslovil názor, že když už patnáct let zastupuje otce v řízení orchestru, tak de facto vykonává funkci dirigenta a když už léta hraje první housle, tak si zaslouží i funkci hudebního ředitele. Orchester měl v té

¹⁰ SOKA Karlovy Vary, AM KV, L 125 z období 1868–1871.

August Labický, syn slavného otce a důstojný nástupce ve vedení Lázeňského orchestru v Karlových Varech

době 36 členů. Současně přednesl návrhy na zlepšení koncertů, např. zavedením zvonkohry oblíbené u německých orchestrů.

Dne 4. dubna 1869 August Labický požádal o přidělení místnosti, v níž by orchestr mohl konat své zkoušky. Dosud se konaly v divadle, což však záviselo na blahovůli jeho ředitele, který se často střídal. Orchester dostal k dispozici velký sál v Lázních III. Ani tam však nebylo vhodné prostředí, protože prostory byly pronajaty pro restaurační účely. Proto orchestr v létě zkoušel v městské tělocvičně s provizorním podiem.¹¹ Když město převzalo orchestr do své správy, zaslali mu hudebníci 29. září 1869 petici s požadavkem, aby převzalo všechny dosavadní muzikanty, čemuž bylo vyhověno.

V nové smlouvě, uzavřené roku 1870, se objevily některé novinky.¹² Předně bylo stanoveno, že v zimě polovina orchestru musí zůstat v Karlových Varech, neboť přibývalo lázeňských hostů, kteří přijížděli i mimo letní sezonu. Tato polovina, zvaná zimní orchestr, hrála v zimě vždy úterý a v pátek v Lázních III od 19 do 22 hodin. Zimní orchestr dostával

poloviční gáži; taktéž spoluúčinkoval při bohoslužbách. Plánovala se stavba nového divadla, pro něž v budoucnu měl být rovněž zapotřebí orchestr. Tím ovšem skončila možnost pořádání zájezdů do zahraničí v zimním období.¹³ Další novinkou bylo přidělení 200 zl. hudebnímu řediteli, které mohl využít na cesty.¹⁴ Ke zlepšení sociální situace členů orchestru mělo sloužit vytvoření penzijního fondu, do něhož se odváděly příspěvky z koncertů a který sloužil k zajištění ve stáří, resp. k zajištění vdov.

Od roku 1872 začal orchestr užívat nový název, místo Brunnenorchester se nazýval Kurkapelle. Tato formální změna naznačovala, že činnost orchestru se již neomezovala jen na hraní u pramenů, nýbrž se stala širší součástí hudebního lázeňského života. Zatímco Josef Labický hrál symfonickou hudbu jen výjimečně, od sedmdesátých let se stala trvalou součástí repertoáru. To dokumentuje např. i sblížení s Antonínem Dvořákem, který jinak lázeňské orchestry podceňoval právě pro jejich lehčí repertoár. Augustu Labickému a Dvořákovu příteli regenschorimu sv. Maří Magdaleny Jantschkovi se podařilo Dvořáka přesvědčit, že karlovarský

¹¹ SOkA Karlovy Vary, AM KV, L 125 z období 1868–1871, spis č. L 425 z roku 1874.

¹² SOkA Karlovy Vary, AM KV, L 125 z období 1868–1871.

¹³ SOkA Karlovy Vary, AM KV, spisy městského úřadu, inv. č. 4226, sign. K, karton N 1728, spis č. 49 (fond se v době publikace tohoto příspěvku právě zpracovává, inventární čísla jsou tudíž prozatímní).

¹⁴ SOkA Karlovy Vary, AM KV, spisy L z roku 1872. Doklad pro využití cestovního paušálu existuje z roku 1872, kdy August Labický požádal o proplacení své studijní cesty do Saské Kamenice, Lipska, Frankfurtu nad Mohanem, Homburgu von der Höhe, Wiesbadenu, Mnichova a Vídně. Náklady na cestu odpovídaly přesně 200 zl., přislíbeným ve smlouvě.

orchestr dokáže hrát i vážnou hudbu, takže mu Dvořák častěji svěřoval svá díla.

Na zkvalitnění hudby měl jistě vliv i výběr muzikantů. Zatímco v dobách začátků orchestru většina muzikantů pocházela z okolí Bečova, August Labický si vybíral muzikanty z předních evropských orchestrů. Např. v roce 1872 najal prvního houslistu koncertní kapely v Mnichově Josefa Schneidera (jeho otec byl prvním houslistou v Karlových Varech), houslistu českého divadla v Praze Paula Wilda a prvního houslistu lázeňské kapely v Baden-Badenu Franze Brandensteina, roku 1873 získal, prý po velkém úsilí, tři nové hudebníky ze Schwerinu, Norimberku a Lipska, roku 1874 se významnou posilou stal C. Kolmus z Berlína, další tři hudebníci přišli ze Schwalbachu, z Teplic a z Mozarteu v Salcburku atd. Někteří nově přijatí hudebníci časem vynikli jako koncertní mistři karlovarského Lázeňského orchestru, Ludwig Pleier současně s hrou v Lázeňském orchestru řídil vlastní orchestr. V roce 1875 August Labický zavedl pravidelné symfonické koncerty každý pátek v hotelu Pošta. Roku 1876 byly tyto koncerty vystřídány pátečními koncerty v Poštovním dvoře, které se staly trvalou karlovarskou hudební tradicí. Patrně nejslavnější z nich byl ten, při němž 20. července 1894 zazněla poprvé na evropském kontinentě Dvořákova Novosvětská.

August Labický byl ustanoven hudebním ředitelem pouze provizorně. V říjnu 1879 požádal o definitivu.¹⁵ Městská rada s tím souhlasila, avšak 16. prosince 1879 žádost projednala lázeňská sekce kolegia městských poslanců a rozhodla se žádosti nevyhovět. Smlouva s ním byla uzavírána na šest let (od roku 1894 na tři roky jako dříve) a kodifikovala povinnosti jak hudebního ředitele, tak orchestru. Také za Augusta Labického orchestr hrál v létě denně od šesté do osmé hodiny ranní na Mlýnské a Vřídelní kolonádě, na každé z kolonád polovina orchestru. Dále třikrát týdně vystupoval celý orchestr na určených místech od čtvrté do šesté odpoledne a taktéž třikrát týdně hrál poloviční orchestr večer na stanovených místech. Hudební ředitel byl povinen řídit koncerty osobně a pokud se orchestr dělil na poloviny, pak ředitel řídil jednu z nich a druhou pak jeden z koncertních mistrů jako jeho zástupce.

Protože městským zařízením bylo i divadlo, byl Lázeňský orchestr povinen hrát při operách a operetách. Zde ovšem určoval ředitel divadla, kdy a co se bude hrát, taktéž měl právo najmout si vlastní orchestr. V tom případě členové Lázeňské kapely zůstali bez výděлку. Proto Labický žádal, aby ředitel divadla hlásil tuto okolnost do 31. prosince, aby orchestr měl dostatek času si zajistit jiný výdělek.¹⁶ Divadelnímu řediteli se však tato lhůta zdála příliš krátká, poněvadž 31. prosince ještě neměl vypracován repertoár na příští

sezonu (bylo třeba nasmlouvat pohostinská představení), proto byl stanoven termín do 15. března.

Další povinnosti se vztahovaly ke kostelu, kde byl orchestr povinen hrát na kůru děkanského chrámu sv. Maří Magdaleny každou neděli a o svátcích. Tím, že městská rada vysílala orchestr hrát do kostela, dávala najevo, že považuje kostel za zařízení města, o patronát se ovšem dělila s řádem křižovníků. O repertoáru a množství potřebných hudebníků rozhodoval regenschori.¹⁷ Posléze na pokyn městské rady byl orchestr povinen hrát v Karlových Varech nebo blízkém okolí při zvláštních příležitostech, zejména při oslavě císařových narozenin.

Programy koncertů sestavoval hudební ředitel.¹⁸ Kromě nich mohli hudební ředitel i ostatní hudebníci vystupovat i na soukromých koncertech, bálech, večírcích a jiných představeních, pokud ovšem tato představení nenarušovala smluvně závazné koncerty. Příjmy z těchto představení se považovaly za vedlejší a dělily se mezi hudebního ředitele a muzikanty, přičemž ředitel měl právo na dva podíly.

Největší část vedlejších příjmů tvořily koncerty v restauracích, kam je angažovali soukromí podnikatelé.¹⁹ Například v roce 1886 Lázeňská kapela hrála každé pondělí odpoledne v Poštovním dvoře, večer v Sanssouci, v úterý odpoledne v Puppě, ve středu odpoledne v parku u Schönbrunnu (pozdější Richmond) a večer v Saském sále, ve čtvrtek odpoledne v Puppě, v pátek odpoledne v Poštovním dvoře a večer v restauraci Stadtpark, v neděli odpoledne tamtéž. Podobně byly koncerty v restauracích rozvrženy i v dalších letech. Kromě Lázeňského orchestru však v restauracích hrály i jiné soubory, především Pleierova koncertní kapela, založená členem Lázeňské kapely Ludwigem Pleierem v roce 1886, a dále Vojenská kapela. Obě sídlily v Karlových Varech. Kromě nich sem během sezony přijížděly i další kapely odjinud, především z Uher, z Tyrolska, a také cikánské kapely.²⁰ Povolení k těmto produkcím vydávalo okresní hejtmanství a podmiňovalo je dodržením zavírací hodiny; rovněž se snažilo zajistit, patrně ne vždy s úspěchem, aby se jednotlivé kapely nerušily, pokud hrály ve stejnou dobu v blízkých podnicích. Z koncertů se odváděla daň ve prospěch chudinského fondu.

V roce 1876 Labický požádal o navýšení počtu hráčů v sekci smyčcové nástroje, aby tyto nebyly přehlušeny dechovými. Tím celkový počet hudebníků stoupl na 46. Dělili se do dvou tříd, v první bylo 25 hráčů, ve druhé 21. První třída dostávala vyšší plat, harfeník pak ještě zvláštní příplatek. Plat byl muzikantům vyplácen vždy na konci měsíce. Labický si přál, aby všem muzikantům byla přiznána první třída, ale neuspěl. Od konce osmdesátých let byl na letní sezonu přijímán ještě tzv. aspirant (flétnista).

¹⁵ SOkA Karlovy Vary, AM KV, spisy městského úřadu, inv. č. 4229, sign. A, karton N 1728, spis č. 400.

¹⁶ SOkA Karlovy Vary, AM KV, spisy městského úřadu, inv. č. 4232, sign. K, N 1730, spis č. 46.

¹⁷ V roce 1886 muzikanti odmítli hrát při půlnoční mši o Vánocích s odůvodněním, že jsou povinni hrát v kostele jen v neděli a o svátcích. Regenschori Ferdinand Beuer si stěžoval městské radě a ta Labického upozornila, že kromě nedělí a svátků jsou členové povinni hrát i při jiných příležitostech, k nimž patří i církevní svátky jako Vánoce, Vzkříšení apod. V roce 1888 bylo v nové smlouvě zdůrazněno, že muzikanti jsou povinni hrát na kůru o nedělích a svátcích, jakož i při jiných církevních příležitostech, které

stanoví městská rada. SOkA Karlovy Vary, AM Karlovy Vary, spisy městského úřadu, inv. č. 4238, sign. A, spis č. 108, N 1731, sign. L 469 v nezpracované části období 1886–1890.

¹⁸ SOkA Karlovy Vary, AM KV, spisy, nezpracovaná část, sign. L 641 z období 1886–1890.

¹⁹ SOkA Karlovy Vary, AM KV, spisy městského úřadu, inv. č. 5052, sign. G 74, karton N 1987.

²⁰ Např. roku 1889 tu během letní sezony hrála maďarská kapela Vörös Miska a tyrolská taneční hudba Hinterwaldner. SOkA Karlovy Vary, AM Karlovy Vary, spisy městského úřadu, inv. č. 5052, sign. G 74, karton N 1987.

Karlovarský Lázeňský orchestr, zkušebna v Poštovním dvoře, 1912

Když v roce 1894 uplynulo šestileté období a bylo třeba uzavřít novou smlouvu, pokusil se Labický znovu dosáhnout zvýšení počtu členů orchestru.²¹ Aby dosáhl svého cíle, bylo třeba zahrát městské radě na notu, kterou ráda slyšela – světovost karlovarských lázní. Zdůrazňoval, že Karlovy Vary, které během dvaceti let učinily tak významný pokrok, musí se i v hudebním směru vyrovnat ostatním lázním jako Baden-Baden, Wiesbaden nebo dokonce i malý Homburg, které v té době měly celoroční lázeňské orchestry. Svého účelu dosáhl a počet muzikantů byl zvýšen na 55 (25 hráčů první třídy, 22 hráčů druhé třídy a osm tzv. aspirantů), což umožnilo další zkvalitnění repertoáru.

Při obnově smlouvy v roce 1882 byli dva houslisté povýšeni do kategorie koncertních mistrů. Jeden z koncertních mistrů řídil polovinu orchestru v případě rozdělení orchestru nebo zastupoval nepřítomného hudebního ředitele, takže se vlastně stal druhým kapelníkem.²² Smlouva se uzavírala na celé období, hudebníci mohli dát i dostat jednoměsíční výpověď i v průběhu období, na které byli přijati, ne však během lázeňské sezony. Jen zpočátku se ještě připouštělo, že při slabé návštěvnosti lze výjimečně dát výpověď

i během letní sezony. Protože však bylo dosti obtížné sehnat větší počet kvalitních hudebníků těsně před začátkem sezony (pokud podalo výpověď více hráčů), byla na žádost hudebního ředitele při obnově smlouvy v roce 1882 možnost podání výpovědi se strany muzikantů zkrácena na dobu do 31. prosince.²³ V případě hrubého porušení kázně nebo při opakovaném přestupku bylo možno muzikanta propustit ihned, výpověď podávalo kolegium městských poslanců na návrh hudebního ředitele, který měl nad hudebníky disciplinární pravomoc. Výpovědní lhůta pro hudebního ředitele byla šest měsíců a nesměla skončit v průběhu lázeňské sezony.

Hudebníci měli povinnost zajistit za sebe v případě nemoci náhradu. Pokud ovšem někdo byl tak nemocný, že nemohl hrát, těžko mohl shánět jiného hudebníka. Proto byla při obnově smlouvy v roce 1882 tato povinnost přenesena na hudebního ředitele. Tito náhradníci byli placeni z hudebního fondu.²⁴

Veškerou písemnou agendu vedl až do roku 1882 hudební ředitel. Od roku 1874 mu s ní bezplatně vypomáhal fagotista Fritz Lawiczka. V důsledku jejího nárůstu však bylo nutno systemizovat místo tajemníka orchestru, na něhož bylo přeneseno vyřizování písemností. Po dlouhá léta až do roku 1903 tuto funkci vykonával Lawiczka, který za tuto práci dostával zvláštní odměnu. Později ještě vznikla funkce knihovníka, kterou zastával violista Eduard Richter.

Smlouvy s jednotlivými muzikanty uzavíral hudební ředitel. Povinnosti muzikanta určoval služební řád.²⁵ Ředitel měl právo přikázat hudebníkovi zůstat v Karlových Varech v období mimo sezonu jako součást tzv. zimního orchestru. Povinností muzikanta bylo mít dobře naladěný nástroj.

21 SOKA Karlovy Vary, AM KV, spisy městského úřadu, inv. č. 5878, sign. K 7/1, karton N 2178.

22 SOKA Karlovy Vary, AM KV, spisy městského úřadu, inv. č. 4232, sign. K, karton N 1730, spis č. 46.

23 SOKA Karlovy Vary, AM KV, spisy městského úřadu, inv. č. 4232, sign. K, karton N 1730, spis č. 46.

24 SOKA Karlovy Vary, AM KV, spisy městského úřadu, inv. č. 4232, sign. K, karton N 1730, spis č. 46.

25 SOKA Karlovy Vary, AM KV, spisy městského úřadu, inv. č. 5877, sign. K, karton N 2178, spis č. 28.

Při ranních koncertech hrál v tmavém obleku s cylindrem, při odpoledním a večerním koncertu v černém obleku s černou kravatou, při mimořádných příležitostech s bílou kravatou, při symfonických koncertech museli mít frak a bílou kravatu. Každý člen orchestru byl přihlášen nemocniční pokladně a měl nárok na nemocenskou z hudebního fondu. V případě delší nemoci byl příspěvek z nemocenské využit na plat náhradníkovi. Hudebník nesměl bez souhlasu hudebního ředitele opustit město. Bez souhlasu ředitele muzikant nesměl hrát na žádném, ani soukromém koncertu. Později bylo zakázáno pouze vystupování na veřejných koncertech, tedy takových, které se nekonaly pro uzavřenou společnost. Služební řád zakazoval muzikantům brát na zkoušky děti i jiné osoby. Bylo zakázáno v prostorách orchestru kouřit a nosit si tam nápoje nebo jídlo, číst noviny a knihy či tam nechat kolovat obrázky a fotografie. Porušení služebního řádu se trestalo pokutou od jedné do desíti korun ve prospěch penzijního fondu muzikantů.

K zásadním změnám došlo na přelomu století 19. a 20. století. V srpnu 1900 muzikanti, ustanovení jen na letní sezonu, žádali o angažmá po celý rok. Odvolávali se na jiná a méně významná lázeňská města, v nichž orchestr hrál po celý rok.²⁶ Jejich žádost projednalo kolegium městských poslanců 27. září 1900. Starosta konstatoval, že celoroční angažmá by zvýšilo počet večerních koncertů v zimě. Protože v zimě se nehrálo na kolonádách, musel se upravit repertoár. Místo valčíků, polek, operetních melodií a jiných lehčích skladeb, vhodných k promenádám u pramenů, by se hrály symfonické skladby. Protože hudební taxa se v zimním období vybírala jen v poloviční výši, bylo by nutno ji zdvojnásobit, aby bylo možno v zimě platit celý orchestr, takže by se po celý rok vybírala v plné výši. Starostův návrh podpořili radní Felix Knoll a Alfred Schwalbe, kteří vyjádřili současně přání, aby orchestr v zimě nastudoval nejen klasická, ale i moderní díla současných autorů.²⁷ Návrh byl schválen a od roku 1901 orchestr setrval v Karlových Varech v zimě v plném počtu. Současně byl počet hráčů navýšen o 18 muzikantů. Proto ve zprávě okresnímu hejtmanství v roce 1900 bylo možno ocenit, že Labický povznesl orchestr na novou úroveň, která odpovídá světovému postavení Karlových Varů.²⁸

Obdobná situace byla i v městském divadle. Také divadlo bylo pronajímáno na tři roky a hrálo jen v letním období, zatímco v zimním období se ansámbl stěhoval jinam. V letech 1897–1899 probíhala jednání o možnosti celoročního provozu divadla, jenž byl zaveden v roce 1904.²⁹ Obě instituce, divadlo i orchestr, byly jako spojené nádoby: s řediteli obou

uzavíralo město smlouvu na tři roky a obě byly považovány za lázeňské zařízení k povznesení lázeňských hostů.

V roce 1902 odešel August Labický do důchodu. Jeho nástupcem se stal Martin Spörr, jehož působení v Karlových Varech bylo sice krátké, neboť po dvou sezonách odešel do Vídně, nicméně pro Lázeňský orchestr významné. Když při odchodu z města podával zprávu o své činnosti,³⁰ právem se pochválil, že upevnil a vylepšil světovou pověst orchestru, zejména uváděním klasiků. Poukázal na nastudování všech devíti Beethovenových symfonií. Zprostředkoval publiku poznání moderních mistrů jednak při filharmonických koncertech, které zavedl, jednak prosazením večerů komorní hudby. Pro filharmonické koncerty zajistil vynikající sólisty a orchestr sklídil pod jeho vedením úspěch v pražském Rudolfinu.

V roce 1903, tedy ještě v době působení Martina Spörra, byly provedeny další změny.³¹ Kolegium městských poslanců se orchestrem zabývalo na schůzi 29. září 1903. Bylo usneseno rozmnožit orchestr o prvního koncertního mistra a sólového houslistu a o sólového hornistu. Orchestr již hrál i v zimě v plném počtu, ale tzv. aspiranti, jichž bylo osm, hráli jen v létě. Městští poslanci navrhli, aby od října 1903 hráli celoročně, neboť v zimě těžko shánějí práci a protože se i v zimě do programu měla zařazovat taková díla, k jejichž provedení jich bylo zapotřebí. Byly nově stanoveny platy muzikantů. Dělení hráčů do dvou tříd pocházelo z doby, kdy se orchestr dělil na celoroční a zimní. Tento systém se stal překonaným, když začal působit celoročně celý orchestr. Proto byly zavedeny čtyři platové třídy. Návrhy byly předloženy okresnímu úřadu a po jejich schválení se staly platnými.

Rovněž byly podrobněji rozpracovány služební předpisy. Hudebníci měli nárok na měsíční dovolenou, z níž polovinu si museli vybrat před zahájením sezony a druhou po jejím skončení. Dále byli povinni bydlet v Karlových Varech a ty nesměli opustit bez souhlasu ředitele. Podobně ředitel nesměl opustit město bez souhlasu městské rady. Tento závazek byl dán povinností hrát denně ráno i odpoledne, která by se dala při opuštění města těžko splnit. Hudební ředitel byl povinen využít polovinu dovolené k návštěvě významných hudebních míst, na což dostal od městské rady příspěvek 1000 korun.³²

Změny nastaly též při přijímání nových členů. Smlouva již nebyla uzavírána na určité období, ale nově přijatí muzikanti nejprve absolvovali zkušební rok a po dalších dvou letech byla smlouva prodloužena na dobu neurčitou. O přijetí muzikantů rozhodoval ředitel po předchozím souhlasu

²⁶ SOKa Karlovy Vary, AM KV, spisy městského úřadu, inv. č. 5877, sign. K, karton N 2178, spis č. 28.

²⁷ Je třeba ovšem konstatovat, že už před touto reformou August Labický kupoval i díla současných autorů. Dokládají to např. seznamy muzikálií, zakoupených v letech 1894 a 1896, uložené ve fondu AM Karlovy Vary, spisy městského úřadu, inv. č. 5879, sign. K 7/13, karton N 2178. Tak jako v dobách Josefa Labického i nyní převládala díla lehčího charakteru, stále byl oblíbený zejména Johann Strauss, vedle toho však např. Patetická symfonie Čajkovského, symfonická báseň Tasso od Liszta, dva z Uherských tanců Brahmsa aj. Objevují se i díla českých autorů, např. Ukolébavka z opery Hubička, Fantazie z opery Prodaná nevěsta, kvartet Z mého života rovněž od Smetany, předehry Othello a V přírodě od Antonína Dvořáka, taktéž jeho

symfonie Z nového světa nebo 1896 Smetanova předehra Valdštejnův tábor. Oblíbeni byli též Karel Komzák, v pozdějších letech pak Oskar Nedbal.

²⁸ SOKa Karlovy Vary, AM KV, spisy městského úřadu, inv. č. 5880, sign. K 7/17, N 2178.

²⁹ SOKa Karlovy Vary, AM KV, spisy městského úřadu, inv. č. 5884, sign. K 8/66, karton N 2179, spis č. 41.

³⁰ SOKa Karlovy Vary, AM KV, spisy městského úřadu, inv. č. 5935, sign. K 7, N 2212, spis č. 58.

³¹ SOKa Karlovy Vary, AM KV, spisy městského úřadu, inv. č. 5940, sign. K 7, spis č. 20, N 2215.

³² SOKa Karlovy Vary, AM KV, spisy městského úřadu, inv. č. 5941, sign. K 7, N 2216, spis č. 65.

městské rady, nově mu však bylo uloženo, aby dával přednost uchazečům z Karlových Varů a okolí a aby měli přednost uchazeči s německou národností. Nově přijímaní hráči museli zahrát na zkoušku před ředitelem a čtyřmi členy orchestru, z nichž dva jmenoval ředitel a dva zvolil orchestr. Ředitel také rozhodoval o zařazení hráčů do tříd. Muzikant mohl být propuštěn jen při penzionování nebo při absolutní neschopnosti.

Karlovarský regenschori Alois Janetschek jako odborník současně vyslovil požadavky na nově přijatého hudebního ředitele. Uchazeč měl složit zkoušku ze znalostí o instrumentaci, měl by mít zkušenosti s operou, operetou a s divadlem, být dobrým klavíristou, aby mohl doprovázet na klavír sólisty, měl by mít znalosti o zpěvu a bylo by dobré, kdyby byl současně skladatelem a měl by ovládat aspoň francouzštinu a angličtinu. (Do těchto požadavků Janetschek promítl své vlastní priority, neboť on sám právě v těchto požadavcích vynikal).

Jedním z prvních, kdo si vyzkoušel nový způsob odchodu, byl nový hudební ředitel August Püringer, který vystřídal

Spörra po jeho odchodu v roce 1905. Hned po svém nástupu do funkce se mu podařilo dostat se do ostrých konfliktů jak s většinou členů orchestru, tak s vedením města i s mnohými osobami, které ve městě něco znamenaly. O jeho schopnostech většina hudebních odborníků vyslovila negativní soudy. Není proto divu, že po ukončení zkušebního roku s ním smlouva prodloužena nebyla a Püringer raději odešel dobrovolně. Nové naděje byly vkládány do sedmatřicetiletého Franze Zeischky, který téměř vyhrál konkurz v roce 1903. V Karlových Varech nastoupil v roce 1906 po osmileté činnosti v Teplicích. Jeho působení však skončilo po pouhých třech letech nešťastným úmrtím.

A tak novou tvář vtiskl hudebnímu životu v Karlových Varech až Robert Manzer, jenž řídil Lázeňský orchestr od roku 1910 po celé tři desítky let. Pod jeho vedením orchestr přešel z období nazývaného zlatý věk Karlových Varů do období tzv. první republiky, v němž pak orchestr zaznamenal další rozvoj své umělecké činnosti.

Stříbrská kronika Karla Ludwiga Watzky z let 1878–1883: Poslední střípek mozaiky?

Jan EDL – Markéta NOVOTNÁ

V loňském roce se Státnímu okresnímu archivu Tachov podařilo znovu rozšířit pramennou základnu k dějinám města Stříbra. Po nedávném nákupu listiny Václava IV.¹ přibyla do tachovského archivu archiválie sice mnohem mladší, ale pro stříbrské dějiny daleko důležitější – kronika města Stříbra z pera Karla Ludwiga Watzky z let 1878–1883. Tuto kroniku získal archiv nákupem ze zahraničí, ovšem z nečekaného směru. Od Marcely Zdrubecké a Martina Sováka, kolegů ze Státního oblastního archivu v Praze, jsme se dozvěděli o možnosti odkoupit tuto kroniku ze Slovenska. Díky pochopení dosavadních majitelů se nakonec kronika přesunula na sklonku loňského roku do Tachova a doplnila tak produkci stříbrského kronikáře K. L. Watzky, která byla již v archivu uložena.

Badatelům zabývajícím se stříbrskou historií je jméno K. L. Watzky známé. S jeho pracemi se totiž všichni, chtě nechtě, musejí seznámit z důvodu značné torzovitosti dochování archiválií z činnosti města. Jeho kroniky jsou pro badatelský výzkum mladšího období dějin města a zejména 19. století prvořadým pramenem. S ohledem na fakt, že dílo K. L. Watzky nebylo nikdy blíže veřejnosti představeno, využili jsme poslední akvizice, abychom tak učinili nyní. Nebylo

by jistě na škodu seznámit se na tomto místě nejprve s osobou prvního stříbrského kronikáře. Už jen proto, že první a jedinou práci o něm napsal stříbrský gymnaziální profesor Georg Schmidt před rovnými 80 lety² a v letošním roce si připomínáme 125. výročí úmrtí stříbrského kronikáře.

Dne 26. října 1798 se ve Stříbře v čp. 13³ učitel Norbertu Watzkovi a jeho ženě Barboře narodila dvojčata Karl a Norbert.⁴ Nositel otcova jména zemřel na „psotník“ jako osmiměsíční. Karlovi byl naopak na tehdejší dobu vyměřen dlouhý život a jeho aktivity jakoby vydaly za dva, tedy snad i za předčasně zesnulého sourozence. Druhé jméno, Ludwig, získal mladý Karl v roce 1816 při biřmování.⁵ Mnohé dokumenty, na jejichž základě by bylo možné plastičtěji vylíčit život K. L. Watzky, nejsou bohužel k dispozici a dle všeho došlo k jejich zničení již v roce 1877 po likvidaci Chebské brány, v jejíž věži bývala do té doby uložena městská registratura.⁶ Naštěstí byl kronikář důkladný nejen při psaní kroniky města, ale i uchovávání vlastních písemností.⁷

Karlův otec Norbert (*1772) se do Stříbra přistěhoval z Chotěšova, kde jeho otec Wenzel Watzka zastával místo porybného na klášterním panství tamních premonstrátek. Norbert Watzka se ve Stříbře usadil patrně v roce 1788 jako

1 EDL, Jan. *Nová listina Václava IV. v SOKA Tachov. Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007*, s. 69–72.

2 SCHMIDT, Georg. Karl Ludwig Watzka (1798–1886), in: *Festschrift der Bergstadt Mies 1931 zur 800. Jahrfeier, 11.–13. Juli 1931*. Mies: Verlag der Stadtgemeinde, 1931, s. 127–136.

3 Číslo popisné podle prvního číslování z r. 1771, po přečíslování od r. 1805 pak čp. 21. Jednalo se o někdejší minoritský klášter, v němž byla od roku 1791 umístěna škola.

4 Státní oblastní archiv (dále jen SOA) v Plzni, Sbirka matrik západních Čech, sign. Stříbro 7, matrika narozených z let 1795–1811, s. 50.

5 Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Tachov, Děkanství Stříbro, Liber confirmatorium 1761–1836, K. L. Watzka byl v roce 1816 biřmován při návštěvě pražského arcibiskupa Václava Leopolda Chlumčanského z Přestavlk ve Stříbře.

6 SCHMIDT, Georg. *Aus westböhmischem Stadt- und Pfarrarchiven, Mitteilungen des k. k. Archivrates*, I. Band, s. 277–290, Stříbru jsou věnovány s. 280–283.

Karl Ludwig Watzka, portrét z poloviny 19. století (originál obrazu je uložen v Městském muzeu ve Stříbře)

první nositel tohoto příjmení a 10. května 1799 mu bylo uděleno měšťanské právo.⁸ Zpočátku se živil jako obecní kancelista. V roce 1794 se oženil s Barbarou Hendl (*1765), jejíž otec Karl působil jako městský lékař ve Stříbře. Se svou ženou měl mimo výše uvedených dvojčat ještě dalších pět synů,⁹ z nichž dva ovšem zemřeli krátce po narození. Dne 9. dubna 1813 se dosavadní úředník Norbert Watzka stal po Ignazi Jesselovi třetím učitelem spravujícím tehdejší stříbrskou normální školu, kterou v dětství absolvoval i jeho nadaný syn Karl.

K. L. Watzka přešel ze stříbrské školy do Plzně, kde od r. 1814 působil jako učitelský pomocník na normální škole.¹⁰ Pedagogickou dráhu tedy zahájil velmi brzy a podle všeho

byl pro ni, navzdory svému mládí, mimořádně talentován. Jeho plzeňské účinkování však v roce 1817 ukončila neúspěšná oční operace otce Norberta, který v jejím důsledku údajně oslepl. Syn se proto vrátil do rodného města a nastoupil jako provizorní učitel na normální škole.

Kvůli získání potřebné kvalifikace se stal studentem 1. třídy čtyřtřídní Hlavní vzorné¹¹ školy v Praze, tzv. Týnské školy na Staroměstském náměstí.¹² Na této škole po předepsaném ročním studiu a následném přezkoušení obdržel osvědčení s vynikajícími výsledky, které ho opravňovalo k výuce.¹³ Od té doby již zůstal věrný stříbrské škole.

Předposledního květnového dne roku 1825 se tehdy sedmadvacetiletý učitel Karl Watzka poprvé oženil. Jeho ženou se stala Maria Agnes Steinhard (*1802), dcera hornického a městského fyzikuse Josefa Dominika Steinharda.¹⁴ Manželé přivedli na svět čtyři potomky. Po prvorozeném Josefu Karlovi (* 1826 Stříbro, † 1899 Cheb) následovala Eulalia (*1829, †1909), která v rodném městě prožila celý život. Druhý syn Anton Karl (* 1831) zemřel jako šestidenňák a nejmladším synem byl Karl Josef (* 1833 Stříbro, † 1912 Liberec).¹⁵

Teprve 21. září 1832 došlo na jmenování Karla Watzky definitivním učitelem. Dochovaný zápis s podpisy obou Watzků uvádí, že Karl školu úředně převzal od svého otce, pro nějž tímto skončilo jeho pedagogické působení.

Dne 31. srpna 1835 bylo vydáno tehdejšími nejvyššími purkrabím a c. k. guberniálním prezidentem Karlem hrabětem Chotkem nařízení, které ukládalo, že od 1. ledna 1836 povede kroniku každé město, obec s právem trhu a farní úřad. Stříbrský magistrát zareagoval obratem a již 30. října 1835 ustanovil městským kronikářem schopného a na poli historie samovzdělaného K. L. Watzku. Na tomto místě je třeba poznamenat, že Watzka nebyl prvním, kdo se zajímal o běh událostí ve Stříbře. V roce 1717 se zde narodil Anton Mathias Reisser, kterého zajímala historie i doba, v níž žil a o níž činil záznamy. Tyto pak vydal G. Schmidt v roce 1907.¹⁶

Za kvalitně odváděnou pedagogickou práci byl K. L. Watzka velmi ceněn, což se projevilo v přiznání titulu vzorný učitel, který obdržel v roce 1842.¹⁷ Stříbrská škola se tímto stala vzornou školou pro stříbrský školní obvod. Za aktivity ve prospěch městské obce se dočkal i udělení řady pochvalných uznání. Někdy v této době se nechali manželé Watzkovi, tak jak bývalo tehdy obvyklé, portrétovat. Obrazy manželů Marie Agnes a Karla Watzkových, vytvořené dosud neidentifikovaným autorem, byly po 2. světové válce

7 SOKA Tachov, Watzka Karl Ludwig, karton č. 1. Některé dokumenty, které v jeho osobním fondu chybějí, lze nalézt přepsané přímo v jednotlivých svazcích kroniky (např. jmenování kronikářem).

8 SOKA Tachov, Archiv města Stříbro, Bürgerkataster und Denkwürdigkeiten der königl. Freystadt Mies 1802–1913.

9 SOA v Plzni, Sbíрка matrik západních Čech, sign. Stříbro 7, matrika narozených z let 1795–1811. Není účelem tohoto příspěvku věnovat se i sourozencům K. L. Watzky. Jisté však je, že ve Stříbře působil jen on sám. Nejstarší Anton a nejmladší Josef se však mimo domovské město prosadili ve státních službách natolik, že jim K. L. Watzka věnoval samostatné medailony ve svých dvou sešitech věnovaných významným osobnostem, pocházejícím ze Stříbra. SOKA Tachov, Watzka Karl Ludwig.

10 SOKA Tachov, Watzka Karl Ludwig, karton č. 1, doporučení stříbrského děkana Antona Pelarga z 20. dubna 1818.

11 Někdy též překládáno jako vzorová škola.

12 Archiv hlavního města Prahy, Hlavní škola u Matky Boží před Týnem Praha I – Staré Město, katalog zkoušek.

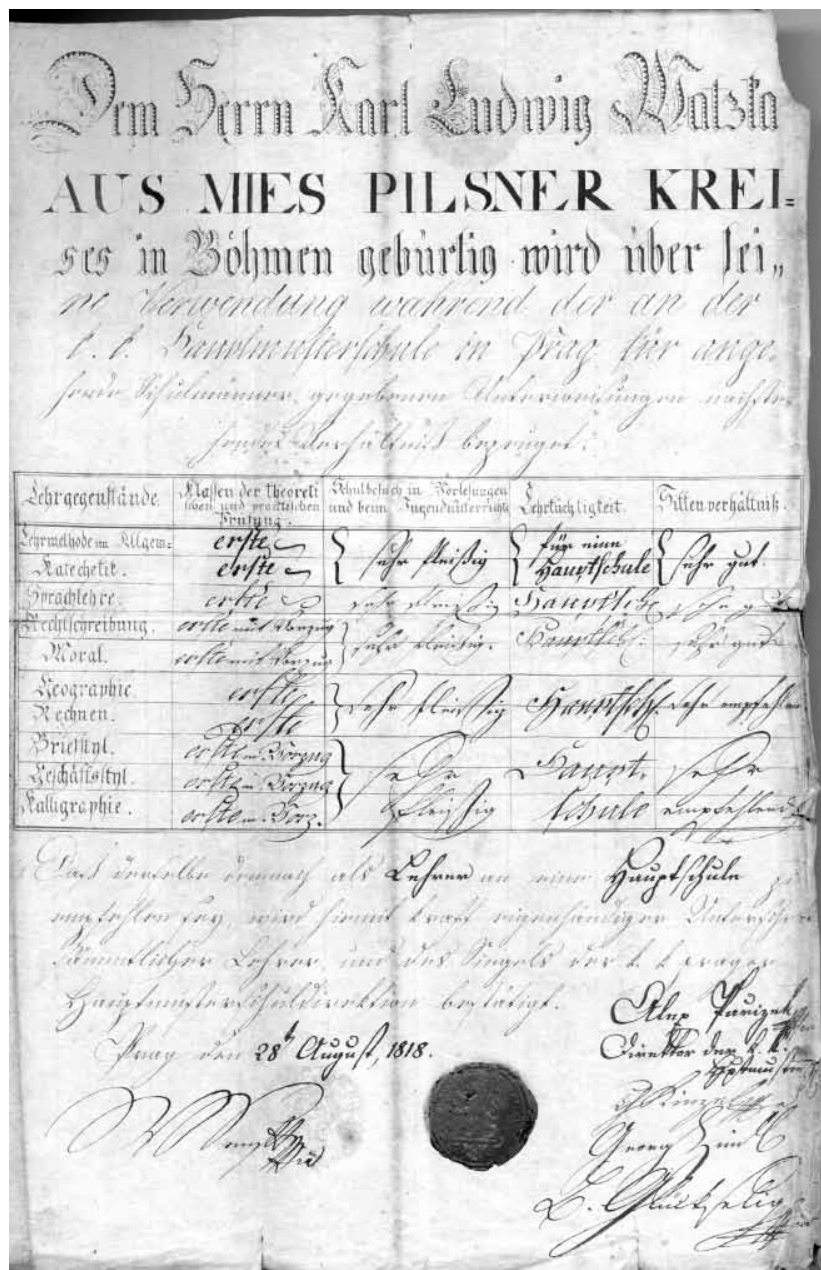
13 SOKA Tachov, Watzka Karl Ludwig, karton 1, záznam o přezkoušení z 28. srpna 1818.

14 SOA v Plzni, Sbíрка matrik západních Čech, sign. Stříbro 13, matrika odaných z let 1795–1837, s. 152.

15 SCHMIDT, Georg. Karl Ludwig Watzka (1798–1886), in *Festschrift der Bergstadt Mies 1931 zur 800. Jahrfeier, 11.–13. Juli 1931*. Mies: Verlag der Stadtgemeinde, 1931, s. 134.

16 SCHMIDT, Georg. *Eine Mieser Chronik des 18. Jahrhunderts. Nach Kalenderaufzeichnungen des Mieser Bürgers und Töpfermeisters Anton Matthias Reißer (1717–1804) und anderen zeitgenössischen Quellen herausgegeben*. Mies 1907.

17 SOKA Tachov, Watzka Karl Ludwig, karton č. 1, konzistoriální dekret č. 3415 z 28. června 1842.

Vysvědčení K. L. Watzky z Hlavní vzorné školy v Praze z 28. srpna 1818

zkonfiskovány a posléze se dostaly do Městského muzea ve Stříbře.¹⁸

Za zásluhy o městský kůr, obecní letopisy a další počiny byl Karl Watzka kromě jiného jmenován čestným občanem města.¹⁹ Nelze vyloučit, že se tak stalo při příležitosti jeho 50. narozenin, konkrétní doklad o tom však chybí. Je velmi pravděpodobné, že byl uložen ve staré registratuře v městské věži a vzal za své při její likvidaci. Torzo městské registratury není dosud zpracováno, takže zbývá nepatrná naděje, že by se nějaké dokumenty s informacemi týkajícími se K. L. Watzky, mohly při inventarizaci ještě objevit. Zinventarizován zatím není ani fond Děkanství Stříbro, v němž by

se rovněž mohly nacházet dokumenty týkající se Watzkova působení jako učitele a regenschorihho.

Maria Agnes Watzka zemřela 6. května 1855 na selhání plic jen několik dní před 30. výročí svatby.²⁰ Karl Watzka však vdovcem nezůstal dlouho a 27. října 1857 uzavřel druhý sňatek s vdovou Annou Weikhardt, rozenou Kleinschnitz (* 10. 9. 1801 Chvaleč u Trutnova). Ta zdělila po svém prvním manželovi dům čp. 92 ve stříbrské Radniční ulici (dnešní Husova), v němž pak společně žili. Ve sbírkách Městského muzea se nachází portrét jí připisovaný, na němž je zachycena v mladém věku patrně jako svobodná.

Pedagogická dráha vzorného učitele se uzavřela po 44 letech, dne 14. června 1861, odchodem na bezesporu zasloužený odpočinek. Mnohostranně aktivní Karl Watzka, tehdy právě 63letý, měl však před sebou ještě další čtvrtstoletí života, z něhož většinu věnoval svým celoživotním zálibám, tj. hudbě a historii. Ze školní agendy vedené v době Watzkova působení se dochovalo pouhé torzo. Jediným

¹⁸ Městské muzeum Stříbro, inv. č. Uo-136, Uo-137.

¹⁹ SOkA Tachov, Archiv města Stříbro, Bürgerkataster und Denkwürdigkeiten der königl. Freystadt Mies 1802–1913.

²⁰ SOA v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, sign. Stříbro 17, matrika zemřelých z let 1853–1871, s. 22.

Dílo stříbrského kronikáře, uložené ve Státním okresním archivu Tachov

zachovaným dokumentem, který osobně psal svým nezměnitelným rukopisem, zůstává Kniha cti, již založil a vedl mezi roky 1826–1861.²¹

Druhé Watzkovo manželství skončilo po třinácti letech úmrtím manželky Anny v roce 1870. Karl Watzka, který svou ženu přežil o šestnáct let, dožil ve vyžehněném domě čp. 92. Zemřel v téměř 88 letech 28. května 1886 a dva dny na to byl pochován na tehdejší městském „hřbitově u kostela svatě Marie“,²² který sloužil měšťanům odedávna až do definitivního uzavření v roce 1893. Jak vypadalo místo posledního Watzkova odpočinku, se lze jen dohadovat, ačkoliv hřbitov byl do roku 1945 v dobrém stavu. Kříže a náhrobní kameny zmizely téměř beze zbytku až v průběhu poválečných let a o původní podobě místa vypovídá jen několik zašlých fotografií.²³ Kované kříže byly hromadně přesunuty do sběrný druhotných surovin, odkud pak bylo vybráno několik kusů pro městské muzejní sbírky. Žádný z nich však nenese Watzkovo jméno.

Dům čp. 92, dosud stojící v dnešní Husově ulici, zdědili rovným dílem všichni tři žijící Watzkovi potomci, kteří jej však v roce 1895 společně prodali Nathanu Weilovi.²⁴ Jméno Watzka tak ze stříbrských dějin zcela vymizelo.²⁵ Jediná

dcera Watzkových, Eulalia, si v roce 1848 vzala stříbrského obchodníka Alexandra Seiferta (*1822), s nímž přivedla na svět 11 potomků (polovina se nedožila dospělosti). Nejstarší syn Karl Wenzel (*1852) se rozsáhle věnoval rodovým dějinám a sestavoval rodovou kroniku. Právě potomci Karla Seiferta ještě v 50. letech 20. století opatrovali některé Watzkovo rukopisy.²⁶

Kromě učitelství vešel K. L. Watzka do městských dějin i jako významný činovník na hudebním poli. Aktivně kromě varhan ovládal housle a klavír. Po dlouhá léta působil jako regenschori na kůru městského chrámu, krom toho soukromě vyučoval hudbu a opisoval noty. V poslední činnosti byl natolik výkonný, že vlastnoručními notovými záznamy vypomáhal sousedním kostelům, které přišly o notový materiál při požárech.²⁷

Watzkovo působení na poli historie je typické pro většinu obdobných městských historiografů první poloviny 19. století, jejichž hlavním cílem bylo shromáždit a zpřístupnit prameny k dějinám dané lokality. Tyto práce nejsou, a ani být neměly, kritickými rozbory pramenů a na důkladné heuristice založeném výkladu dějin obce. Pro dnešní dobu jsou však velmi cenné již proto, že je v nich obsaženo

21 SOKA Tachov, Měšťanská škola (německá) Stříbro 1774–1945, inv. č. 3.

22 SOA v Plzni Sběrka matrik západních Čech, sign. Stříbro 64, matrika zemřelých z let 1871–1908, s. 146.

23 Např. KAMPER, Jaroslav – WIRTH, Zdeněk. *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu stříbrském*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1908 s. 236, 242.

24 Katastrální úřad pro Plzeňský kraj, Katastrální pracoviště Tachov, pozemková kniha pro k. ú. Stříbro, knihovni vložka 92.

25 HLAWATY, Karl. *Adressbuch und Führer für den politischen Bezirk Mies*. Mies: A. Haßold, 1912.

26 WATZKA, Karl Ludwig. *Excerpten aus der Chronik der k. Stadt Mies: 1131–1875*. Geisenfeld: Selbstverlag des Heimatkreises Mies-Pilsen, 1957.

27 SCHMIDT, Georg. Karl Ludwig Watzka (1798–1886), in: *Festschrift der Bergstadt Mies 1931 zur 800. Jahrfeier, 11.–13. Juli 1931*. Mies: Verlag der Stadtgemeinde, 1931, s. 128–129.

mnoho pramenů, které se do dnešních dnů nedochovaly. Nejinak je tomu i u kronik K. L. Watzky. Ostatně, sám svá díla jinak než kroniky nenazýval. Velmi přesně pojmenoval jejich klady i zápory již G. Schmidt v roce 1926 v rámci bibliografie města Stříbra.²⁸ Výpovědní hodnota a význam Watzkových kronik stoupá především pro 19. století, kdy kronikář popisoval svou současnost a dochovaná městská registratura z tohoto období je velmi sporá. Ve všech kronikách se projevuje pečlivost kronikáře, nezřídka opisujícího (zejména v mladším období) celé dokumenty vztahující se k popisované události. V některých kronikách jsou pak originály soudobých dokumentů i vevázány přímo v jednotlivých svazcích. Díky Watzkovým kronikám lze celkem bez problémů rekonstruovat nejdůležitější události ve městě zejména v 19. století. Směrem do minulosti se kroniky stávají stručnější, což je pochopitelné.²⁹

28 SCHMIDT, Georg. *Schriften und Aufsätze zur Geschichte der Stadt Mies*, in: HANSLITSCHKE, Franz. *Bergstadt Mies*. Reichenberg: Sudetendeutscher Verlag Franz Kraus, 1926, s. 27–31. Ten pod stručným přehledem Watzkova díla uvádí: „Die Chronik Watzkas ist in allen Ausgaben (Handschriften wie Drucken) gleichen Inhalts; wenn auch nicht genug kritisch und ohne Quellenangabe, ist sie für viele Abschnitte der Stadtgeschichte wichtig, weil der Verfasser das damals noch reichhaltigere Stadtarchiv benützte.“ Vedle tohoto stručného přehledu jsou totožné zmínky o Watzkových kronikách i v předmluvě ke staršímu Schmidtovu dílu SCHMIDT, Georg. *Eine Mieser Chronik des 18. Jahrhunderts. Nach Kalenderaufzeichnungen*

První, a na dlouhou dobu i jedinou, prací K. L. Watzky byly dva svazky dějin města Stříbra, dovedené místy až do roku 1837, a vydané ve známém pražském nakladatelství Gottlieb Haase Söhne již čtyři roky po jmenování městským kronikářem.³⁰ Víceméně se jednalo o dějiny města zachycené kronikářskou formou s četnými opisy původních dokumentů. Členění knihy však nebylo přísně chronologické, ale oba svazky byly rozčleněny na jednotlivé tematicky zaměřené kapitoly (např. hornictví, radnice, církevní život či průmysl). S jedinou, navíc nedokončenou výjimkou, je to zároveň i poslední Watzkovo dílo, které bylo za jeho života vydáno tiskem.

Na další tištěný výstup své práce musel stříbrský kronikář počkat až na skloněk svého dlouhého života. V roce 1883 byly vydány tři sešity kroniky, která původně měla v šesti sešitech obsáhnout události od roku 1131 do doby

des Mieser Bürgers und Töpfermeisters Anton Matthias Reißer (1717–1804) und anderen zeitgenössischen Quellen herausgegeben. Mies 1907.

29 Dobře to dokumentuje např. již zmíněné jediné novodobé vydání Watzkovi kroniky (WATZKA, Karl Ludwig. *Excerpten aus der Chronik der k. Stadt Mies: 1131–1875*. Geisenfeld: Selbstverlag des Heimatkreises Mies-Pilsen, 1957). Text kroniky je na stranách 7–160, z toho události do roku 1800 zabírají pouze s. 7–42.

30 WATZKA, Karl Ludwig. *Die königliche Stadt Mies und ihre Schicksale: ein Gedenkbuch nach glaubwürdigen Quellen bearbeitet*. Prag: Gottlieb Haase Söhne, 1839.

Jedna z fotografií doplňujících Watzkovi kroniky – východní strana náměstí s budovou gymnázia, mariánským sloupem a bývalým klášterním kostelem ve Stříbře

nejnovější.³¹ Co bylo myšleno dobou nejnovější, se již nedozvíme, protože vydávání bylo ukončeno třetím sešitem. Jednalo se však z valné části o přetisk původního díla vydaného v roce 1839. Vydávání díla, které bylo velmi obdobné jako předchozí z roku 1839, bylo ukončeno patrně pro nedostatek finančních prostředků a zájmu o takto pojaté dějiny města. Nezanedbatelnou roli sehrála také celková proměna historické práce ve druhé polovině 19. století.³² Týkala se zejména důrazu na dnes již samozřejmou kritickou práci s prameny a důkladnou heuristiku. Ta byla v německých oblastech reprezentována především založením Společnosti pro dějiny Němců v Čechách v roce 1862. Této proměny se již K. L. Watzka nezúčastnil a je příznačné, že na stránkách periodika společnosti – *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* – nic nepublikoval.

Zatímco obě uvedená vydání Watzkovy kroniky jsou dnes prakticky nedostupná a veřejnost se s nimi může seznámit pouze v odborných knihovnách, povědomí o Watzkově práci rozšířilo dílo podstatně mladší. V roce 1957 vydal Dr. Wilhelm Weschta výtah z Watzkových kronik, zahrnující léta 1131–1875.³³ O jeho vydání se zasloužil spolek Němců odsunutých z politického okresu Stříbro a Plzeň, Heimatkreis Mies-Pilsen, který pod nezměněným názvem působí od roku 1949 dodnes.³⁴

Valná část kronikářské práce K. L. Watzky je však dodnes skryta v rukopisech, z nichž téměř všechny sestavil poté, co v roce 1861 zanechal učitelského povolání. Většinu těchto rukopisů dnes uchovává Státní okresní archiv Tachov v osobním fondu Watzka Karl Ludwig, byť cesta mnohých rukopisů do archivu, jak bude níže naznačeno, nebyla jednoduchá. Rukopisy jsou cenné nejen pro vlastní kronikářské záznamy, mnohdy nahrazující chybějící městskou registraturu, ale rovněž pro četné přílohy, kterými byly v době svého vzniku vybaveny. Řada těchto rukopisů je v podstatě totožná a již v době G. Schmidta byla řada verzí stříbrské kroniky majetkem nejrůznějších osob či institucí. I když kompletní soupis díla nebyl nikdy pořízen, v roce 1931 uváděl G. Schmidt, že většina rukopisů byla sice v rukou soukromých osob, ale některé i v držení různých institucí, které výslovně zmiňuje: Strahovský klášter, stříbrský duchovní úřad (Rentamt) a Muzeum ve Stříbře.³⁵ Přestože G. Schmidt v citované práci nevěnuje pozornost konkrétním rukopisům, uvádí, že v té době existovaly svazky kroniky dovedené do roku 1868, 1870, 1878 a 1883. Tato zmínka je velmi důležitá pro zodpovězení otázky z titulku článku, totiž zda-li je nově získaná kronika opravdu posledním střípkem mozaiky z rozsáhlého díla K. L. Watzky.

31 WATZKA, Karl. Übersicht (Uebersicht) der denkwürdigen Ereignisse aus der Geschichte der k. Stadt Mies vom Jahre 1131 bis die neueste Zeit. Mies: L. B. Donath, 1883. Tři sešity, které vyšly, obsahují celkem 74 stran a končí v polovině věty.

32 SCHMIDT, Georg. Karl Ludwig Watzka (1798–1886), in: Festschrift der Bergstadt Mies 1931 zur 800. Jahrfeier, 11.–13. Juli 1931. Mies: Verlag der Stadtgemeinde, 1931, s. 132–133, 136.

33 WATZKA, Karl Ludwig. Excerpten aus der Chronik der k. Stadt Mies: 1131–1875. Geisenfeld: Selbstverlag des Heimatkreises Mies-Pilsen, 1957. Jméno Dr. W. Weschty je skryto pouze za veštručným úvodem.

34 Viz www.mies-pilsen.de.

35 SCHMIDT, Georg. Karl Ludwig Watzka (1798–1886), in: Festschrift der Bergstadt Mies 1931 zur 800. Jahrfeier, 11.–13. Juli 1931. Mies: Verlag der Stadtgemeinde, 1931, s. 136.

A. W. Kludskysche
im J. 1876 in Bukarest vom Kreuzberg übernommene
grösste
MENAGERIE,
enthaltend 50 Stück Raubthiere,
mit welchen sich im jetzigen Jahrhundert keine zweite ausweisen kann.
Vier berberische Löwen.
Drei bengalische Königs-Tiger, Jaguaren u. Pumen.
Nebst den Raubthieren ist noch eine grosse Karavane aus Nubien zu sehen, aus welcher sich mit besonderer Schönheit auszeichnen: Das Zebra, ein Hengst, 5 Jahre alt, aus Mittel-Afrika. Das Gnu, ein Pferd mit Hörnern aus dem Cap der Guten Hoffnung. Yak, Seidenstier aus West-Indien. Ein riesengrosses Känguruh aus Neu-Holland, dann zwei Eisbären aus Grönland u.dgl. Diese Gattung ist sehr werthvoll und nur selten in einem zoologischen Garten zu sehen.
Soeben ist eine Sammlung verschiedener Gattungen von Affen und grossen Vögeln angelangt.
Jeden Nachmittag um 4 Uhr Fütterung der Thiere mit 100 Kilo frischem Fleische
sowie Produktionen des weltberühmten Thierbändigers
ANTONIO
mit zwei afrikanischen Löwen, wilden Panther, zwei gestreiften Hyänen und zwei Riesenochsen im wilden Käfig.
Um zahlreichen Besuch bittet
Die Direktion.
Ein weisser Elefant aus Nubien und zwei schöne Giraffen, sehr gut ausgeputzt (wie lebendig), geeignet für ein Museum oder ein Stadtenkabinett, sind bei dem Direktor zu verkaufen.
Preise der Plätze: I. Platz 40 kr., II. Platz 20 kr.
Diese Ankündigung wird nur ein für allemal verabschiedet und vor der Abreise wieder zurückgefordert. Man lässt darauf künftighin um ihre Aufbehaltung.

Plakát k vystoupení cirkusu Kludský (tehdy označovaného jako zvěřinec), který do Stříbra zavítal v roce 1880

Ještě než bude věnována pozornost jednotlivým dochovaným exemplářům kroniky města Stříbra, je nutné upozornit na několik skutečností. Vedle samotné kroniky, či jejích dílů, po sobě stříbrský kronikář zanechal řadu drobných přípravných prací věnovaných vždy určité konkrétní události, které většinou obsahují i doslovné přepisy originálních pramenů. Těchto drobnějších, většinou pouze několikastránkových statí, je dnes v SOkA Tachov uloženo celkem 76.³⁶ Tyto přípravné sondy zahrnují velké časové rozmezí od roku 1131 (v jednotlivostech i starší) do roku 1882. Na dalším stupínku mezi nimi a jednotlivými verzemi kroniky města stojí konkrétně zaměřené sešity soustřeďující se vždy na určitou jasně danou problematiku. Jde například o dějiny stříbrského hornictví, církevní dějiny města či dějiny stříbrského střeleckého spolku. Zde je potřeba uvést, že ačkoliv osobní fond K. L. Watzky není doposud zinventarizován, existuje podrobný seznam všech v něm uložených prací. Díky němu je tento nevelký fond využíván prakticky všemi badateli zabývajícími se stříbrskými dějinami do 19. století. Po nedávném získání posledního svazku kroniky je možné říci konkrétně do roku 1883.

Jediným rukopisem vyhotoveným před rokem 1861 je třísvazková Kronika města Stříbra dovedená do roku 1825.³⁷ Tu K. L. Watzka napsal již v roce 1839 nepochybně v souvislosti s výše zmíněným vydáním městské kroniky. Proč se pak odmlčel do roku 1861, není jasné. Vliv mělo jistě značné vytížení ve škole i ve funkci regenschoriho. Je ale možné, že právě v této době se věnoval přípravným opisům podkladů k městským dějinám a průzkumu tehdy ještě bohatého městského archivu. Město Stříbro totiž o většinu svého archivu přišlo až v souvislosti s již zmíněnou demolicí Chebské brány, v jejichž prostorách byla většina registratury uložena,³⁸ i když ani předtím mu nebyla věnována odpovídající pozornost. Po této likvidační akci nabyta Watzkova kronika nesmírně na významu, protože i když se jedná „pouze“ o kronikářské zápisy, včetně doslovných přepisů některých dokumentů, do značné míry mohou (a někdy i musejí) nahradit chybějící archiválie ve fondu AM Stříbro.

Vzhledem k tomu, že se neskromně domníváme, že většinu produkce K. L. Watzky se podařilo shromáždit v jeho osobním fondu uloženém v SOkA Tachov, popis jednotlivých svazků stříbrské kroniky začneme jediným exemplářem, o kterém prokazatelně víme, že je uložen mimo tento

fond. Jedná se o tři svazky napsané v letech 1863–1865, které byly určeny pro bohatou knihovnu Strahovského kláštera.³⁹ Tyto luxusně vypravené exempláře daroval K. L. Watzka tehdejšímu strahovskému opatovi Jeronýmu Zeidlerovi. Všechny tři svazky mají stejné výborně dochované zlacené hedvábné vazby, každou v jiné barvě. První svazek daroval Watzka, podle dedikace na titulním listu, u příležitosti sekundice opata Zeidlera. Nejedná se však o jedinou dedikační poznámku v těchto svazcích. Důležitý je dopis K. L. Watzky z 25. srpna 1865, přilepený ve 3. svazku (Supplementband). Ten mimo jiné informuje i o Watzkových pohnutkách k darování stříbrské kroniky právě Strahovskému klášteru. V dopise si stěžuje na špatný stav městského archivu i nezájem města o dochování důležitých dokumentů pro dějiny města. Než aby svůj rukopis zanechal ve Stříbře s nejistou vyhlídkou do budoucnosti, a zde je nutné připomenout, že se jedná o první exemplář kroniky napsaný po odchodu ze školy, raději ho svěřil instituci, o níž byl přesvědčen, že zachová jeho dílo i pro budoucí generace.

Nutno podotknout, že ani v jedné věci se nemýlil. Jeho dopis je však rovněž důkazem, že o stříbrský městský archiv nebylo řádně postaráno, a že se postupně „rozpouštěl“ již před rokem 1877, kdy většina archivu vzala definitivně za své. Součástí těchto rukopisů jsou i velmi zajímavé přílohy.⁴⁰ Laskavostí strahovského bibliotékaře Evermoda Gejzy Šildovského, O. Praem. a Jana Pařeze byly tyto svazky stříbrské kroniky zapůjčeny v roce 2011 do SOkA Tachov a ve spolupráci se SOkA Cheb došlo k jejich digitalizaci a tím alespoň k virtuálnímu spojení se zbytkem osobního fondu.

Dalším rukopisem, který K. L. Watzka napsal o tři roky později v roce 1868, je Chronologický index historických a pamětihodných událostí královského města Stříbra, zahrnující roky 1131–1868.⁴¹ Tento rukopis je konkrétně zmíněn G. Schmidtem v jediném velmi stručném přehledu děl K. L. Watzky, uveřejněném v rámci bibliografie k dějinám města Stříbra.⁴² V té době se rukopis nalézal v majetku rodiny již zemřelého Karla Seiferta. S ohledem na výše popsané příbuzenské vztahy není fakt, že rukopis držela právě tato rodina, nijak překvapivý.⁴³

Další rukopis kroniky, který měl dle G. Schmidta končit v roce 1870, byl dlouhá léta nezvěstný. Až v roce 1983 byl archivem získán z Antikvariátu v Praze v Dlážděné ulici rukopis Watzkovy kroniky končící právě tímto rokem.⁴⁴

³⁶ Tyto drobné práce jsou pročíslvány, ale dnes již nelze spolehlivě zjistit, kdo a kdy toto pročíslování provedl.

³⁷ SOkA Tachov, Watzka Karl Ludwig, karton č. 2. Chronik der königlichen freyen Stadt Mies. I. Lieferung vom Jahre 1131 bis 1548, II. Lieferung vom Jahre 1549 bis 1740, III. Lieferung vom Jahre 1741 bis 1825.

³⁸ SCHMIDT, Georg. Aus westböhmischem Stadt- und Pfarrarchiven, *Mitteilungen des k. k. Archivrates*, I. Band, s. 281 či SCHMIDT, Georg, Schicksale des Stadtarchivs in Mies, *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 64. Jahrgang, s. 159–167.

³⁹ RYBA, Bohumil. *Soupis rukopisů strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze. Díl IV, Strahovské rukopisy, DH – DK (číslo 1822–2425)*. Praha: Památník národního písemnictví, 1970, s. 51–52, č. 1873–1875. O tomto rukopisu informuje již URBAN Michael. Zur Literatur Westböhmens: Ein Beitrag zur Literaturgeschichte Deutschböhmens. Plan: Andreas Haßbold, 1896, s. 161.

⁴⁰ Podrobný popis všech 3 rukopisů uvádí též RYBA, c. d. pod č. 1873–1875. V prvním svazku je ve vazbě veduta města Stříbra, ve druhém svazku pak jiná veduta města, zobrazující ho netradičně od východu spolu

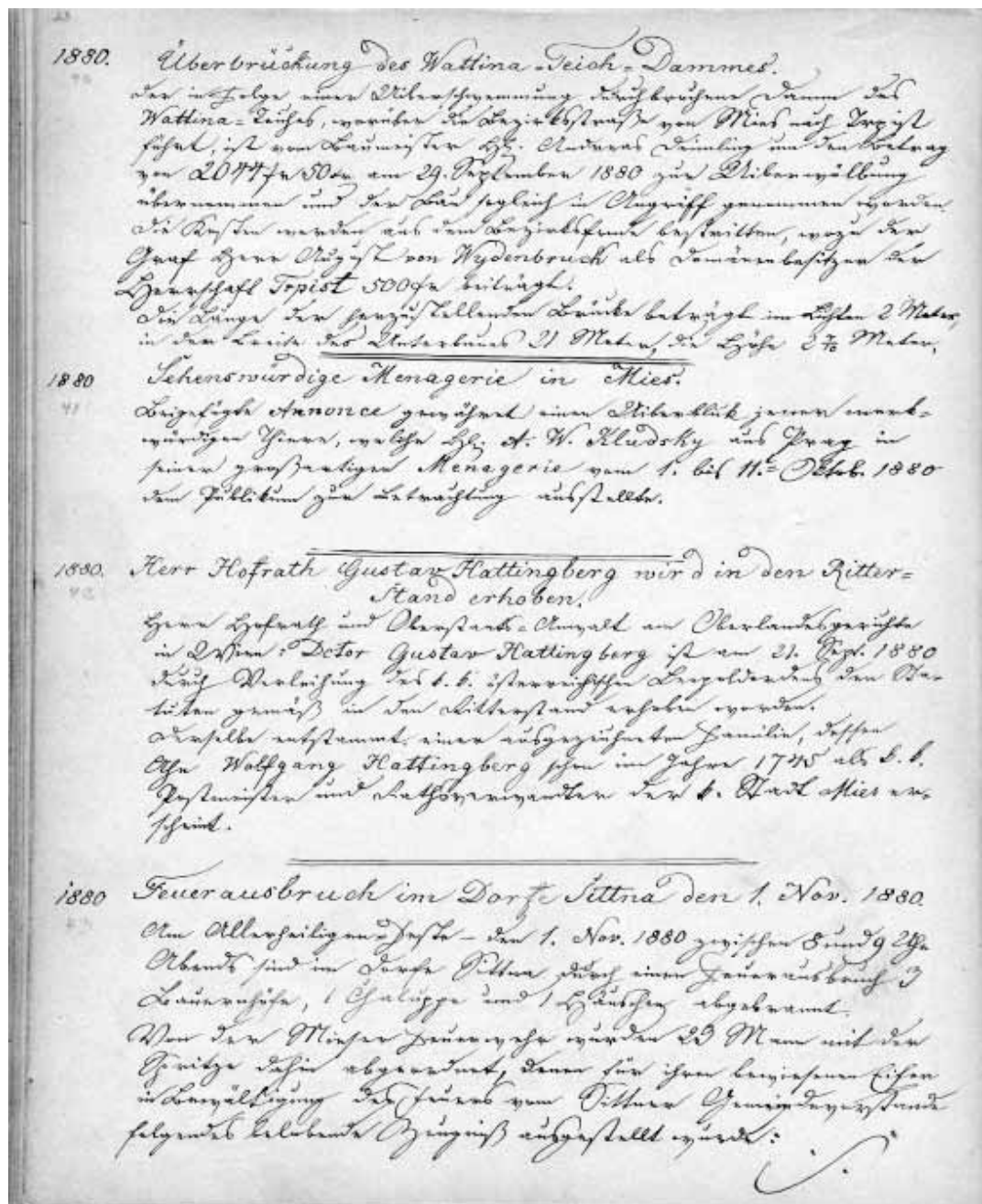
s městským znakem, mapou stříbrského okresu podle stavu k roku 1863, kdy byla kronika sestavena, a plánem města.

⁴¹ SOkA Tachov, Watzka Karl Ludwig, Chronologischer Index historisch denkwürdiger Ereignisse der königlichen Stadt Mies vom Jahre 1131 bis Ende 1868.

⁴² SCHMIDT, Georg. Schriften und Aufsätze zur Geschichte der Stadt Mies, in: HANSLITSCHKE, Franz. *Bergstadt Mies*. Reichenberg: Sudetendeutscher Verlag Franz Kraus, 1926, s. 30.

⁴³ V rámci bibliografie zmiňuje G. Schmidt ještě jedno dílo, které bylo v té době v držení rodiny. Jedná se o rukopis „Die Ereignisse in der Geschichte der k. Stadt Mies während die vaterlandischen Kriege. Mit 47 beigefügten Urkunden beglaubigt“, který je dnes rovněž součástí osobního fondu uloženého v SOkA Tachov. Kdy se tyto rukopisy dostaly do archivu, není jasné, ale patrně přešly spolu s dalšími výše zmíněnými drobnými pracemi ze stříbrského muzea při oddělení archivu v padesátých letech 20. století.

⁴⁴ SOkA Tachov, Watzka Karl Ludwig, Chronik der königlichen Stadt Mies in Böhmen 1870.

Nezaměnitelné písmo stříbrského kronikáře K. L. Watzky; na stránce je rovněž zmínka o pobytu cirkusu Kludský ve Stříbře (zápis 1880/41)

Rukopis obsahující události z let 1131–1870 byl původně K. L. Watzkou 1. března 1871 věnován stříbrskému děkanovi Adalbertu Pelikánovi.⁴⁵

K dalšímu obohacení fondu došlo v roce 2003. Tehdy byly z Archivu města Plzně delimitovány archiválie provenienčně náležející do SOKA Tachov a mezi jinými se jednalo též o další z Watzkových rukopisů – kroniku města sepsanou v roce 1878.⁴⁶ Tato kronika byla do té doby součástí fondu Literární rukopisy a rukopisná varia. Jak se dostal rukopis do Archivu města Plzně, není známo. Přestože je kronika sama nazvána jako Kleine Chronik, jedná se o Watzkovu největší a nejvýznamnější práci. Nepochybně o tutěž, kterou zmiňuje G. Schmidt ve své bibliografii k dějinám města⁴⁷ jako rukopis uložený v městském muzeu.⁴⁸ G. Schmidtem zaznamenaný

titul rukopisu Chronik der königlichen Stadt Mies je totiž uveden na vazbě. Na opět velmi luxusní výbavě knihy nemá sám kronikář patrně žádný podíl. Jedná se o jednotlivé sešity Kleine Chronik..., které byly v držení rodiny Seifertů, pravděpodobně přímo Watzkovy dcery Eulalie. Předtím, než byla kronika darována městu, byly všechny sešity svázané

⁴⁵ O tom informuje i dochovaná farní kronika SOKA Tachov, Děkanství Stříbro, farní kronika 1835–1972 (2003), s. 516. Další osudy rukopisu jsou však již neznámé.

⁴⁶ SOKA Tachov, Watzka Karl Ludwig, Kleine Chronik der königlichen Stadt Mies.

⁴⁷ SCHMIDT, Georg. c. d.

⁴⁸ V bibliografii je doslovně uvedeno „Stadtarchiv“. Ten však byl v té době součástí stříbrského muzea.

a celý rukopis opatřen velkým počtem dnes unikátních příloh.⁴⁹

Dalším přírůstkem, o jehož existenci naopak archiváři SOkA Tachov věděli již delší dobu, bylo 12 sešitů kroniky města sestavených v roce 1864, které tentokrát nejsou chronologicky řazeny, ale věnují se jednotlivým tématům. To měly společné s podobnými, které byly již v té době v SOkA Tachov uloženy. Všechny těchto 12 sešitů bylo uloženo v Městském muzeu ve Stříbře a k předání do SOkA Tachov došlo v roce 2009.⁵⁰ Pro kompletaci díla K. L. Watzky je důležitý list vložený v prvním svazku s obsahem všech 12 sešitů, ale vedle toho též s otiskem razítka vlastníka celého díla, kterým byl stříbrský důchodní úřad (Rentamt). Díky tomu dnes můžeme prohlásit, že všechny rukopisy díla K. L. Watzky, které byly v roce 1931 uloženy v různých veřejných institucích (viz výše) jsou, s jedinou výjimkou, dnes uloženy v osobním fondu kronikáře.⁵¹

Posledním exemplářem kroniky, o níž existovalo díky Schmidtové bibliografii povědomí, bylo 9 sešitů Dějin města Stříbra, dovedených až do roku 1883.⁵² Nepochybně se jedná o 7 svazků chronologicky psaných kronikářských záznamů uložených v osobním fondu.⁵³ Rozdíl v počtu svazků je způsoben dodatečným vevázáním svazků do jednoho sešitu. To, že tyto dějiny města byly dovedeny až do roku 1883, vzbuzovalo pocit, že žádné další dílo K. L. Watzky již mimo archiv není. Výjimkou byly pouze kroniky, o nichž máme doposud povědomí pouze z již zmíněné práce W. Weschty z roku 1957.⁵⁴ Ten v předmluvě děkoval i členům rodiny Seifertů za zapůjčení dostupných exemplářů kronik. Protože je ale Weschtova kniha, nepochybně na základě rukopisů držených rodinou, dovedena pouze do roku 1875, vedlo to pouze k upevnění pocitu, že další kronika, dovedená do roku 1883, není ani v Německu.

Tento pocit se ukázal jako správný. V Německu opravdu žádná další kronika nebyla. Skrývala se naopak na druhém konci naší bývalé republiky na východním Slovensku. Jednalo se o rukopis kroniky zachycující události z let 1878–1883, tedy ze sklonku života kronikáře.⁵⁵ A čím je tento rukopis pro

dějiny města tak zajímavý? Vedle příloh⁵⁶ je to především již několikrát zmíněná skutečnost, že se jedná o zachycení soudobých událostí, což nepochybně poslednímu dílu kroniky dodává na věrohodnosti. Kronika je totiž obdobného formátu, jako např. kronika z roku 1870,⁵⁷ ale na rozdíl od ní zachycuje období pouhých šesti let. Není však dopsaná, z celého svazku jsou popsány asi dvě třetiny (konkrétně 119 stran), což svědčí o tom, že se opravdu jedná o poslední Watzkovo dílo a že pokročilý věk mu znemožnil dále pokračovat. V té době však začínají vycházet první stříbrské noviny, které mohou zčásti jeho kronikářskou práci nahradit.⁵⁸

Závěrem by bylo možné zodpovědět otázku, zda je zakoupená kronika posledním střípkem k dílu K. L. Watzky. Bohužel odpověď zní – pravděpodobně ne. Poslední získaná kronika totiž na deskách nese pořadové číslo 4. Vzhledem k tomu, že žádný jiný exemplář kroniky číslo nemá, patrně se ještě vyskytují tři předchozí. Mohlo by se jednat o exempláře, které jsou dnes v soukromém držení rodiny Seifertových či jejich potomků. Možné ale je, že nějaký exemplář je stále uchovávan v soukromé sbírce a čeká na své objevení. To byl ostatně i případ posledního dílu kroniky, získaného z rozprodávané soukromé sbírky rukopisů. Nelze vyloučit, že číslice 4 prostě znamená 4. díl, který navazuje na předchozí tři obsažené v rukopisu získaném z Archivu města Plzně.⁵⁹

O dalším rukopisu jsme zpraveni díky stříbrskému svazku Soupisu památek v království Českém.⁶⁰ U hesla Stříbro uvádějí zpracovatelé mezi prameny i Watzkův rukopis Übersicht der denkwürd. Ereignisse aus der Gesch. der k. Stadt Mies vom Jahre 1831 bis in die neueste Zeit. Tento rukopis měl být doveden až do roku 1878, ale nikde jinde o něm není žádná zmínka. Mohlo jít o podklady pro nové vydání Watzkovy kroniky z roku 1883.⁶¹ Neustále se tak pohybuje na hranici spekulací o dalších dochovaných archiváliích, ale to je při práci zejména s osobními fondy běžné. Ať tak či tak, dílo K. L. Watzky je v současné době snad již kompletní. Pokud jsou ještě nějaké rukopisy v soukromých rukou, mělo by se jednat jen o další exempláře prací, které jsou v SOkA Tachov uloženy.

49 Na začátku kroniky jsou vevázány: fotografie stříbrské radnice před renovací, grafický list zobrazující hrad Habsburg (!), fotografie Stříbra od jihu, mapa stříbrského panství, plán horního revíru v okolí města Stříbra, fotografie východní strany náměstí s budovou gymnázia a bývalým klášterním kostelem, fotografie téže strany náměstí s budovou gymnázia a novostavbou obecné školy, fotografie Červené lávky přes řeku Mži, fotografie budovy starého kšického olověného a stříbrného dolu poblíž Stříbra, fotografie Stříbra od jihozápadu datovaná rokem 1870, znak Stříbra a tempera kostela sv. Petra v Doubravě.

50 SOkA Tachov, Watzka Karl Ludwig, Chronik der k. Stadt Mies in Böhmen, Heft 1–12. Všechny sešity jsou uloženy v obalu s nápisem Memorabilien der k. Stadt Mies.

51 Jedinou výjimkou jsou výše zmíněné tři svazky kroniky, které jsou dnes součástí Strahovské knihovny.

52 SCHMIDT, Georg. c. d. Jako poslední jsou zmíněny Geschichte der kgl. Stadt Mies vom Jahre 1131 bis 1883.

53 SOkA Tachov, Watzka Karl Ludwig, karton č. 3, Geschichte der königlichen Stadt Mies vom Jahre 1131–1378, Geschichte der königlichen Stadt Mies vom Jahre 1378–1457 (v tomto svazku vevázáno i pokračování Geschichte der königlichen Stadt Mies vom Jahre 1458–1526), Geschichte der königlichen Stadt Mies vom Jahre 1526–1564 (v tomto svazku vevázáno i pokračování Geschichte der königlichen Stadt Mies vom Jahre 1564–1740), Geschichte der königlichen Stadt Mies vom Jahre 1740–1792, Geschichte der königlichen Stadt Mies vom Jahre 1792–1835, Geschichte der königlichen Stadt Mies vom Jahre 1835–1848 a Denkwürdige Ereignisse der königlichen Stadt Mies vom Jahre 1848–1883. Každý

svazek má ještě svůj podtitul, v souladu s obdobím, o němž pojednává.

54 WATZKA, Karl Ludwig. Excerpten aus der Chronik der k. Stadt Mies: 1131–1875. Geisenfeld: Selbstverlag des Heimatkreises Mies-Pilsen, 1957.

55 SOkA Tachov, Watzka Karl Ludwig, Kleine Chronik der k. Stadt Mies in Böhmen, 4. Abtheilung vom Jahre 1878 bis inclus. 1883.

56 Na vnitřní straně desek kroniky je nalepena rytina zobrazující druhou pražskou defenestraci 23. května 1618 a poté jsou na začátku kroniky vlepny: veduta znázorňující olověnou huť v Isabelině (nyní Máchově) údolí u Stříbra podle stavu v roce 1837, fotografie Stříbra od jihu, znak Stříbra, fotografie jihozápadní části náměstí s radnicí a mariánským sloupem, kresba kostela sv. Petra v Doubravě, fotografie pomníku Josefa II., který byl ve Stříbře odhalen 8. června 1883. Zmíněná veduta navíc doplní celostátní Soupis vedut do roku 1850.

57 Viz poznámka č. 44.

58 Od 1. března 1882 do 28. prosince 1883 vycházel týdeník Mieser Bote, od 10. října 1891 pak začal vycházet pravidelně týdeník Deutsche Wacht an der Mies. Již od 4. ledna 1873 vycházel týdeník Der Grenzbote (od roku 1884 Der Westböhmisches Grenzbote), v jehož zorném poli se nacházely i události ze Stříbra. KUBÍČEK, Jaromír, et al. *Noviny České republiky od počátku do roku 1918*. Brno: Sdružení knihoven ČR, 2008.

59 Viz poznámka č. 46.

60 KAMPER, Jaroslav – WIRTH, Zdeněk. *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu stříbrském*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1908, s. 197.

61 Viz poznámka č. 31.

Loketský most přes Ohři

Eva VLASÁKOVÁ

*K čemu jsou mosty přes řeku?
Aby měl člověk blíže k člověku.*

Jiří Žáček

Řeka Ohře, která obtéká historické jádro Lokte v téměř úplném prstenci, městu sice poskytovala vždy ochranu, ale zároveň pro ně byla poměrně dlouhou dobu velkou komunikační překážkou. Přepravu přes řeku v sevření úzkých a hlubokých údolí umožňovaly mosty a lávky, které byly až na jediný most ve správě města. Výjimku představoval sice mladší, ale od svého vzniku ve třicátých letech 19. století nejdůležitější zdejší most, který tvořil spojnici na trase nové státní silnice mezi Karlovými Vary a Chebem, a tudíž jej spravovaly po dobu jeho existence vždy státní instituce.

Ke stavbám, přestavbám a rekonstrukcím mostů a lávek se zachovala dokumentace v několika významných fondech uložených ve Státním okresním archivu Sokolov, zejména v archivních fondech Archiv města Loket a Okresní úřad Loket. Z doby po roce 1945 to jsou pak fondy nástupců těchto původců, tedy Městský národní výbor Loket

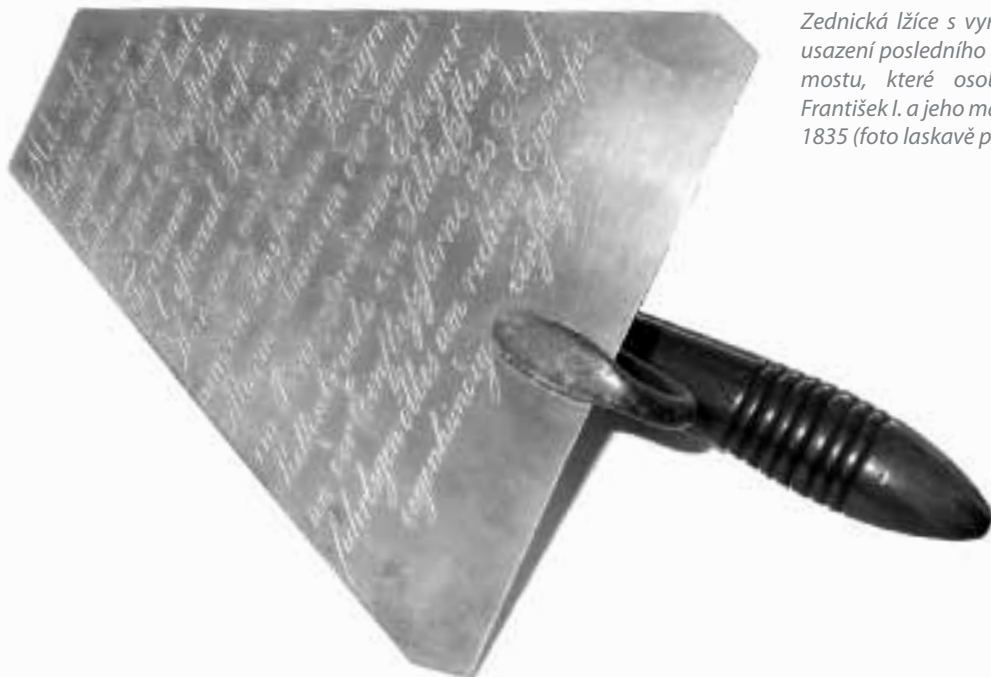
a Městský úřad Loket a Okresní národní výbory Loket a Sokolov a Okresní úřad Sokolov.

V nich jde především o vlastní projektovou dokumentaci, která mimo stavební spisy obsahuje často i plány staveb a jejich zobrazení. Tuto zásadní dokumentační skupinu doplňují údaje obsažené v loketských kronikách a novinách, obrazový materiál grafiky a fotografií, uložený také ve sbírce Soudobá dokumentace, a mapy. Ačkoliv nepatřil do správy města, i v těchto fondech se zachovala, byť jen omezeněji, také dokumentace k hlavnímu loketskému mostu. Rozšiřuje ji navíc rozsáhlý a podrobný záznam o jeho první stavbě, zapsaný překvapivě ve druhém dílu kroniky farního úřadu v Chodově. O významnější část z těchto archiválií se opírá mimo údajů historické literatury obsah tohoto příspěvku.

Nejstarší přemostění spojující oba říční břehy v Lokti vznikla a jsou doložena na důležitějších cestách obcházejících toto město už v pozdním středověku. Údolím řeky Ohře, obrazně nazývaným „porta bohemia“ a ležícím mezi horami uzavírajícími českou kotlinu, procházela stará cesta

Řetězový most v Lokti na vedutě Vincence Morstadta, kolem 1840

Zednická lžice s vyrytým nápisem k slavnostnímu usazení posledního stavebního kamene řetězového mostu, které osobně provedli rakouský císař František I. a jeho manželka Maria Anna dne 16. září 1835 (foto laskavě poskytl Václav Lojín)

přes Cheb dále směrem na západ. Od ní se nedaleko Lokte odkláněla další zemská stezka, nazvaná „královská cesta“, překračující Kraslickým průsmykem Krušné hory a pokračující dále směrem k Erfurtu. Na zemské stezce spojující Čechy s Chebskem a středním Německem byl ve směru toku řeky Ohře, v místech mezi dnešními ulicemi Lužná a Sportovní, dříve Augasse a Schützenstrasse, vystavěn Horní most, k jehož údržbě byly vyčleněny výnosy ze dvora u Nového Sedla, nazývaného proto Bruckhof. Na komunikační odbočce z hlavní trasy směrem na jih do oblasti Slavkovského lesa pak vznikl Dolní most, nazývaný nejprve Špitální (Spitalbrücke) podle blízkého špitálu, po jeho zbourání podle zasvěcení blízkého kostela sv. Jana Křtitele, dnes již rovněž neexistujícího, Johannesbrücke, tedy Janský.

Již od konce 18. století se stále intenzivněji také v Lokti prosazovaly aktivity, z nichž postupně vyrostla moderní průmyslová výroba především porcelánu. Co bylo kdysi spatřováno na poloze města jako přednost, se najednou stalo nevýhodou. Těžká dopravní dostupnost ho ponechávala stranou ekonomického rozvoje. Stará zemská silnice vedoucí v úseku mezi Karlovými Vary a Chebem přes Hory a Staré Sedlo Loket míjela a muselo se z ní do města odbočovat. Hlavní komunikace a její odbočka ve směru na Horní Slavkov tak překračovaly řeku Ohři jediné po dvou mostech ležících na loketských předměstích.

Až do první poloviny třicátých let 19. století bylo jádro města uzavřené a pevně sevřené v městských hradbách s jedinou vstupní bránou na šiji spojující jej s ostatní pevninou. V té době sem byla dovedena nově dokončená státní silnice mezi Karlovými Vary a Chebem, vedoucí ve směru od Karlových Varů. Propojení Lokte s jejím úsekem, pokračujícím na opačné straně řeky Ohře směrem na Cheb, bylo však podmíněno výstavbou mostu přes Ohři a otevřením města pro průjezd. Tomuto požadavku musely ustoupit městská brána zbouraná roku 1835 a dva domy na západní slepé straně náměstí. S odstraněním budovy staré městské školy a domu hodináře Franze Schmidta se začalo však již

1. července 1834. Na jejich místě a pozemcích za nimi vznikla uliční průrva ústící na nově budovaný most.

Výstavba nového důležitého loketského mostu byla zahájena 8. října 1833 budováním základů mostního pylonu na pravém břehu Ohře. Zvolen byl typ mostní konstrukce, u něž je mostovka nesená na řetězech nebo lanech napnutých mezi nosnými pilíři; obecně je označován jako řetězový most. U nás byly předtím postaveny pouze dva takové mosty, a sice v Žatci (otevřený roku 1827) a v Jaroměři (vybudovaný v roce 1831). Pravobřežní propojení mostu s novou státní silnicí umožnilo proražení skalního masívu nad Kamenitým potokem, tehdy nazývaným Geyersbach, které se paralelně provádělo s mostními pracemi a významně se při něm uplatnily schopnosti horníků povoláných kvůli tomu do Lokte převážně z hornoslavkovských dolů. Zděné části obou mostních pylonů, spojovacích oblouků i nájezdních bloků nad protějšími říčními břehy byly vytvořeny v lícových plochách ze žulových kvádrů pocházejících z lomů v okolí Tatrovic, Božičan a Jindřichovic. Ostatní stavební materiál na mostní stavbu dodala správa loketského městského panství z blízkých míst. K vyzdívání nadzemních částí mostu se přikročilo na pravém břehu Ohře na jaře roku 1834. Základní kámen zde symbolicky položil při návštěvě Lokte 18. července 1834 nejvyšší pražský purkrabí hrabě Karel Chotek.

Na městské straně zahájilo stavbu mostního pylonu 30. srpna 1834 zarážení základových pilotů. Práce na stavbě pylonových základů tu trvaly až do příštího roku, kdy se vyzdívací práce dostaly 5. září nad úroveň okolního terénu.

Uprostřed ještě nedokončených stavebních prací zavítal do Lokte na své cestě po Čechách rakouský císař Ferdinand I. s manželkou Marií Annou a při této příležitosti položil slavnostně 16. září 1835 v půl desáté dopoledne poslední kámen stavby mostu, který byl spolu s pamětní schránkou zazděn do pravého pilíře vstupního oblouku završujícího pravobřežní mostní pylon. Císař vyslovil zároveň souhlas s pojmenováním mostu na most Ferdinandův

(Ferdinandsbrücke). Při ceremoniálu byly pro ten účel zhotoveny zednické necičky, kladívko a zednická lžíce s pamětním nápisem vyrytým v řeči německé, který v českém překladu zní: „S touto zednickou lžící a k ní náležícím kladivem usadila vlastnoručně 16. září 1835 jejich císařskokrálovská Veličenstva Ferdinand I., císař rakouský, král uherský a český atd. atd. a císařovna královna Maria Anna na tehdy rozestavěném loketském řetězovém mostě poslední kámen (svorník) do průčelí nájezdního oblouku na pravém břehu Ohře.“ Tyto předměty se staly součástí sbírek města Lokte, jež byly v rámci městského muzea zprvu umístěny na radnici a později v markrabském domu na hradě. Zabudování kovových částí řetězového mostu k ukotvení řetězů bylo provedeno ještě v témže roce a započalo se s ním 2. října 1835.

Dokončovací zednické a kamenické práce začaly 6. dubna 1836. Na pravobřežní straně byly ukončeny 20. května a na příměstské straně 31. července 1836. Poté byly na vstupních klasicistně pojatých obloucích završující oba mostní pylony o výšce 86 stop (27,2 m) založeny čtyři nosné řetězy vyrobené v buquouyských železárnách na panství Červený Hrádek u Jirkova a ve dnech 1. až 9. září 1836 napnuty k zavěšení mostovky ve výši 68 stop (21,5 m) nad hladinou Ohře. Poslední práce na mostovce v délce 198 stop (62,5 m) skončily 5. listopadu 1836. O čtrnáct dnů později byly provedeny první zátěžové zkoušky nového mostu a 23. listopa-

du 1836 se uskutečnila hlavní zatěžkávací prověrka, při níž vjelo na most osm vozů naložených dohromady 320 centnů (asi 18 tun) kamení.

Výstavbu řetězového mostu, kterou vedl loketský stavitel Josef Scherbaum pod dozorem projektanta inženýra Leopolda Wöllnera a jež stála necelých 90 tisíc zlatých, uzavřelo slavnostní vysvěcení díla 24. listopadu 1836. Velká radost z nové krásné stavby však poněkud ochabla, když se už 15. prosince začalo na mostě s výběrem mýtného, které bylo pro začátek stanoveno na 3 krejčary za kus dobytka.

Hlavními nosnými prvky řetězového mostu byly dva vysoké, vzhůru se zužující pylony postavené na říčních březích, jejichž vrchní díly tvořily vstupní klenuté brány, z nichž příměstská nesla desku s letopočtem dokončení stavby v římských číslicích a pravobřežní desku s názvem mostu Ferdinandsbrücke, odstraněnou po vzniku Československé republiky. Na pylonech visely zavěšené řetězy ukotvené v blocích u nájezdů na most a ozdobené litinovými sloupy s lucernami. Nosné řetězy tvořily svazky ocelových pásů s kloubovými spoji, z nichž visela táhla nesoucí mostovku z dřevěných trámů. Pylony na obou stranách propojovaly s přílehlými nájezdy zděné mostní oblouky. Odvážná konstrukce tohoto mostu představovala rovněž hodnotné umělecké dílo. Lehká konstrukce visutého mostu téměř nezastiňovala výhledy do hlubokého říčního údolí a zděné části mostní stavby v historizujícím pojetí celkem nenarušovaly pohled na město a hrad.

Řetězový most přes řeku Ohři s impozantním panoramatem hradu a části města Loket. E. Unger, kolem 1850

*Předměstí řetězového mostu v Lokti, cca 1920
(foto laskavě poskytl Jindřich Zimmermann)*

Díky svému zasazení do impozantního historického panoramatu, stupňovitě gradujícího od nejnižší úrovně mostu přes pás městské zástavby až po dominantní blok mohutného hradu, se loketský řetězový most stal jednou z nejčastěji zobrazovaných mostních staveb u nás. V době svého loketského působení jej několikrát zařadil do série zdejších vedut i významný malíř Vincenc Morstadt (1802–1875).

Jedinou větší rekonstrukci prodělal loketský řetězový most podle návrhu a plánu dvou českých techniků, vrchního inženýra Weingärtnera a vrchního inženýra Rautenkranze, při níž byly v letech 1891 a 1892 vyměněny zkorodované řetězové prvky kryté zdívkou vstupních mostních bran. V souvislosti s narůstající silniční dopravou se na něm ale od poloviny dvacátých let 20. století, tedy po zhruba devadesáti letech provozu, začaly projevovat vážnější technické nedostatky. Vynutily si postupné omezení mostní dopravy a zároveň otevřely ve městě širokou diskusi o náhradním přemostění řeky. Přestože se tu projevil značný zájem některých institucí a části veřejnosti o zachování starého mostu, který byl již tehdy řadou lidí pokládán za stavební a technickou památku, vznikly návrhy alternativního řešení výstavby dalšího mostu a jeho jiného umístění. Nakonec však bylo rozhodnuto o jeho odstranění a vybudování nového železobetonového mostu na stejném místě. Dopravu přes řeku Ohři měly po dobu bourání řetězového mostu a výstavby nového železobetonového mostu zajišťovat betonový most vystavěný na místě starého Janského mostu v letech 1927 a 1928 a provizorní dřevěný most zřízený v místech někdejšího Horního mostu mezi dnešní Lužnou a Sportovní ulicí v roce 1931. Řetězový most byl postupně zdemolován a zůstala z něj jen 18 m vysoká opěrná zeď na pravém říčním břehu.

Přípravné projekční práce na železobetonovém mostě byly započaty roku 1932. Projekt nové stavby vycházel z požadavku, aby co nejvíce respektovala situaci romantického okolí, jež ovládá starobylý hrad s historickou městskou zástavbou. Jeho autorem byl architekt ing. Adolf Benš z mostního oddělení Zemského úřadu v Praze, který zachoval základní členění užitě u předcházejícího

přemostění a hlavní říční oblouk o světlosti 60 m doplnil dvěma nábrežními oblouky o světlosti 14 m. Vozovku nového mostu umístil ve výši 21,3 m nad vodní hladinu řeky, avšak její šíři oproti šířce původního mostu podstatně zvětšil na 9,9 m, z nichž 6 m připadalo na vlastní vozovku a po 1,95 m na chodníky po stranách. Předtím byly podobné železobetonové obloukové mosty v republice postaveny v Bechyni nad Lužnicí a v Kralupech nad Vltavou; oba byly dokončeny roku 1928.

Stavební práce, které byly zahájeny už na podzim roku 1933, ale pro předčasné mrazy musely být vbrzku přerušeny, prováděla stavební firma Ing. Jakub Domanský z Prahy. Podle projektu z ledna 1934 byla nad řekou vyzdvižena dřevěná skružová konstrukce a na ní vystavěno v průběhu let 1934 až 1936 mostní těleso se třemi oblouky. Na železobetonové stavbě mostu byly v závěrečné fázi výstavby vybetonovány mostovka, čelní desky a plné mostní zábradlí. Vozovka na mostě dlouhá bezmála 117 m i mostní nájezdy dostaly dláždění ze žulových kostek a postranní chodníky byly vydlážděny rovněž kamennými kostkami, avšak menších rozměrů v provedení pražské mozaiky. Viditelné části mostu pokryla omítka z umělého kamene. Most byl na obou nábrežních stranách opatřen betonovými schodišti umožňujícími boční přístup na něj. Po dokončení stavebních prací s náklady 3 milionů korun prošel i tento nový most zatěžkávacími zkouškami, při nichž byly použity parní silniční válec a čtyři naložené nákladní automobily o celkové hmotnosti 66 tun, které prokázaly dobrou technickou kvalitu dokončeného mostního díla. Pro dopravu byl železobetonový most otevřen v roce 1936, tedy sto let poté, kdy začal dopravě sloužit jeho řetězový předchůdce. Přestože už spolehlivě sloužil, dočkal se konečné kolaudace teprve v červenci 1938.

Most přes řeku Ohři, který ústí do historického loketského náměstí a je druhým nejdelším v Karlovarském kraji, představuje i dnes důležitý komunikační spoj. Jeho existence měla namále, když ke konci druhé světové války byl připraven nacisty k odstřelu, od kterého však bylo naštěstí upuštěno. Jeho tvůrci měli sice upřímnou snahu smělým

Betonový most v Lokti z roku 1936 (foto Milan Augustin, duben 2011)

hlavním obloukem a dvěma užšími nábrežními polokruhy zmírnit v odlišné technické rovině co nejvíce zásah do panoramatu města a jeho podobu přiblížit předchozí mostní stavbě, přesto ale tato stavba zeslabila původní monumentální účinek charakteristické stupňovité kulisy historického města s dominantou hradu a změnila jeho krajinný obraz.

Zatím jeho poslední, několik měsíců trvající oprava byla provedena v roce 2007. V rámci rekonstrukce byla na mostě vyměněna izolace, opraveno osvětlení a chodníky a položena nová žulová dlažba. Vnitřní prostor pilířů mostu chce město Loket v budoucnu využít účelově, zejména jako šatny pro sousedící přírodní amfiteátr.

Prameny a literatura:

- Okresní úřad Loket, vodoprávní spisy – Loket 1875–1938, karton 7.
Archiv města Loket, kronika města 1835–1940, s. 43–45.
Archiv města Loket, stavební dokumentace – mosty, karton 6.
Farní úřad Chodov, kronika fary II (1836–1936), s. 4–7.
HRUBAN, Ivo: Vývoj řetězových konstrukcí a most v Lokti, *Dějiny věd a techniky*, roč. 16 (1983), s. 71–84.
JOSEF, Dušan: *Encyklopedie mostů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2002, s. 261.
KAŠÍČKA, František – NECHVÁTAL Bořivoj: Loket, Praha 1983, s. 99–100, s. 117–118.
PRŮCKL, Vinzenz: *Geschichte der Stadt Elbogen*, Eger (1879), s. 222–223.
SOMMER, Johann Gottfried: *Das Königreich Böhmen*. Band XV. *Elbogner Kreis*, Prag 1847, s. 7.
VLASÁK, Vladimír – VLASÁKOVÁ, Eva: *Dějiny města Lokte*, Loket 2004, s. 73, 100–102.

Sklárna Johann Lötz vdova v Rejštejně: Příběh světového úspěchu i úpadku

Lenka SÝKOROVÁ

Jméno Lötz, které dnes po zadání do internetového vyhledavače odkáže příznačně na aukce se secesním sklem a je vlastně synonymem pro luxusní umělecké skleněné výrobky, nesla sklárna v Klášterském Mlýně u Rejštejna vědomým rozhodnutím své majitelky, která tak podnik pojmenovala v době, kdy už Johann Lötz nežil.

Přesto byla osobnost Johanna Lötze v souvislosti s touto sklárnou předmětem intenzivního badatelského zájmu, jehož cílem bylo vnést trochu světla na jeho původ a rodinné poměry, které se sklářským podnikáním úzce souvisely. V minulosti se tomuto tématu věnoval jednak Bedřich Štiess,¹ který roku 1951 vydal první historickou studii o sklárně, a později některé údaje opravil či doplnil Gustav

Hofman.² Písemných pramenů o Johannu Lötzovi se dochovalo nemálo, ale vzhledem k tomu, že se v matričních zápisech o narození jeho celkem čtyř dětí uvádějí jako jeho rodiče dva různé manželské páry, vznáší se nad jeho původem otazník. S jistotou lze zatím tvrdit jen to, že pocházel ze sklářské rodiny, narodil se roku 1778 a do Kašperských Hor přišel jako poměrně mladý. Ještě jako nepnoletý se souhlasem rodičů uzavřel roku 1798 svůj první sňatek s o osm let starší Terezou Mischeli, dcerou kašperskohorského měšťana Antonína Mischeli.³ Tím vstoupil mezi místní honoraci, neboť rodina Mischeli patřila ke kašperskohorským starousedlíkům a již po několik generací se podílela na městské správě. Lötzův tchán Antonín Mischeli působil jako městský

¹ ŠTIESS, Bedřich. Lötzova sklárna v Klášterském Mlýně u Rejštejna, *Časopis společnosti přátel starožitností*, č. 4, roč. LIX, 1951, s. 201–220.

² HOFMANN, Gustav. Několik poznámek k životopisu Jana Lötze, *Vlasti-*

vědný sborník Muzea Šumavy, IV, *Sklářství – Zlatá stezka*, 2001, s. 9–15.

³ Státní oblastní archiv v Plzni (dále SOA v Plzni), *Sbírka matrik, Kašperské Hory 9*, s. 11.

Údolí Otavy s Klášterským Mlýnem a Rejštejnem přibližně v letech 1867–1869, foto František Kneifel

kontrolor a od roku 1780 ho můžeme nalézt v městské radě. Od počátku bydleli manželé v otcovském domě čp. 152. Antonín Mischeli zemřel v roce 1810⁴ a při projednávání pozůstalosti po něm dědily pouze manželka a dcera. Manželství Lötzových zůstalo bezdětné a nebylo asi ani příliš šťastné, neboť bylo rozloučeno od stolu a lože, jak dokládá na žádost Terezy Lötzové vydaný list kašperskohorského děkana Niklase Töppera z roku 1828, který jejího manžela mj. usvědčuje z cizoložství.⁵ Tereza Lötzová zemřela roku 1834⁶ a je v matrice zemřelých uvedena jako manželka Johanna Lötze, čp. 152 měšťana a sklářského podnikatele.

Johann Lötz byl od počátku svého působení v Kašperských Horách činný jako sklář. Už v době svého prvního sňatku je v matrice uveden jako střihač a brusíč skla. K vlastnímu podnikání mu však dlouho chyběl potřebný kapitál, ten získal až roku 1822, po smrti své první tchyně Evy Rosiny Mischeli,⁷ a tak si roku 1823 pronajal huť Zlatá Studna (Goldbrunn), kterou založilo město Kašperské Hory roku 1799. Působil tu i sklář Josef Schmid a společně s Lötzem a Schmidovým synem Josefem založili firmu „Johann Loetz, Schmid und Sohn“, která od roku 1830 nesla jméno Johann Loetz und Josef Schmid (míněno junior, Schmied senior svůj podíl přenechal synovi). Firma byla známa též jako

„Loetz und Schmid.“ Josef Schmid starší si pronajal posléze sklárnu u bavorského Rabensteinu nedaleko české hranice a byl i svědkem na Lötzově druhé svatbě. Po otcově smrti v roce 1835 odešel Josef Schmid mladší jako nájemce do Rabensteinu, ale ve sklárně Zlatá Studna působil jako společník dál. Mezitím si Lötz pronajal další sklárnu ve Vatětících. Schmid mu až do jeho smrti roku 1844 musel vyplácet z jeho podílu na Zlaté Studni rentu.⁸

Tři měsíce po smrti své manželky se Lötz oženil znovu se Zuzanou Huskovou, pocházející z Chodové Plané, jež byla téměř o třicet let mladší. Záhy do rodiny přibly děti Jan (*1835)⁹ a Karolina (*1836).¹⁰

Krátce po svém druhém sňatku si stál Lötz finančně natolik dobře, že mohl založit vlastní firmu. Pronajal si sklářskou huť v Anníně, kam se přestěhoval i s celou svou novou rodinou roku 1836. V Anníně se manželům Lötzovým narodili ještě dva synové Antonín (*1838) a Arnošt (*1840).¹¹ Zde se rodina hodlala zřejmě usadit natrvalo, neboť si postavili i nový dům (čp. 18). Johann Lötz však roku 1844 ve věku 66 let zemřel a annínskou sklárnu až do roku 1849, kdy jí vypršela dvanáctiletá nájemní smlouva, provozovala vdova Zuzana. Ta se roku 1845 opět provdala za JUDr. Františka Gerstnera, který jako ona pocházel z Chodové Plané. Spolu pak koupili Klášterský Mlýn.

4 Státní okresní archiv Klatovy (dále SOkA Klatovy), Archiv města (dále AM) Kašperské Hory, Pozůstalosti 1787–1850, č. inv. 1035, N 79.

5 SOkA Klatovy, AM Kašperské Hory, inv. č. 1030.

6 SOA v Plzni, Sběrka matrik, Kašperské Hory 15, fol. 79. G. Hofmann širěji rozebírá i Lötzův nemanželský poměr, z něhož se narodila dcera Rosina Hable viz G. HOFMANN, Několik poznámek k životopisu Jana Lötze ..., s. 11.

7 SOA v Plzni, Sběrka matrik, Kašperské Hory 15, fol. 16.

8 LNĚNIČKOVÁ, Jitka. Johann Lötz, Glas aus dem Böhmerwald 1824–1939, Zwiesel-Sušice-Kašperské Hory, 1999, s. 19. Též ŠTIESS, Bedřich, Lötzova sklárna v Klášterském Mlýně ..., s. 204.

9 SOA v Plzni, Sběrka matrik, Kašperské Hory 5, fol. 259.

10 SOA v Plzni, Sběrka matrik, Kašperské Hory 5, fol. 277.

11 HOFMANN, Gustav, Několik poznámek k životopisu Jana Lötze..., s. 12.

Sklárnu, resp. brusírnu skla v Klášterském Mlýně uvádí roku 1840 Johann Gottfried Sommer¹² v topografii prácheňského kraje. Počátek její existence sahá do roku 1836,¹³ neboť jak uvádí rejštejská farní kronika: „V roce 1836 zřizuje Johann Bapt. Eisner na královském fiskálním svobodném dvoře Klášterský Mlýn sklářskou huť, která byla uvedena do provozu 3. října.“

Zmíněný zakladatel Jan Křtitel Eisner, měšťan z Kašperských Hor, pocházel ze známé šumavské sklářské rodiny, která podnikala v okolí města již několik generací. Za zmínku stojí především jeho prababička Anna Marie Eisnerová (1724–1788),¹⁴ která od roku 1765 provozovala sklárnu na Podlesí (Vogelsang).¹⁵

12 SOMMER, Johann Gottfried. Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt, Achter Band, Prachiner Kreis, Praha 1840, s. 264.

13 ŠTIESS, Bedřich. Lötzoza sklárna v Klášterském Mlýně ..., s. 202. SOKA Klatovy, Farní kronika Rejštejn, 1761–1913, xerokopie.

14 Anna Maria Eisnerová, dcera kašperskohorského měšťana Jana Jiřího Mirwalda, uzavřela 12. června 1742 sňatek s Janem Karlem Eisnerem, sklářem z Lichtenbrunu, synem Jiřího Jakuba Eisnera, skláře z Brunstu. SOA v Plzni, Sběrka matrik, Kašperské Hory 19, fol. 407. Záznam o její smrti je v matrice Kašperské Hory 12, fol. 150.

15 LNĚNIČKOVÁ, Jitka. Sklářny v Podlesí (Vogelsangu), Vlastivědné zprávy Muzea Šumavy I, 1989, s. 35–45.

V Klášterském Mlýně se zpočátku vyráběly skleněné perly – páteříky. Za rok založení továrny byl však považován rok 1840,¹⁶ kdy tu v červnu¹⁷ začal Bedřich Hafenbrädl, sklářský podnikatel ze Sophienwaldu v Dolním Rakousku, s výrobou tabulového skla. Dne 9. září 1840¹⁸ se oženil s Eisnerovou dcerou Žofíí. V lednu 1843 mu Jan Křtitel Eisner předal právo doživotně provozovat sklářskou huť v Klášterském Mlýně.¹⁹ Hafenbrädlovo podnikání ve sklárně zřejmě nemělo valný úspěch, neboť se provozu sklárny v roce 1849 vzdal.²⁰ Poté, co skončil v Klášterském Mlýně, se již do dalšího podnikání nepouštěl a žil nadále v Kašperských Horách²¹ jako soukromník a roku 1896 zde také zemřel.²² Snad na to mělo vliv i vypořádání majetku po smrti Jana Křtitele Eisnera

16 Soustavně toto datum uvádějí hlavičkové papíry firmy.

17 SOKA Klatovy, Farní kronika Rejštejn, 1761–1913, xerokopie, s. 26.

18 SOA v Plzni, Sběrka matrik, Kašperské Hory 10, fol. 134.

19 ŠTIESS, Bedřich. Lötzoza sklárna v Klášterském Mlýně ..., s. 202. Dále LNĚNIČKOVÁ, Jitka. Johann Lötz, Glas aus dem Böhmerwald. Na s. 31 uvádí, že Hafenbrädl převzal provoz sklárny již v roce 1840.

20 ŠTIESS, Bedřich. Lötzoza sklárna v Klášterském Mlýně ..., s. 202.

21 Podle matričních záznamů o úmrtí jeho třech synů Bedřicha (†1851 v čp. 132), Richarda (†1854 v čp. 134) a Alexandra (†1879 v čp. 68) je jejich otec důsledně označován jako bývalý sklář. SOA v Plzni, Sběrka matrik, Kašperské Hory 16, fol. 53, 73 a 431.

22 SOA v Plzni, Sběrka matrik, Kašperské Hory 24, fol. 191.

Sklárna v Klášterském Mlýně v roce 1884, foto Ignác Kranzfelder

v roce 1847,²³ kdy zřejmě hlavní podíl majetku získala další Eisnerova dcera Emilie, provdaná za sklářského podnikatele Martina Schmidu. Schmidovi už od sňatku v roce 1842 provozovali sklárnu v Podlesí.²⁴ Pravdou zůstává, že to byl právě Martin Schmid, kdo sklárnu včetně obytných a hospodářských budov a pozemků k čp. 1 v Klášterském Mlýně roku 1851 prodal Zuzaně (Lötzové) Gerstnerové a jejímu druhému manželovi JUDr. Františku Gerstnerovi²⁵ za 24 tisíc zlatých. Za zmínku stojí, že byly při tomto prodeji vypořádány i podíly Tekly Eisnerové, vdovy po Janu Křtiteli Eisnerovi a jejich dcer Julie Eisnerové a Žofie Hafenbrádrové. Žofiin manžel Bedřich nebyl ve smlouvě vůbec zmíněn. O rok později se JUDr. František Gerstner svého podílu na Klášterském Mlýně ve prospěch manželky vzdal.²⁶

Zuzana Gertsnerová byla v době zakoupení Klášterského Mlýna už zkušenou sklářskou podnikatelkou. Nejenže nejprve spolu s prvním manželem Johannem Lötzem a pak sama provozovala sklárnu v Anníně v letech 1836–1849,²⁷ ale po Lötzově smrti koupila huť v Debrníku, kterou před koupí Klášterského Mlýna prodala a měla v nájmu i blízkou Ferdinandovu huť u Železné Rudy. Paralelně s Klášterským Mlýnem měla v pronájmu v letech 1852–1870 sklárnu na Nové Hůrce.²⁸

Nepřekvapí tedy, že značka firmy „Johann Lötz vdova“ byla v době zakoupení Klášterského Mlýna již zavedená a Zuzana Lötzová ji jako název ponechala. Podnik rozšířila, zaměřila se na výrobu dutého skla a v roce 1855 postavila nákladem 18 tisíc zlatých novou brusírnou skla. V tomto roce však zemřel i její druhý manžel. To už se do správy hutě zapojovali i další členové rodiny, Zuzanin bratr Michal Huska (od roku 1856 do své smrti 1863), nejstarší syn Lötzových Jan (1853–1857) a další syn Antonín (od r. 1857, mimo léta 1862–1870, kdy měl na starost matčinu sklárnu na Nové Hůrce). Antonínovi chtěla Zuzana Gerstnerová firmu pravděpodobně předat, neboť s nejstarším synem Janem měla konflikty a Antonín se na podnikatelskou dráhu připravoval i studiem na pražské polytechnice. Zemřel však v roce 1877, a tak se Gerstnerová rozhodla roku 1879 svěřit firmu synovi své dcery Karolíny Maximiliánu Spaunovi (1856–1909). Syn Jan, ačkoli se roku 1876 vrátil do firmy a pracoval v ní (mezitím měl pronajatou sklárnu v Klängenbrunn u Pasova, kde se mu příliš nedařilo), byl pominut a poté, co byla firma předána jeho synovci, dožil v Klášterském Mlýně jako soukromník.²⁹

Maxmilián Spaun měl pro podnikatelský úspěch hned několik předpokladů. Se sklárnou byl obeznámen od útlého dětství, neboť jezdil do Klášterského Mlýna na prázdniny, vystudoval techniku v Mnichově (údajně na náklady své babičky) a mimo to pocházel po otci z rodiny, která „pěstovala vysokou kulturu“ – prastrýc Antonín Spaun

Maxmilián Spaun, foto ateliér Langhans, nedatováno
Vpravo: Maxmilián Spaun uprostřed svých zaměstnanců (čtvrtý zprava v 1. řadě), foto Ignác Kranzfelder, 1884

(1790–1849) se přátelil v Linci se spisovatelem Adalbertem Stifterem, další člen rodiny Josef Spaun se stýkal se skladatelem Franzem Schubertem či malířem Moritzem Schwindtem aj.³⁰

Do firmy nastoupil Spaun nejprve jako prokurista v červenci 1879 a v září téhož roku na něj Zuzana Gerstnerová celý podnik převedla.³¹ Po převzetí přistoupil k modernizaci a rozšíření, což se projevilo i v nárůstu zaměstnanců – zatímco Zuzana Gerstnerová jich měla kolem 60–70, v polovině 90. let přesáhl jejich počet údajně 200.³²

Měl šťastnou ruku i ve výběru spolupracovníka Eduarda Procházky, jenž ve firmě působil od roku 1880 jako správce a později jako ředitel hutí. V Procházcevi přišla do sklárny osobnost, která se výrazně podílela na jejich úspěších a zůstala jí věrná až do své smrti v roce 1922. Se Spaunem hned

23 SOKA Klatovy, AM Kašperské Hory, Zápisní kniha obyvatel 1847, inv. č. 99.

24 LNĚNIČKOVÁ, Jitka. Sklárny v Podlesí (Vogelsangu), s. 41. Viz též převod dalšího tamního majetku v roce 1844 na oba manžele od Josefy Eisnerové, vdově po Josefu Eisnerovi. SOKA Klatovy, AM Kašperské Hory, Rustikální kniha kontraktů, 1840–1849, č. inv.147, fol. 177.

25 SOKA Klatovy, AM Kašperské Hory, Kniha kontraktů 1848–1870, inv. č. 135, fol. 186.

26 SOKA Klatovy, AM Kašperské Hory, Kniha kontraktů 1848–1870, inv. č. 135, fol. 209.

27 V roce 1844 změnila název firmy na Johann Lötz Witwe.

28 LNĚNIČKOVÁ, Jitka. Johann Lötz, Glas aus dem Böhmerwald..., s. 20–31.

29 LNĚNIČKOVÁ, Jitka. Johann Lötz, Glas aus dem Böhmerwald..., s. 33–34.

30 HORPENIAK, Vladimír. Max Spaun – muž, který pozvedl české sklo ke světové slávě, Nové Klatovsko 5/2010, s. 13.

31 ŠTIESS, Bedřich. Lötzova sklárna v Klášterském Mlýně ..., s. 209–210.

32 MERGL, Jan – PANENKOVÁ, Duňa. Sklárna Jan Lötz vdova – historický a hospodářský vývoj. Sklárna Lötz Klášterský Mlýn 1880–1940, katalog výstavy, Praha 1989, s. 13–15.

od začátku přistoupili k modernizaci a kladli důraz na nové technologie.³³

Maxmilián Spaun pokračoval ve výrobě dutého skla, upřednostňoval však luxusní umělecké provedení a spolupráci s výtvarníky. Zpočátku se soustředil na historizující sklo, posléze se nechal okouzlit secesí. Nechal vybudovat vzorkové sklady ve Vídni, Berlíně, Hamburku, Paříži, Bruselu a Londýně. Roku 1883 obdržel titul výsadní továrny s povolením užívat titul rakouského orla ve znaku. Spaun si byl vědom nutnosti prosadit se na zahraničních trzích a účastnil se výstav, na nichž o sobě firma dávala vědět. Prvním výrazným úspěchem na mezinárodní výstavě byla Prix de progrès v Bruselu v roce 1888. Následujícího roku uspěla firma na světové výstavě v Paříži, kde mezi 200 vystavovateli získala Grand Prix – hlavní cenu, další ocenění následovala na světových výstavách v Chicagu roku 1893 a v Antverpách roku 1894.³⁴ V roce 1900 představila firma na další světové výstavě v Paříži kolekci irizovaného skla a získala zde Grand

Prix podobně jako americká firma Tiffany, která produkci šumavské sklárny inspirovala.

V roce 1908 předal Max Spaun firmu svému staršímu synovi Maxmiliánu Robertovi (*1883), jeho matkou byla Spaunova první žena Johanna Krugová. Maxmilián Robert ale neměl otcovy schopnosti a musel už v roce 1911 vyhlásit konkurs. Nadále byl prokuristou Eduard Procházka, ale firma měla omezený provoz. Procházkovi se jej dařilo udržet další dva roky. Do podniku mezitím finančně přispívala druhá manželka Maxe Spauna staršího Augusta Spaunová, především v zájmu svého syna Bedřicha. Provoz sklárny byl na jaře 1913 zastaven a vytvořena nová společnost s ručením omezeným „Johann Lötz Witwe, GmbH“, v níž bylo celkem devět společníků, mj. Augusta Spaunová, dr. Gustav Schreiner, říšský poslanec a majitel velkostatku Nemilkov. Maxmilián Robert Spaun už v nové společnosti nebyl.³⁵ V témže roce postihl sklárnu první ze dvou fatálních požárů. Během první světové války byl ve sklárně provoz zastaven.

V roce 1920 vypadaly jednotlivé členské podíly takto: Augusta Spaunová 200 000 Kč, Paul Schöller 20 000 Kč, Antonín Dreher 10 000 Kč, dr. Max Allmeyer Beck 30 000 Kč, Teodor Kern (dědicové) 5 000 Kč, Allgemeine österreichische Boden Creditanstalt 5 000 Kč, Max Friedmann 20 000 Kč, Tea

³³ MERGL, Jan – PANENKOVÁ, Duňa. Sklárna Jan Lötz vdova – historický a hospodářský vývoj...s. 13.

³⁴ MERGL, Jan – PANENKOVÁ, Duňa. Sklárna Jan Lötz vdova – historický a hospodářský vývoj..., s. 13.

³⁵ ŠTIESS, Bedřich. Lötzova sklárna v Klášterském Mlýně..., s. 217.

Wolte 25 000 Kč, dr. Gustav Schreiner 20 000 Kč.³⁶ Záhy se Bedřich Spaun stal prokuristou firmy a byli spolu s matkou jedinými společníky firmy. To však trvalo jen krátce, neboť roku 1922 byli nuceni přizvat do společnosti finanční ústav, jímž byla Deutsche Agrar und Industrie Bank v Praze, u níž si předchozího roku firma vzala vysoký úvěr.³⁷ Banka do základního jmění vložila 260 000 Kč. Dalším společníkem se stal ředitel firmy Antonín Greyer, který však roku 1926 zemřel. Podíly v roce 1924 vypadaly následovně: Bedřich Spaun 295 000 Kč, Antonín Greyer 20 000 Kč, Deutsche Agrar und Industriebank (zastupoval ji její ředitel Viktor Ulbrich) 260 000 Kč a Augusta Spaunová 125 000 Kč.³⁸ Krátce na to byla na valné hromadě společnosti ustavena i čtyřčlenná dozorčí rada ve složení dr. Teodor Hensen, Hans von Kreis, Viktor Ulbrich a dr. Rudolf Ziegler.³⁹ K další změně ve společnosti došlo roku 1928, kdy muselo být její základní jmění navýšeno na celkových 850 000 Kč. Podíl zemřelého ředitele Greyera byl zrušen a podíl banky převzal majitel panství Kout na Šumavě Zdenko hrabě Schönborn.⁴⁰

Podíly pak vypadaly následovně: Bedřich Spaun 365 000 Kč, Zdenko Schönborn 360 000 Kč a Augusta Spaunová 125 000 Kč.

Bedřich Spaun počátkem 20. let do podniku výrazně investoval (viz úvěr od Deutsche Agrar und Industriebank), v roce 1921 vybudoval elektrárnu, přistavěl druhou sklárnu a v roce 1925 kulírnu a leptárnu. Celkové investice přesáhly 2 miliony korun. Vlivem hospodářské konjunktury stoupal i počet odběratelů. Podniková korespondence svědčí o zakázkách do celého světa. V srpnu 1927 došlo k explozi tavicí pece a musela být pořízena nová. Není bez zajímavosti, že úřadující ředitel firmy Franz Czulius trval na demontu informace, kterou přinesla plzeňská Nová doba, že vinou výbuchu bude provoz sklárny na dva měsíce zastaven, neboť to oprávněně považoval za poškození exportních zájmů firmy.⁴¹ Provoz byl však plně obnoven až v únoru 1928.⁴²

Hospodářská krize postihla sklářství značně, v Klášterském Mlýně navíc vše umocnil další požár. O velikonočním pondělí 21. dubna 1930 vyhořela celá stará huť včetně skladu osmi vagonů hotového zboží a snad i sbírka výstavního skla. Škoda byla vyčíslena na dva miliony korun⁴³ a 120 zaměstnanců se na více než půl roku ocitlo bez práce. Provoz byl sice obnoven, ale vzhledem k aktuální hospodářské krizi se podniku již nedařilo tak jako před požárem.

V roce 1931 rozšířila společnost svou působnost na provoz hospodářství (statek v rozsahu 80 ha), hostinské živnosti, elektrárny a rašelinišť v Klášterském Mlýně.

V roce 1932 došlo k další změně ve společnosti. Bedřich Spaun postoupil část svého podílu ve firmě Zdenko Schönbornovi a větší část své manželce Bedřišce. Schönborn převzal i podíl Augusty Spaunové, takže z celkové kmenové jistiny 850 000 Kč mu náleželo 637 500 Kč. Bedřich Spaun v podniku svou manželku nadále zastupoval a její podíl činil 212 500 Kč.⁴⁴ Roku 1936 Bedřich Spaun zemřel a jeho vdovu ve firmě nadále zastupovali Vladimír Holub a dr. František X. Krešl, oba ze schönbornského velkostatku Kout-Trhanov. Roku 1937 bylo základní jmění navýšeno na 1 milion Kč.⁴⁵

Ve 30. letech se vlivem všech nepříznivých okolností snažila firma o určitou reorganizaci, případně přeoriento-

ředitel firmy prof. Rudolf Hohlbauem ze sklářské školy v Novém Boru, který navrhoval rozšířit výrobu o tehdy žádané olovnaté křišťálové sklo a bedlivě prověřil i organizaci obchodu a prodejní síť. Další návrh připravil ing. Václav Pinkava, sám majitel závodu křišťálovým a uměleckým sklem. Tyto snahy však nedoznaly žádného významnějšího úspěchu.

Vlivem politických změn, a to především v Německu, kam směřovala většina vývozu, nepřála třicátá léta 20. století zahraničnímu obchodu, takže úpadek firmy byl jen otázkou času. Už v průběhu roku 1938 pracovala sklárna s trvalými ztrátami a v létě byl provoz úplně zastaven.⁴⁶ K definitivnímu ukončení a prohlášení konkurzu došlo v červnu 1939, poté pracovala firma pod značkou Kristallglasfabrik Spiegellau GmbH, se kterou ji už v předchozí době pojily obchodní styky. Na základě dražby v únoru 1942 koupil sklárnu a pozemky Julius Altmann Althausen, příbuzný rodiny Spaunovy. Firma pak pokračovala pod názvem Glashütte Klostermühle vorm. J. Lötze Witwe, Inhaber J. Altmann Althausen a v době války vyráběla převážně varné sklo a technické sklo.

Po válce přešel podnik pod národní správu, později pod Český křišťál, státní podnik, a v krátké době se v něm vystřídalo několik správců. Po odsunu německých zaměstnanců bylo v roce 1947 přistoupeno k úplné likvidaci firmy. Surové sklo převzala sklárna v Lenoře.

Julius Altmann Althausen založil posléze v roce 1948 v Kufsteinu další sklárnu pod jménem Tiroler Glashütte Altmann Althausen, Johann Lötze Enkel KG s produkcí dutého skla a výrobky byly signovány Lötze. Tato firma však po šesti letech ukončila činnost.⁴⁷

Tak po více než stu letech skončila éra nejslavnější šumavské sklárny.

Fotografie otištěny s laskavým souhlasem Mgr. Zdeňky Řezníčkové, ředitelky Muzea Šumavy v Sušici.

36 SOKA Klatovy, Johann Lötze vdova, sklárna Rejštejn, Notářské smlouvy o jednotlivých podílech z ledna 1920.

37 SOKA Klatovy, Johann Lötze vdova, sklárna Rejštejn, Korespondence s bankou. Z původních 500 tis. byl ještě roku 1921 navýšen na 900 000 a roku 1926 na milion Kč.

38 SOKA Klatovy, Johann Lötze vdova, sklárna Rejštejn, Protokoly z valných hromad 1922–1934. Protokol z valné hromady konané 25. října 1924.

39 SOKA Klatovy, Johann Lötze vdova, sklárna Rejštejn, Protokoly z valných hromad 1922–1934, Protokol z prvního zasedání dozorčí rady ze 3. dubna 1923.

40 SOKA Klatovy, Johann Lötze vdova, sklárna Rejštejn, Protokoly z valných hromad 1922–1934. Protokol z valné hromady konané 8. října 1929.

41 SOKA Klatovy, Johann Lötze vdova, sklárna Rejštejn, list redakci z 5. 9. 1927.

42 HOFMANN, Gustav. Z historie sklárny v Klášterském Mlýně. Vlastivědný sborník Muzea Šumavy IV, Sklářství – Zlatá Stezka, 2001, s. 15–31.

43 SOKA Klatovy, Johann Lötze vdova, sklárna Rejštejn, článek z Nové doby 111/1930, 23. 4. 1930.

44 SOKA Klatovy, Johann Lötze vdova, sklárna Rejštejn, Protokoly z valných hromad 1922–1934. Protokol z valné hromady konané 31. srpna 1932.

45 SOKA Klatovy, Johann Lötze vdova, sklárna Rejštejn, Protokoly z valných hromad 1922–1934. Protokol z valné hromady konané 6. září 1937.

46 ŠTIESS, Bedřich. Sklárna v Klášterském Mlýně v letech 1928–1947. Sklář a keramik XVIII, 1968, s. 235–237.

47 LNĚNIČKOVÁ, Jitka. Johann Lötze Glas aus dem Böhmerwald..., s. 72.

Jubilejní muzeum Františka Šafránka v Hedčanech

Zuzana KLIKOVÁ

Při pořádacích pracích ve Státním okresním archivu Plzeň-sever se sídlem v Plasích byla ve fondu Archiv obce Hedčany¹ nalezena archiválie, kterou bychom ve fondu tohoto typu zcela jistě nehledali, a to kniha návštěv místního jubilejního muzea, postaveného v roce 1908 zdejším rodákem – stavitelem Františkem Šafránkem – k příležitosti 60. výročí vlády císaře Františka Josefa I. Tato kniha z let 1909–1945, zachycující podpisy, ojediněle také komentáře návštěvníků, byla do okresního archivu převzata v roce 1954 společně s písemnostmi obecního úřadu a místního národního výboru. Z archivního ani historického hlediska není příliš atraktivní, podstatně zajímavější jsou však osudy muzea a jeho zakladatele.

Podle záznamů v hedčanské obecní kronice se František Šafránek narodil v roce 1852, obecnou školu navštěvoval v Kožlanech a poté pracoval jako zednický učeň. V roce 1872 se stal tovaryšem a odešel do Prahy, kde začal studovat blíže neurčený technický obor, po jehož absolvování se živil jako stavební podnikatel.² Nepodařilo se zjistit, jaké stavby (kromě muzea) za svého života navrhl a realizoval. Kronikář Antonín Sušánka uvádí, že byl horlivým členem

různých kulturních spolků a v roce 1905 se stal na jedno volební období členem rady obecních starších v Praze.³ O rok později ho obecní výbor v Hedčanech jmenoval čestným občanem.⁴

Františka Šafránka pravděpodobně poutal k rodné obci vřelý citový vztah a chtěl zde po sobě zanechat nějaký odkaz či památku budoucím generacím. Jeho nevšední záměr – vystavět muzeum, do něhož by umístil svou sbírku soch, bust, obrazů, fotografií a knih – vzbudil rozruch a debatu o smyslu takové instituce na malé obci. Asi nejmýstižněji se k této otázce vyjádřil učitel Jan Dyk ve své přednášce na okresní učitelské konferenci 23. listopadu 1907: „Na tomto místě musím promluvit o nápadu muže jinak velice

1 Obec Hedčany leží asi 6 km severovýchodně od Kralovic (okr. Plzeň-sever) a v současnosti je jednou z místních částí města Kožlany.

2 Pamětní kniha obce Hedčany 1933–1977 [CD-ROM]. Kožlany: Městský úřad v Kožlanech, s. 8.

3 Tamtéž.

4 Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Archiv obce Hedčany, zápisy ze schůzí obecního zastupitelstva (výboru) a rady 1889–1938, inv. č. 1, nestr.

Náves v Hedčanech kolem roku 1910, vlevo muzeum Františka Šafránka, vpravo škola s kaplí. Foto laskavě poskytlo Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici

První strana knihy návštěv muzea Františka Šafránka v Hedčanech

váženého, jenž zřídil v Hedčanech muzeum. Ctíme zajiště každý šlechetný úmysl, vážíme si toho, vzpomíná-li zámožný člověk dobrodiním na svou rodnou obec, ale zde seznáváme, že nejlépe míněný dar někdy nemá takového významu, aby odpovídal výši nákladu. Ovšem budou Hedčany cílem pouti všech lidí z okolí, kteří tu hledati budou poučení, ale obávám se, že se zakrátko zapomene na to muzeum. Zakladatel jednou zemře a může se lehce státi, že obec pokládáti bude toto muzeum za břemeno. A pak je konec blízký. Jinak ovšem nemohu, leč co nejvřeleji doporučiti kolegům, aby muzeum (až bude otevřeno) co nejčtetněji s mládeží navštěvovali, ježto (jak slyším) věnuje

do něho pan zakladatel vzácné sbírky starožitnické a umělecké.⁵

Základní kámen k muzeu byl však už položen, a to 23. dubna 1907.⁶ Náklady ve výši 7000 korun hradil architekt Šafránek, hedčanstí občané dovezli zdarma materiál

5 Jan DYK, Umělecké památky na Kralovicku (Z přednášky insp. Jana Dyka na okresní konferenci učitelské, uveřejněné v Novém obzoru dne 23. listopadu 1907), *Kralovický obzor* 8, 20. 8. 1921, č. 29, s. 2.

6 Pamětní kniha obce Hedčany 1933–1977 [CD-ROM]. Kožlany: Městský úřad v Kožlancech, s. 4.

na staveniště a obec zapůjčila lešení. Ještě před položením základního kamene se obecní výbor dne 20. února 1907 usnesl na tom, že bude muzeum i s parčíkem udržovat v původním stavu.⁷ O rok později byla budova ve tvaru osmiboké rotundy, připomínající hvězdárnu či kapli, dokončena a předána obci.

Slavnostní otevření se za hojně účasti místního a okolního obyvatelstva konalo 29. srpna 1909 pod protektorátem okresního hejtmána a starosty města Kralovice Františka Slacha. Kromě něj se do knihy návštěv tehdy podepsal např. starosta Hedčan Josef Hůlka, kožlanský starosta Jan Klaus nebo řídící učitel z Kožlan František Kučera. Zakladatel se slavnosti nezúčastnil a do muzea zavítal až v srpnu roku 1910. V té době žil už v Domažlicích, kde koupil kolem roku 1904 sýrárnu.⁸

Podle dotazníku Zemské statistické kanceláře Království českého měli návštěvníci hedčanského muzea ke konci roku 1910 možnost shlédnout celkem 600 předmětů, a to 150 podobizen, 110 obrazů, 50 bust slavných českých mužů, 40 plánů a technických předmětů a 250 knih.⁹

Zakladatel muzea se ale patrně nechtěl spoléhat na výše uvedené usnesení obecního výboru z 20. února 1909, a proto roku 1916 založil Jubilejní nadaci architekta Františka Šafránka s částkou 3000 korun. Nadace byla téhož roku předána obci s podmínkou, že úroky z tohoto vkladu budou použity na udržování jednak jeho hrobky na obecním hřbitově, jednak muzejní budovy, kterou musela obec navíc pojistit proti případným požárům. Opis nadační listiny je, stejně jako kniha návštěv, uložen ve fondu Archiv obce Hedčany.¹⁰

Dva roky po založení této nadace František Šafránek zemřel a dne 27. února 1918 byl pochován v rodinné hrobce na hedčanském hřbitově. Společně s ním je zde pohřbena také jeho matka Josefa Šafránková († 1901). Zápis o úmrtí zakladatele muzea a parte vložil v den pohřbu do knihy návštěv nevládní bratr zemřelého – Ferdinand Slabý, rovněž stavitel, který mimo jiné roku 1902 projektoval školní budovu s kaplí v Hedčanech.¹¹

Z množství dochovaných podpisů v knize návštěv můžeme soudit, že bylo muzeum ještě ve 20. letech poměrně vyhledávaným cílem turistů, obyvatel z blízkého i vzdáleného okolí či školních exkurzí.

Obecní orgány ale budovu muzea nijak zvlášť neudržovaly, patrně proto, že úroky z nadace pravděpodobně nepokryly celý náklad. Už roku 1933 se v regionálním tisku objevuje článek: „Muzeum je tak zchátralé, zvláště uvnitř, že klíčník nechce návštěvníky vpouštět, aby se nepořádku nezhrozili. Tak malá obec, jako jsou Hedčany, mohla by být hrda na tuto stavbu, ale protože prý není na opravu, nejraději by muzeum odstranila.“¹²

V roce 1937 byla sice opravena střecha,¹³ obecní kronikář ale už roku 1939 píše: „Místní muzeum je v hrozném stavu, nikdo o ně nepečuje. Do muzea přší a těžko bude co zachrániti. Škoda! Škoda!“¹⁴ O rok později objekt navštívili pracovníci plzeňského muzea Fridolín Macháček, okresní osvětový referent z Kralovic i referent památkového úřadu, kteří vzhledem k jeho špatnému stavu rozhodli o přestěhování většiny exponátů do školy.¹⁵

Budovu mohla obec rozbořit s podmínkou, že budou sbírky uloženy ve vhodných prostorách. V roce 1941 zemský

úřad povolil zbourat muzejní budovu, obec však stále neměla odpovídající místnosti.¹⁶ Od 4. dubna 1942 tak sloužilo muzeum jako sběrna mléka, pro které si přijížděla kralovická mlékárna. Poslední návštěvník se do knihy podepsal 11. února 1945, poté bylo muzeum pro veřejnost uzavřeno.¹⁷

Když v roce 1954 prováděl archivář Jaroslav Vavřík prohlídku a skartaci písemností na Místním národním výboru v Hedčanech, zavítal také do již značně zchátralého muzea a do půdních prostor místní školy, v nichž objevil torzo někdejší muzejní knihovny. Jednalo se především o svazky týkající se architektury, umění a historie.¹⁸ Většina z nich tehdy pravděpodobně skončila ve sběru. Část exponátů (portréty zakladatele a jeho rodiny od K. Švarce¹⁹ či sádrové busty významných osobností českých dějin) se dostala do muzea v Kožlanech a v současnosti lze některé z nich identifikovat také ve sbírkách Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici.

Budova jubilejního muzea byla v prosinci roku 1963 zbořena.²⁰ Osobnost Františka Šafránka nám tak připomíná jen několik zachovaných obrazů a bust a jeho hrobka na hedčanském hřbitově.

Přestože se muzeum nemohlo pochlubit žádnými výjimečnými sbírkami, zaujalo jednak svým umístěním na malé obci, jednak netradiční budovou, ale také tím, že bylo první (i když ne zcela typickou) institucí tohoto druhu na tehdejší politickém okrese kralovickém.

7 SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Archiv obce Hedčany, zápisy ze schůzí obecního zastupitelstva (výboru) a rady 1889–1938, inv. č. 1, nestr.

8 SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Archiv obce Hedčany, kniha návštěv jubilejního muzea Františka Šafránka, nestr.

9 Pamětní kniha obce Hedčany 1933–1977 [CD-ROM]. Kožlany: Městský úřad v Kožlanech, s. 4–5.

10 SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Archiv obce Hedčany, založení nadace Františka Šafránka 1916–1919, inv. č. 12.

11 Irena BUKAČOVÁ – Jiří FÁK, *Paměť krajiny IV: soupis drobných památek Chříčska a Kožlanska*, 2009, s. 108.

12 Hedčany, *Kralovický obzor* 20, 28. 4. 1933, č. 17, nestr.

13 SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Archiv obce Hedčany, kniha návštěv jubilejního muzea Františka Šafránka, nestr.

14 Pamětní kniha obce Hedčany 1933–1977 [CD-ROM]. Kožlany: Městský úřad v Kožlanech, s. 35.

15 Tamtéž, s. 43–44.

16 Tamtéž, s. 44 a 47.

17 SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Archiv obce Hedčany, Kniha návštěv jubilejního muzea Františka Šafránka, nestr.

18 Převzato z protokolu o odborné archivní prohlídce v MNV v Hedčanech dne 3. července 1954, který je uložen ve spisu o fondu Archiv obce Hedčany.

19 Hedčany, *Kralovický obzor* 20, 28. 4. 1933, č. 17, nestr.

20 Pamětní kniha obce Hedčany 1933–1977 [CD-ROM]. Kožlany: Městský úřad v Kožlanech, s. 137.

Vývoj školství v Heřmanově Huti

Zuzana KLIKOVÁ

Heřmanova Huť, ležící asi 8 km jihovýchodně od Stříbra, byla původně železářskou hutí, kterou v polovině 19. století založil tehdejší majitel velkostatku Vlkýš Hermann Dietrich Lindheim. Důvodem pro koupi statku byly především místní doly na černé uhlí, jež Lindheim posléze využíval ve svých nových pudlovnách a válcovnách kolejnic v Heřmanově Huti. V roce 1863 (tři roky po smrti H. D. Lindheima) převzala huť Pražská železářská společnost (Prager Eisen-Industrie Gesellschaft). Sám H. D. Lindheim se v roce 1857 podílel na založení této společnosti a byl rovněž jejím nejsilnějším kapitálovým účastníkem.¹ Místní doly a rozvíjející se podnik přilákaly velké množství dělníků, horníků, ale také živnostníků, kteří si v blízkosti hutě stavěli domky. Celý tento komplex nových obydlí se označoval stejně jako závod – Heřmanova Huť. Jednotlivé části Heřmanovy Hutě ležely na katastrálních územích převážně německých obcí Vlkýš, Horní Sekyřany a Dolní Sekyřany.²

Zásadní změny ve správním vývoji dělnické kolonie Heřmanovy Hutě a zmíněných obcí proběhly v 1. polovině 50. let 20. století,³ kdy došlo k jejich sloučení. Takto vytvořený administrativní celek, spravovaný jedním místním národním výborem, je od té doby označován jako Heřmanova Huť, ačkoliv katastrální území s tímto názvem neexistuje. Pokud tedy chceme sledovat poměrně složitou historii školství a s ní související národnostní poměry v Heřmanově Huti, je nutné se zaměřit na vznik a vývoj škol ve třech výše uvedených obcích.

Jako první máme na sklonku 18. století doloženu německou školu při farnosti sv. Martina v Horních Sekyřanech. Podle Metternichova soupisu škol Plzeňského kraje z roku 1790 do ní tehdy docházelo 53 dětí a vydržoval ji klášter v Teplé, stejně jako většinu farních škol na dominiu zrušeného chotěšovského kláštera.⁴

Po založení Lindheimova podniku v polovině 19. století počet dětí vzrostl natolik, že se ředitel hutě Wilhelm Leder rozhodl založit školu v blízkosti závodu. Záměr se mu podařilo uskutečnit a místodržitelství v Praze dne 4. dubna 1868 povolilo zřízení německé dvoutřídní školy pro děti zaměstnanců dolů a hutě z Heřmanovy Hutě, Vlkýše, Horních a Dolních Sekyřan. Dne 1. června 1868 bylo slavnostně zahájeno vyučování v domě čp. 66 ve Vlkýši. Patronem školy se stala Pražská železářská společnost, která byla tímto povinna hradit veškeré výdaje na zřízení a vydržování školy. Společnost dále poskytovala žákům všechny potřebné učební pomůcky. Rodiče platili za dítě 20 krejcarů měsíčně, pouze nejchudší zaměstnanci byli od tohoto školního platu

osvobozeni. Místními školními dozorcí byli ustanoveni dva pracovníci hutě – Wenzel Řivnáč a Wilhelm Weinfurter.⁵

Prvním řídícím učitelem se stal Christian Pimpl a podučitelem Wenzel Haala. Náboženství vyučovali duchovní z Horních Sekyřan, placení stejně jako ostatní učitelé Pražskou železářskou společností. Počet dětí neustále stoupal, a tak musela být ve školním roce 1868–1869 zřízena III. třída a druhým podučitelem byl ustanoven Johann Metzka. V září roku 1870 byla škola rozšířena o IV. třídu a přijat další učitel Franz Metka. Z tohoto důvodu musely být přistavěny dvě třídy za 1700 zlatých.⁶

Postavení školy v Heřmanově Huti jakožto soukromého ústavu se nezměnilo ani po vydání nového školského zákona č. 62/1869. Statut soukromé školy však začal mít neblahé důsledky pro její další trvání, když odtud během roku 1870 odešli 4 učitelé do veřejných škol.⁷ Služba na těchto školách jim totiž podle nového zákona zajišťovala mnohem lepší právní postavení. Byla proto zahájena jednání mezi Okresní školní radou ve Stříbře a ředitelstvem hutě a dne 12. června 1871 byla škola v Heřmanově Huti uznána coby veřejná.⁸ Zdejší učitelé tak získali výhody plynoucí jim z nového školského zákona, přičemž patronátní právo Pražské železářské společnosti bylo zachováno, tj. společnost nadále platila veškeré školní výdaje, ovšem kromě učitelských platů, které byly hrazeny školskými úřady.

Jelikož školský zákon stanovoval osmiletou povinnou školní docházku, došlo k výraznému zvýšení počtu žáků, a tak byla v březnu roku 1873 otevřena V. třída v domě čp. 62.⁹ V roce 1874 byla při škole ještě založena mateřská škola. Ačkoliv ji zřizoval stát, náklady na úpravu učitelského bytu a tříd na dvoře bývalého hostince hradilo jak ředitelství hutě, tak dolů. O rok později se pak konalo slavnostní otevření. Od 1. ledna 1889 existovala jako soukromá mateřská škola Pražské železářské společnosti.¹⁰

Podle popisu školních okresů z roku 1894 sídlila obecná škola v Heřmanově Huti ve třech nevyhovujících domech,¹¹ a tak byla z iniciativy ředitele hutě Franze Leonarda v roce 1899 Karlem Löwem ze Stoda vystavěna nová školní budova za 24 500 zlatých.¹² Stavbu a vybavení školy financovala Pražská železářská společnost.

Významným mezníkem, který zasáhl nejen do vývoje zdejšího školství, bylo zrušení hutě v prosinci roku 1903. Příčinou zániku podniku byly především vyčerpané zásoby uhlí, konkurence moravských železáren a vysoké nároky na dopravu. Ke konci 19. století se již vyrábělo jen tzv. obchodní železo, které kupovali sedláci z širokého okolí pro

1 Myška, M. Podnikatel Hermann Dietrich Lindheim a počátky industrializace západní Čech. *Minulost západočeského kraje XVIII.* Plzeň, 1982, s. 125–141.

2 Tyr, V. *Stříbrsko*. Plzeň, 1929, s. 22.

3 *Sbírka zákonů republiky Československé, 1951* (částka 8., 3. 3.) a *Úřední list, 1954* (částka 69, 8. 6.).

4 Šafránek, J. *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů*. 1. díl. Praha, 1913, s. 174.

5 Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Obecná škola (německá) Vlkýš 1890–1934, školní kronika 1890–1934, inv. č. 1, s. 5–9.

6 Tamtéž, s. 9.

7 SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Obecná škola (německá) Vlkýš 1890–1934, školní kronika 1890–1934, inv. č. 1, s. 10.

8 Tamtéž.

9 Tamtéž, s. 11.

10 Tamtéž, s. 11–12.

11 *Popis obecného školství v království Českém*. Praha, 1894, s. 61.

12 SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Obecná škola (německá) Vlkýš 1890–1934, školní kronika 1890–1934, inv. č. 1, s. 40–44.

potřeby svých hospodářství.¹³ Už v srpnu roku 1903 zrušila společnost mateřskou školu a vypověděla patronátní právo nad obecnou školou. Přesto se až do 31. srpna 1904 zavázala nést dosavadní věcné náklady potřebné pro existenci školy.¹⁴

Po zdoluhavých jednáních bylo rozhodnuto, že náklady na vydržování školy v Heřmanově Huti převezme obec Vlkyš. Pražská železářská společnost převedla do vlastnictví obce školní budovu, tělocvičnu a školní zahradu. Na základě výnosu zemské školní rady z 23. června 1906 bylo schváleno odškolení obce Vlkyš od Horních Sekyřan. Současně byla škola zredukována na trojtřídní. Na počátku školního roku 1907–1908 došlo také ke změně názvu školy na Trojtřídní obecnou školu Vlkyš.¹⁵

V roce 1906 koupila objekty bývalé válcovny v Heřmanově Huti sklářská firma Stölzle a synové a o rok později zde zahájila výrobu zkumavek a obalového skla pro lékárenský průmysl. V roce 1909 byl závod rozšířen a začalo se s produkcí lisovaného užitkového skla.¹⁶ Do Vlkyše a okolí tak přesídlilo mnoho sklářských rodin a počet dětí ve zdejší škole začal opět stoupat, v roce 1913 byla škola rozšířena na pětitřídní.¹⁷ Zvýšil se i počet dětí předškolního věku, a tak byla v roce 1909 Západočeským školním spolkem v Plzni (Westböhmischer Schulverein VII) obnovena mateřská škola v Heřmanově Huti. Správu tohoto soukromého zařízení vykonával zdarma řídící učitel vlkyšské školy Anton Kiesslinger.¹⁸

Do německých škol v Horních Sekyřanech a Heřmanově Huti (od roku 1907 ve Vlkyši) docházely také děti z českých rodin, které tu našly práci. Zasluhou správců českých škol Jakuba Anderleho ze Sulislavi a Jana Bárty z Vranova zřídila pro tyto děti v roce 1890 Ústřední matice školská (ÚMŠ) vlastní českou školu v Dolních Sekyřanech, která sídlila v domě poštmistra Václava Baumgartla čp. 106 za roční nájemné 350 zlatých. Úprava budovy pro školní vyučování stála 1100 zlatých. Ve dnech 14.–15. září 1890 se do soukromé dvoutřídní matiční školy přihlásilo 154 žáků, slavnostní vysvěcení se konalo 26. října 1890. První učitelský sbor tvořil správce školy Jan Bárta, učitel Antonín Beránek, katecheta z Horních Sekyřan Moric Mencl a industriální učitelka Anna Bártová.¹⁹

Po nátlaku ze strany německých zaměstnavatelů, především Pražské železářské společnosti, však Češi z obavy před propuštěním z práce své děti odhlásili a zapsali je do školy německé. Ušetření nebyli ani čeští živnostníci a řemeslníci, když bylo dělníkům u nich zakazováno nakupovat. Kromě toho se proti škole stavěl také dolnosekyřanský obecní úřad. Do 14. října 1890 tak přešlo do německých škol 92 dětí. Na konci školního roku zbylo v obou třídách 47 dětí, v následujícím školním roce se přihlásilo pouze 55 dětí a česká škola byla zredukována na jednotřídní.²⁰

Výnosem ministerstva kultu a vyučování č. 9673 ze dne 16. května 1893 bylo české matiční škole uděleno právo veřejnosti,²¹ tj. dostala možnost vydávat státem uznávaná vysvědčení. Žáci tak mohli přecházet z jedné školy na druhou bez rozdílových zkoušek a učitelům se započítávala doba strávená na matiční škole do služebního a platového postupu. Škola však byla i nadále soukromá.²²

Na počátku školního roku 1893–1894 zesílil nátlak německých podniků proti české škole v Dolních Sekyřanech,

Shora:

Budova bývalé německé obecné školy v Horních Sekyřanech v roce 1950

Budova české matiční školy v Dolních Sekyřanech, vystavěná v roce 1927

Budova německé obecné školy v Heřmanově Huti (ve Vlkyši) z roku 1899. Od roku 1946 v ní sídlila Měšťanská škola ve Vlkyši

13 Pavlík, V. *85 let veřejného provozu místní dráhy Nýřany – Heřmanova Huť: 1905–1990*. Heřmanova Huť, 1990, s. 6.

14 SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, *Obecná škola (německá) Vlkyš 1890–1934, školní kronika 1890–1934*, inv. č. 1, s. 59.

15 Tamtéž, s. 77–79.

16 Pavlík, V. *85 let veřejného provozu místní dráhy Nýřany – Heřmanova Huť: 1905–1990*. Heřmanova Huť, 1990, s. 14–15.

17 SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, *Obecná škola (německá) Vlkyš 1890–1934, školní kronika 1890–1934*, inv. č. 1, s. 124.

18 Tamtéž, s. 106.

19 SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, *Obecná škola (česká) Dolní Sekyřany 1890–1938 (1954), školní kronika 1890–1938 (1949)*, inv. č. 47, s. 1–2.

20 Tamtéž, s. 2–17.

21 Tamtéž, s. 21.

22 Řeháček, K. *Češi a Němci na jihozápadě Čech 1880–1938*. Plzeň, 2002, s. 70.

Společná fotografie dětí z české školy a opatrovny s učitelským sborem v Dolních Sekyřanech, 1928

jehož výsledkem bylo pouhých 5 zapsaných dětí. Díky iniciativě správce školy Jana Bárty se počet žáků postupně zvýšil na 20.²³ Další činnost školy však ohrozilo už výše zmíněné zrušení hutě a následný odliv obyvatelstva. Výbor Ústřední matice školské proto koncem školního roku 1906–1907 uvažoval o jejím uzavření. Škola nakonec zrušena nebyla, jelikož se počet zapsaných dětí v následujících školních letech zvýšil – ve školním roce 1907–1908 bylo přihlášeno 29 dětí a ve školním roce 1908–1909 dokonce 57.²⁴ V květnu 1909 pak ÚMŠ dům Václava Baumgartla za 15 000 K odkoupila.

Tento stav však netrval dlouho a již ve školním roce 1909–1910 početní stav žactva klesl na 21. Správce školy František V. Přeučil si v pamětní knize stěžuje, že „nepřátelé sháněli děti vši mocí, ano i úplatky, do školy německé“. Poté, co ho c. k. školní inspektor Weinzettl upozornil na nevhodnost takových poznámek, nenalezneme do konce 1. světové války v kronice jediný zápis, týkající se národnostních poměrů v obci a okolí.²⁵

Po vzniku ČSR se počet žáků na české matiční škole v Dolních Sekyřanech podstatně navýšil a až do jejího zániku v roce 1938 se pohyboval mezi 50 a 70, ve školním roce

1936–1937 bylo zapsáno dokonce 90 dětí. Do školy přešla také česká mládež z německých škol v Horních Sekyřanech a Vlkyši. Společně s nimi chodilo do školy poměrně mnoho žáků ze smíšených manželství.²⁶ Naopak některé děti přešly na nové české menšinové školy v Blatnici (1919), Kameném Újezdě (1919) a Záluží (1924).²⁷ Do zdejší české školy tak docházely žáci z Dolních Sekyřan, Horních Sekyřan, Vlkyše, ojediněle z Přehýšova, Lochousic, Kbelan, Vrhavče a Hněvníc.

Škola v Dolních Sekyřanech patřila do obvodu inspektorátu menšinových škol v Plzni a dne 15. září 1919 byla převzata do státní správy.²⁸ V roce 1924 byla rozšířena na dvoutřídní s pobočkou při druhé třídě. Protože měla jen dvě učebny, muselo být zavedeno střídavé vyučování. Dosaďadní školní budova již po stránce kapacitní plně nevyhovovala, navíc komise ÚMŠ v roce 1924 zjistila další závažné nedostatky, a tak bylo schváleno postavit školu novou. ÚMŠ zakoupila pozemek v obci Vlkyš od F. J. Schultesa, majitele velkostatku, a v březnu roku 1926 vypracoval architekt Milan Babuška plány nové školní budovy. Stavba byla zadána plzeňské firmě Ing. Prokop a Chrudimský a slavnostní

²³ SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Obecná škola (česká) Dolní Sekyřany 1890–1938 (1954), školní kronika 1890–1938 (1949), inv. č. 47, s. 22.

²⁴ Tamtéž, nestr.

²⁵ SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Obecná škola (česká) Dolní Sekyřany 1890–1938 (1954), školní kronika 1890–1938 (1949), inv. č. 47, nestr.

²⁶ Tamtéž, nestr.

²⁷ Lukavský, F. *Pro záchranu Čechů na změněném českém západě*. Plzeň, 1928, s. 11–15.

²⁸ Tamtéž, s. 14.

²⁹ SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Obecná škola (česká) Dolní Sekyřany 1890–1938 (1954), školní kronika 1890–1938 (1949), inv. č. 47, nestr.

Učitelký sbor české obecné školy v Dolních Sekyřanech, 1928

otevření nové školy, kde byla umístěna i nově zřízená opatrovna ÚMŠ, se konalo 14. srpna 1927. Přestože byla škola od roku 1919 spravována státem, budova byla postavena a udržována na náklady ÚMŠ. Až v roce 1931 byla převzata státem a jejím správcem byl jmenován tehdejší řídící učitel František Krofta.²⁹

Během hospodářské krize, kdy byla většina sklářů nezaměstnána, organizovala škola v Dolních Sekyřanech ošacovací a stravovací akce, na které přispívala okresní péče o mládež, místní školní výbor, Sbor žen ÚMŠ aj. Od počátku byla podporována ústředním výborem Národní jednoty pošumavské (dále jen NJP) v Praze a NJP na Žižkově. Učitelé se aktivně zapojovali do kulturního a společenského života zdejší menšiny a působili v odboru NJP v Dolních Sekyřanech, založeném v roce 1892, jehož činnost se výrazněji rozvinula až za první republiky. Ve škole byla rovněž umístěna menšinová knihovna.³⁰

Podle zápisů ve školní kronice však panovaly mezi českými občany rozpory politického i osobního rázu. Počet českého obyvatelstva se navíc snižoval, jelikož firma Stölzle a synové nepřijímala Čechy do pracovního poměru. Naopak přibývalo smíšených manželství. Učitelé se tak u svých žáků potýkali s nedostatečnými znalostmi vyučovacího jazyka.

Výmluvný je záznam řídícího učitele Václava Vodáka ze školního roku 1928–1929: „České řeči užívají jen ve škole a také tu leckdy zapomenou, že jsou v české škole.“ Pro tyto žáky byl dokonce v letech 1922–1923 a 1923–1924 zaveden kurz českého jazyka. Ojedinělé nebyly ani hrozby rodičů, že dají dítě do německé školy, když byli upozorněni na nedbalou docházku.³¹

Po záboru českého pohraničí v roce 1938 se obce Horní a Dolní Sekyřany a Vlkyš staly součástí Říšské župy Sudety. Česká škola v Dolních Sekyřanech byla zrušena a její inventář pravděpodobně odvezen do německých škol v Horních Sekyřanech a Vlkyši. Nevíme, jakým způsobem se podařilo zachránit třídní výkazy z let 1899–1938, konferenční protokoly z let 1925–1932 a pamětní knihu z let 1890–1938 (1949), obsahující cenné údaje o národnostních poměrech v obci a okolí. V budově české školy bylo do jara 1939 ubytováno německé vojsko, poté zde sídlil stavovský úřad. Objekt zároveň sloužil potřebám strany NSDAP a na konci války zde byly umístěny děti německých uprchlíků.³²

Po osvobození v roce 1945 byly obě německé školy v Horních Sekyřanech a Vlkyši na základě výnosu Ministerstva školství a osvěty ze 7. června 1945 uzavřeny. Definitivně pak byly zrušeny výnosem Ministerstva školství a osvěty

řany 1890–1938 (1954), školní kronika 1890–1938 (1949), inv. č. 47, nestr.

30 Tamtéž, nestr.

31 Tamtéž, nestr.

32 SOKa Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Obecná škola (česká) Dolní Sekyřany 1890–1938 (1954), školní kronika 1890–1938 (1949), inv. č. 47, nestr.

33 Tamtéž, nestr.

Výlet českých dětí do Hagenbeckovy indické vesnice v roce 1928

z 16. října 1945. Do budovy někdejší české menšinové školy v Dolních Sekyřanech se nastěhovala posádka americké armády. Po jednání s jejím velitelem se vojsko 1. srpna 1945 přestěhovalo a škola byla zdejší firmou J. Killberger za 41 492 Kč opravena. Část inventáře byla převezena z německé školy ve Vlkyši, část byla zakoupena. Slavnostní otevření dvoutřídní Obecné školy v Dolních Sekyřanech se konalo 8. září 1945. Ředitelem se stal Narcis Rejman, který tuto funkci zastával po celou dobu existence školy, a výpomocnou učitelkou Jarmila Chlebečková. Od 1. října 1945 začala při škole působit také mateřská škola. Na počátku roku 1946 zahájila činnost místní školní rada se zástupci všech přiskolených obcí.³³

Kromě dětí českých osídlenců nebo reemigrantů ze SSSR a Rumunska byli do školy přijati také někteří němečtí žáci, za jejichž rodiče se zaručila místní i okresní správní komise. Tyto děti, kterých bylo v I. třídě 14 z celkového počtu 20, nebyly pro neznalost vyučovacího jazyka v několika předmětech vůbec klasifikovány a podle záznamů v dochovaném konferenčním protokolu nejvíce z nich o vyučování žádný zájem. Aby se jejich prospěch a jazykové znalosti alespoň částečně zlepšily, byly zařazovány do nižších oddělení.³⁴

Kvůli narůstajícímu počtu nových osídlenců byla Obecná škola v Dolních Sekyřanech v březnu 1946 rozšířena na trojtřídní a v lednu 1947 na čtyřtřídní. Ve školním roce 1948–1949 měla škola už 5 tříd s pobočkami při I., II. a III. třídě a od školního roku 1947–1948 se pro nedostatek místnostní vyučovalo i v budově bývalé německé školy v Horních Sekyřanech.³⁵

Na základě nového školského zákona č. 95 z roku 1948 byl škola přejmenována na Národní školu v Dolních Seky-

řanech. O rok později došlo výnosem krajského národního výboru z 20. prosince 1949 ke změně názvu sídla školy na Národní škola v Heřmanově Huti,³⁶ přestože správní celek Heřmanova Huť vznikl až v roce 1954.

Po absolvování povinné školní docházky na Obecné škole v Dolních Sekyřanech pokračovala většina žáků ve studiu na měšťanských školách v Nýřanech, Blatnici, Stodě nebo ve Stříbře. Poměrně velká vzdálenost od těchto škol a zvyšující se počet dětí přiměly Místní správní komisi ve Vlkyši uvažovat o zřízení měšťanské školy v budově bývalé německé školy ve Vlkyši. Na schůzi konané dne 18. března 1946 se komise rozhodla žádat o povolení školy a zároveň pověřila Jana Diviše, odborného učitele z Měšťanské školy v Blatnici, aby se ujal přípravných administrativních prací. Současně byly v letních měsících provedeny nutné opravy školní budovy.³⁷

Žádost o zřízení měšťanky byla podána prostřednictvím Okresního školního výboru ve Stříbře. Ačkoli ji příslušné úřady ještě řádně neprojednaly, byla škola 1. října 1946 otevřena ve Vlkyši jako dislokovaná pobočka Měšťanské školy v Blatnici. Správy se ujal odborný učitel Jan Diviš. Až výnosem ministerstva školství a osvěty ze dne 30. prosince 1946 a výnosem zemské školní rady v Praze ze dne 17. února 1947 byla ve Vlkyši zřízena samostatná veřejná měšťanská škola. Ředitelem byl ustanoven Jan Diviš.³⁸

34 Tamtéž, nestr.

35 Tamtéž, nestr.

36 SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Národní škola Heřmanova Huť 1945–1953, školní kronika 1949–1953, inv. č. 51, nestr.

37 SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Střední škola Vlkyš 1946–1953, školní kronika 1946–1953, inv. č. 34, nestr.

38 Tamtéž, nestr.

39 Tamtéž, nestr.

Už v I. pololetí školního roku 1946–1947 zahájilo činnost rodičovské sdružení. Volba újezdni školní rady proběhla ještě před vydáním výše zmíněných výnosů dne 17. prosince 1946. Vedle měšťanky byla ve Vlkyši téhož roku založena lidová škola zemědělská, jejíž správu vedl ředitel Obecné školy v Dolních Sekyřanech Narcis Rejman.³⁹

Podle nového školského zákona č. 98/1948 Sb. byla měšťanská škola přejmenována na Střední školu ve Vlkyši. Od školního roku 1948–1949 měla dvě dislokované pobočné třídy ve 12 km vzdálených Skapcích, kam začaly docházet i děti z Kostelce a Lšelína, a 1. ledna tu byla zřízena ještě třetí pobočka. Rada krajského národního výboru nakonec 23. března 1949 povolila samostatnou Střední školu ve Skapcích s účinností od 1. září 1948.⁴⁰

Obdobně jako na obecné škole bylo i na Měšťanské škole ve Vlkyši zajištěno stravování žáků, na které přispívaly okresní péče o mládež, Československý červený kříž či

Okresní školní výbor ve Stříbře. Většina učitelů a žáků se během školního roku i o prázdninách podílela na výpomocných pracích v zemědělství a lesnictví. Za dozoru učitele Ladislava Bareše začala žákovská samospráva v roce 1947 vydávat časopis Jas.

Na základě školské reformy byla v roce 1953 Střední škola ve Vlkyši společně s Národní školou v Heřmanově Huti sloučena v Osmiletou střední školu v Heřmanově Huti.

Na rozdíl od jiných obcí v oblasti bývalých Sudet, ve kterých byly školy v pozdějších letech následkem poklesu dětí zrušeny, se zde škola udržela dodnes a v současnosti funguje pod názvem Základní škola a mateřská škola Heřmanova Huť.

40 SOkA Tachov, Okresní národní výbor Stříbro (1865) 1945–1960, korespondence se SŠ Skapce 1945–1957.

Soudní spory firmy Johann Lehrmann a synové se starostou obce Plesná v polovině 30. let 20. století

Jan VAŇATA

V průběhu 19. století byla ves Plesná, rozkládající se v bezprostřední blízkosti zemské hranice Království českého a Saského kurfiřtství, zasažena bouřlivým hospodářským rozmachem, jehož předpoklady se zformovaly již na sklonku století předcházejícího. Prudký rozvoj řemeslné výroby v Plesné se týkal především tradičních odvětví: punčochářství, koželužství a výroby hudebních nástrojů. Postupným rozšiřováním zdejších řemeslných dílen se zde zřejmě od 30.–40. let 19. století rodí zárodky pozdějších rozsáhlých továrních areálů jednotlivých plesenských firem, které se na počátku století následujícího stávají důležitými průmyslovými podniky v celostátním měřítku.¹ Jejich vývoj, přerušeny až odsunem německého obyvatelstva z československého pohraničí v letech 1945–1947,² byl téměř po půl druhého století spjat s osudy rodin jejich zakladatelů a vlastníků – plesenskými rody Braunů, Friedlů, Geipelů, Lehrmannů, Päsoldů a jinými.³

1 KOTYŠKA, Václav. *Úplný místopisný slovník Království českého*. Praha: Bursík & Kohout, [1895], s. 283. Dle údajů zde uvedených pracovaly v Plesné na konci 19. století, dva mlýny s parní pilou, koželužství, továrna na struny, dva závody na výrobu citer, výroba hudebních nástrojů, papírna, punčochářství, krajkářství a faktorie stávkového zboží.“

2 *Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850–1970*. Díl I. – Počet obyvatelů a domů podle obcí a částí obcí v letech 1850–1970 podle správního členění k 1. lednu 1972. Praha: Federální statistický úřad, 1978, s. 344–345. Městečko Plesná si i po vzniku Československé republiky uchovalo výrazně německý ráz a zastoupení obyvatel hlásících se dle sčítání lidu k 1. prosinci 1930 k neněmecké národnosti bylo v demografickém složení obce zcela marginální, z celkového počtu 2878 osob byla převážná většina obyvatel národnosti německé. Pouhých 54 přítomných se přihlásilo k národnosti československé a 1 osoba k židovské. 133 osob pak tvořili cizí státní příslušníci.

3 SOA v Plzni, fond Obchodní a živnostenská komora Cheb, 1851–1948

Stoupající hospodářský potenciál Plesné, který z ní během jednoho století učinil významné lokální průmyslové centrum v pohraničí a s ním spojený nárůst obyvatelstva⁴ se promítl i v jejím právním postavení: císař František Josef I. dne 12. září 1900 povýšil Plesnou na městečko a o dva roky později 26. listopadu 1902 jí udělil též městský znak.

V následující stati se pokusím učinit drobnou sondu do politických a společenských poměrů Plesné 30. let 20. století, a to prostřednictvím soudních sporů pro urážku na cti, probíhající v letech 1933–1935 mezi členy vedení veřejné obchodní společnosti Johann Lehrmann a synové a tehdejší plesenským starostou Albertem Päsoldem. V první ze soudních pří žaloval plesenský starosta Albert Päsold jako soukromá osoba pro urážku na cti Lorenze Kohla, ředitele továrny firmy Johann Lehrmann a synové.⁵ V druhé pří – na základě žaloby veřejných obchodníků téže firmy z roku 1935 – stanul na lavici obžalovaných společně

(1949), Obchodní rejstřík, 1869–1945, inv. č. 247. Viz též *Průmyslový Compass 1938/39*: Československo. Praha: Nakladatelství Compass, s. r. o., 1938, kde jsou uvedeny následující firmy: *Carl Rudolf Braun, továrna pleteného zboží, Plesná* (zal. 1860), *Josef Friedl a synové, továrna na stávkové zboží, Plesná* (zal. 1862), *Johann Adam Geipel syn, továrna na kůže, Plesná* (zal. 1834), *Johann Lehrmann a synové, továrna na stávkové zboží, Plesná* (zal. 1816), *Adolf Päsold a syn, továrna na punčochy a stávkové zboží, Plesná* (zal. 1878).

4 *Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850–1970*. Díl I. – Počet obyvatelů a domů podle obcí a částí obcí v letech 1850–1970 podle správního členění k 1. lednu 1972. Praha: Federální statistický úřad, 1978, s. 344–345. V roce 1850 žilo v Plesné 1 426 obyvatel. V letech 1850–1910 vzrostl jejich početní stav téměř o dvě třetiny na 2477 osob.

5 SOA v Plzni, fond Johann Lehrmann a synové, továrna na stávkové zboží, Plesná, (1814) 1817–1946 (1952), Soudní spory zaměstnanců s firmou Johann Lehrmann a synové, 1928–1936, inv. č. 40.

s Reinhardem Kolbem, šéfredaktorem Úředního listu městečka Plesná, naopak on sám.

Firma Johann Lehrmann a synové, továrna na stávkové zboží⁶ v Plesné u Chebu s rozsáhlým továrním areálem v centru obce, prožívala v meziválečných letech dobu svého největšího růstu a rozmachu, projevujícího se jak výstavbou nových továrních budov a četnými úpravami stávajících, tak rozšířením výrobního programu (přádelna bavlny a mykané přize, barevna) a s ním souvisejícím nárůstem pracovních sil, jejichž početní stav se pohyboval kolem 800 zaměstnanců a řadil ji tak k největším místním průmyslovým podnikům. Téměř po dvě desetiletí (1920–1939) byly určovány její osudy bratry Adolfem, Bernhardem, Friedrichem a Johannem Lehrmannovými, kteří stáli v čele firmy jako veřejní obchodní společníci.

V roce 1929 byl zahájen nejrozsáhlejší stavební projekt v továrním areálu firmy Johann Lehrmann a synové v Plesné. Jednalo se o novostavbu při okresní silnici, spojující Plesnou s Chebem, dle architektonického návrhu Gustava Zimmermanna z Bad Brambachu, kde měla být umístěna pletárna, krejčovství, úprava, výrobní konfekce, stejně tak jako firemní sklady a garáže.

Z důvodu stavby bylo nutné provést nejen demolici domů č. p. 39 až 44, ale též určit na základě plánové dokumentace stavební linii⁷ nového továrního objektu. Ve stavebním povolení z 5. července 1929, vydaném ve smyslu usnesení obecního zastupitelstva, jehož zasedání se konalo o 4 dni dříve, bylo firmě Johann Lehrmann a synové nařízeno postoupit „bezplatně a nezatíženě“ obci Plesné tu část pozemku, která ležela mimo výše zmíněnou stavební čáru.⁸

V odpoledních hodinách určených pro styk s veřejností se dne 26. září 1933 dostavil na úřad plesenského starosty k vyřízení této záležitosti tehdejší ředitel továrny Lorenz Kohl. Incident, který se zde odehrál mezi ním a plesenským starostou Albertem Päsoldem, popsál ve své stížnosti adresované Okresní správě politické v Chebu dne 2. října 1933.

Poté, co zaklepal na dveře úřední místnosti, byl vyzván starostou Albertem Päsoldem, aby vstoupil. Jednání o odstoupení uvedených pozemků firmou Johann Lehrmann a synové bylo zahájeno týž starostou již před mnoha lety, v době jeho prvního období v úřadu v letech 1926–1928, avšak dosud nebylo možné provést pozemkovní vklad

v důsledku formálních nesrovnalostí. O nápravě této situace chtěl proto Lorenz Kohl hovořit s obecním sekretářem Franzem Schwarzem. Dříve než však mohl promluvit, starosta Albert Päsold se na něj osopil následujícími slovy: „Zakazuji Vám přístup! Hleďte, abyste odešel. Nenechám se od Vás vyrušovat“ – a vykázal jej z úřední místnosti.

Tento výstup na plesenské radnici se stal Lorenzi Kohlovi⁹ podnětem k podání stížnosti, doplněné svědeckými výpověďmi přítomných obecních úředníků, na postup starosty Alberta Päsolda, kterou zaslal chebskému okresnímu hejtmanovi Andrejsovi a v níž poukazyval především na politickou podstatu jejich vzájemného konfliktu. Lorenz Kohl zdůraznil, že „nikdy nepřisahal na vlajku s hákovým křížem, a proto je politickým odpůrcem starosty Alberta Päsolda“, jemuž vytknul, že přijímá své „hakenkreuzlersky naladěné přátele neohlášené v každou dobu a také mimo oznámené úřední hodiny.“ V závěru žádal chebského okresního hejtmana, „aby mu jako loajálnímu státnímu občanovi přiznal nejméně ono právo jako oněm fašisticko-hakenkreuzlerským živlům.“

Jako důkazní materiál bylo k výpovědi připojeno společné svědectví obecního sekretáře Franze Schwarze, bývalého sociálnědemokratického starosty Rudolfa Hoyera, druhého tehdejšího místostarosty Georga Morawtze a strážmistra Andrease Nistlera. Svědci v něm odmítli tvrzení o zaujatosti Alberta Päsolda a dodali, že „by mohli vypočítat nescíselné případy úřední správy tohoto starosty, z kterých, když je člověk obeznámen s místními poměry, ihned může rozpoznat, že ne všechny strany stojící pod znamením hákového kříže nebo bývalé Schönererovy strany, budou kratším metrem měřeny.“

Na základě této stížnosti zažaloval plesenský starosta Albert Päsold jako soukromá osoba Lorenze Kohla pro urážku na cti.¹⁰ Soudní spor, projednávaný Okresním soudem ve Vildštejně (Skalné), byl za přítomnosti obou znesvářených stran zahájen dne 25. listopadu 1933.

Pří soudním líčení 13. prosince 1933 vylíčil Albert Päsold průběh celé události ze svého pohledu. „Obviněný přišel bez zaklepání a pozdravu do úřední místnosti, zatímco jsem diktoval dopis obecnímu úředníku Kolbovi, a obrátil se na obecního sekretáře Schwarze. Zeptal jsem se ho, co chce, a upozornil jsem jen na to, že on stejně jako jiní má v místnosti vyhrazené pro veřejnost počkat. Jedna z čekajících

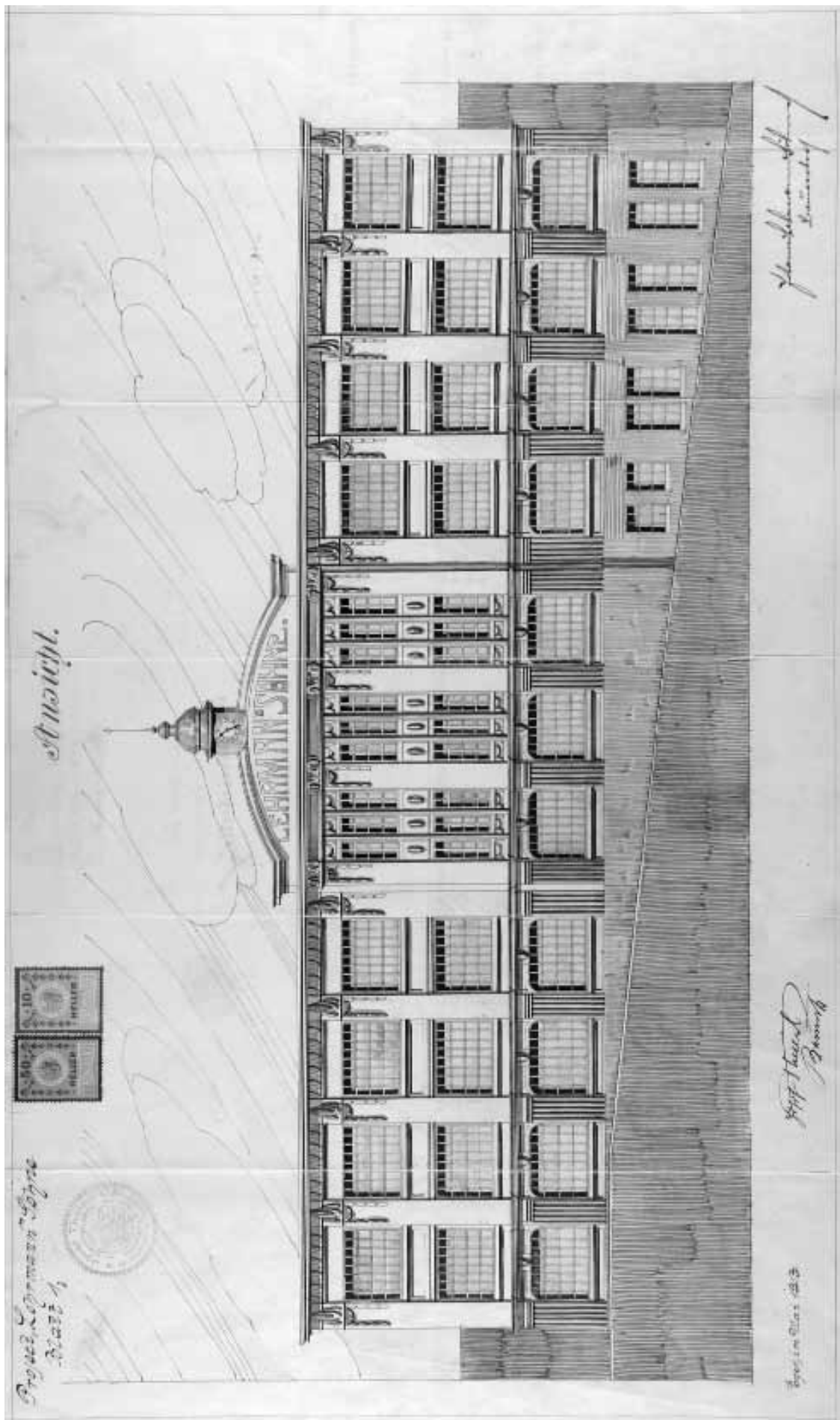
6 SOA v Plzni, fond Obchodní a živnostenská komora Cheb, 1851–1948 (1949), Obchodní rejstřík, 1869–1945, inv. č. 247. Též viz SOA v Plzni, Sběrka druhopisů matrik západních Čech, (1771) 1799–1949, Evangelická fara Plesná, Kniha narozených 1851. Firma Johann Lehrmann a synové se sídlem v Plesné u Chebu byla založena jako veřejná obchodní společnost na základě společenské smlouvy ze dne 1. července 1907, avšak kořeny lehrmannovského podnikání v Plesné sahají již do počátku 19. století, kdy se zde pravděpodobně v roce 1816 usadil Johann Christian Lehrmann, narozený v roce 1794 ve vogtlandském Schönbergu, a v domě č. p. 40 založil továrnu na výrobu punčoch, zpočátku zřejmě jako pouhou řemeslnou dílnu. Podrobněji k vývoji firmy Johann Lehrmann a synové viz VAŇATA, Jan. Vývoj textilního průmyslu v Plesné v první polovině 20. století na příkladu veřejné obchodní společnosti Johann Lehrmann a synové, továrna na stávkové zboží, Plesná. *Sborník muzea Karlovarského kraje*, 2010, roč. 18, s. 127–140.

7 V tomto případě se jedná přesněji o uliční čáru, tj. rozhraní vymezující zastavitelné území soukromých pozemků od nezastavitelného území veřejných prostranství.

8 SOA v Plzni, fond Johann Lehrmann a synové, továrna na stávkové zboží, Plesná, (1814) 1817–1946 (1952), Korespondence k stavebnímu projektu tovární budovy č. p. 40, stavební povolení a kolaudační rozhodnutí, 1927–1944, inv. č. 80.

9 Lorenz Kohl stál v letech 1919–1923 v čele plesenské obecní samosprávy. Do této funkce byl prosazen zejména Německou sociálně demokratickou stranu dělnickou v Československé republice, jejímž byl členem. Franz Buchner, německý sociální demokrat a obecní radní, vypověděl dne 21. června 1935 jako svědek v soudním sporu Alberta Päsolda s Lorenzem Kohlem, že „Kohl byl kdysi před lety sociálním demokratem, dnes už není víc organizován a sice po vstupu do služeb firmy Lehrmann.“ Skutečnost, zda byl v polovině 30. let v nějaké jiné straně, mu již známa nebyla.

10 SOA v Plzni, fond Johann Lehrmann a synové, továrna na stávkové zboží, Plesná, (1814) 1817–1946 (1952), Soudní spory zaměstnanců s firmou Johann Lehrmann a synové, 1928–1936, inv. č. 40.

Proj. 422. Lehmann & Söhne
Brno 1.

St. Ulrich.

LEHMANN & SÖHNE.

Johann Lehmann & Söhne

Josef Theierl
Brno

Brno 1. 12. 1913

Plán přístavby tovární budovy firmy Johann Lehmann a synové, květen 1913, Josef Theierl, Cheb, kolorovaná perokresba

stran se také rozhořčovala nad tím, že obžalovaný, ačkoliv jiní již déle čekali, osoboval si zvláštní právo.“

Obecní sekretář Franz Schwarz na témže soudním jednání dozal, že „styk s veřejností se odehrává obvykle tak, že strany se ohlásí zaklepáním na přepážku ve vstupní místnosti. Stává se ale také, že např. obecní radové nebo strany, které něco důležitého k vyřízení mají, obzvláště když obdržely předvolání, vstupují do úřední místnosti.“ Zda dotčený den byla na dveřích umístěna tabulka s nápisem Vstup zakázán, si nebyl jist. Jiný svědek, obecní úředník Reinhard Kolb, doplnil, že „Albert Päsold při nástupu do úřadu v roce 1926 a také při svém znovuzvolení v roce 1932 nařídil, že stranám není dovoleno do úřední místnosti přednostně vstupovat.“

Karlovarští advokáti Carl a Friedrich Hahnové, kteří zastupovali Lorenze Kohla při dalších soudních jednání, nastínili ve své obhajobě z 21. prosince 1933 nejprve průběh události v duchu stížnosti z 2. října 1933, stejně tak jako právní oprávněnost postupu obžalovaného, který byl v souladu s jeho právem na stížnost. Dále znovu připomněli především politický charakter celého sporu: „Bude mou povinností dokázat, že skutečně starosta patřil ke zrušené Německé národní straně a byl v těsném spojení s hakenkreuzlorskými živly“. Obhájci Lorenze Kohla se dovolávali především svědeckých výpovědí Hanse Uhla, penzionovaného řídicího učitele v Plesné, a JUDr. Artura Tutzauera, advokáta v Chebu, která měla potvrzovat jak členství Alberta Päsolda v Německé národní straně, tak skutečnost, že jeho názory mají blízko k myšlenkám nacionálního socialismu.

Albert Päsold byl členem místní organizace Německé

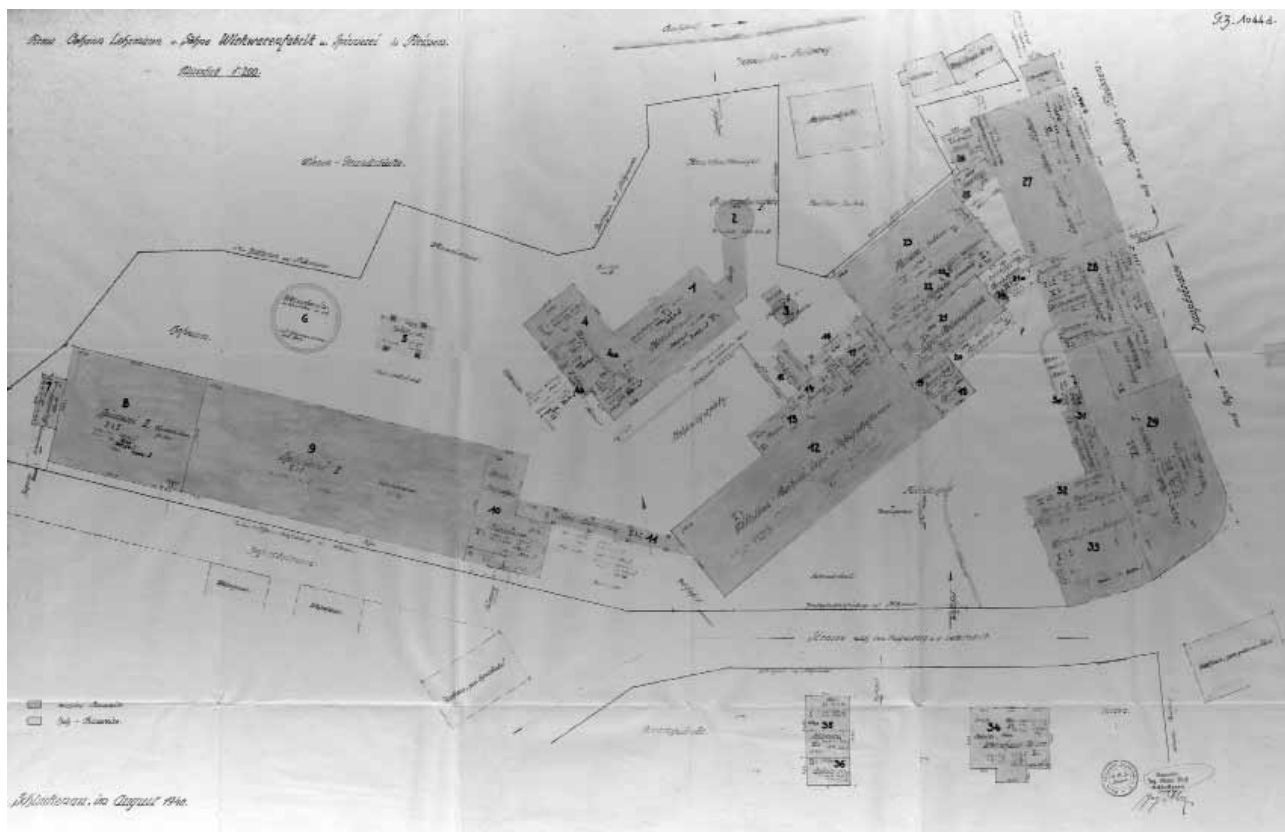
národní strany (Deutsche Nationalpartei), založené v Plesné dne 4. listopadu 1932, až do jejího dobrovolného rozpuštění na začátku října 1933. Hans Uhl, penzionovaný řídicí učitel v Plesné, uvedl ve svém svědectví z 11. dubna 1934 „že Albert Päsold nikdy nevynikal jako řečník v Německé národní straně, byl ve výboru místní organizace, ale vždy zastupoval jen zájmy obce.“

Vůči firmě Johann Lehmann a synové zaujatý postoj Alberta Päsolda byl dokládán jeho jednáním v obdobných kauzách: Byla-li povinnost odstoupení pozemků obci firmou Johann Lehmann a synové výslovně stanovena již ve zmíněném stavebním povolení k novostavbě tovární budovy, pak v případě stavby objektu u mlýna č. p. 129, patřícího firmě Johann Adam Geipel syn, vyžadována nebyla, neboť Albert Päsold zastával stanovisko, „že zde žádný pozemek z důvodu cesty zapotřebí nebude.“¹¹

Na zasedání obecní rady vnesl starosta Albert Päsold jako předsedající námitky vůči probíhající stavbě nové tovární budovy, neboť ta prý zastavuje obecní pozemek. Pod vlivem Alberta Päsolda vymohla obecní rada na Okresní správě politické v Chebu dočasné zastavení stavby až do prošetření celé záležitosti. Jmenovaná komise za přítomnosti úředníka z okresní správy politické zjistila, že se jedná

11 Spor veřejné obchodní společnosti Johann Lehmann a synové, továrna na stávkové zboží, s továrnou na kůže Johann Adam Geipel syn ve věci odběru vody, potřebné pro provoz mlýnů obou firem, využívaných jako vodní elektrárny v témže roce viz VAŇATA, Jan. Vývoj textilního průmyslu v Plesné v první polovině 20. století na příkladu veřejné obchodní společnosti Johann Lehmann a synové, továrna na stávkové zboží, Plesná. *Sborník muzea Karlovarského kraje*, 2010, roč. 18, s. 133–135.

Situační plán továrny Johann Lehmann a synové, srpen 1940, kolorovaný světlotisk

Veduta firmy Johann Adam Geipel syn, továrna na kůže, Plesná, 1927

o zastavěný pozemek o ploše menší než 1 m² a body stížnosti, přednesené Albertem Päsoldem, sezna neoprávněnými.¹² Obhájci Lorenze Kohla, přestože stavební práce byly přerušeny na 2 nebo 3 dni, uváděli, že firma Johann Lehrmann a synové utrpěla „mimořádné škody“.

Albert Päsold se z důvodu osobních zájmů vyplývajících z jeho příbuzenských vztahů řadil od samého počátku mezi zavilé odpůrce realizace stavebního projektu šestiposchodového továrního traktu při okresní silnici mezi Plesnou a Chebem. Stavební povolení nové tovární budovy ze dne 5. července 1929 totiž obsahovalo mj. ustanovení, podle kterého bylo nařízeno držitelům pozemků na protilehlé straně okresní silnice, v případě dojde-li k jejímu rozšíření, odstoupit bezplatně a nezatíženě obci Plesná k silnici přiléhající pás o šířce 50 cm. A majitelem tohoto pozemku, na němž stála i jeho soukromá vila, byl Gustav Friedl, tchán Alberta Päsolda. Albert Päsold jako kurátor Gustava Friedla, který v důsledku své duševní nemoci byl Okresním soudem ve Vildštejně (Skalné) zbaven svéprávnosti, se proti stavebnímu povolení odvolal k Okresní správě politické v Chebu. Podstatou odvolání spočívala ve skutečnosti, že výše zmíněným ustanovením byla zrušena stavební čára, stanovená na protilehlé straně silnice již před více než třiceti lety, kdy tehdejší majitel postoupil bezplatně obci Plesná 2 až 3 m svého pozemku. Okresní správa politická v Chebu svým rozhodnutím z 15. října 1929 však odvolání Alberta Päsolda zamítla a ten se obrátil na Zemský úřad v Praze, který ve svém výnosu z 9. listopadu 1932 nařídil připomínky prošetřit stavebním úřadem první instance. Plesenské obecní zastupitelstvo, jež se odvoláním Alberta Päsolda, Adolfa Geipela a Adolfa Friedla zabývalo na svém zasedání dne 27. března 1933, rozhodlo 30. června téhož roku, „aby stavební čára na straně protilehlé tovární novostavbě nezměněna zůstala.“ Firmě Johann Lehrmann a synové byla uložena povinnost, dojde-li k rozšíření silnice, vykoupit protilehlé pozemky od jejich majitelů a bezplatně převést na obec. Na základě tohoto závěru vznesl Adolf Päsold dne 9. července 1933 proti tomuto bodu odvolání, odůvodněné zpochybněním právní platnosti stavebního povolení. Na vyhrocené vztahy mezi

¹² Ve své svědecké výpovědi z 9. května 1934 poukázal druhý místostarosta Georg Morawetz v této souvislosti na skutečnost, „že firma Johann Lehrmann a synové do roku 1933 dala obci asi o 100 m² více pozemku, než sama dostala.“

Albertem Päsoldem a firmou Johann Lehrmann a synové poukázal ve své svědecké výpovědi v probíhajícím procesu obecní radní Georg Morawetz: „Měl jsem vždy pocit, že si starosta Päsold počínal v záležitostech firmy Lehrmann a synové ostřeji, než ve věcech jiných firem. V Plesné je známo, že mezi firmou Johann Lehrmann a synové a Päsoldem existuje nepřátelství soukromé povahy.“

Kořeny osobní neváživosti mezi firmou Johann Lehrmann a synové, resp. jejími majiteli, a Albertem Päsoldem je nutno hledat hlouběji v minulosti. V nesmiřitelném nepřátelství žil rod Lehrmannů již s otcem Alberta Päsolda Johannem Karlem a jeho dědem z matčiny strany Johannem Karlem Geipelem. Prapůvod jejich sporů zřejmě ležel v rovině náboženské, související se skutečností, že Johann Christian Lehrmann, sám se hlásící k augšpurské konfesi, nechal své děti pokřtít v římskokatolickém ritu. Ve 30. letech byl vzájemný antagonismus přiživován jednak odlišnými politickými názory Alberta Päsolda a bratří Lehrmannů, ale především veřejnou podporou obchodních konkurentů veřejné obchodní společnosti Johann Lehrmann a synové – totiž plesenských firem Josef Friedl a synové, továrna na stávkové zboží a Johann Adam Geipel syn, továrna na kůže, s jejichž majiteli byl Albert Päsold svázán příbuzenskými vztahy. Spolumajitelkou a předpokládanou dědičkou firmy Josef Friedl a synové byla samotná manželka Alberta Päsolda, jejíž sestra se provdala za Gustava Augusta Geipela, veřejného obchodního společníka firmy Johann Adam Geipel syn, který se tak stal Päsoldovým švagrem. Síla politického postavení Alberta Päsolda na komunální úrovni tedy nevyčázela ani tak z podpory jednotlivých politických stran, jako právě z těchto příbuzenských svazků.

V prosinci 1933 uspořádal úřad starosty vánoční sbírku, jejíž výtěžek měl být použit na pomoc nezaměstnaným a přestárlým. Počet nezaměstnaných v Plesné dosáhl v této době asi 300 osob. Firma Johann Lehrmann a synové se dopisem zasláným na úřad starosty odmítla této dobročinné akce zúčastnit, neboť v ní spatřovala, zřejmě oprávněně, že ji vedení obce v čele s Albertem Päsoldem chce propagandisticky zneužít ke svým politickým cílům. Ve svém důkazním návrhu z 23. ledna 1935 v pozdějším soudním procesu¹³ zdůrazňovali bratři Lehrmannové, že prostřednictvím vánoční sbírky „měli bychom ještě podporovat obecní politiku, již jsme jako chybnou potírali“. V únoru 1934 pak otiskl

Albert Päsold v Úředním listu městečka Plesné veřejné poděkování, zakončené slovy Goethovými: „Ušlechtilý buď člověk, pomoci ochotný a dobrotivý.“ Vedení firmy Johann Lehrmann a synové neunikl zjevný ironický podtext citátu, namířený proti jejím veřejným obchodním společníkům, kteří jako soukromé osoby podali na Alberta Päsolda a Reinharda Kolba žalobu pro urážku na cti. Vůči rozsudku Krajského soudu v Chebu ze dne 24. ledna 1935 se oba obžalováni pro údajnou neopodstatněnost žaloby odvolali k Nejvyššímu soudu v Brně, který však předchodí rozhodnutí potvrdil.

V zimních měsících roku 1933, jak vyplývá z nedatovaných svědeckých výpovědí, podporovala firma Johann Lehrmann a synové nezávisle na obci chudé občany Plesné a jejího okolí bohatými dary z vlastních prostředků, poskytnutých ve formě uhlí, brambor a různého dalšího zboží. Josef Zölch uvedl ve své svědecké výpovědi, že během zimy 1933–1934 obdržel třikrát od firmy Johann Lehrmann a synové 50 kg uhlí, jiný svědek Johann Smiedling připomněl, že o Vánocích v roce 1933 rozdávala firma nezaměstnaným vánoční balíčky a mimo to též uhlí a brambory.

Zdá se tedy, že neochota firmy k účasti na obecní vánoční sbírce pramenila z hlubokých názorových neshod mezi plesenským starostou Albertem Päsoldem a majiteli veřejné obchodní společnosti Johann Lehrmann a synové, a to zejména nejstarším z nich JUDr. Adolfem Lehrmannem, bývalým mariánskolázeňským hejtmanem a členem Německé křesťanskosociální strany lidové, který se nerozpakoval označit Alberta Päsolda za svého „osobního nepřítele a politického odpůrce.“

Komunální politika v Plesné, označená výstižně ve svědecké výpovědi obecního radního Franze Buchnera ze dne 21. června 1935 jako „boj stávkového zboží (Lehrmann) s kůží (Geipel)“, byla determinována tlakem jednotlivých průmyslových podniků, sledujících své hospodářské priority a obchodní zájmy, vyvíjeným na zástupce obce, s nimiž byli vlastníci zdejších firem spjati osobními a rodinnými

vazbami. V její stranickosti a zaujatosti se zrcadlily jak staré sousedské sváry a nesmiřitelná nepřítelství osobní povahy, panující mezi majiteli místních průmyslových podniků, tak jejich vzájemné konkurenční obchodní aktivity, jež pramenily právě z těsného propojení představitelů obecní samosprávy a místních podnikatelských elit. Tato provázanost vtiskla obci charakter „uzavřené společnosti“.¹⁴

Dopady hospodářské krize kulminující na počátku 30. let 20. století a obzvláště těžce doléhající na tovární dělnictvo v československém textilním průmyslu, který se nacházel převážně v národnostně německých oblastech¹⁵, stejně jako kritika jejího řešení československou vládou, zvyšovaly sociální, ekonomickou, politickou a národnostní nestabilitu regionu. Tyto neblahé dopady navíc umocňovalo vzájemné soupeření sudetoněmeckých stran na komunální úrovni, čímž docházelo k radikalizaci místních politických a společenských poměrů. Konfliktní soužití založené na křehké existenci jednotlivých průmyslových podniků se zostřovalo a staré sváry dostávaly nový politický náboj, jak je možno vidět i na příkladu sporů plesenského starosty Alberta Päsolda s firmou Johann Lehrmann a synové.

13 Ibidem, Soudní spory Dr. Adolfa Lehrmanna, Friedricha Lehrmanna a Johanna Lehrmanna sen. pro urážku na cti, 1933–1935, inv. č. 35.

14 MILLER, Jaroslav: *Uzavřená společnost a její nepřítel: Město středověké Evropy (1500–1700)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 12–13.

15 KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek XIV – 1929–1938. Litomyšl, Praha: Paseka, 2002. Hlava VII, *Poslední zápas*, s. 563. Dne 20. června 1938 varoval ministr sociálních věcí Jaromír Nečas prezidenta Beneše těmito slovy: „U nás je ovšem každá krize v textilu velmi svízelná, protože u nás žije normálně v textilu téměř 1 milion lidí a protože právě německé kraje jsou kraje textilu.“

Pomník Jindřicha Šimona Baara na Výhledech

Miloslava SVOBODOVÁ

Pane Bože!

Všechny struny v srdci mém již popraskaly,

jedna jediná mi zbyla;

miluješ-li mne, dej, abych směl na ni zahrát píseň

o lásce k této tvrdé kamenité zemi.

Jindřich Šimon Baar

U silnice spojující Domažlice s hraničním přechodem Lísková, několik kilometrů za městečkem Klenci, stojí na místě zvaném Výhledy pomník významného spisovatele Chodska, klenečského rodáka Jindřicha Šimona Baara.

Jindřich Šimon Baar se narodil 7. února 1869 v Klenci pod Čerchovem v rodině sedláka. Obecnou a měšťanskou školu vychodil tamtéž a v roce 1888 ukončil studium na domažlickém gymnáziu. Vzhledem k finančním potížím, ve kterých se ocitl Baarův otec v době Baarovy maturity, vypl-

nil syn matčino přání a místo filozofie a historie vystudoval pražskou bohosloveckou fakultu a nastoupil kněžskou dráhu. J. Š. Baar – římskokatolický kněz, básník a spisovatel – se ve své tvorbě zabýval církevní a vesnickou tematikou. Byl sběratelem chodských pohádek a zvláště autorem vesnické prózy čerpající svá témata především z chodského venkova, jeho historických tradic, myšlení a zvyků.

V roce 1909 ho obecní zastupitelstvo v Klenci jmenovalo spolu s Františkem Teplým¹ čestným občanem městečka² za obětavou práci na monografii o Klenci.³ Když se sem

1 František Teplý (1867–1945), římskokatolický kněz, archivář v Jindřichově Hradci, přítel J. Š. Baara.

2 SOKA Domažlice, AM Klenci, Zápisy ze schůzí městského zastupitelstva, inv. č. 11, K 5.

3 BAAR Jindřich Šimon, TEPLÝ František. *Klenci městečko na Chodsku*, Praha 1909.

Kladení základního kamene pomníku Jindřicha Šimona Baara na Výhledech dne 25. května 1933

v roce 1919 opět přestěhoval, doplnil na žádost obecního zastupitelstva obecní kroniku,⁴ do které se nezapisovalo již od roku 1847. Dne 10. září 1920 ji dopsanou zase vrátil. Protože po něm nikdo v zápisech nepokračoval, ujal se znovu jejího psaní od 19. března 1924 až do 30. září 1925, kdy se pro nedostatek času této práce vzdal. Za necelý měsíc, 24. října 1925, ve věku 56 let náhle zemřel. Po své smrti Baar odkázal všechno své jmění, sbírky, výnosy z autorských

4 SOKA Domažlice, AM Klenčí, Pamětní kniha 1836–1935, inv. č. 41, K 35.

5 SOKA Domažlice, AM Klenčí, Usnesení městského zastupitelstva ze dne 22. listopadu 1925, že odkaz J. Š. Baara přijímá, inv. č. 12, K 6.

6 SOKA Domažlice, OÚ Domažlice I., inv. č. 556, sign. 6/11, k. č. 171.

7 SOKA Domažlice, AM Klenčí, Zápisy ze schůzí městského zastupitelstva, inv. č. 12, K 6.

8 Ladislav Šaloun (1870–1946) sochař, mj. autor pomníku Mistra Jana Husa na Staroměstském náměstí v Praze.

honorářů a jednopatrový dům č. p. 140 i s jeho zařízením městečku Klenčí.⁵

Zanedlouho po Baarově smrti se našlo dost nadšených obdivovatelů, kteří chtěli vzdát viditelným způsobem poděkování a poctu jeho osobnosti. Brzy po pohřbu se sešli v Klenčí na radnici Baarovi přátelé, aby ustavili zvláštní výbor pro postavení Baarova pomníku na Výhledech, odkud se Jindřich Šimon Baar tak často a rád díval do krajiny na své milované Chodsko. Pozemek na stavbu pomníku byl vykoupen Okresním úřadem Domažlice od Marie Kristiny Schönbornové, majitelky velkostatku Kout – Trhanov, smlouvou trhovou, uzavřenou v roce 1932.⁶ Okresní úřad tyto pozemky později bezplatně převedl Výboru pro postavení pomníku Baarovi na Výhledech. Stavbou pomníku byl pověřen akademický sochař Ladislav Šaloun, jehož návrh byl jednomyslně přijat. Stavitelská práce byla provedena ing. Václavem Froňkem, stavitelem v Domažlicích, a kamenické práce provedl kamenický mistr Štěpánek z Havlovic. Pomník si vyžádal náklady ve výši 142 tisíc korun. Na tuto částku byla uspořádána národní sbírka, do níž přispěly všechny vrstvy obyvatel z tuzemska i zahraničí. Obecní zastupitelstvo Klenčí se na svém zasedání dne 23. prosince 1925 usneslo poskytovat po dobu tří let příspěvek 10% daňového předpisu na zřízení pomníku.⁷

Dne 17. července 1932 byla odhalena na Baarově rodném domku pamětní deska za účasti pěti tisíc osob. O rok později se dne 25. května konala slavnost položení základních kamenů k pomníku na Výhledech. Ověčené selské vozy přivezly 40 žulových kvádrů s vytesanými jmény chodských obcí a českých měst, z nichž jeden financoval Spolek rodáků z Domažlic v Chicagu. Do základů pomníku byla vložena měděná schránka s pamětní listinou a přiloženými mincemi. Pomník byl odhalen 5. července 1933 za mimořádné účasti chodského lidu a přátel Baarova literárního odkazu. Kolem třiceti tisíc osob přišlo vzdát úctu svému spisovateli. Na slavnostech byly zastoupeny všechny kraje republiky, zejména jižní Čechy a místa Baarových působišť.

Tvůrcem bronzové Baarovy sochy byl akademický sochař profesor Ladislav Šaloun,⁸ který před její konečnou úpravou prostudoval Baarovy spisy, fotografie a radil se s četnými Baarovými přáteli, aby lépe porozuměl Baarově osobnosti. Návštěvou Itálie čerpal inspiraci z pomníků tamních umělců. Otevřená kniha, kterou má Baar v ruce, znamená nedokončené dílo, a plášt, jenž ho zahluje, poutníka tělem i duší. Odhalením Baarova pomníku se staly Výhledy poutním místem velké obce čtenářů Baarových děl.

Postoupení československého pohraničí nacistickému Německu v říjnu 1938 a následující dodatečný zábor několika ryze českých vsí na Domažlicku ke dni 24. listopadu 1938, mezi nimiž bylo i městečko Klenčí a několik chodských vsí, znamenalo pro Chodsko velikou ztrátu. Když se veřejnost dozvěděla, že část Chodska připadne k Německu, byla bronzová socha J. Š. Baara sřata a odvezena vojenským nákladním autem za doprovodu vojnů-hraničářů do domažlických kasáren a druhý den v ranních hodinách dopravena do domažlického muzea. Poněvadž socha byla velmi těžká a měřila 3,20 metru, nebylo ji možno umístit uvnitř v muzeu, a proto byla složena na nádvoří. I tam chodili navštěvovat Baarovu sochu domažličtí občané. Na žádost Otakara

Baarova bronzová socha na nádvoří muzea v Domažlicích po odstranění z pomníku na podzim 1938

Kalandry, vládního komisaře města Domažlice, postavili ve dnech 2.–8. dubna 1939 dělníci architekta Procházky z Domažlic bronzového Baara na podstavec do výklenku muzejního dvora, kde nebyl tak nápadný. Socha zde zůstala až do roku 1947. Pylon Baarova pomníku, který zůstal na Výhledech opuštěn, byl dne 8. září 1940 německými dělníky odstřelen a rozbité kvádry použity na stavbu mlékárny v nedalekém Waldmünchenu. Zachovány zůstaly díky místním obyvatelům pouze dva darovací kameny: městečka Klenčí pod Čerchovem a spolku rodáků z Ameriky. Měděná schránka s pamětní listinou byla vyňata. Po osvobození byla listina nalezena ve spisech Obecního úřadu v Klenčí pod Čerchovem a dne 19. června 1946 ji převzal do úschovy Výbor pro obnovu Baarova pomníku na Výhledech. Tato listina pak byla znovu vložena do základů pomníku.⁹

Po osvobození Chodska vítěznou americkou armádou se zrodila touha obnovit v Klenčí vše, co souviselo s Baarovým odkazem. Nejprve se však muselo znovu vybudovat postižené městečko Klenčí, jež bylo ve dnech 26. dubna a 1. května 1945 bombardováno americkými letadly, na něž protiletadlová německá obrana vystřelila několik ran. Tehdy bylo zničeno a poškozeno přes sto domů. V letech

1945 a 1946 byly ve výročních dnech Baarovy smrti pořádány k jeho hrobu a k místu, kde stával pomník, pietní pouti, které organizovaly Baarova společnost, Sdružení chodského národopisu a spolek Psohlavci v Praze. Na těchto poutích si představitelé zmíněných spolků přislíbili, že se zasadí o co nejrychlejší obnovení památníku v jeho původní podobě. Byl ustaven Výbor pro obnovu Baarova pomníku na Výhledech se sídlem v Klenčí, který měl za úkol provést přípravné práce. Opět byla vypsána veřejná sbírka, jež vynesla skoro tři čtvrtě milionu korun. Stavební práce byly svěřeny domažlickému architektovi a staviteli Františku Kuželkovi a kamenické práce provedl Ondřej Jindřich z Čelákova, okres Přeštice. Plán na znovupostavení pomníku byl schválen výměrem ONV v Domažlicích č. 15108 ze dne 25. dubna 1947.¹⁰ Za obětavé spolupráce okolních obyvatel, mládeže, příznivců chodského kraje a zejména vojáků z plzeňské a domažlické posádky, kteří pomáhali zejména při svážení stavebního

⁹ SOKA Domažlice, MNV Klenčí pod Čerchovem, obecní kronika 1951–1978 (dosud neinventarizováno).

¹⁰ Plány podstavce jsou uloženy v SOKA Domažlice ve fondu ONV Domažlice, inv. č. 484, sign. XI/4, k. č. 304.

Československé veřejnosti!

1933

Obnovujeme Baarov pomník na Výhledech, zničený německými okupanty v roce 1940.

Jako vytkřičník slovanské myšlenky stál na rozhraní dvou světů, germánského a slovanského, na historické půdě Chodska, té tvrdé kamenné Baarovy rodné země, o jejíž křemenné jádro se rozbíjel po staletí německý nápor na český a slovanský prostor.

I v temnu a chladu německé okupace zahřívalo Baarovo literární dílo české duše, dávající růst jejich víře ve vítězství a svobodu. Duch strážných Chodů a odkaz chodského kněze a spisovatele, jímž prosycena chodská podstata až ke kořenům, zviřily nad mocí a silou uchvatitele a větráče.

Na Baarových Výhledech, konečné hranici bojů za naše osvobození, znovu postavíme pylon, jehož běh, snoubící se v září červánků východu a západu s temněmodrou zelení chodských lesů, bude po věčné časy připomínat celému národu a zvláště chodskému lidu onu krásnou myšlenku a hlubokou pravdu Baarova literárního díla:

— Je přisnou postánnost Chodů, aby věrní odkazem své slavné minulosti střetli a množili její duchovní hodnoty a stáli se osteněm o zduchovění a obrození své i celého národa v jejím duchu, paměťliví při tom Baarova příkazu: Budme svojí! —

Slavnost odhalení znovuybudovaného pomníku musí být opět, jako v roce 1933, svátkem celého národa, kterému Baar zanechal ve svém díle tento prostý a přece krásný a vědecky hluboce promyšlený odkaz.

Proto podepsaný výbor rozvíjí celonárodní akci ve prospěch obnovení pomníku a věří, že jako našlo k českým srdcím cestu Baarovo dílo, najde u nich porozumění a pomoci také úsilí o obnovu jeho pomníku.

Prosíme, pomozte všichni uskutečnit myšlenku odhalení obnovného Baarova pomníku na Výhledech v červenci 1947.

V Klenčí dne 15. července 1946.

Výbor pro obnovu Baarova pomníku na Výhledech
sídlím v Klenčí.

8. září 1940

1945

222

Výzva k obnově pomníku J. Š. Baara z 15. července 1946

materiálu, byl pylon pomníku postaven za 950 tisíc korun. Bez pomoci dobrovolníků by tato částka byla mnohem vyšší. Část nákladů na obnovu pomníku byla hrazena z četných darů ctitelů Baarova odkazu a část prodejem slavnostních odznaků, které zároveň platily jako vstupenka na slavnostní odhalení.

Dne 13. června 1947 byla kamenná část pomníku dokončena a ještě téhož dne vyzvednuta bronzová socha J. Š. Baara v domažlickém muzeu plzeňským vojskem v čele s plukovníkem Forstem, poté naložena na nákladní automobil a dopravena zpět na Výhledy. Ve středu 25. června v 18 hodin pak byla umístěna na podstavec pomníku. Pylon byl opět sestaven z kamenných kvádrů, které věnovaly české obce a města, spolek rodáků z Ameriky a další instituce. Přibýlo i několik jmen dárců do volných kamenů tak, aby nebyl narušen původní vzhled pomníku. Tyto změny byly schváleny Okresní radou osvětovou v Domažlicích a Památkovým ústavem v Praze. Mezi darovanými kameny zaujímá čestné místo kvádr z Lidic.

Po skončení příprav na odhalení nového pomníku začala 5. července 1947 velká slavnost, jež se konala pod záštitou vlády Československé republiky. Byla zahájena na prostran-

ství pod Baarovým domem ranní polní mší, po které následovalo odhalení pamětní desky generálu A. V. Suvorovi na domě staré pošty, kde v roce 1799 přenocoval, dále odhalení desky americké armády a konečně odhalení pamětní desky klenečskému rodáku a hudebnímu skladateli Jindřichu Jindřichovi. V odpoledních hodinách byl za doprovodu několikatisícového chodského lidu největším Baarovým přítelem Jindřichem Jindřichem znovu odhalen pomník na Výhledech. Hlavními řečníky byli Oldřich Blažek, František Roubík a ministr školství Jaroslav Stránský. Poté předseda MNV Klenčí Jakub Frei odevzdal pomník zástupci domažlického okresu Jakubu Pelnáňovi do opatrování. Slavnosti se zúčastnili mimo jiné ministr výživy Václav Majer, ministr informací Václav Kopecký, armádní generál Bohumil Boček s generály Sklenovským, Imro a Vašátkem, město Plzeň zastupoval předseda ústředního národního výboru Karel Křepinský, město Prahu primátorův náměstek Msgre Alois Týlínek. Slavnostní odhalení pomníku na Výhledech mohli sledovat i posluchači rozhlasu u svých radiových přijímačů.

K posledním velkým opravám pomníku došlo v srpnu 1998, kdy byla zahájena jeho komplexní rekonstrukce, neboť došlo k narušení spárování pylonu a jeho zarůstání

Pomník Jindřicha Šimona Baara v roce 2010

mechem. Opravy se dočkala i sama socha, která si vyžádala zásah restaurátorů, neboť její upevnění bylo poškozené a socha se začala kývat. Restaurátorské práce na soše provedla firma pana Kašpara z Hostinného. Kompletní rekonstrukci pomníku společně financovaly Okresní úřad Domažlice a obec Klenčí pod Čerchovem. Oprava si vyžádala 200 000 korun.¹¹

Až půjdete silnicí z Klenčí k Výhledům nebo po zeleně značené Baarově stezce vedoucí od železniční stanice

v Klenčí pod Čerchovem, nezapomeňte vzdát hold tomuto velkému spisovateli Chodska a pokochat se překrásným výhledem do krajiny. Za pěkného počasí odtud lze vidět nejen celé Domažlicko, ale i Kdyni, Klatovy a část Bavorska. Na Výhledech vyznal Baar svou lásku ke kraji a k vlasti v modlitbě, která je vytesána na pylonu pomníku.

¹¹ HRUBÝ Josef. Socha J. Š. Baara se kývala. *Domažlicko*, 1998, roč. 8, č. 36, s. 5.

Západočeské řeznicko-uzenářské družstvo Plzeň

Michal PELEŠKA

Historie Západočeského řeznicko-uzenářského družstva představuje sice ne příliš významnou, ale nesporně zajímavou součást zejména předválečných a protektorátních dějin města Plzně. Jeho počátky jsou neoddelitelně spjaty se Západočeským konzumním družstvem Plzeň, jehož první valná hromada se uskutečnila 24. března 1912, kdy se ještě oficiálně nazývalo Ústřední konzumní a výrobní družstvo v Plzni, zapsané společenstvo s ručením omezeným. Na valné hromadě 11. srpna 1918 se zástupci Ústředního konzumního a výrobního družstva dohodli se zástupci konzumních družstev z Tlučné, Božkova, Nýřan a Kaznějova na sloučení svých podniků. Ke dni 1. října 1918 tak vzniklo Západočeské konzumní družstvo v Plzni (ZKD) jako nové společenstvo s ručením omezeným, představující výsledek sjednocovacích snah družstevního hnutí na Plzeňsku. Toto družstvo se zároveň stalo členem Ústředního svazu československých (do roku 1919 československých) konzumních, výrobních a hospodářských družstev v Praze. Po politické stránce bylo spjato se západočeským vedením tehdejší sociální demokracie.

Předmětem jeho činnosti bylo „obstarávání potravin, oděvů, domácích potřeb a zboží všeho druhu koupí, výrobou nebo zpracováním a prodáváním téhož členům proti hotovému neprodlenému zaplacení, jakož i podporování tvorivosti členů přijímáním a zúročením úspor, jakož i stavbou

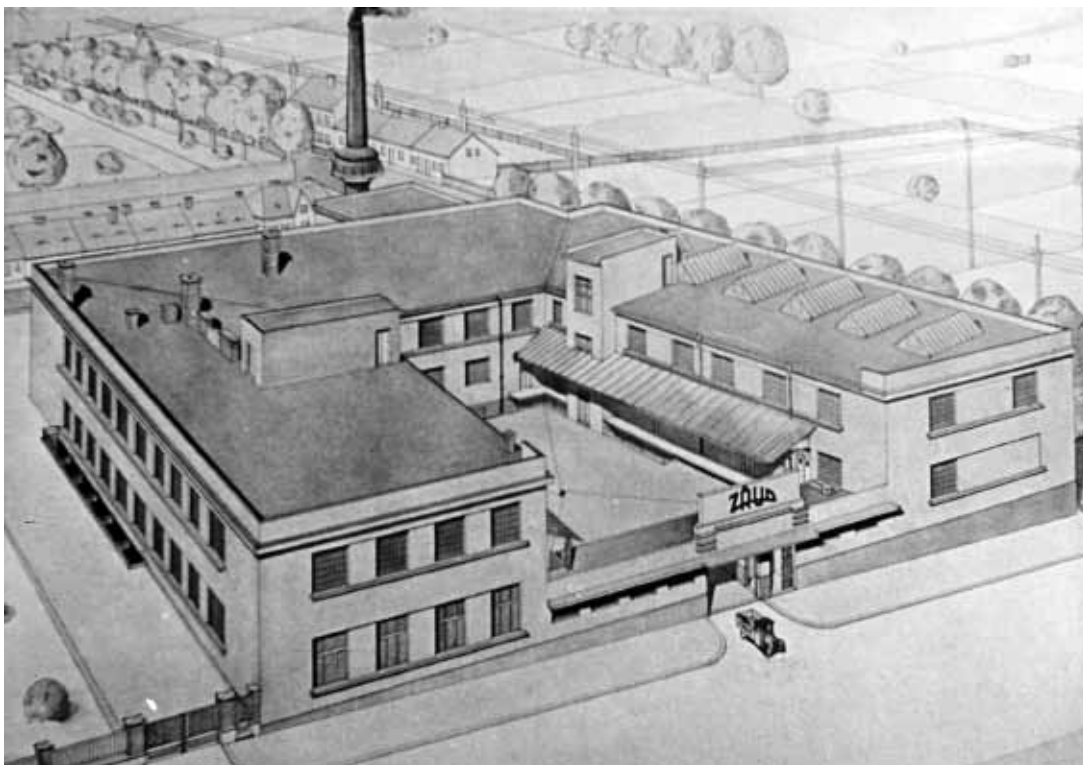
dělnických domů a bytů pro vlastní členy.“ Ve dvacátých a třicátých letech 20. století posilovalo Západočeské konzumní družstvo vlastní výrobní provozy, které ovšem v souladu se stanovami směly vyrábět pouze zboží určené pro potřeby družstva a prodávané vlastním členům. Uvedený způsob rozvoje výrobních aktivit začal brzy narážet na omezení daná stanovami konzumních družstev a současně vyvolával kritiku ze strany soukromých výrobců i konkurenčních společenstev. Západočeské konzumní družstvo proto postupně začalo vyčleňovat své nejvýznamnější výrobní provozy a vytvářelo z nich samostatně protokolovaná, dalo by se říci „sesterská“ výrobní družstva. Tímto způsobem vzniklo nakonec nejen Západočeské řeznicko-uzenářské družstvo (v roce 1924), ale rovněž Západočeské truhlářské družstvo (1925) nebo Západočeské družstevní pekárny (1933).

Mezi takto vytvořenými družstvy existovala vzájemná personální provázanost ve vedoucích orgánech. ZKD na jejich chod přímo dohlíželo a odebíralo také většinu jejich výrobků. Informace o hospodaření Západočeského řeznicko-uzenářského družstva tvořily pravidelnou součást výročních zpráv Západočeského konzumního družstva, s r. o., Plzeň.

K ustavující valné hromadě Západočeského řeznicko-uzenářského družstva Plzeň a k přijetí jeho prvních stanov došlo dne 10. března 1924 v zasedací síni Západočeského

Plzeň, bývalá jídelna v přízemí tzv. Mrakodrapu (dílo známého architekta Hanuše Zápala) na rohu dnešních ulic Americká a Prokopova

Nová továrna Západočeského řeznicko-uzenářského družstva v Plzni, uvedená do provozu 17. května 1932

konzumního družstva v Plzni. Nově vzniklé družstvo mělo zpočátku pouze 25 členů. Do představenstva (ředitelství) družstva byli zvoleni Václav Matoušek, František Bláha a Kajetán Šnajdr. Následující den (11. března) proběhlo rozdělení funkcí a prvním předsedou byl zvolen Václav Matoušek, úředník ve Skvrňanech. Prvními členy dozorčí rady družstva se stali Josef Moravec, Rudolf Šilhánek, Martin Sopr, Josef Nový, Antonín Müller a Bohumil Jiša. Firma s názvem Západočeské řeznicko-uzenářské družstvo, zapsané společenstvo s ručením obmezeným (z. s. s. r. o.) v Plzni, byla zanesena 18. dubna 1924 u Krajského soudu v Plzni do rejstříku společenstev pod označením Dr IX 253.

Cílem činnosti družstva byla podpora vlastních členů v jejich živnosti, hospodaření a práci společným provozováním řeznicko-uzenářské živnosti, společným nákupem, výrobou a prodejem zboží. Dále mělo být pomoci výrobků Západočeského řeznicko-uzenářského družstva zásobováno Západočeské konzumní družstvo Plzeň a jeho prodejny. Výše uvedených cílů mělo být na základě dochovaných stanov dosaženo jednak zřízením společných dílen a filiálék, za druhé provozováním výroby na společný účet, za třetí využíváním všech dostupných výchovných a jiných prostředků k odbornému zdokonalení členů a konečně za čtvrté podporou spořivosti členů, přijímáním a úrokováním jejich úspor. Jako sídlo družstva byla na základě stanov uváděna vždy Plzeň. Centrála družstva až do roku 1931 byla společná se ZKD a nacházela se v Rožmberské ulici č. 31, od 1. ledna 1932 pak mělo družstvo vlastní samostatnou centrálu v Doubravecké ulici č. 30. Působnost družstva sice zahrnovala celou tehdejší Československou republiku, ve skutečnosti se však jednalo především o oblast Plzeňska. Pasáž o územní působnosti byla v pozdějších stanovách

upravena: „Družstvo má své sídlo v Plzni a působnost jeho může být rozšířena i mimo sídlo družstva.“ Orgány družstva představovalo tříčlenné ředitelství, šestičlenná dozorčí rada a valná hromada. Výše základního členského podílu činila 500 Kč a každý člen jich mohl vlastnit neomezený počet.

K 25. červnu 1924 bylo Západočeské řeznicko-uzenářské družstvo v Plzni přijato do Ústředního svazu československých družstev v Praze. Podnik vedl od 1. července 1924 vlastní samostatné účetnictví a provozoval plzeňské filiálky (tj. prodejny) v ul. Rožmberská, Koterovská, Nepomucká, Klatovská, Na Roudné, ve Skvrňanech, na Karlově a v Božkově. O rok později je navíc doložena filiálka u Wilsonova mostu.

V roce 1927 se Západočeské řeznicko-uzenářské družstvo v Plzni snažilo stát dobrovolným členem Společenstva řezníků a uzenářů v Plzni, ale pro zamítavý postoj tohoto společenstva nakonec uskutečnění svého požadavku nedosáhlo. Činnost družstva byla ve druhé polovině dvacátých let velice úspěšná – v roce 1928 vyrobilo téměř 624 000 kg uzenin a dosáhlo celkové tržby přesahující částku 21 miliónů korun. O rok později bylo dokonce vyrobeno již více než 768 000 kg uzenin a tržba se vyšplhala na 28 miliónů korun. V roce 1929 mu byla Ministerstvem sociální péče poskytnuta desetiletá půjčka ve výši 50 000 korun, určená k modernizaci a doplnění strojního vybavení. Ke dni konání valné hromady 3. dubna 1930 mělo družstvo 57 členů. Ke konci roku 1930 došlo k usnesení o přijetí tohoto družstva do Prodejního družstva řezníků a uzenářů v Plzni. V roce 1931 mělo družstvo již 67 členů.

Tehdy se ovšem začala naplno projevovat hospodářská krize. Pokles tržeb ovlivňovala slabší kupní síla zákazníků a snížení cen masa a uzenářských výrobků. S ohledem na

značně nepříznivé vnější okolnosti však bylo družstvo s výsledky vlastního hospodaření i v tomto období poměrně spokojeno. Ve stejném roce 1931 byla započata výstavba nové vlastní továrny. Jednalo se o jednopatrovou budovu (pozdější čp. 1342) na východním předměstí v Plzni s přízemní přístavbou orientovanou směrem do Doubravecké ulice, v níž se nacházela kotelna a údržbářská dílna. Výroba v nové továrně byla zahájena 17. května 1932.

Na mimořádné valné hromadě 29. července 1932 bylo rozhodnuto o doplnění názvu družstva o německou variantu *Westböhmisches Fleischer und Selchergenossenschaft in Pilsen, registrierte Genossenschaft mit beschränkter Haftung*. Jak již bylo uvedeno, s přetrvávající hospodářskou krizí pokračovalo snižování množství výroby uzenin a tržeb, takže v roce 1932 bylo vyrobeno „pouze“ 653 986 kg uzenin a celkové tržby za maso a uzeniny poklesly na zhruba 18,6 miliónu korun.

Z dochovaného seznamu zaměstnanců družstva vyplývá, že v roce 1936 tu pracovalo celkem 111 osob, z toho 49 řezníků, 17 sekáčů, 20 dělníků (většinou žen), 2 učňové, 3 vrátní, 4 řidiči, 2 topiči a zámečníci a 14 úředníků (včetně správce). Mezi důležité činnosti patřilo rovněž provozování pronajatých dělnických a úřednických kantýn v plzeňských Škodových závodech (včetně závodu v Doudlevcích, mu-

niční továrny na Zieglerově dole nebo závodní jídelny v Hrádku u Rokycan).

V roce 1938, v době vážného ohrožení republiky, věnovalo družstvo Jubilejnímu fondu na obranu státu finanční dar 5000 Kč. Rovněž v oblasti československého družstevnictví se negativně projevil důsledek způsobené mnichovskou dohodou. Obsazením pohraničních oblastí Německem v říjnu 1938 ztratilo Západočeské řeznicko-uzenářské družstvo v Plzni také část svých dřívějších stálých odběratelů. Rok 1939 se nesl ve znamení nepříznivých následků celkové politické situace, což se projevilo meziročním poklesem výroby o 190 949 kg uzenin a 142 954 krabic konzerv.

Změny politických, společenských a hospodářských podmínek vedly ke složitému slučování družstevních svazů, ke kterému docházelo ještě před březnem 1939. Do vedení družstevních svazů a centrál byli navíc často postaveni němečtí zmocněnci. Přestože doba okupace byla pro družstevní hospodaření dobou obecně nepříznivou, došlo během ní k mírnému nárůstu členské základny na 175 členů v roce 1938, 184 členů v roce 1941 a v roce 1942 už 209 členů. Za války byli popraveni zaměstnanci družstva Marie Škardová a Josef Moravec.

Během nočního náletu Royal Air Force 17. dubna 1945 byla téměř zcela zničena družstevní továrna na zpracování

Zaměstnanci Západočeského řeznicko-uzenářského družstva v Plzni při bourání masa

masa a její poválečná obnova si vyžádala několik let (obnova byla dokončena až v březnu 1951), přičemž náklady na obnovu zničené stavby činily jenom v letech 1945–1947 více než 6,5 milionů korun. Po osvobození byly družstvu přiděleny provozovny bývalé firmy František Hegner a spol. v Plzni (Benešova tř. 21), kde se během války vyráběly uzeniny pro německou armádu.

Zajišťovacími příkazy Okresního národního výboru v Plzni z 19. října 1945 byla na Západočeské řeznicko-uzenářské družstvo, s. r. o., Plzeň uvalena podle § 12, odstavce 2 dekretu prezidenta republiky ze dne 19. května 1945 dočasná národní správa. Národními správci byli jmenováni Antonín Müller, stávající ředitel družstva, Václav Klasna, vedoucí družstevní výpravny a udírenský František Štrunc.

V tendenci slučovacích nařízení z doby okupace se pokračovalo i po roce 1945 a na jejich základě probíhalo až do počátku 50. let 20. století začleňování menších družstev do Západočeského konzumního družstva, s.r.o., Plzeň. Prosazování silného centralismu bylo doprovázeno narůstající byrokracií a nuceným slučováním družstev do někdy až téměř gigantických celků, vyznačujících se značným odstupem

od členské základny. Na valné hromadě dne 22. června 1947 se Západočeské řeznicko-uzenářské družstvo usneslo na sloučení se Západočeským konzumním družstvem v Plzni, které následně na valné hromadě 23. června 1947 projevílo s tímto sloučením souhlas. Veškeré jmění, práva a závazky Západočeského řeznicko-uzenářského družstva tímto přešly na Západočeské konzumní družstvo. V roce 1948 byly takto do ZKD dále začleněny Železniční konzumní družstvo v Plzni, Západočeské družstevní pekárny, prodejny Rolnického mlékařského družstva v Plzni a z menších družstev Zemědělská, řemeslnická a dělnická nákupna zboží a prodejna výrobků pro Těchonice a okolí.

V rámci Západočeského konzumního družstva bylo ve výrobní činnosti bývalého Západočeského řeznicko-uzenářského družstva pokračováno až do roku 1953. Na základě dohod uzavřených mezi Západočeským konzumním družstvem, národním podnikem Plzeňský průmysl masný, Ministerstvem potravinářského průmyslu a Ústřední radou družstev 19. září 1952 odkoupil kupní smlouvou ze dne 28. září 1953 bývalý majetek Západočeského řeznicko-uzenářského družstva Plzeňský průmysl masný, n. p., Plzeň.

Stará poctivá uzenářská práce

Jedna z dobových předválečných reklam Západočeského řeznicko-uzenářského družstva v Plzni, cca 2. polovina 30. let 20. století

foto veselý

NEJMODERNĚJI ZAŘÍZENÁ TOVÁRNA NA UZENINY A KONSERVY V Č.S.R.

**ZAPADOČESKÉ ŘEZNICKO - UZENÁŘSKÉ
DRUŽSTVO V PLZNI**

TEL. 1987, 1991

z. spol. s r. o.

DOUBRAVECKÁ 30

Výrazným reklamním prvkem byla nově postavená továrna, jejíž vyobrazení se objevovalo i na hlavičce dopisních papírů družstva

Osobní spisy a jejich archivní hodnota na příkladu Říšského poštovního ředitelství Karlovy Vary

Miroslav EISENHAMMER

Jak ví každý, kdo se v archivním oboru nějakou dobu pohybuje, cesty archiválií bývají velice rozmanité. Úřednickou rutinu skartačního řízení čas od času zpestří nečekaný objev, vylihnoucí se v místech, kde bychom jej nečekali, a přinášející dokumenty, o jejichž dochování by nás sotva napadlo uvažovat. Někdy stojí podobný objev na počátku dalších úvah a rozhodování, které nejsou vždy jednoduché, ale činí naši práci zajímavou a tvořivou a přinášejí nové zkušenosti.

Když jsem obdržel v listopadu 2009 vzkaz od kolegy Kahudy z Národního archivu, že se v depozitáři Poštovního muzea ve Vyšším Brodě našly dokumenty Říšského poštovního ředitelství Karlovy Vary z let 1938–1945, byl jsem plný očekávání, co se z tohoto objevu vyvine. Moje prvotní nadšení poněkud ochladlo, když jsem se dozvěděl, že jde pouze o osobní spisy, a to v úctyhodném množství kolem dvaceti běžných metrů. Vzhledem ke skutečnosti, že šlo o okupační materiál, převzali jsme jej do archivu k podrobnějšímu posouzení.

Jedním z prvních kroků bylo zjištění zachovalosti uvedeného typu materiálu v jiných archivech České republiky; souběžně s tím bylo třeba zjistit základní údaje o původci uvedených dokumentů. Odborná literatura, mapující historii Sudet v letech 1938–1945, se poštovnícky prakticky nevěnuje, zatímco archivní databáze PEVA prozradila, že materiál okupační poštovní správy z území bývalých Sudet připojených od října 1938 k Německu je dochován velmi torzovitě.¹ Poznamenejme, že německá poštovní správa byla organizována obdobně jako československá. Vrcholný orgán představovalo ministerstvo pošt (v Německu Reichspostministerium, v předválečné ČSR Ministerstvo pošt a telegrafů), jehož integrální součástí byla pošta jako státní podnik – v Německu to byla Říšská pošta (Deutsche Reichspost), v ČSR Československá pošta. Velmi významnou pozici měl u pošty střední článek řízení, nazývaný v Německu Říšské poštovní ředitelství (Reichspostdirektion; dále ŘPŘ), v ČSR Ředitelství pošt a telegrafů. Tomu byly přímo podřízeny jednotlivé poštovní úřady, a to včetně personálních záležitostí. Jen pro srovnání – v roce 1938 bylo na území tzv. staré Říše 41 poštovních ředitelství a na připojeném území Rakouska pět,² naproti tomu v ČSR na území historických českých zemí byla čtyři (v Praze, Pardubicích, Brně a Opavě).

Zábor pohraničí po Mnichovu měl za důsledek vznik tří nových říšských poštovních ředitelství v nově vzniklé sudetské župě. Tato tři ředitelství sídlila v Karlových Varech, Ústí nad Labem a Opavě a územně odpovídala obvodům příslušného úřadu vládního prezidenta. V případě Opavy

mohlo snad částečně navázat na prvorepublikový československý úřad, v Karlových Varech a Ústí nad Labem šlo o zcela nově budované instituce. Kromě zlomku spisovny z okupačního období dochovaného pro příslušný obvod v Zemském archivu v Opavě není z ostatních dvou jmenovaných ŘPŘ dochováno nic.

Obdobně se v českých archivech nic nedochovalo ke střednímu stupni řízení pošt na těch částech odtrženého území, které byly připojeny přímo k Bavorsku, resp. bývalým rakouským zemím Horní a Dolní Rakousy (pozdější říšské župy Horní Dunaj, Dolní Dunaj – Oberdonau, Niederdonau), protože tato území připadla do podřízenosti říšských poštovních ředitelství v Regensburgu, Landshutu, Linci a Vídní.

Z historického hlediska by samozřejmě bylo daleko vítanější, kdyby se po šedesáti pěti letech od skončení války objevila prezidiální spisovna. Bylo ale nutné se smířit s faktem, že osobní spisy jsou to jediné, co z dokumentů říšskoněmecké poštovní správy na území pohraničí do současnosti zbylo. Od kolegů z Poštovního muzea a zainteresovaných archivů se pouze podařilo zjistit, že soubor osobních spisů ze všech tří okupačních poštovních ředitelství měla původně v péči Městská poštovní správa Praha, která je po vyhasnutí nahlédací agendy zápočtů důchodů na přelomu 50. a 60. let 20. století měla umístěné v objektu pošty Praha 105 v Praze-Vršovcích. Kvůli chystané rekonstrukci objektu byly spisy předány v roce 1979 Poštovnímu muzeu Praha, které je převezlo do svého depozitáře v klášteře ve Vyšším Brodě. Zde ležely dalších třicet let, než se v roce 2009 Poštovní muzeum rozhodlo nabídnout je Národnímu archivu. Skupina archivářů z Národního archivu a SOA Litoměřice spisy během letních prázdnin 2009 ve Vyšším Brodě prohlédla. Část z nich bylo nutné kvůli silnému napadení plísni zlikvidovat, zbytek byl roztříděn podle teritoriálního hlediska do tří výše jmenovaných říšských poštovních ředitelství Karlovy Vary, Ústí nad Labem a Opava a posléze nabídnut SOA Plzeň, SOA Litoměřice a ZA Opava. Ještě před předáním byly všechny spisy převezeny do Národního archivu a zde ošetřeny proti plísni v plynové komoře.

V první řadě bylo nutné rozhodnout, zda má smysl uvedené spisy přijmout jako archiválii, a pokud ano, zda výběrově, nebo jako celek. Osobní spisy bývají zpravidla považovány za materiál typu S, resp. V většinově přeřazovaný do S, což odpovídá jak Metodickým návodům a instrukcím pro zpracování archivního materiálu z roku 1960, tak Typovému skartačnímu rejstříku. Obvykle bývají z osobních spisů uchovávány ty, které se týkají

¹ Pokud se zaměříme na střední úroveň řízení, je dochován pouze fond Ředitelství pošt (říšské) Opolí (1914) 1939–1945 v Zemském archivu v Opavě (EL NAD 11111). Má rozsah 0,85 bm a obsahuje dokumentaci k jednotlivým objektům pošt a ke zrušení ŘPŘ v Opavě v roce 1943 a jeho přesunu do Opolí (Oppeln). Ar-

chivní fondy jednotlivých poštovních úřadů, pokud jsou samostatně vyčleněny a nacházejí se ve státních okresních archivech, pak zpravidla končí rokem 1938. ² NÁJEMNÍK, Josef. Říšskoněmecká pošta. Naše pošta (dříve Československá pošta – telegraf – telefon), 1939, ročník XXI, č. 4, s. 63.

významných osobností a vedoucích činitelů příslušného úřadu či organizace.³ To však mlčky za předpokladu, že k příslušné instituci existují i další archivní prameny. V našem případě však bylo jisté, že se z původců žádné další archiválie nedochovaly. Proto bylo i velmi problematické stanovit jakákoli kritéria výběru. Přístupovalo dále vědomí, že se jedná o materiál z období okupace, že o Sudety v letech 1938–1945 je v současné době zvýšený zájem ze strany historiků a obecně stav dochování archiválií k tomuto období a teritoriu není ideální; existují lokality, které po válce v důsledku vysídlení zcela zanikly a ke kterým v podstatě jakákoli zmínka může rozšířit poznání. Současně šlo o relativně úplné zachycení celé jedné profesní složky veřejné správy za poměrně dlouhé časové období. Proto byl uvedený materiál přijat jako celek.

Dále bylo třeba rozhodnout o způsobu zpracování tohoto materiálu. Ve chvíli převzetí šlo o balíky převázané provázkem, jen velmi přibližně srovnané podle abecedy. Samozřejmě je v takových případech možné podobný přírůstek změřit, zanést do evidence jako nezpracovaný a při množství jiných důležitějších úkolů na něj dalších dvacet let zapomenout. S ohledem na uložení materiálu v nově zařízeném depozitáři a kvůli zajištění jeho fyzické ochrany jsme však považovali za žádoucí jej alespoň základně ošetřit, tj. zbavit kovových součástí a uložit do kartonů, což znamenalo vzít každý spis do ruky. V rámci maximální efektivnosti práce, kterou bylo nutné při zpracování spisů vynaložit, bylo rozhodnuto dovést ji rovnou do stadia plnohodnotné archivní pomůcky.

Po prohlédnutí prvních spisů a zjištění jejich obsahu padlo konečně rozhodnutí zpřístupnit je v zájmu co největší využitelnosti formou rejstříku. Některé spisy z téhož území však byly uloženy v obalu označeném Reichspostdirektion Karlsbad, jiné naopak v obalu Reichspostdirektion Aussig (Ústí nad Labem) a nebylo zprvu jasné, proč. Teprve postupem času se z obsahu spisů podařilo zjistit příčinu. Říšské poštovní ředitelství Karlovy Vary existovalo po ustavení na přelomu let 1938/39 jako samostatný útvar jen do přelomu března a dubna 1943, pak bylo zrušeno a jeho území bylo přičleněno pod správu ŘPŘ Ústí nad Labem.⁴ Proto jsou spisy nově přijatých poštovních zaměstnanců od jara 1943 uloženy v deskách označených Aussig a veškerá korespondence je již vedena s tamním ŘPŘ.

Současně bylo zjištěno, že nejde jen o spisy aktivních zaměstnanců, ale i o spisy poštovních důchodců a vdov po poštovních zaměstnancích, tedy tzv. příjemců odpočívacích a zaopatřovacích platů. Na rozdíl od spisů aktivních zaměstnanců vedlo jejich agendu již od roku 1940 ŘPŘ Ústí nad Labem, a to jak pro území celé Říšské župy Sudety, tak pro

území připojená k Bavorsku a župám Horní a Dolní Dunaj. A konečně – i když se větší část spisů týká osob původem ze Sudet, nacházejí se zde i spisy poštovních zaměstnanců příšlých z Říše, kteří byli do Sudet služebně přikázáni jako odborníci (zejména výše postavení úředníci, kteří pomáhali poštovní ředitelství budovat, a dále odborníci v technicky náročnějších oblastech, konkrétně telegrafie). Do poznámky v připravovaném rejstříku byla proto poznamenána i skutečnost, že šlo o vdovu, důchodce nebo o zaměstnance příšlého z Říše. V takovém případě byly do poznámky uvedeny názvy dalších říšských poštovních ředitelství, u kterých byl příslušný člověk zaměstnán před příchodem do Sudet. Tato starší působišť jsou uvedena přímo na deskách spisu, protože spis se zaměstnancem cestoval po celý jeho pracovní život na jednotlivá pracoviště a změna působišť se tu vždy odrazila. Obdobně bylo poznamenáno, pokud byl zaměstnanec dočasně či trvale převeden na obsazená východní území (na deskách uveden odkaz v podobě Deutsche Post Osten nebo Generalpostkommissär Ukraine) nebo k německé služební poště na území Protektorátu Čechy a Morava (tzv. Deutsche Dienstpost, která na území protektorátu působila pouze pro německé úřady).

Taktéž nebylo jednoduché rozhodnout, jak vlastně soubor nazvat – zda jej pojmut jako archivní fond, u kterého by původcem bylo ŘPŘ Karlovy Vary, časový rozsah 1938–1943 plus priora a posteriora, a pouze s agendou osobních spisů, anebo se přizpůsobit skutečnosti, že již Městská poštovní správa Praha de facto vytvořila krátce po válce sbírku tím, že osobní spisy vytrhla z původních registratur a nově je zmanipulovala pouze abecedně bez ohledu na jejich původ. Tomuto řešení jsme nakonec dali přednost a vytvořili Sbírkou osobních spisů poštovních zaměstnanců z obvodu Říšského poštovního ředitelství Karlovy Vary s časovým rozsahem 1875–1962. Nejsou zde uváděna priora ani posteriora s poukazem na skutečnost, že jde o sbírku, nikoliv fond vázaný k jednomu původci. Pojetí souboru jako sbírky totiž lépe odpovídalo i skutečnosti, že již kolegové z NA při dělení spisů zvolili jako rozhodující nikoliv hledisko původce, ale hledisko teritoriální.

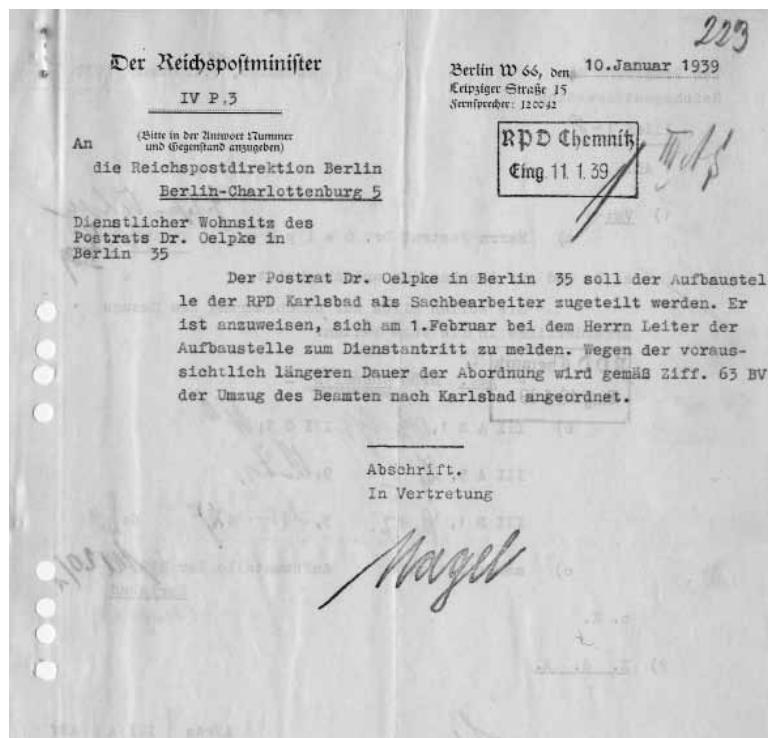
Do západočeské části původní sbírky se tak dostaly i spisy, které do obvodu původního ŘPŘ Karlovy Vary nepatřily, a zohlednění této skutečnosti by při uplatnění provenienčního principu a snaze pojmut soubor jako archivní fond představovalo větší problém než u sbírky. Kromě spisů územně odpovídajících původnímu ŘPŘ Karlovy Vary se zde totiž vyskytly i spisy z území jihozápadních Čech přičleněných k Bavorsku a dokonce se zde objevilo i několik spisů z oblastí přičleněných k župám Horní a Dolní Dunaj.⁵ Při zpracování souboru byly tyto spisy alespoň částečně

3 Metodické návody a instrukce pro zpracování archivního materiálu. Zvláštní příloha Sborníku archivních prací X, 1960., č. 2 – v pasážích týkajících se zpracování fondů krajských soudů a státních zastupitelství na s. 266 a 274 uvedeno, že z prezidiálních spisů je možné skartovat mj. „nevýznamné osobní spisy“. Typový skartační rejstřík ve všech vydáních (1992, 1995, 2002, 2005, 2010) uvádí jako součást hesla „zaměstnanecské záležitosti“ u osobních spisů znak A u vedoucích a významných zaměstnanců a S u ostatních zaměstnanců (zde se pouze mění doporučená lhůta uložení).

4 O přičlenění území zrušeného ŘPŘ Karlovy Vary k ŘPŘ Ústí nad Labem

svědčí nejlépe dvě vydání rezortního místního lexikonu – Ortschaftsverzeichnis für den Bezirk der Reichspostdirektion Karlsbad, 2. Auflage – Bearbeitet bei der Reichspostdirektion Karlsbad, Stand vom 1. März 1942. Karlsbad : Buchdruckerei Flach und Kraus, 1942, resp. Verzeichnis sämtlicher Ortschaften des Reichspostdirektionsbezirks Aussig (Regierungsbezirke Aussig und Eger). Herausgegeben von der Reichspostdirektion Aussig. 1944. Aussig : Druck. Gebr. Kraus, 1944.

5 Tyto spisy byly v souboru ponechány pro srovnání, protože je nebylo možné jinam vyčlenit a jejich likvidaci jsme nepovažovali za žádoucí právě kvůli zachování možnosti komparace s ostatními.

Přípis Říšského ministerstva pošt, jímž je poštovní rada dr. Alfred Oelpke služebně přidělen do Karlových Varů a pověřen vybudováním tamního poštovního ředitelství. SOA Plzeň, Sběrka osobních spisů poštovních zaměstnanců z obvodu Říšského poštovního ředitelství Karlovy Vary, karton 104, A. Oelpke - osobní spis.

vyčleněny tím, že byly ponechány v samostatném bloku následujícím až za hlavní abecední řadou. V celkovém množství nehrály spisy z území mimo ŘPŘ Karlovy Vary výraznou roli, byly jich asi 2%.

Po obsahové stránce zachycuje každý spis v ideálním případě celou kariéru příslušného pracovníka ve službách pošty. Spis putoval po jednotlivých nadřízených úřadech, odráží se v něm tedy jak přechod mezi jednotlivými poštovními ředitelstvími v případě přeložení či penzionování, tak předání spisů v rámci pomnichovské spisové rozluky. Původní spisy československé poštovní správy byly na podzim 1938 předány říšskoněmecké poštovní správě, která převzatým zaměstnancům založila nové personální spisy a převzaté československé spisy do nich priorovala. Pro nově přijímané zaměstnance pak byly zakládány nové, již čistě německé složky.⁶

Osobní spisy německých poštovních zaměstnanců vypovídají při absenci jiných archiválií alespoň v základních rysech o organizaci poštovní správy na území západních Čech, přivtělených v letech 1938–1945 k Německu. Jejich význam spočívá v dokreslení konkrétních osudů jednotlivců, které lze při podrobnějším zkoumání dále generalizovat s ohledem na zaměstnance odcházející do výslužby, dále na ty, kteří byli uvolněni k výkonu vojenské služby nebo převedeni k výkonu poštovní služby na obsazená východní území a konečně na ty, kteří byli převedeni z území „staré Říše“ do Sudetské župy, resp. na další původně československá území připojená k Německu.

Spisy též vypovídají o pohybu některých zaměstnanců mezi obsazenými územími a Protektorátem Čechy a Morava. V neposlední řadě pak na konkrétních případech dokládají způsob vypořádání penzijních nároků těch bývalých

sudetoněmeckých poštovních zaměstnanců, resp. pozůstalých po nich, kteří nebyli po roce 1945 odsunuti z československého území. Materiál sbírky lze tedy využít jak k výzkumu sociální historie s využitím statistických metod (ovšem při vědomí nikoli stoprocentní úplnosti souboru), tak i k vyhledávání konkrétních osob nebo konkrétních lokalit. Samozřejmě nelze archivní hodnotu sbírky přeceňovat. Při nedostatku jiných archiválií však mohou i osobní spisy nabýt nečekaně většího významu a zajímavosti, než bychom na počátku předpokládali.

⁶ Spis zahrnuje řadu rozmanitých dokumentů. Pokud jde o bývalého zaměstnance československé pošty převedeného k říšskoněmecké poště, je ve spisu založen jeho původní československý spis („Osobní výkaz“) – ten obsahuje formulář Osobní výkaz, ve kterém jsou osobní údaje, údaje o jiných zaměstnáních před vstupem do státního služebního poměru, popis úřední dráhy ve státním služebním poměru, informace o obdobích započítatelných pro výměru odpočívných (zaopatřovacích) platů včetně válečné služby, přiznání jednotlivých složek příjmu (služné, činovné), údaje o vyznamenáních nebo disciplinárních řízeních. Dále je v něm služební přísaha čs. republiky, opis kmenového listu vydaný příslušným velitelstvím čs. doplňovacího okresu dosvědčující vojenskou službu, služební smlouva, kvalifikační tabulka (posouzení stupně různých znalostí potřebných pro úřední službu, mj. znalost státního a dalších jazyků v slově a písmě) a posudek kvalifikační komise. Po převedení zaměstnance k německé poště přibývají německé personální dotazníky (Personalbogen) doklady o původu (opisy rodového a křestního listu, doklady o sňatku, doložení původu rodičů a prarodičů), výpis z trestního rejstříku, přísaha Říše a záznamy o změnách místa služebního přidělení včetně odvelení k vojenské službě. Objevují se zde vlastnoruční životopisy, lékařské posudky, jako přílohy místy fotografie nebo jiné doklady (pracovní knížka, vojenská knížka) ze kterých lze mj. určit i členství v nacistických organizacích. U jednotlivých osob lze sledovat udělení či neudělení potvrzení o nepostradatelnosti (tzv. Uk-Stellung) a v případě odvedení zprostředkovaně i průběh vojenské služby za války. V případě smrti jsou uvedeny podrobnosti, někdy včetně dopisu velícího důstojníka.

Jmenování Jana Masaryka čestným občanem města Jáchymova

Jarmila VALACHOVÁ

Dne 14. září letošního roku si připomeneme 125. výročí narození jednoho z nejvýznačnějších československých diplomatů a politiků první poloviny 20. století, syna prvního československého prezidenta T. G. Masaryka a poválečného ministra zahraniční Československa Jana Masaryka. Masarykova osobnost zaujímá významné místo nejen v dějinách československé diplomacie, ale jak dokládá několik archivních dokumentů dochovaných v archivním fondu Městský národní výbor Jáchymov, jeho jméno je od roku 1946 natrvalo zapsáno i do poválečné historie Jáchymova jako jméno prvního čestného občana tohoto krušnohorského lázeňského města s dlouholetou hornickou tradicí.

Události, které udělení čestného občanství Janu Masarykovi před 65 lety předcházely, jsou retrospektivně zachyceny v prvním svazku kroniky města z let 1949–1970 (1995);¹ rovněž mezi spisy uvedeného archivního fondu jsou dochovány obsahově zajímavé jednotliviny, které popisují bezprostřední okolnosti, za nichž se Janu Masarykovi dostalo cti být jmenován čestným občanem Jáchymova.²

Je více než symbolické, že první zápis v jáchymovské městské kronice za rok 1946 je věnován jedné z nejvýznamnějších událostí toho roku – prvnímu zasedání Valného shromáždění Organizace spojených národů (OSN) v Londýně, které bylo zahájeno dne 10. ledna 1946 a jehož hlavním posláním bylo vybudovat bezpečnou základnu pro příští mezinárodní vztahy, dát lidstvu nový pevný mezinárodní řád a především zajistit, aby se už nikdy nemohl opakovat válečný konflikt. Ve čtvrtek dne 17. ledna 1946 vystoupil před zástupci 51 zemí světa ministr zahraničí ČSR Jan Masaryk se závažným projevem, v němž tlumočil stanovisko Československa k úkolům OSN a především pak vyzval Spojené národy k mezinárodní ochraně vědy před zneužitím jejího pokroku, k důsledné kontrole zbrojního průmyslu na celém světě a zejména ke kontrole posledních ničivých objevů.

Část svého projevu na tomto světovém fóru pak ministr zahraničí věnoval Jáchymovu, jáchymovskému uranu a nutnosti jeho využití pouze pro mírové účely; některé myšlenky z této části Masarykova vystoupení zaznamenala jáchymovská kronikářka Anna Šelová: „Mluví o tom s jistou odbornou znalostí, neboť naše doly na Jáchymově byly jedny z prvních, které dodávaly lidstvu radium k léčebným účelům, než byly objeveny doly další. Dovolte mi, abych před vámi se vsí skromností, ale i s hlubokým přesvědčením vyslovil naději, kterou jistě všichni sdílíte, že ani částičky uranu, vyrobeného v ČSR nebude nikdy použito pro dílo ničení a zkázy ve velkém. My českoslovenští občané chceme, aby naše radium mělo právě opačné poslání: vytvářet, zaručovat a zvyšovat životní úroveň, abychom žili intenzivněji a s pocitem většího bezpečí. Tomu bychom chtěli věnovat své doly na radium a prosíme vás, abyste nám v tom pomohli.“

Odezva na Masarykovo ocenění podílu Jáchymova na budování míru a na pozornost, kterou ministr zahraničí ve

svém projevu na zasedání Valného shromáždění OSN lázeňskému městu věnoval, na sebe nenechala dlouho čekat: dne 11. března 1946 obdržela jáchymovská místní správní komise dopis od Koordinačního výboru stran Národní fronty v Jáchymově tohoto znění:

„Koordinační výbor stran Národní fronty v Jáchymově se na svém zasednutí dne 10. března 1946 jednomyslně usnesl doporučit Místní správní komisi, aby jmenovala p. ministra Jana Masaryka čestným občanem města Jáchymova. Tlumochice tuto žádost, opírající se o přesvědčení a souhlas zdejšího českého obyvatelstva, věříme, že bude tomuto požadavku vyhověno a čestné občanství uděleno této významné osobnosti, která o naše město jeví tak mimořádný zájem.“

O necelé tři měsíce později – ve dnech 1. a 2. června 1946 – se konaly jáchymovské letní slavnosti, které uspořádala městská lázeňská komise za spoluúčasti všech korporací a zástupců příslušných úřadů a za přítomnosti zástupců československé vlády a diplomatického sboru. Tyto slavnosti, které místní tisk označil za „podnik celostátního a mezinárodního významu“, symbolizovaly nejen oficiální zahájení hlavní lázeňské sezony v Jáchymově, ale staly se rovněž příležitostí k první cestě Jana Masaryka do pohraničí.

Jan Masaryk přijel do Jáchymova v sobotu 1. června 1946 a při vstupu do města se mu dostalo slavnostního uvítání; v jeho doprovodu byli mj. i ministr zdravotnictví dr. Adolf Procházka a řada dalších významných oficiálních osobností v čele se zmocněncem pro obnovu západočeských lázní ministerským radou dr. Partlem, který zastupoval ministra vnitřního obchodu dr. Ivana Pietora.

Jáchymovské letní slavnosti byly zahájeny průvodem masek v historických kostýmech zachycujících slavné údobí historie města a společným večerem ve všech sálech obnoveného hotelu Radium Palace. Slavnostní atmosféru zachytila kronikářka města takto: „Večer byl historický průvod městem k Radium Palaci. V čele průvodu jel alegorický vůz se znakem města, jež držela alegorická postava sv. Anny a Jáchyma. Ve dvoraně „palace“ uvítal ministra Jana Masaryka profesor Ant. Filip, správce muzea. Byl oblečen v rektorský šat zdejší latinské školy 16. stol. a v zajímavé řeči obeznámil vzácného hosta s dějinami města. Tím byl zahájen společenský večer v Radium Palace právě prvně otevřeném. Potom byl ohňostroj. V neděli ráno budíček, odpoledne lidová veselice a večer divadlo „Tři dramata“ Jar. Vrchlického.“³

V neděli dne 2. června 1946 v 10 hodin dopoledne se ve starobylé zasedací síni jáchymovské radnice uskutečnilo slavnostní zasedání místní správní komise, na němž byl ministru zahraničí slavnostně předán diplom čestného občanství důlního a lázeňského města Jáchymova, který vyhotovil

1 SOKA Karlovy Vary, MěstNV Jáchymov, inv. č. 156, K 24, folio 15–17.

2 Tamtéž, inv. č. 332, N 64.

3 Tamtéž, inv. č. 156, K 24, folio 16.

Jan Masaryk před portrétem svého otce T. G. Masaryka na dobové fotografii, vydané zřejmě v souvislosti s Janovou tragickou smrtí v březnu 1948

odborný učitel jáchymovské měšťanské školy Boh. Kroupa. Jako odpověď na uvítací slova předsedy MSK Jaroslava Placatky přednesl Jan Masaryk projev, z něhož i s odstupem času vyzařují skromnost, spontánnost, Masarykovo upřímné vlastenectví, ale také značná dávka poválečného budouvatelského nadšení:

„Pane předsedo, paní a pánové.

Jak jste se právě dozvěděli, stal jsem se prvním čestným občanem vašeho města. Přiznávám se, že jsem několik takovýchto nabídek čestného občanství odmítl, neboť jsem jim nepřikládal takové důležitosti, která jim náleží. To je moje chyba. Když jsem se dozvěděl, že starobylé město Jáchymov mne nabídne čestné občanství, rád jsem to přijal a k vám přijel. Je to současně moje první pouť do pohraničí. Dosud jsem zde nebyl ... Chtěl jsem se podívat, jak to zde děláte a mohu říci, že jsem velmi spokojen. Viděl jsem koncentrovanou práci Národní fronty, shlédl jsem osvobozené území od Hitlera a od oněch lidí, kteří si naše občanství nezasloužili, kteří nás zklamali a musí odejít. V pohraničí jste měli možnost vykonat kus práce. Budou lidé pochybovační, budou říkat: Kdepak, Čecháčkové, tak to nepůjde. My však dokážeme, že to také umíme.“

Závěrečná slova svého slavnostního projevu věnoval ministr zahraniční rozvoji lázeňství v osvobozené republice a současně vyzval jáchymovské občany k poctivé práci na poválečné obnově jáchymovských lázní: „Těšíme se na práci v našich lázních. To nejsou lázně výdělečné, nýbrž lázně, v nichž každý občan je akcionářem. Tak to má být. Chci, abyste zde vybudovali velké středisko, které je potřebné

pro léčení. Demokracie zde znamená, aby každý pracující měl z toho svůj podíl. Bible praví: Hoden jest každý odplaty své. O všechny choré se budeme starat, především o své. To neznamená, že nechceme do našich lázní cizince. Ve všech našich lázních bude část věnována cizím hostům. Co se mne týče a co mne zajímá, to je, aby vše bylo provedeno skutečně demokraticky.

Děkuji vám za vaši důvěru, projevenou mně jmenováním čestným občanem Jáchymova a slibuji, že se pokusím být jí hoděn. Slibuji vám, že budu dělat dál a vy budete jistě také dál pracovat. Ještě vám chci říci, že mnoho manifestujeme a fangličkujeme, že trochu moc lezeme na tribuny a moc si plácáme. Prvním rokem je to odůvodněno. Ale teď budeme makat, všichni: muži, ženy i děti. A až druhým rokem, až za těch 12 měsíců něco vykonáme, pak si můžeme zamanifestovat. Teď já budu dělat svoje a vy dělejte také své. A v jedno věřme, že pravda nakonec zvítězí. Pracujme, což je naší mravní, národní, kulturní a evropskou povinností. Mějte se tady dobře, zdař Bůh.“

V neděli 2. června 1946 v odpoledních hodinách navštívili ministři Masaryk a Procházka rovněž okolí Jáchymova, prohlédli si obnovené horské hotely a turistické chaty na nejvyšším vrcholu Krušných hor Klínovci, na Plešivci a na Božím Daru, informovali se se zájmem o městském lesním hospodářství, o plánovitém postupu osídlení celého okresu a vyslovili se pochvalně o výsledcích prvního roku práce všech složek veřejné správy, hospodářství a zemědělství v Jáchymově. Tím skončila první cesta prvního čestného občana města Jáchymova Jana Masaryka do pohraničí.

Střípky z historie podniku Československé automobilové opravy Plzeň

Michael PEŠŤÁK

V rámci pořádání fondu jsem se, jak už to tak při pořádání bývá, setkal s celou řadou zajímavých skutečností. Některé se týkají historického vývoje původce, jiné samotného dochovaného materiálu.

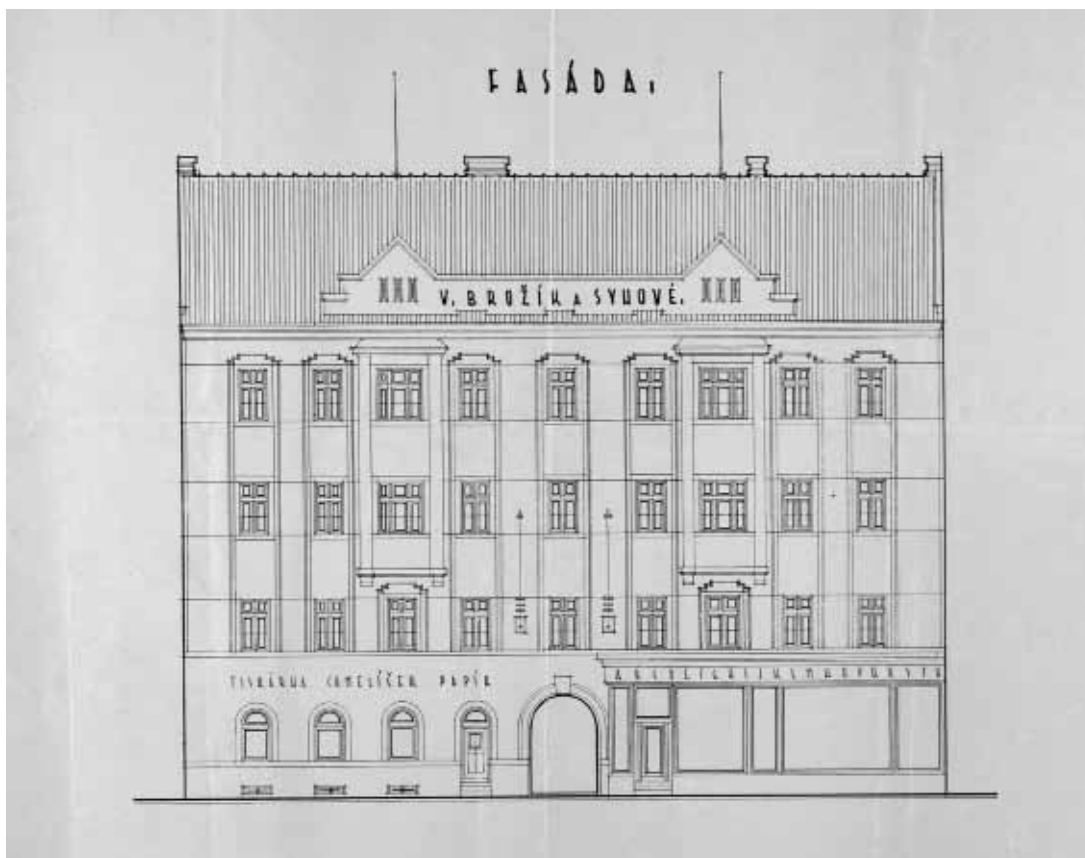
Historický vývoj podniku Československé automobilové opravy, s. p., Plzeň (dále ČSAO Plzeň) je do jisté míry ukázkou praktických aspektů budování socialismu v poválečném Československu. Národní a posléze státní podnik vznikl jako výsledek průběžných hospodářských změn v československém průmyslu a dlouhého řetězce reorganizací v průběhu let 1948–1952. Na jeho počátku stála řada větších soukromých karosářských a opravárenských firem a drobných autodílen, postižených po únoru 1948 znárodněním či v následujících letech tak zvaným začleněním. Významnou roli v tomto procesu hrála i postupná restrukturalizace národního hospodářství – díky ní jednotlivé závody a dílny postupně administrativně měnily své mateřské podniky, byly porůznu slučovány, delimitovány a nezřídka i likvidovány.

U zrodu ČSAO Plzeň stály známé plzeňské karosářské firmy Brožík, Dezort a Honomichl, autodílna Pazdera, autoopravny firem Škoda a AZNP Mladá Boleslav (mj. i v Marián-

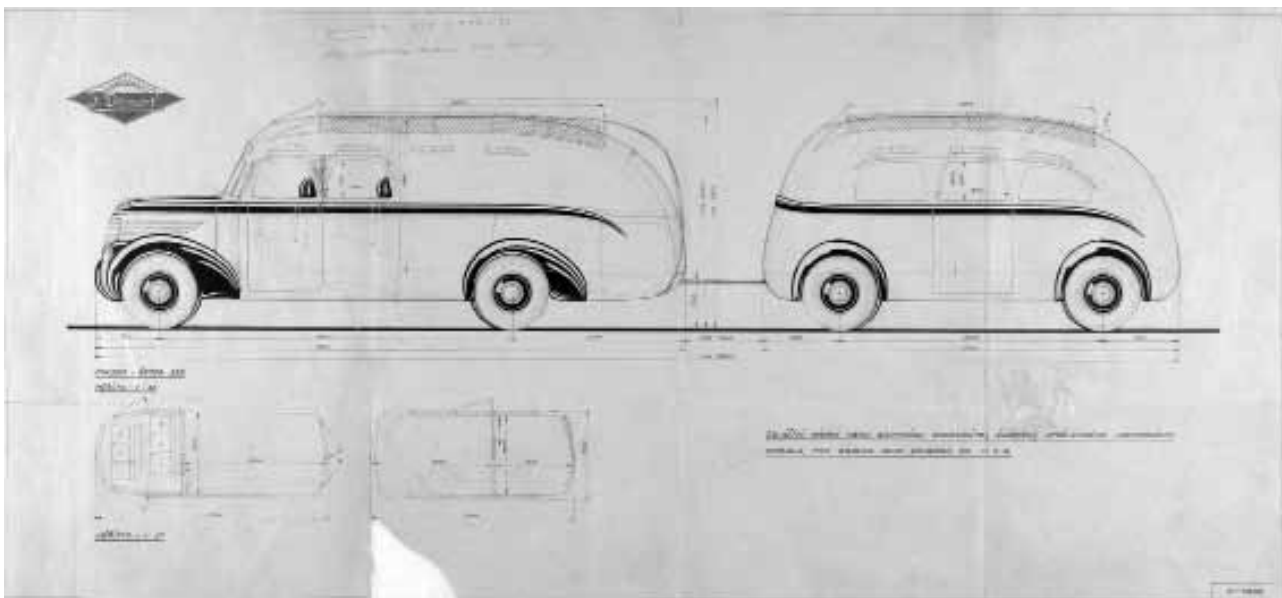
ských Lázních a Českých Budějovicích), Tatra a sušická autoopravna Kocián. Historie některých z nich sahá hluboko do 19. století (firma Brožík založena 1832), ale z této doby se bohužel žádné dokumenty nedochovaly. Bezprostředně po znárodnění v roce 1948 připadla karosárna Honomichl pod AZNP Mladá Boleslav, zatímco firmy Dezort a Brožík byly pod čísly 08 a 09 začleněny (a následně sloučeny) do národního podniku Karosa Vysoké Mýto (původně firma Sodomka tamtéž). Vedle oprav vozidel taktéž vyráběly díly karosérií pro autobusy a zajišťovaly armádní zakázky na modernizaci nástaveb vojenských nákladních vozů. V rámci centralizace řízení údržby a oprav vozidel byl koncem roku 1949 založen celostátní opravárenský podnik Autorenova Praha, do něhož byly výše zmíněné závody postupně začleňovány.

Jeho krajskou centrálou se v průběhu roku 1950 stal závod v Holýšově, původně Holýšovské strojírny Holýšov, součást Škody Plzeň. Součástí podniku byly: provozovna 200 Plzeň Prior (AZNP Mladá Boleslav, opravna Škoda Plzeň); provozovna 201 Plzeň (AZNP Mladá Boleslav – opravna Plzeň, původně firma Honomichl Plzeň); provozovna 202 Plzeň (Tatra Kopřivnice, opravna Plzeň); provozovna 203 Sušice (původně firma Kocián); provozovna 204 Plzeň

Návrh fasády obytného traktu Brožíkovy továrny v Plzni z poloviny 30. let 20. století. Dům se nacházel na křižovatce ulic Nádražní – Sirková, tedy přibližně v místech dnešního vchodu do budovy Policie ČR

Návrh designu speciálního vozidla pro americké turné loutkového divadla Antonína Kopeckého na podvozku užitého vozidla Škoda 256 od firmy Dezort (cca 1945–1948)

(Karosa Vysoké Mýto – opravna Plzeň, původně firmy J. Brožík Plzeň a F. Dezort Plzeň) a provozovna znárodněné firmy F. Pazdera (autodílny Plzeň na Koterovské třídě). Dále byly do ČSAO začleněny opravna 301 v Českých Budějovicích; opravna 360 v Karlových Varech – Drahovicích a opravna v Mariánských Lázních. Dodatečně byl do podniku začleněn i dílenský závod 395 Plzeň, U Světovaru (původně budovaný jako technická základna ČSAD Plzeň, dnes v majetku firmy Osona Holding).

Autorenova měla ale jako celostátní kolos organizační problémy, ostatně v té době se ukázaly být neovladatelné i další celostátní podniky, takže koncem roku 1952 došlo k reorganizaci, v jejímž důsledku vznikly krajské podniky ČSAO.

Národní podnik Československé automobilové opravy Plzeň podléhal v době svého vzniku hlavní správě automobilových oprav ministerstva dopravy v Praze. Reorganizace Autorenovy v ČSAO nějakou dobu trvala, takže podnik začal podle některých indicií stoprocentně fungovat až od začátku roku 1953, zatímco likvidace Autorenovy se protáhla do druhého čtvrtletí téhož roku.

V následujících letech se postupně vyvíjela struktura podniku. Změnilo se sídlo ředitelství, podniková centrála přesídlila do závodu Plzeň-Prior, protože Holýšovské strojírný přešly pod jiný podnik. Na přelomu let 1952–1953 byla zrušena někdejší Brožíkova karosárna a její vybavení i zaměstnanci byli převedeni do Koterova a na Světovar. Podnik získal vlastní odborné učiliště a v průběhu let se postupně zbavil provozoven v Mariánských Lázních a Českých Budějovicích. V roce 1959 rozhodl Krajský národní výbor v Plzni o zřízení provozoven v Přešticích, Stříbře a výstavbě nové provozovny v Sušici.

Podnik měl v době svého vzniku těžiště působnosti v Plzeňském kraji s přesahem do krajů Karlovarského a Budějovického. V roce 1958 došlo ke změně zřizovatele. Podniky ČSAO byly převedeny z působnosti ministerstva

dopravy do působnosti Krajského národního výboru v Plzni. Zde podnik působil od ledna 1959 do konce června 1960 jako n. p. ČSAO – KNV Plzeň. Pak došlo k území reorganizaci, po níž přešel k 1. červenci 1960 pod správu MěNV Plzeň-město. V období od 1. 7. 1960 do 31. 3. 1963 se podnik vrátil k původní variantě názvu. V dubnu 1963 byl převeden zpět pod Západočeský krajský národní výbor v Plzni, v jehož správě zůstal až do privatizace v roce 1992. Začátkem ledna 1989 byl reorganizován z národního podniku na podnik státní.

V uvedeném období se jeho struktura ustálila, stejně jako stav i počet provozoven, byť se měnila jejich čísla. Podnik až do svého zániku tvořily Základní závod Prior, závod Světovar, závod Koterov, odborné učiliště, závod Přeštice, závod Stříbro, závod Sušice a závod Karlovy Vary.

Dochovaný fond obsahuje velké množství zajímavé dokumentace, většinou ve formě nejrůznějšího obrazového materiálu. Zdá se, že móda dekorování obalů kolektivních smluv nebyla v 50. letech 20. století výhradní specialitou ČSAD (kde jsem se s tímto fenoménem setkal poprvé), ale vládla, byť v omezené míře, i v dalších podnicích spojených s dopravou. Jejich obalům dominují dva motivy: prvním a jednodušším jsou vozidla, druhým pak podnikový znak v bohatě kolorovaném provedení s různými doplňky – v jednom případě dokonce parodií na americké „křížníky silnic“. Celkové pojetí znaku připomíná středověké erby a odborníci na heraldiku by zde možná našli inspiraci pro vytvoření jakési podnikové heraldiky, specifického odvětví jedné z pomocných věd historických.

Dalším zajímavým a hojně dochovaným obrazovým materiálem je stavební dokumentace objektů soukromých plzeňských karosářských a opravárenských firem z doby před jejich začleněním do ČSAO. Nejstarší plány dílen pocházejí z konce 19. století, poslední pak z roku 1949. Stavební dokumentace zahrnuje jak kopie katastrálních plánů (některé v barvě), tak i půdorysy, řezy objektů, navrhovaná stavební

řešení, změny rozmístění strojů a návrhy fasád. Většina výkresů pochází z firmy Brožík, dále z firmy Dezort a několika dalších malých autodílen.

Třetí a zřejmě nejrozsáhlejší skupinu tvoří technická dokumentace vozidel z let 1927–1950. Jde opět o dědictví po výše jmenovaných začleněných firmách, jejichž původní výrobní náplní byly kromě oprav také úpravy vozidel na individuální přání zákazníka, designové návrhy a výroba vlastních karosérií na cizí podvozky. Dochované archiválie obsahují výkresy vozidel a jejich částí, grafické návrhy karosérií a běžné technické výkresy jednotlivých součástí, motorů i klíčových konstrukčních uzlů automobilů. V naprosté většině jde o technické výkresy a normy jiných výrobců automobilů, které původci fondu používali při konstrukčních úpravách cizích podvozků nebo jako inspiraci pro vlastní produkci.

Dochování takové výrobní dokumentace je poměrně vzácné, protože se většinou ztratila v provozu. V našem konkrétním případě jde o dokumentaci a výkresy, které budou velmi zajímavé z badatelského hlediska, neboť názorně předvádějí náplň činnosti menších karosářských a automobilových firem a závodů ve 30. a 40. letech 20. století.

Stav dochování obrazového materiálu je vcelku dobrý. Veškerou výkresovou dokumentaci však bude třeba odborně očistit a z přibližně jedné třetiny i opravit. Mnohé výkresy se rozpadají v ohybech, řada dalších má poškozené okraje či jiné narušení mechanického charakteru. Před zpřístupněním badatelům bude nutno obrazovou dokumentaci digitalizovat, což vzhledem k rozměrům některých výkresů nebude jednoduchá záležitost. Předvede však dalšímu poškození či zničení a umožní zpřístupnění tohoto jistě zajímavého archivního fondu.

Obal Kolektivní smlouvy z roku 1957 s vyobrazením nejběžnějšího nákladního vozidla té doby – Praga RN, zvaná Erena

Likvidační střediska konfiskovaných majetkových podstat lidových peněžních ústavů na Karlovarsku a Plzeňsku

Karel ŘEHÁČEK

V roce 2010 převzalo 1. oddělení SOA v Plzni ze spisoven ministerstva financí (MF) v Kladně a Praze archiválie vzniklé z činnosti institucí, které se na Karlovarsku a Plzeňsku podílely na likvidaci peněžních ústavů a podniků (bank, spořitelny, záložen, úvěrních družstev atd.), konfiskovaných po skončení války na základě dekretu prezidenta republiky č. 108/1945 Sb.¹ Tento příspěvek je první sondou do převzatých dokumentů, která byla doplněna informacemi získanými studiem v dalších archivech (zejména v Archivu České národní banky a Národním archivu). Jeho cílem je přispět k poznání procesu likvidace, zejména v jeho ideové a institucionální rovině.

1. Konfiskované peněžní ústavy a podniky po roce 1945

Poválečné osudy tzv. nepřátelských peněžních institucí byly v mnohém podobné osudům ostatního majetku konfiskovaného podle výše zmíněného prezidentského dekretu.² Stejně jako např. u živností či průmyslových

podniků byla i do peněžních ústavů a podniků zavedena národní správa³ a rovněž další osudy těchto majetkových podstat vycházely z aktuálních potřeb poválečného národního hospodářství.

Nejdůležitějším úkolem poválečné správy ústavů bylo nejen provedení likvidace jejich nemovitého a movitého majetku, ale především veškerých majetkových práv (pohledávek, cenných papírů, vkladů), která byla k 10. květnu 1945 (tj. ke dni faktického skončení okupace) ve vlastnic-

1 Dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. z 25. 10. 1945, o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.

2 K této problematice viz ŘEHÁČEK, Karel, „Nepřátelský“ živnostenský a průmyslový majetek po roce 1945. Příspěvek k jeho osudům, in: Hospodářské dějiny, 24, Praha 2009, s. 175–217.

3 Státní okresní archiv (SOKA) Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, ONV Horšovský Týn, kart. 98. Národní správa byla do všech finančních ústavů zavedena výměrem Zemského národního výboru v Praze z 27. 8. 1945 s odůvodněním, že „to vyžaduje plynulý chod hospodářského života vzhledem k tomu, že ústavy jsou ve správě osob státně nespolehlivých“.

tví těchto ústavů či podniků. Zpočátku byla jejich likvidace poměrně roztržštěná a nejednotná. Majetkové podstaty německých úvěrních družstev (Raiffeisenek) např. likvidoval Svaz zemědělských družstev v Čechách, který za tímto účelem zakládal příslušná likvidační střediska. Majetkové podstaty ostatních peněžních ústavů a podniků zprvu likvidovali sami jejich národní správci, ve druhé polovině roku 1946 byla jejich likvidace stejně jako v případě ostatního konfiskovaného majetku svěřena Osidlovacímu úřadu a Fondu národní obnovy (OsÚ a FNO).⁴

Organizovaná likvidace konfiskovaného peněžnictví byla zahájena a následně realizována na základě vyhlášek OsÚ v Praze⁵ a OsÚ a FNO v Praze.⁶ Podle nich měla být provedena rychle a úsporně, a MF proto jmenovalo po dohodě s FNO a po slyšení Ústředního svazu peněžnictví souhrnné likvidátory, kterým byly sektorově (odděleně pro sektor bankovníctví a jednotlivé sektory lidového peněžnictví) podřízeny určité skupiny peněžních ústavů a podniků. Došlo tak k vytvoření specializovaných likvidačních míst: pro Volksbanky (označení V), Raiffeisenky (R), okresní záložny hospodářské (OZH) a spořitelny (Sp). Do nich soustředili souhrnní likvidátoři veškerou agendu jim přidělených subjektů a odtud prováděli vlastní likvidace.

Národní správci konfiskovaných peněžních ústavů a podniků měli zpětně k 31. prosinci 1946 vypracovat likvidační rozvahy a odevzdat souhrnným likvidátorům správu ústavů a všechna jejich aktiva a pasiva. Poněkud odlišný postup byl zvolen v případě spořitelny a OZH, kdy národní správci vedli zprvu sami a na souhrnné likvidátory převedli pouze konfiskovanou podstatu, tj. aktiva a pasiva vzniklá do skončení okupace. V tomto přístupu se projevoval odlišný záměr poválečného národního hospodářství s konfiskovanými peněžními ústavu a podniky: zatímco peněžní družstva typu Volksbank či Raiffeisenek měla být zcela zlikvidována, v případě spořitelny a okresních záložen hospodářských se počítalo po depuraci (odstranění pasiv) jejich majetků s jejich začleněním do stávajících spořitelny a záložen.⁷

Při přejímání konfiskovaných podstat peněžních ústavů spořitelny, OZH a Volksbank přebírali jednotliví přejímací úředníci pouze takový spisový materiál, který byl potřebný k dokumentaci příslušné likvidační bilance, pokud ho bylo vůbec možné dohledat. O převzatých písemnostech byl pořízen

zápis, který se stal součástí přejímacího protokolu. Ostatní písemnosti zůstaly nadále v péči národních správců a později nově vzniklých finančních institucí, část jich byla skartována.

Menší finanční ústavy a podniky likvidovala regionální likvidační střediska, velké finanční domy (např. Zemskou banku a žirové ústředí v Liberci) a jejich filiálky byly likvidovány centrálně. Postup likvidačních prací byl takový, že se nejprve likvidovaly nejméně obtížné ústavy (Volksbanky, Raiffeisenky) a ústavy se složitější agendou se nechávaly na pozdější dobu. Nejobtížnější případy byly převáděny na tzv. mateřský ústav, jímž se stal Kreditanstalt der Deutschen (KdD), který byl pověřen jejich likvidací.

2. Ústřední likvidátor peněžních ústavů a podniků a jeho likvidační střediska

Likvidační práce konfiskovaného peněžnictví byly nejprve řízeny přímo ministerstvem financí. Postupně se však projevila potřeba pověřit jejich řízením zvláštní instituci, která by mohla likvidační práce urychlit a především koordinovat. Na podzim 1948 bylo proto v celém sektoru lidového peněžnictví přistoupeno k reorganizaci likvidačních prací: k 30. září 1948 byla zrušena dosavadní likvidační místa a následujícího dne došlo ke vzniku 10 likvidačních středisek, v nichž se agenda zaniklých likvidačních míst soustředila. Jednalo se o 7 středisek v Čechách (Praha, Teplice, Liberec, Trutnov, Karlovy Vary, České Budějovice, Plzeň) a 3 na Moravě a ve Slezsku (Brno, Olomouc, Opava).⁸ Výnosem MF z 12. října 1948 byl následně jmenován jeden ústřední likvidátor se sídlem v Praze,⁹ kterým se stal JUDr. Jan Kislinger a jehož činnost spočívala především v koordinaci veškerých likvidačních prací.¹⁰

Po provedení těchto reorganizačních opatření předalo MF celou agendu likvidace konfiskovaných podstat peněžních ústavů a podniků pod dozor FNO v Praze. To se stalo vyhláškou OsÚ a FNO v Praze, v níž byla v § 2 funkce ústředního likvidátora právně ukotvena.¹¹ Jeho činnost spočívala zprvu pouze v usměrňování a koordinaci likvidačních prací likvidátorů majetkových podstat konfiskovaných peněžních ústavů a podniků, v průběhu likvidačních prací byla tato funkce postupně rozšiřována o přímý výkon likvidačních prací a některé další aktivity.¹²

Ústřednímu likvidátorovi bylo přikázáno k likvidaci celkem 1704 peněžních ústavů a podniků: 1225 Raiffeisenek,

4 Blíže k OsÚ a FNO v Praze viz ŘEHÁČEK, Karel. Osidlovací úřad a Fond národní obnovy v Praze..., in: *Paginae historiae*, ... (v tisku).

5 Vyhláška OsÚ v Praze č. 1871/1946 Ú. I. I z 30. 9. 1946, jíž se vyhláší plán pro likvidaci peněžních ústavů a peněžních podniků (vedlejších závodů), podléhajících konfiskaci podle dekretu presidenta republiky ze dne 25. října 1945, č. 108 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a o Fondech národní obnovy.

6 Vyhláška OsÚ a FNO v Praze č. 149/1947 Ú. I. I z 22. 1. 1947, kterou se vydávají směrnice pro likvidaci peněžních ústavů a peněžních podniků, jejichž majetek podléhá konfiskaci podle dekretu č. 108/1945 Sb.

7 ROLČÍKOVÁ, Radana. Spisové fondy Správy pro věci majetkové a devizové využívané při realizaci zákonů o rehabilitaci, restituci, reprivatizaci a transformaci, in: *Zpravodaj pobočky České informační společnosti*, 41, Praha 1993, s. 124.

8 ROLČÍKOVÁ, Radana. Spisové fondy Správy pro věci majetkové a devizové využívané při realizaci zákonů o rehabilitaci, restituci, reprivatizaci a transformaci, in: *Zpravodaj pobočky České informační společnosti*, 41, Praha 1993, s. 124. Archiv České národní banky (AČNB) Praha, Ústřední likvidátor peněžních ústavů (ÚLPÚ) Praha, kart. 2, informativní zpráva o rozsahu agendy Ústředního likvidátora konfiskovaných podstat peněžních ústavů a podniků z 5. 12. 1951, s. 4.

9 Úřad sídlil v Praze na náměstí Republiky č. 7 v budově Úvěrního ústavu (dříve KdD), kde měl k dispozici 13 kanceláří, 3 podzemní trezory a 4 archívní místnosti.

10 J. Kislinger byl odvolán z funkce v březnu 1958 a novým ústředním likvidátorem se stal Ladislav Bartoň. *Srov.* 1948–1973. Správa pro věci majetkové a devizové (dříve Ústřední likvidátor peněžních ústavů a podniků). Vývoj a působnost. Na paměť 25. výročí vzniku zpracoval kolektiv pracovníků Správy pro věci majetkové a devizové za redakce dr. A. Karneta, Praha 1973, s. 7–8.

11 Vyhláška OsÚ a FNO v Praze č. 3228/1948 Ú. I. I z 15. 12. 1948, kterou se vydávají směrnice pro likvidaci peněžních ústavů a peněžních podniků, konfiskovaných podle dekretu č. 108/1945 Sb.

12 Změny v agendě úřadu se navenek projevovaly zejména jeho vnějším označením. Nejprve se úřad nazýval Ústřední likvidátor konfiskovaných majetkových podstat lidových peněžních ústavů při Ústřední radě družstev v Praze, pak Ústřední likvidátor konfiskovaných majetkových podstat peněžních ústavů a podniků v Praze (do 31. 12. 1951), potom Ústřední likvidátor peněžních ústavů a podniků (od 1. 1. 1952), nakonec jen Ústřední likvidátor v Praze (1953), od 1. 11. 1964 Správa pro věci majetkové a devizové v Praze. Ta existovala do roku 1990, kdy zanikla.

199 Volksbank, 166 spořitelén, 45 okresních záložen hospodářských, 34 filiálek německých bank (Dresdner Bank, Deutsche Bank, ADCA, Commerzbank), 16 bankovních domů, 6 poboček rakouských bank, 4 samostatné banky, Úvěrní ústav (dříve Kreditanstalt der Deutschen) v Praze, Zemská banka a žirové ústředí v Liberci, 4 konfiskované peněžní centrály (Raiffeisen-Zentralkasse v Karlových Varech a Opavě, Peněžní ústředí družstev v Ústí nad Labem a Krajská bankovní centrála v Teplicích) a 3 peněžní svazy (Spořitelni a žirový svaz v Liberci, Družstevní svaz v Ústí nad Labem a Svaz okresních záložen hospodářských v Teplicích).¹³

Likvidační práce probíhaly poměrně rychle. Podle zprávy o činnosti a hospodářských výsledcích FNO v Praze z 2. září 1951 bylo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku zlikvidováno celkem 1424 finančních ústavů (1225 Raiffeisenek a 199 Volksbank), 211 finančních podniků (166 spořitelén, 45 okresních záložen hospodářských) a 75 velkých bankovních domů (10 družstevních centrál, 16 bankovních domů, 49 bankovních filiálek).¹⁴ K 30. listopadu 1951 zůstávalo z původního celkového počtu 1704 ústavů určených k likvidaci již jen 20 spořitelén, 9 OZH, 3 peněžní ústředí a 1 záložna (Domovina v Liberci).¹⁵ K témuž datu již byly likvidační práce v některých oblastech zcela dokončeny a některá střediska (Brno, České Budějovice, Praha) mohla být zrušena. Úplně byla likvidace konfiskovaných podstat peněžních ústavů a podniků dokončena 31. prosince 1951.¹⁶

K tomuto datu byla formálně zrušena všechna ostatní likvidační střediska a jejich zbytkové agendy byly přikázány k dokončení přímo ústřednímu likvidátorovi. Dosavadní pracoviště likvidačních středisek však fakticky nezankla, byla pouze přeměněna na úřadovny ústředního likvidátora. Některé (Karlovy Vary, Trutnov, Olomouc) zanikly na jaře 1952, další (Plzeň, Teplice, Liberec, Opava) existovaly s novými úkoly (např. vymáhání a inkaso pohledávek převzatých od likvidovaných živnostenských a průmyslových podniků) i nadále. Z těchto důvodů byla navíc obnovena i úřadovna v Brně.¹⁷ Nové úkoly přecházely na ústředního likvidátora a jeho úřadovny i v dalších letech, k 1. dubnu 1953 na něj byla např. přenesena ze Státní spořitelny v Praze finanční a účetní služba likvidační podstaty zrušeného FNO v Praze.

3. Likvidační fond měnový

O průběhu likvidace podávali souhrnní likvidátoři čtvrtletní zprávy MF, FNO a příslušnému hospodářskému svazu.

¹³ AČNB Praha, ÚLPÚ Praha, kart. 2, informativní zpráva o rozsahu agendy Ústředního likvidátora konfiskovaných podstat peněžních ústavů a podniků z 5. 12. 1951, s. 3.

¹⁴ Národní archiv (NA) Praha, Fond národní obnovy (FNO) Praha, kart. 5, dokument Podrobnější zpráva o činnosti a hospodářských výsledcích FNO v Praze z 2. 9. 1951, s. 27. Srov. též ŘEHÁČEK, Karel, „Nepřátelský“ živnostenský a průmyslový majetek po roce 1945. Příspěvek k jeho osudům, in: Hospodářské dějiny, 24, Praha 2009, s. 214.

¹⁵ AČNB Praha, ÚLPÚ Praha, kart. 2, základní zpráva o dozoru nad činností Ústředního likvidátora konfiskovaných majetkových podstat peněžních ústavů a podniků z 11. 12. 1951, s. 2.

¹⁶ Další pramen však přináší poněkud odlišná data o výsledcích likvidace: podle něj bylo zlikvidováno celkem 1648 konfiskovaných podstat, a to 9 bank, 13 bankovních závodů, 164 spořitelén, 43 OZH, 4 peněžní ústředí spořitelén a OZH a 1415 ústavů družstevního typu (Úvěrní ústav dříve KdD, 1209 Raiffeisenek, 201 Volksbank, 4 peněžní družstevní ústředí). Srov. 1948–1973. Správa pro věci majetkové a

Výnosy získané likvidací peněžních ústavů a podniků byly podle § 80 zákona č. 134/1946 Sb. určeny k nápravě československé měny.¹⁸ Vzhledem k tomu, že při likvidacích vznikala celá řada dalších problémů (např. souvisejících s nedobytnými pohledávkami, závazky plynoucími z vázaných vkladů peněžních ústavů a podniků), došlo k jejich přenesení na nově vytvořenou specializovanou instituci, která měla, kromě jiných úkolů, veškeré tyto problémy komplexně řešit.

Touto institucí byl Likvidační fond měnový (LFM), který byl zřízen zákonem č. 141/1947 Sb.¹⁹ Formálně sice zahájil svoji činnost již 31. srpna 1947, ovšem ve skutečnosti až počátkem roku 1948. Na jeho ustavující schůzi 12. ledna 1948 prohlásil jeho předseda a zároveň guvernér Národní banky československé (NBČ) JUDr. Jaroslav Nebesaš o úkolech LFM mj. toto: „Likvidační měnový fond představuje úřad velmi významný jednak pro měnovou stabilitu a jednak proto, že má splnit závazky vlády převzaté při projednávání měnové reformy, tj. otázku určité sociální spravedlnosti.“²⁰

Hlavním úkolem LFM byla likvidace a uvolňování prostředků z tzv. vázaných vkladů, převzetí pohledávek peněžních ústavů a podniků vůči Německu a Maďarsku a dalších vázaných pohledávek, dále měl řešit veškeré závazky plynoucí z vázaných vkladů, nahradit NBČ náklady na výměnu starých platidel a částky uvolněné z vázaných vkladů a poskytovat úvěry peněžním ústavům. Do sféry LFM tedy spadala veškerá pasiva a aktiva československého peněžnictví kromě vlastního jmění peněžních ústavů, to vše podle stavu v době skončení války.

Peněžní ústavy převedly na LFM veškeré své závazky z vázaných vkladů včetně jejich krytí, ovšem nadále vedly správu těchto vkladů v zastoupení a na účet LFM. Ten tak vstoupil jako zástupce všech likvidovaných finančních ústavů a podniků do veškerých jejich závazků z vázaných vkladů. Ze strany svých aktiv převedly bankovní ústavy a podniky na LFM své pohledávky vůči Německu a Maďarsku, vůči cedulovým emisním bankám a finančním ústavům v Německu, Rakousku a Maďarsku podle stavu k 31. prosinci 1945 a dále vázané pohledávky vůči NBČ, tuzemským peněžním ústavům a LFM.

V praxi to vypadalo tak, že peněžní ústavy podaly Likvidačnímu fondu měnovému k 31. srpnu 1947 základní hlášení s tím, že k témuž datu účetně vyloučily ze svých aktiv a pasiv zůstatky účtů, které jako své dosavadní závazky a

devizové (dříve Ústřední likvidátor peněžních ústavů a podniků). Vývoj a působnost. Na paměť 25. výročí vzniku zpracoval kolektiv pracovníků Správy pro věci majetkové a devizové za redakce dr. A. Karna, Praha 1973, s. 12.

¹⁷ AČNB Praha, ÚLPÚ Praha, kart. 2, oběžník Ústředního likvidátora peněžních ústavů a podniků v Praze č. 1 z 15. 3. 1952, s. 1.

¹⁸ Zákon č. 134/1946 Sb. z 15. 5. 1946, o dávce z majetkového přírůstku a o dávce z majetku.

¹⁹ Zákon č. 141/1947 Sb. z 2. 7. 1947, o Likvidačním fondu měnovém.

²⁰ AČNB Praha, Likvidační fond měnový (LFM) Praha, kart. 2, zápis z 1. schůze LFM 12. 1. 1948, s. 1. LFM se scházel jednou měsíčně. Předsednictvo tvořili předseda, dva místopředsedové, tři zástupci NBČ a tři zástupci MF. LFM měl dvě úřadovny, v Praze a Bratislavě. Ředitelem pražské úřadovny byl jmenován JUDr. ing. Miloš Horna a úřadovna sídlila v budově Pražské zúčtovací banky v Praze-1 v Celetné ulici č. 35. LFM zanikl v roce 1953 v souvislosti s provedením peněžní reformy na základě zákona č. 41/1953 Sb. z 30. 5. 1953, o peněžní reformě.

pohledávky převedly na zvláštní účty LFM.²¹ Později vznikl jeden speciální sběrný účet LFM nazvaný Vyrovnávací účet pro vzájemné pohledávky peněžních ústavů, kam byly soustřeďovány veškeré likvidační zisky. Kromě toho byl LFM dotován dalšími prostředky, např. výnosem z majetkových dávek, nepřihlášenými a propadlými majetkovými hodnotami (vklady, životními pojistkami, cennými papíry), výnosem z prodejů propadlého a konfiskovaného majetku, hodnotami reparačních náhrad, propadlými platidly a příspěvkem státu.²²

Aby bylo zřejmé, o jak významné částky se jednalo, lze uvést následující rámcová data: LFM převzal od peněžních ústavů veškeré závazky z vkladů, vzniklých ještě ve staré měně, v celkové výši 292 miliard Kčs včetně vkladů v říšských markách u německých peněžních ústavů. Na úhradu těchto závazků mu naopak finanční ústavy postoupily své pohledávky v Německu, Rakousku a Maďarsku ve výši 218 miliard Kčs.²³ Rozdíl byl hrazen z dalších zdrojů, příspěvek státu kupř. činil až 40 milionů Kčs měsíčně.

4. Likvidační střediska na Karlovarsku a Plzeňsku

Na území poválečného Karlovarsku a Plzeňska byla v otázce likvidace konfiskovaných peněžních ústavů a podniků situace podobná jako ve zbytku Československa. Také zde zprvu existovala oborově vyhraněná likvidační místa, která byla na podzim 1948 integrována. Následně vznikla dvě střediska, která se nacházela v sídlech oblastních úřadoven OsÚ a FNO v Plzni a Karlových Varech a stejně byly rovněž jejich správní obvody.²⁴

Karlovarsko

Volksbanky a jejich likvidaci měla na Karlovarsku na starosti dvě likvidační místa. Likvidační místo V-I v Chebu bylo zřízeno výnosem MF z 21. května 1947 a jeho vedoucím (souhrnným likvidátorem) byl 29. srpna 1947 jmenován Jan Adámek. Činnost likvidačního místa byla účetně zastřešena Chebskou záložnou (dříve Egerländer Kasse). Zprvu sídlilo přímo v jejích prostorách v ulici I. československé brigády č. 28, brzy však došlo k jeho přestěhování do budovy Občanské záložny v Chebu v Rooseveltově ulici č. 36, která patřila do majetkové podstaty bankovního ústavu KdD v Chebu.²⁵ Adámek ve své funkci setrval do konce roku 1947, kdy onemocněl, a až do 28. února 1948 bylo jeho místo neobsazeno. Od 1. března 1948 byl vedoucím likvidačního místa jmenován Walter Potoček.

Likvidační místo V-II v Karlových Varech bylo zřízeno výnosem MF z 21. května 1947 a zahájilo činnost 22. července téhož roku v Karlových Varech-Staré Roli, Eisenhowerově ulici č. 3. Jeho vedoucím (souhrnným likvidátorem) se stal

na základě výměru MF z 11. června 1947 Josef Němeček. Ten však koncem roku 1947 rovněž onemocněl a na návrh Všeobecného družstevního svazu v Praze z 25. února 1948 byl prozatímním vedením likvidačního místa pověřen dosavadní disponent Žatecké záložny v Žatci Jan Paclt, který se svých povinností ujal 1. března 1948 (Němeček byl formálně odvolán z funkce 16. dubna 1948).

Likvidaci Raiffeisenek prováděla na Karlovarsku rovněž dvě likvidační místa. Jednalo se o likvidační místa Svazu zemědělských družstev pro likvidaci německých úvěrních družstev ve Falknově nad Ohří (dnes Sokolově) (R-I) a v Perštejně nad Ohří (R-II). Souhrnným likvidátorem prvního likvidačního místa byl František Nussberger, který 1. října 1947 předal celou agendu souhrnnému likvidátorovi z Perštejna nad Ohří Františku Bicanovi, a falknovské středisko zaniklo. Likvidační místo v Perštejně nad Ohří, které vzniklo již 31. srpna 1945, vedl do 13. května 1947 JUDr. Rudolf Zinke, poté se souhrnným likvidátorem stal F. Bican. Konfiskované spořitelny karlovarské oblasti se likvidovaly v likvidačním místě spořitelen ve Stříbrně (Sp-X) a OZH byly likvidovány v likvidačním místě v Plzni (OZH-I).

Dne 30. září 1948 byla všechna dosavadní likvidační místa sloučena a vzniklo jediné likvidační středisko konfiskovaných majetkových podstat lidových peněžních ústavů. Až do února 1950 bylo umístěno v Karlových Varech, Masarykově ulici č. 21, poté bylo na příkaz Jednotného národního výboru v Karlových Varech přemístěno do Karlových Varů-Drahovic, na Vítěznou třídu č. 51. Souhrnným likvidátorem střediska byl od 1. října 1948 jmenován dosavadní vedoucí likvidačního místa V-II J. Paclt, který byl v září 1950 kvůli finančním nesrovnalostem v účetnictví střediska odvolán z funkce a nahradil ho František Štekl. Po vzniku likvidačního střediska došlo k soustředění všech likvidačních prací do jeho působnosti.

Likvidační středisko realizovalo likvidace 181 peněžních ústavů a podniků (zhruba 10,5 % všech likvidovaných peněžních subjektů v péči ústředního likvidátora): 26 spořitelen, 8 OZH, 25 Volksbank a 122 Raiffeisenek a podobných institucí, z nichž některé patřily k největším finančním ústavům vůbec (např. Egerländer Kasse v Chebu, spořitelny v Chebu, Aši či Karlových Varech).²⁶ K personálnímu obsazení střediska je možno uvést následující údaje: k 31. říjnu 1949 zaměstnávalo celkem 21 zaměstnanců a o rok později, k 27. září 1950, jich mělo již pouze 14.

Karlovarská úřadovna Ústředního likvidátora peněžních ústavů a podniků ukončila svoji činnost 31. března 1952, souhrnný likvidátor F. Štekl byl však zaměstnancem Ústředního likvidátora peněžních ústavů a podniků v Praze až do roku 1961, kdy byl odvolán z funkce.²⁷ Zbylou agendu úřadovny převzala Okresní spořitelna a záložna (OSAZ)

21 Oběžník Svazu okresních záložen hospodářských v Praze č. 114 z 6. 8. 1947, o Likvidačním fondu měnovém, s. 1.

22 AČNB Praha, LFM Praha, kart. 2, zpráva LFM k 22. 9. 1948, s. 4.

23 AČNB Praha, LFM Praha, kart. 1, výroční zpráva LFM za rok 1949, s. 5.

24 Blíže k vymezení těchto obvodů viz ŘEHÁČEK, Karel. Osídlovací úřad a Fond národní obnovy (1945–1952). Příspěvek ke správním dějinám centrály OsÚ a FNO v Praze a oblastní úřadovny v Plzni, in: Západočeský historický sborník, 5, Plzeň 1999, s. 313; ŘEHÁČEK, Karel. Osídlovací úřad a Fond národní obnovy – oblastní úřadovna Karlovy Vary (1938) 1945–1950 (1981), dílčí inventář I, Plzeň 2009, s. 7.

25 Státní oblastní archiv v Plzni (SOA Plzeň), Ústřední likvidátor peněžních ústavů a podniků (ÚLPÚP) Praha, likvidační středisko Karlovy Vary (ÚLPÚP K. Vary), nezpracovaný fond, prozatímní kart. 10, složka Ústřední likvidátor, zpráva o činnosti souhrnného likvidátora J. Adámka z 30. 9. 1947.

26 SOA Plzeň, ÚLPÚP K. Vary, nezpracovaný fond, prozatímní kart. 7, sestavení pro odvod účtu LFM k 30. 4. 1951, 4 s.

27 Srov. 1948–1973. Správa pro věci majetkové a devizové (dříve Ústřední likvidátor peněžních ústavů a podniků). Vývoj a působnost. Na paměť 25. výročí vzniku zpracoval kolektiv pracovníků Správy pro věci majetkové a devizové za redakce dr. A. Karneta, Praha 1973, s. 9.

v Karlových Varech na Leninově náměstí č. 1 (později Státní spořitelna v Karlových Varech, správa archivů likvidačního střediska). Archiv karlovarského střediska, který byl předán OSAZ v Karlových Varech, čítal účetní a dokladové materiály 122 Raiffeisenek, 26 spořitelien, 25 Volksbank a 8 OZH. Tyto dokumenty byly uloženy v obchodní místnosti v domě č. p. 390 v Drahovicích (Vítězná č. 51), v bývalém obchodě a dílně v domě č. p. 64 v Drahovicích (Vítězná č. 47), v obchodě v domě č. p. 117 v Drahovicích (Vítězná č. 56) a v místnostech pobočky OSAZ v Karlových Varech-Drahovicích (Vítězná č. 53). Správu a vyřizování agendy předaného archivu prováděl bývalý úředník likvidačního střediska Václav Kellner, kterého OSAZ v Karlových Varech převzala od 1. ledna 1952 do svého personálního stavu (v květnu 1955 byl Krajskou správou státních spořitelien v Karlových Varech jmenován zástupcem archivního referenta pro kraj Karlovy Vary).²⁸ K předání celého archivu karlovarského likvidačního střediska došlo 27. února 1952, část agendy (účetnictví a doklady tzv. mateřského ústavu, účetnictví dílčích podstat LFM a režijní účetnictví střediska) byla odevzdána ústřednímu likvidátorovi do Prahy, k čemuž došlo 18. března 1952.²⁹

Plzeňsko

Také na Plzeňsku vzniklo několik specializovaných likvidačních míst. Kromě již zmíněných likvidačních míst pro likvidaci spořitelien (Sp-X) ve Stříbře a pro likvidaci OZH (OZH-I) v Plzni se jednalo zejména o likvidační místa pro Volksbanky a Raiffeisenky.

Úkolem provést likvidaci Volksbank bylo na Plzeňsku pověřeno jediné likvidační místo se sídlem v Plzni (V-XI), které bylo zřízeno výnosem MF z 19. května 1947. Souhrnným likvidátorem byl jmenován Alfred Sezemský, zástupce vedoucího úředníka Plzeňské záložny pro obchod a živnosti. Likvidační místo sídlilo v budově Plzeňské záložny v Benešově třídě č. 9. Dne 9. ledna 1948 rozvázal A. Sezemský služební poměr a 15. února 1948 byl novým souhrnným likvidátorem jmenován pokladník Plzeňské záložny Rudolf Klíma.

Likvidaci Raiffeisenek prováděla na Plzeňsku zpočátku dvě likvidační místa ve Všerubech na Stříbrsku a v Tachově. Všerubské likvidační místo existovalo od srpna 1946 do dubna 1947, kdy bylo zrušeno a veškeré nezlikvidované majetkové podstaty převzalo likvidační místo R-X v Tachově. To vzniklo 1. června 1947, sídlilo na třídě Dr. Edvarda Beneše č. 25 a souhrnným likvidátorem byl jmenován Alois Cibulka, který převzal funkci již 23. května 1947.

Po sloučení všech dosavadních likvidačních míst vzniklo k 30. září 1948 jediné likvidační středisko konfiskovaných majetkových podstat lidových peněžních ústavů. Sídlilo v Plzni ve Stalinově ulici č. 1 a souhrnným likvidátorem byl jmenován dosavadní vedoucí plzeňského likvidačního místa V-XI R. Klíma. Likvidační středisko provádělo likvidace 120 peněžních ústavů a podniků (zhruba 7% všech likvidovaných peněžních subjektů v péči ústředního likvidátora): 9 spořitelien, 9 OZH, 7 Volksbank a 95 Raiffeisenek.³⁰

Od počátku roku 1952 bylo středisko přeměněno na úřadovnu pražského ústředního likvidátora. Dne 11. března 1952 se úřadovna přestěhovala ze svého dosavadního sídla na náměstí Republiky č. 15, poté ještě několikrát změnila sídlo (Zbrojnická ulice č. 1, náměstí Odborářů č. 19). Souhrnným likvidátorem byl i nadále R. Klíma, který byl ze své funkce odvolán výnosem MF ze 7. dubna 1961, kdy úřadovna formálně zanikla.³¹ Její archiv byl umístěn v budově Státní spořitelny v Plzni.

Závěr

Jak již bylo v úvodu zmíněno, je tato stať pouze úvodní sondou do nastíněné problematiky. Vznikla z potřeby získat představu o celém likvidačním procesu a základní informace o institucích, které se tohoto procesu aktivně účastnily, primárně z ryze archivních (pořádacích a evidenčních) důvodů. Důkladnější analýza problematiky likvidací konfiskovaných peněžních ústavů a podniků může následovat až po zevrubném archivním zpracování obou nově převzatých fondů a zasazení získaných informací do širšího rámce poválečných majetkových převodů a majetkoprávních změn.

²⁸ SOA Plzeň, ÚLPÚP K. Vary, nezpracovaný fond, prozatímní kart. 11, protokol o předání archivů likvidačního střediskaz 27. 2. 1952.

²⁹ SOA Plzeň, ÚLPÚP K. Vary, nezpracovaný fond, prozatímní kart. 11, zápis o převzetí mateřského ústavu Likvidačního střediska v Karlových Varech z 18. 3. 1952.

³⁰ SOA Plzeň, ÚLPÚP Plzeň, nezpracovaný fond, prozatímní kart. 5, sestavení pro odvod účtu LFM k 30. 4. 1951, 4 s.

³¹ Srov. 1948–1973. Správa pro věci majetkové a devizové (dříve Ústřední likvidátor peněžních ústavů a podniků). Vývoj a působnost. Na paměť 25. výročí vzniku zpracoval kolektiv pracovníků Správy pro věci majetkové a devizové za redakce dr. A. Karneta, Praha 1973, s. 9.

Bibliografie archivářů Státního oblastního archivu v Plzni za rok 2010

AUGUSTIN Milan

Pozůstalost Davida Bechera. *Med. Dr. David Becher, Hippokratés Karlových Varů*. Sborník přednášek z balneologické konference v Karlových Varech, jež se uskutečnila 21. října 2010. Karlovy Vary, 2010, s. 24–26.

Cesty do budoucnosti (zasedání Nadace Německá kultura ve východní Evropě). *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 43–44.

Dohoda o vzájemné spolupráci mezi SOA v Plzni a vybranými státními archivy Bavorska. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 36–38. (Spoluautorství Karel Hala)

Mezinárodní centrum pro archivní výzkum ICARUS a jeho projekt Monasterium. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 36. Navázání prvních kontaktů s archivy v Bavorsku a Durynsku. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 39–40.

Rozhovor s Dr. Margit Ksoll-Marcon M. A., vedoucí Generálního ředitelství státních archivů Bavorska. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 53–56. (Spoluautorství Karel Hala) Státní okresní archiv Karlovy Vary. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 16–17.

BERKOVCOVÁ Marie

Kovohutě Rokycany. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 117–121.

CAIS Petr

Odeslaná korespondence města Jáchymova: sonda do písemných kontaktů krušnohorského horního města v polovině 16. století. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 81–90.

ČERNÝ Zbyněk

Architekt Fritz Lehmann a Česká eskomptní banka v Chebu: „Kdo na ulici staví dům, má mnoho kritiků.“ *Sborník muzea Karlovarského kraje*, Cheb, 2010, roč. 18, s. 327–340.

Que procedit: historie pěší zóny v Chebu. Cheb, 2010. 172 s. (Spoluautorství Karel Hala, Hana Knetlová)

Vila Antona Schmiegera. In *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. Praha, 2010, s. 108–110.

EDL Jan

Archiv obce Sulislav. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 67–68.

Seminář západočeských archivářů v Liblíně. *ČAS v roce 2009: ročenka České archivní společnosti*, Praha, 2010, s. 80–82.

Situace na okrese Tachov od skončení války do 12. července 1945. In *Druhá světová válka: případ Tachovsko*. Plzeň, 2010, s. 113–125.

Státní okresní archiv Tachov. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 30–32.

EISENHAMMER Miroslav

Kejha, Josef (ed.): Svědectví pamětníků druhé světové vál-

ky. Vydavatelství František Spurný – F. S. Publishing, Plzeň 2010, 136 s. *Minulostí západočeského kraje*, 2010, roč. 45, s. 362–365 (rec.). Plzeňan Jan Kraus byl skautem tělem i duší. *Plzeňský deník*, 2010, č. 178, s. 9.

Státní oblastní archiv v Plzni. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 4–9.

Šatra, Petr – Smola, Karel: Václav Jícha – DFC, AFC. Nikdo nebude zapomenut. Hanzar, Přeštice, 2010, 148 s. *Minulostí západočeského kraje*, 2010, roč. 45, s. 365–367 (rec.).

Vzpomínky belgických veteránů, účastníků osvobození Plzně v roce 1945/Souvenirs des vétérans belges, ayant participé à la libération de la ville de Pilsen en 1945. Magistrát města Plzně, Plzeň 2010, 64 + 68 s. *Minulostí západočeského kraje*, 2010, roč. 45, s. 368–369 (rec.).

FENCL Tomáš

Milavečské listiny v Archivu města Domažlice. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 57–59.

Počátky fondu Archiv města Domažlice. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 98–102.

HALLA KAREL

58. durynský archivní den v Greizu. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 40.

58. durynský archivní den v Greizu. *ČAS v roce 2009: ročenka České archivní společnosti*, Praha, 2010, s. 60–61.

Bavorsko-česká síť digitálních historických pramenů: projekt příhraniční spolupráce Státního oblastního archivu v Plzni a Generálního ředitelství bavorských archivů v Mnichově 2010–2013. *ČAS v roce 2009: ročenka České archivní společnosti*, Praha, 2010, s. 97–98.

Dohoda o vzájemné spolupráci mezi SOA v Plzni a vybranými státními archivy Bavorska. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 36–38. (Spoluautorství Milan Augustin)

Que procedit: historie pěší zóny v Chebu. Cheb, 2010. 172 s. (Spoluautorství Zbyněk Černý, Hana Knetlová).

Rozhovor s Dr. Margit Ksoll-Marcon M. A., vedoucí Generálního ředitelství státních archivů Bavorska. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 53–56. (Spoluautorství Milan Augustin)

Státní okresní archiv Cheb. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 13–15.

HAVLOVIČ Pavel

Státní okresní archiv Klatovy. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 18–20.

HRACHOVÁ Hana

ČAS v roce svého 20. výročí: rozhovor s PhDr. Ing. Ivanem Martinovským. *ČAS v roce 2009: ročenka České archivní společnosti*, Praha, 2010, s. 180–182.

Fond Městského národního výboru Rokycany. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 75.

Medaile za zásluhy o české archivnictví. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 33–35. *Minulostí Berounska* 9, 2006;

Minulostí Berounska 10, 2007; Minulostí Berounska 11, 2008; Minulostí Berounska 12, 2009. *Archivní časopis*, 2010, roč. 60, č. 4, s. 426–428 (rec.).

Nikdy nekončící invence příbramských archivářů. *Archivní časopis*, 2010, roč. 60, č. 2, s. 167–168.

Rok 1989 v archivnictví: rozhovor s PhDr. Tomášem Kalinou. *ČAS v roce 2009: ročenka České archivní společnosti*, Praha, 2010, s. 206–212.

Rokycany v pětáctýřicátém. Hostivice, 2010, 84 s. (Spoluautorství Jiří Vonásek, Tomáš Rada)

Státní okresní archiv Rokycany. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 24–26.

Soutěž O nejlepší kroniku Plzeňského kraje. *ČAS v roce 2009: ročenka České archivní společnosti*, Praha, 2010, s. 89–90.

HUBKA Petr

Kronika města 2005 [online]. Plasy, 2010 [cit. 22. 12. 2010]. URL: <http://www.plasy.cz/>.

Kronika města 2006 [online]. Plasy, 2010 [cit. 22. 12. 2010]. URL: <http://www.plasy.cz/>.

Wiehlové a Plasy. In Antonín Wiehl: *sborník příspěvků přednesených na konferenci pořádané ke 100. výročí úmrtí významného českého architekta v Plasích 23. září 2010*. Plasy, 2010, s. 11–18.

KINKOROVÁ Radka

Aleje. *Staňkovsko*, 2010, č. 89, s. 5.

Archiválie v muzeu. *Domažlický deník*, 2010, č. 79, s. 3.

Hospodářská, průmyslová a národopisná výstava v roce 1893 v Domažlicích. In *Musa pedestris: sborník ke stému čtyřicátému výročí městského archivu v Plzni a šedesátým narozeninám Jaroslava Douši*. Plzeň, 2010, s. 198–212.

Mandle a citrony v Domažlicích za třicetileté války. *Domažlický deník*, 2010, č. 289, s. 10.

Státní okresní archiv Domažlice se sídlem v Horšovském Týně. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 10–13.

Údržba silnic v minulosti. *Staňkovsko*, 2010, č. 87, s. 5.

Výstavba komunikací. *Staňkovsko*, 2010, č. 88, s. 7.

Zpívati budu Hospodinu, dokud živ budu. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 91–97.

KLIKOVÁ Zuzana

První volby obecního výboru ve vsi Kostelec v roce 1850. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 64–65. (Spoluautorství Karel Rom)

KNETLOVÁ Hana

Cheb 1459: česko-německé setkání panovníků – dynastická politika, panovnická reprezentace a kulturní vazby (vědecká konference). *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 42–43.

Ex commissione reformationis: působení rekatolizační komise v Chebu. *Sborník muzea Karlovarského kraje*, Cheb, 2010, roč. 18, s. 7–24.

Que procedit: historie pěší zóny v Chebu. Cheb, 2010. 172 s. (Spoluautorství Karel Halla, Zbyněk Černý)

Špitální jídelniček na rok 1619: pohled do talíře obyvatel chebského špitálu Křížovníků s červenou hvězdou. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 59–61.

MAGLIČ Ondřej

Stručný exkurz do osudů sudetských Němců v Chotěšově v letech 1945–1946. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 70–71.

MAREŠOVÁ Marie

Herečka Bronislava Livia píše Prokopovi Lažanskému: dopisy z let 1924–1925. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 102–105.

Staatliches Gebietsarchiv in Pilsen (Státní oblastní archiv v Plzni). In *Adel in Schlesien, Bd. 2: Repertorium. Forschungsperspektiven – Quellenkunde – Bibliographie (=Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, 37)*. München, 2010, s. 349–361.

Šlechtic v Horním Slezsku v novověku (16.–19. stol.): vztah regionu a center v osudech a kariérách místní či příchozí šlechty (mezinárodní vědecká konference). *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 41–42.

MARTÍNKOVÁ Petra

Státní okresní archiv Plzeň-jih se sídlem v Blovicích. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 20–22.

MAŠEK Petr

Digitalizační pracoviště SOA v Plzni. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 50–51.

MATUŠKOVÁ Martina

Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 22–24.

MATYÁŠ Petr

Digitalizační pracoviště SOkA Cheb. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 51–52.

MÍRKA Jakub

Klatovy osvícenské a v době napoleonských válek. In *Klatovy*. Praha, 2010, s. 251–287.

Ohlédnutí za archivní činností Ladislavy Váňové. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 33.

NOVOTNÁ Ludmila

Fundátorka Anna Šlíková: příspěvek k historii kostela sv. Wolfganga v Ostrohu. *Sborník Muzea Karlovarského kraje*, Cheb, 2010, roč. 18, s. 273–276.

NOVOTNÁ Markéta

Dokumenty o nedobrovolném zaměstnávání cizinců v tachovském okrese za 2. světové války ve fondech Státního okresního archivu Tachov. In *Druhá světová válka: případ Tachovsko*. Plzeň, 2010, s. 69–78.

Chodský Újezd, Zadní Chodov a jejich první písemné zmínky. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 78–81.

ROM Karel

Průkopník vlastivědné práce. *Kralovický obzor*, 2010, roč. 20, č. 4, s. 3.

První volby obecního výboru ve vsi Kostelec v roce 1850. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 64–65. (Spoluautorství Zuzana Kliková)

Železobetonový most přes řeku Berouнку v Liblíně. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 106–108.

ŘEHÁČEK Karel

Dopady války a nacionálně socialistického režimu na životy obyvatel západních Čech v písemnostech úředních zastupitelství v Chebu, Karlových Varech a Stříbře. *Sborník Muzea Karlovarského kraje*, Cheb, 2010, roč. 18, s. 141–154.

Ilegální přechody česko-bavorské hranice v obvodu Státního zastupitelství v Chebu na jaře 1948. In *Přes pevnou hráz socialismu a míru: sborník z kolokvia Střediska orální historie SOHI Plzeň při Katedře historie FPE ZČU v Plzni, pořádaného 29. 4. 2010*. Plzeň, 2010, s. 26–31.

Msgre Josef Limpouch – duchovní, pedagog a statečný člověk. In *Almanach vydaný k 90. výročí Masarykova gymnázia v Plzni 1920–2010*. Plzeň, 2010, s. 28–29. (Spoluautorství Anežka Suková).

Naděžda Morávková, Miloslav Bělohávek a Plzeňská historická škola. Cesty plzeňského dějepisce. Část I. (Od počátků do roku 1965). Plzeň, nakladatelství Ševčík 2008, 311 s. *Archivní časopis*, 2010, roč. 60, č. 3, s. 322–324 (rec.).

Národohospodářský sbor západočeský v Plzni: neúspěšný pokus o úspěch meziválečného západočeského regionalismu. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 109–112.

Obecní volby v roce 1919 v Plzni. *Minulostí západočeského kraje*, 2010, roč. 45, s. 56–111.

Plzeňské školství v době Velké války (1914–1918). In *Dějiny ve škole – Škola v dějinách, Historia scholastica, I*. Praha, 2010, s. 169–176.

Plzeňský učitel a menšinový politik Josef Čipera. *Časopis Společnosti přátel starožitností*, 2010, roč. 118, č. 1, s. 26–32. Zápas o českou duchovní správu v Sulislavi na přelomu 19. a 20. století. In *Musa pedestris: sborník ke stému čtyřicátému výročí městského archivu v Plzni a šedesátým narozeninám Jaroslava Douši*. Plzeň, 2010, s. 213–236.

ŘIČICOVÁ Jana

XIV. seminář restaurátorů a historiků. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 44–45.

SCHÖNTAG Marie

August Arthur Stöhr, starosta obce Holýšov v letech 1940–1945. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 69–70.

SÝKOROVÁ Lenka

Archivní fond Johann Löt, vdova, sklárna Rejštejn. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 65–67.

Habsburský král Rudolf a kaše. *Nové Klatovsko*, 2010, č. 26, s. 13.

Jak Klatovští u Nýrska Bavyrov porazili. *Nové Klatovsko*, 2010, č. 14, s. 13.

Klatovy v době národní emancipace. In *Klatovy*. Praha, 2010, s. 309–366.

Útrapy třicetileté války v Horažďovicích: strašný požár. *Nové Klatovsko*, 2010, č. 42, s. 13.

Útrapy třicetileté války v Horažďovicích: kvartýrování, ložírunk a Švédí. *Nové Klatovsko*, 2010, č. 45, s. 13.

Útrapy třicetileté války v Horažďovicích: bitva u Jankova a její předzvěst u Horažďovic. *Nové Klatovsko*, 2010, č. 46, s. 13.

Vzpomínky klatovského řezníka Karla Ryneše. *Nové Klatovsko*, 2010, č. 25, s. 13.

ŠVECOVÁ Markéta

Fotografie archivního fondu Městský národní výbor Hrádek. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 75–77.

TÝCOVÁ Vladimíra

Co našel malíř Jelínek před sedmdesáti lety pod vápenným závojem? *Barňák: strašický měsíčník*, 2010, č. 7, s. 17–18.

Jan Týml – turista domovem i světem. *Barňák: strašický měsíčník*, 2010, č. 4, s. 5.

Pohled do strašické historie – Strašice ve válečných letech 1939–1945. *Barňák: strašický měsíčník*, 2010, č. 5, s. 21–24.

Strašické koupaliště znali i slavní herci z Prahy. *Barňák: strašický měsíčník*, 2010, č. 8, s. 17–18.

TEJČEK Michal

Dušan Kučera, Škola v Plánici na přelomu 19. a 20. století. *Nové Klatovsko*, 2010, č. 36, s. 10 (rec.).

Klatovy a okolí v raném středověku a založení města. In *Klatovy*. Praha, 2010, s. 34–44. (Spoluautorství Jindra Hůrková, Hana Přerostová)

Milan Strnad, Židé v dějinách Klatov. *Nové Klatovsko*, 2010, č. 24, s. 5 (rec.).

Milan Strnad, Židé v dějinách města Klatov, Klatovy 2010, 288 s. *Minulostí západočeského kraje*, 2010, roč. 45, s. 443–444 (rec.).

Osudy Klatov ve vrcholném středověku. In *Klatovy*. Praha, 2010, s. 105–134.

Petrini na Sušicku a Klatovsku. *Nové Klatovsko*, 2010, č. 20, s. 13.

Sokolovsko. Časopis obyvatel a přátel Sokolovska, roč. 1, č. 1/2010, 32 s. a č. 2/2010, 40 s. *Minulostí západočeského kraje*, 2010, roč. 45, s. 440–442 (rec.).

Tvář středověkých Klatov. In *Klatovy*. Praha, 2010, s. 45–104. (Spoluautorství Jindra Hůrková, Hana Přerostová)

Tzv. Přeštický kancionál z let 1609–1619. *Pod Zelenou horou*, 2010, roč. 13 (25), č. 4, s. 3–6.

Založení Klatov 1260 či 1267? *Nové Klatovsko*, 2010, č. 36, s. 13.

VALACHOVÁ Jarmila

Kroniky města Nejdku a profesor Václav Nedbal, akademický malíř, kronikář a spisovnick. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 71–74.

VAŇATA Jan

Bedřich Klier, továrna na výšivky a záclony, Kraslice. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 113–117.

Národní archiv Torre do Tombo a Portugalská národní knihovna v Lisabonu. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 46–49.

Vývoj textilního průmyslu v Plesné v první polovině 20. století na příkladu veřejné obchodní společnosti Johann Lehrmann a synové, továrna na stávkové zboží, Plesná. *Sborník Muzea Karlovarského kraje*, Cheb, 2010, roč. 18, s. 127–140.

VASIOVÁ Jiřina

Doškolovací kurz konzervování, restaurování a preventivní péče o archivní a knihovní fondy. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 45.

VETRÁK Miroslav

Jak vznikala železniční trať z Tachova do Domažlic. 1. díl. *Tachovský deník*, 2010, roč. 17, č. 202, s. 3.

Jak vznikala železniční trať z Tachova do Domažlic. 2. díl. *Tachovský deník*, 2010, roč. 17, č. 203, s. 6.

Jak vznikaly názvy obcí na Tachovsku. *Tachovský deník*, 2010, roč. 17, č. 1–35. (Seriál 14 článků) Psalo se před sto lety...

Tachovský deník, 2010, roč. 17, č. 2–205. (Seriál 39 článků)

Září 1938 na Tachovsku. In *Druhá světová válka: případ Tachovsko*. Plzeň, 2010, s. 29–40.

VLASÁK Vladimír

Dvě nové listiny ve fondu Archiv města Horní Slavkov. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 61–63.

Erbovní listina Rudolfa II. z roku 1587 pro hornoslavkovské měšťany: významné listinné akvizice Státního okresního archivu Sokolov. *Sborník muzea Karlovarského kraje*, Cheb, 2009, roč. 17, s. 301–310.

Státní okresní archiv Sokolov se sídlem v Jindřichovicích. *Západočeské archivy 2010*, Plzeň, 2010, s. 26–29.

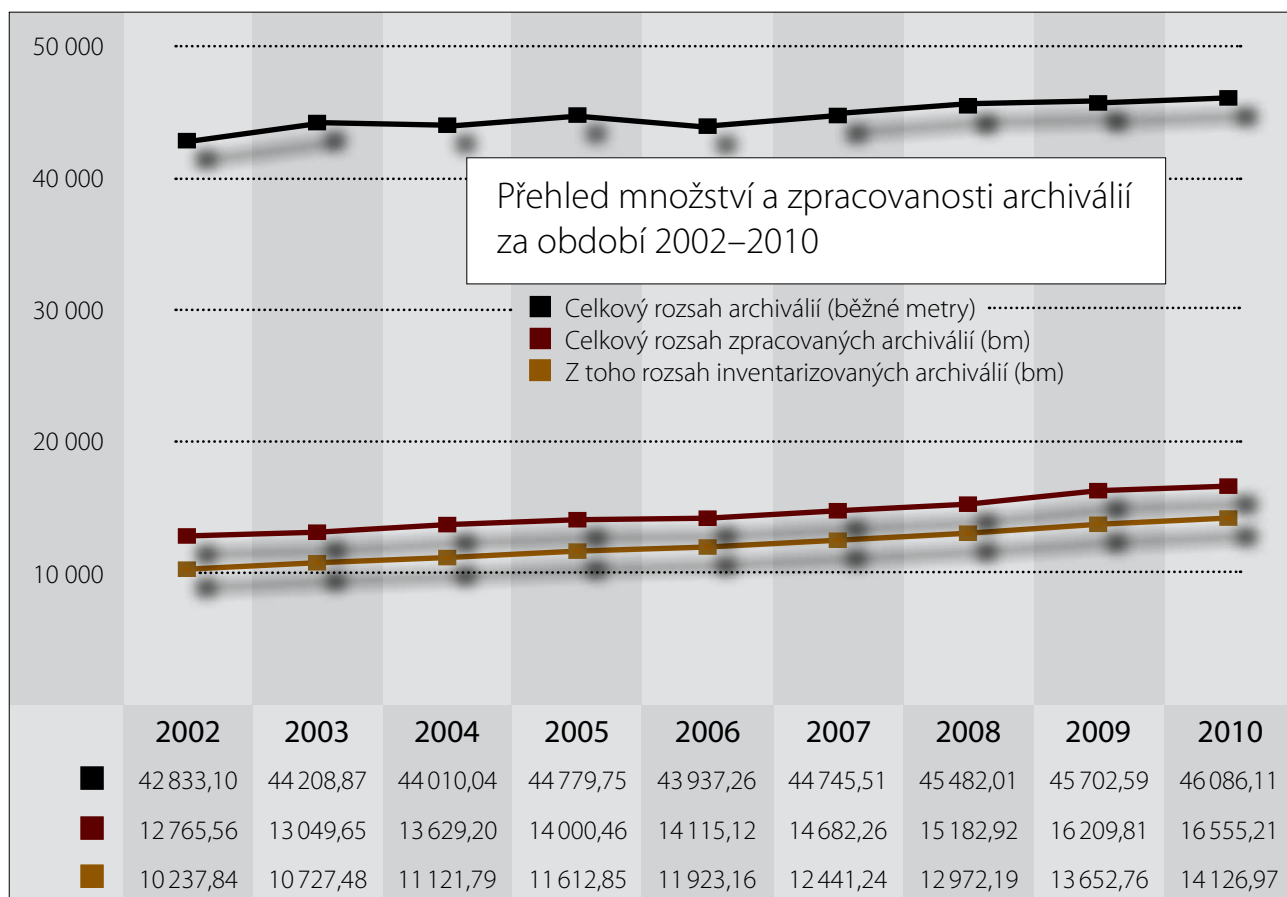
WASKA Karel

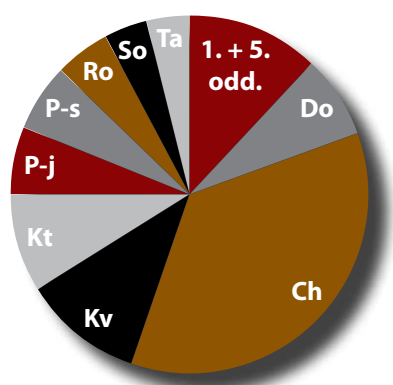
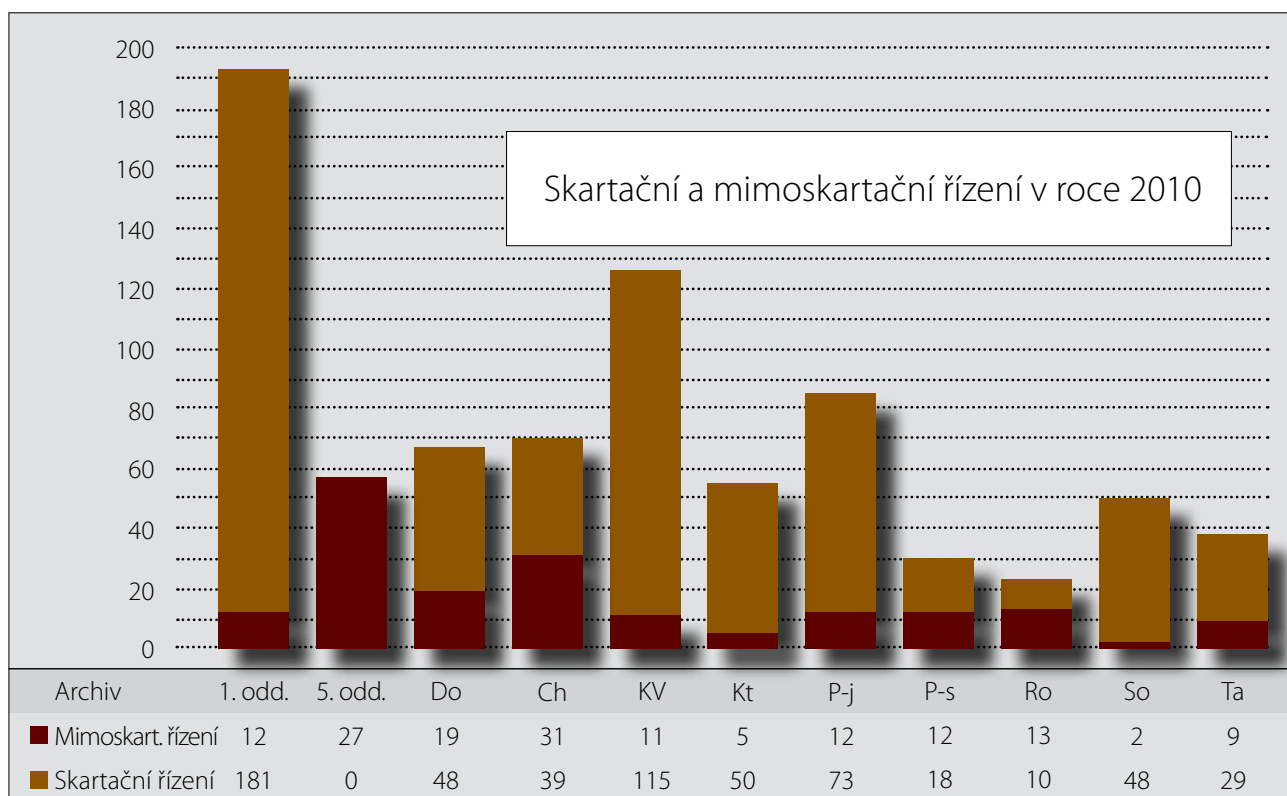
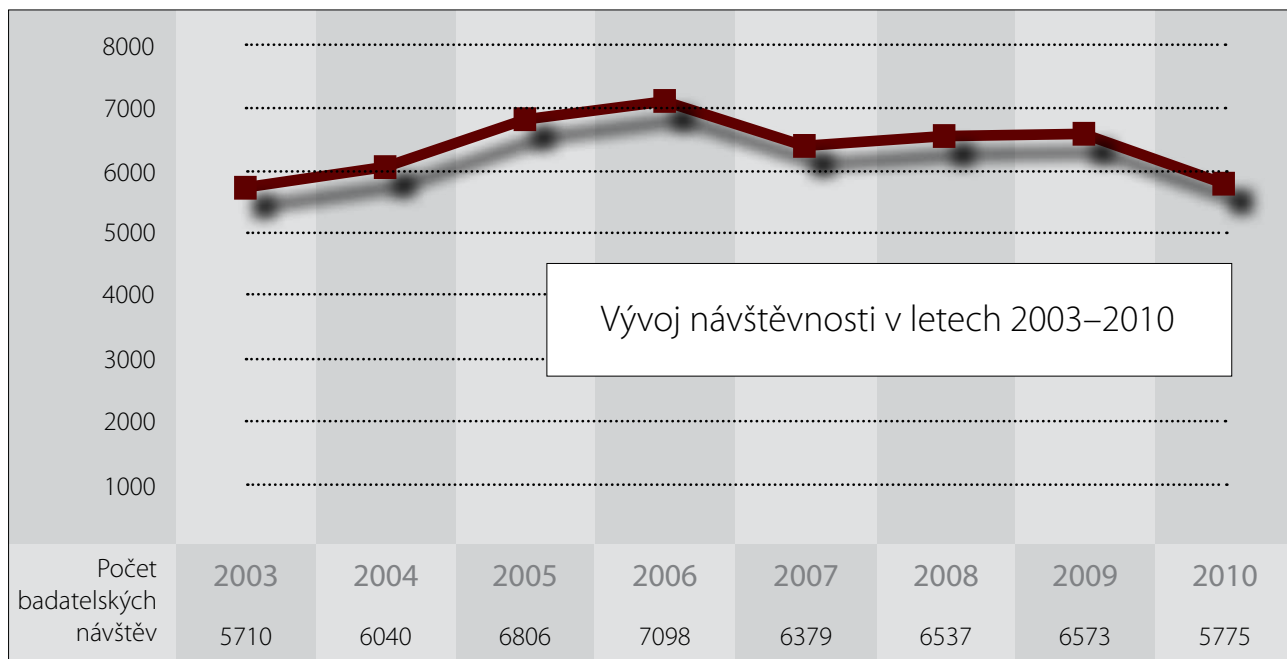
Petr Ulrich (ed.) a kol., Slavné vily Plzeňského kraje. FOIBOS a. s. Praha, 2009, 212 s. *Minulostí západočeského kraje*, 2010, roč. 45, s. 450–452 (rec.).

Martina MATUŠKOVÁ

Personální stav SOA v Plzni v r. 2010		Ved. SOA	1. odd. SOA	2. odd. SOA	3. odd. SOA	4. odd. SOA	5. odd. SOA	Domážílice	Cheb	Karlovy Vary	Klatovy	Plzeň-jih	Plzeň-sever	Rokycany	Sokolov	Tachov
Druh pracovní činnosti	Řízení (ředitel, zástupce, vedoucí oddělení, auditor)	4	1	*)	1	1	1	1	1	1	*)	1	1	1	1	1
	Ekonomika, administrativa (ekonomové, účetní, hospodářky, sekretářky, podatelny apod.)			3	2		1	1	1	1		1		1		1
	Správa budov, autoprovaz (správci budov, topiči, údržbáři, uklízečky, ostraha, řidiči)			2	2		2	1,5	2	1,5	1	0,5	1,5	0,5	0,5	0,5
	Informatika			2												
	Konzervace a restaurování, preventivní péče o archiválie					2		4								
	Reprografie					3			1							
	Badatelské služby					2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	Předarchivní péče, kontrolní činnost		1					1	1	1	1	1	1	1	1	1
	Archivní evidence a metodika		2			1										
	Péče o archiválie, zpracování arch., správa arch. souborů		7,875			2	3	2	6,875	3	3	2	2	1	2	2
Celkem pracovních úvazků	4	11,875	7	5	11	8	11,5	13,875	8,5	6	6,5	6,5	5,5	5,5	6,5	
117,25																

*) Vedoucí 2. odd. SOA a ředitel SOkA Klatovy jsou současně zástupci ředitele SOA, vykázáni jsou ve sloupci „Vedení SOA“

Zpracování archiválií v roce 2010

Archiv	Běžné metry	Archiv	Běžné metry
1. + 5. oddělení	160,09	Plzeň-sever	80,12
Domažlice	99,06	Rokycany	64,81
Cheb	470,45	Sokolov	52,19
Karlovy Vary	143,24	Tachov	48,35
Klatovy	116,56	Celkem	1316,15
Plzeň-jih	81,28		

Počet digitalizovaných archiválií v roce 2010

Archiv	Počet druhů dokumentů						
	Listiny	Knihy	Spisy (kart.)	Fotoalba	Fotografie	Veduty	Typáře
SOA v Plzni, 1. + 5. odd.	796	6702	0	0	1349	3822	0
Domažlice	0	421	50	0	0	0	7
Cheb	0	75	0	0	0	0	0
Karlovy Vary	0	202	0	25	4987	0	0
Klatovy	0	452	0	0	0	0	0
Plzeň-jih	4	27	0	0	0	0	0
Plzeň-sever	0	0	0	0	0	0	0
Rokycany	4	82	0	0	0	0	0
Sokolov	0	382	0	0	0	0	0
Tachov	0	383	0	36	0	0	0
Celkem	804	8726	50	61	6336	3822	7

Digitalizace pro všechna pracoviště se provádí převážně v digitalizačních dílnách 4. oddělení SOA v Plzni a ve Státním okresním archivu Cheb.

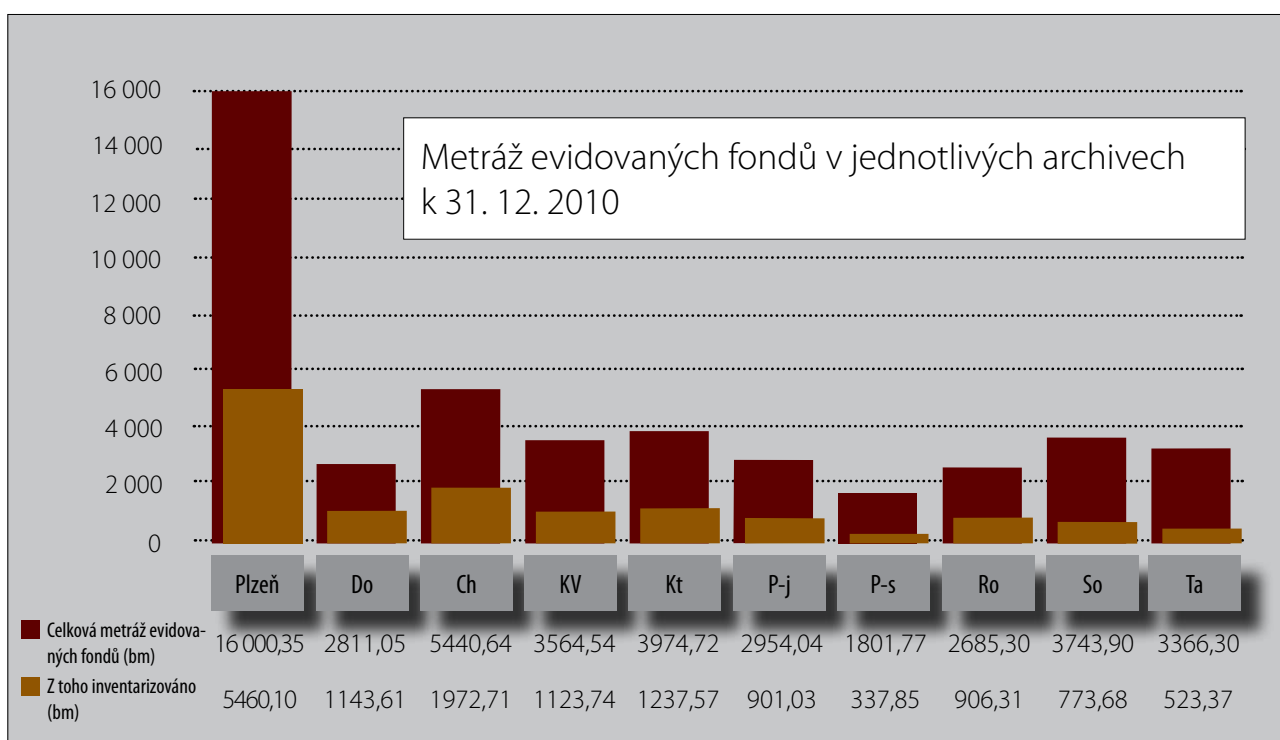

Počet restaurovaných a konzervovaných archiválií v roce 2010

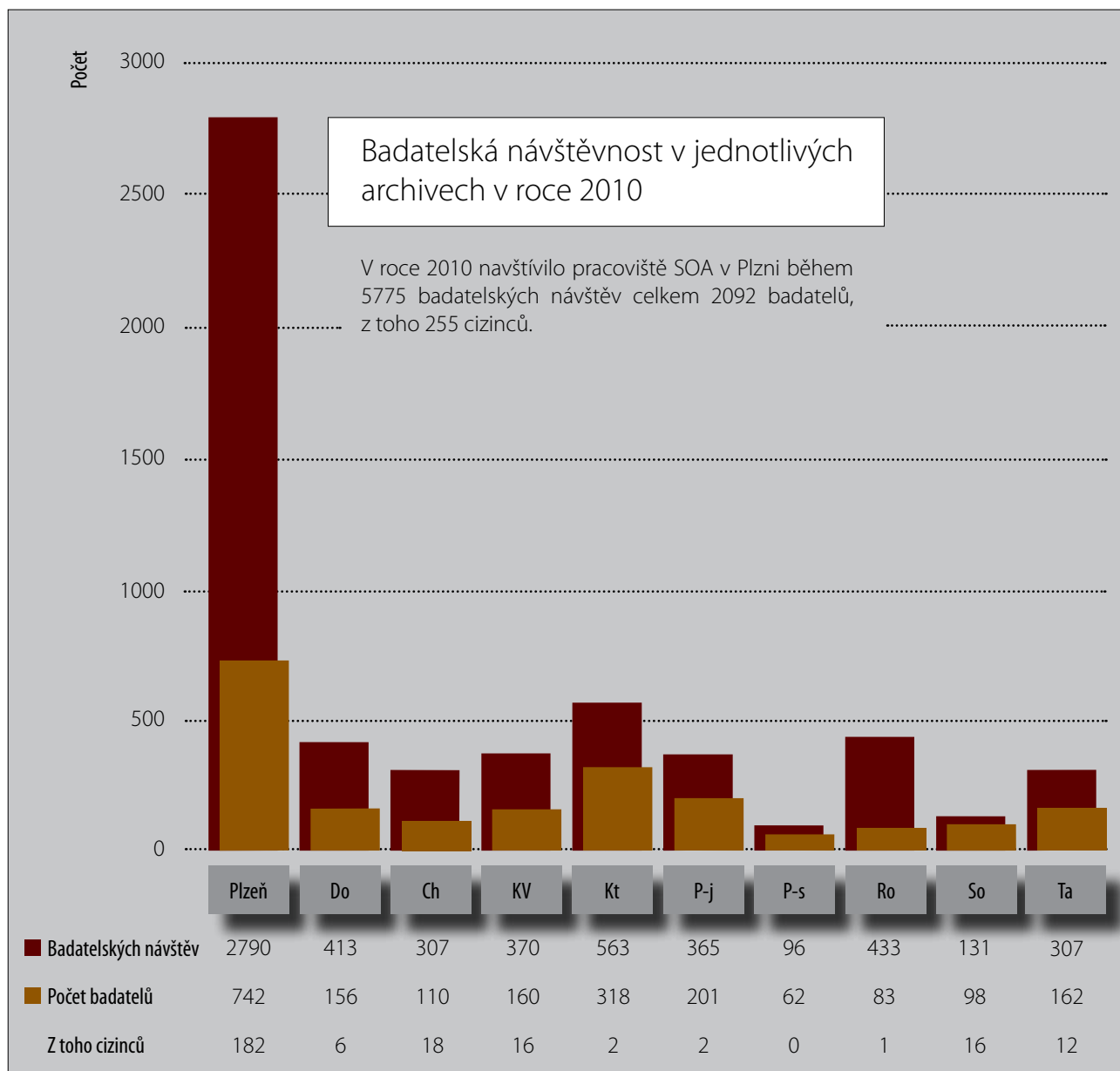
Archiv	Počet druhů dokumentů				
	Listiny	Pečetě přivěšené k listinám	Knihy	Spisy	Skleněné negativy
SOA v Plzni, 1. + 5. odd.	75	92	19	2 kartony	0
Domažlice	1	0	6	2450 listů	0
Cheb	0	0	8	0	0
Karlovy Vary	0	0	3	0	0
Klatovy	0	0	0	0	0
Plzeň-jih	0	0	1	0	0
Plzeň-sever	0	0	1	0	0
Rokycany	0	0	1	1 list	0
Sokolov	1	1	0	0	0
Tachov	0	0	0	1 list	490
Celkem	77	93	39	2 kartony, 2452 listů	490

Restaurování a konzervování archiválií pro všechna pracoviště se provádí převážně ve specializovaných dílnách 4. oddělení SOA v Plzni a ve Státním okresním archivu Domažlice se sídlem v Horšovském Týně.

Archivní pomůcky v r. 2010	Počet schválených AP	Metráž archiválií zpřístupněných schválenými AP (bm)
SOA v Plzni – 1. oddělení	7	54,07
Domažlice	29	16,52
Cheb	9	25,57
Karlovy Vary	2	205,77
Klatovy	40	109,39
Plzeň-jih	9	18,50
Plzeň-sever	26	19,67
Rokycany	12	37,06
Sokolov	12	29,08
Tachov	38	8,17
Celkem	184	523,80

Archiv	Celkem archiválií		Uspořádáno (bm)	
	Počet fondů	Rozsah v bm	Celkem zpracováno	Z toho inventar.
SOA v Plzni	1444	16 000,35	6844,66	5460,10
SOkA Domažlice	1653	2811,05	1178,82	1143,61
SOkA Cheb	1446	5440,64	2476,24	1972,71
SOkA Karlovy Vary	1804	3564,54	1283,51	1123,74
SOkA Klatovy	1969	3974,72	1389,89	1237,57
SOkA Plzeň-jih	1273	2954,04	990,52	901,03
SOkA Plzeň-sever	1173	1801,77	356,34	337,85
SOkA Rokycany	1269	2685,30	913,81	906,31
SOkA Sokolov	1463	3743,90	773,68	773,68
SOkA Tachov	1162	3366,30	600,74	523,37
SOkA celkem	13 212	30 342,26	9963,55	8919,87
SOA + SOkA celkem	14 656	46 342,61	16 808,21	14 379,97

Výstavy archiválií v roce 2010

SOA v Plzni, 5. oddělení

Jičínsko na plánech z Trauttmansdorffského archivu (1794–1840), Regionální muzeum a galerie v Jičíně

Krajem předků kněžny Káči (Nad vzácnými archivními dokumenty panství Žichovice 1649–1945), Muzeum Šumavy Sušice

SOkA Domažlice

Archiválie znovuzrozené aneb co se děje v podkroví horšovskotýnského archivu, Muzeum Chodska

Výstava k historii Staňkova, Lidový dům Staňkov, Městský úřad Staňkov

SOkA Cheb

Historische Fenster im Gebiet von Eger und Marktredwitz, Egerland-Museum Marktredwitz

SOkA Klatovy

500 let města Plánice, Městský úřad Plánice

SOkA Plzeň-jih

Den otevřených dveří ve Státním okresním archivu Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, 9. 6. 2010 u příležitosti Mezinárodního dne archivů

SOKA Plzeň-sever

Antonín Wiehl, zimní refektář Kláštera Plasy, spolupráce Město Plasy, SOKA Plzeň-sever, Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici a Klášter Plasy

SOKA Rokycany

HAMIRO, Příbram, ve spolupráci se SOKA Příbram
400 let města Radnice, ve spolupráci s Městským muzeem Radnice
Den archivů – připomínka 900. výročí první písemné zmínky o Rokycanech

SOKA Tachov

Z archivních depozitářů, Muzeum Českého lesa v Tachově
Prezentace města Tachova, Centrum Bavaria – Bohemia Schönsee, ve spolupráci s Muzeem Českého lesa v Tachově a Městským kulturním střediskem v Tachově
Den otevřených dveří, 9. 6. 2010 u příležitosti Mezinárodního dne archivů

Publikace v roce 2010

Samostatně vydané publikace

SOKA Karlovy Vary

Karlsbader historische Schriften 2. Karlovy Vary, SOKA Karlovy Vary a Heimatverband der Karlsbader e. V. in München 2010, 244 s.

Západočeské archivy 2010. Karlovy Vary, SOA v Plzni – SOKA Karlovy Vary 2010, 123 s.

Traugott Gottlob Alberti: *Z mého života. Vzpomínky na mládí – Aus meinem Leben. Jugenderinnerungen.* Karlovy Vary, SOA v Plzni – SOKA Karlovy Vary 2010. 157 s.

Publikace vydané ve spolupráci s jinými institucemi

SOKA Klatovy

Klatovy. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2010. 591 s.

SOKA Cheb

Zbyněk Černý, Karel Halla, Hana Knetlová: *Que procedit: historie pěší zóny v Chebu.* Cheb, Město Cheb ve spolupráci se Státním okresním archivem v Chebu 2010. 172 s.

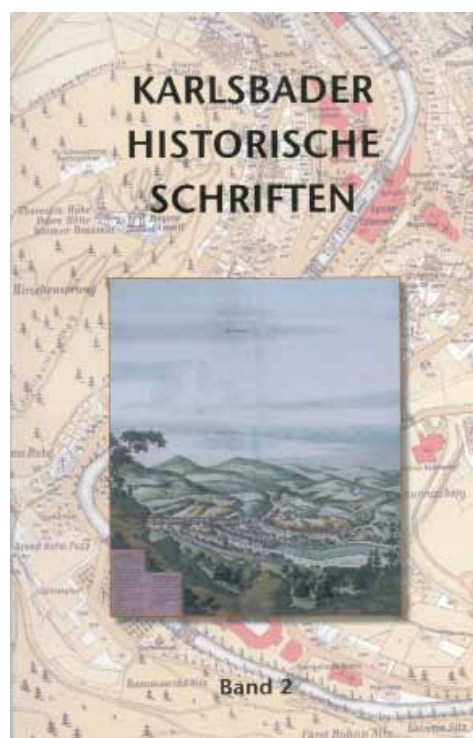
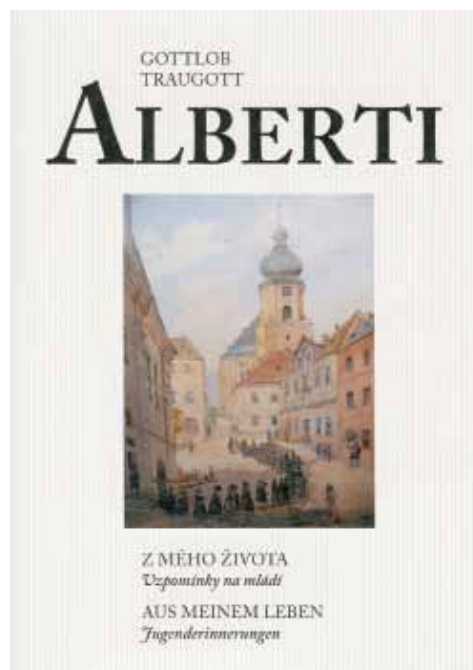
SOKA Plzeň-sever

Bukačová, Irena: *Antonín Wiehl. Plasy, Město Plasy* 2010. Nestr.

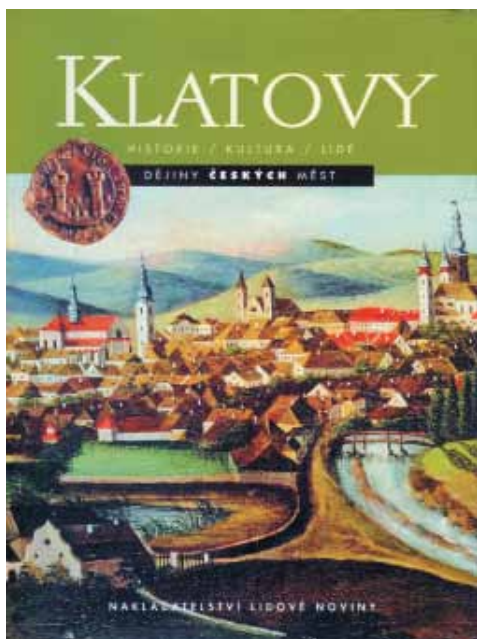
Antonín Wiehl. Sborník příspěvků přednesených na konferenci pořádané ke 100. výročí úmrtí významného českého architekta v Plasích 23. září 2010. Plasy, Město Plasy 2010. 45 s.

SOKA Rokycany

Hana Hrachová, Tomáš Rada, Jiří Vonásek: *Rokycany v pětáctýřicátém.* Hostivice, Petr Prášil 2010. 84 s.

Konference, semináře, odborná setkání v roce 2010

Pořádané Státním oblastním archivem v Plzni

Seminář západočeských archivářů. Hotel Výhledy, Capartice, okr. Domažlice 11.–13. 10. 2010

Jednodenní interní semináře k pořádání archivních fondů. SOKA Klatovy 18. 11. 2010, SOKA Karlovy Vary 23. 11. 2010, SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích 25. 11. 2010, SOA v Plzni, 5. odd., pracoviště Klášter 2. 12. 2010

Seminář kronikářů obcí okresu Rokycany. SOKA Rokycany 8. 10. 2010

Pořádané s jinými institucemi, popř. navštívené

Seminář Židé v Čechách. SOKA Tachov, ve spolupráci s Židovským muzeem v Praze, Severočeským muzeem v Liberci a Muzeem Českého lesa v Tachově 6.–7. 10. 2011

Workshop posluchačů a posluchaček doktorského programu České dějiny HÚ FF JČU. České Budějovice 10. 2. 2010

Falsa na Českém uměleckém a starožitnickém trhu. Národní muzeum – nová budova, Praha 14. 10. 2010.

IX. zasedání epigrafiků HODIE MIHI – CRAS TIBI. Sociologický ústav AV ČR, Praha 22. 10. 2010

2. zasedání k problematice písemných pramenů. Národní galerie – Veletřní palác, Praha 11. 11. 2010

Konference knihovníků z knihoven, archivů a muzeí. Česká Lípa 7.–9. 9. 2011

Historie česko-bavorského pohraničí v letech 1945–2008. Klenčí pod Čerchovem 16.–17. 9. 2010

Praktický kurz gotické knižní vazby. Vysoká uměleckoprůmyslová škola Praha, 19.–23. 4. 2010

Seminář Libri Civitatis. Praha, Univerzita J. E. Purkyně Ústí nad Labem 4. a 5. 2. 2010, Archiv hlavního města Prahy 29. 11. 2010.

Aplikace správního řádu na činnost archivů. Národní archiv Praha 11. 11. 2010

Konference 100 let od úmrtí Antonína Wiehla. Plasy, připravil SOKA Plzeň-sever ve spolupráci s městem Plasy a Muzeem a galerií severního Plzeňska v Mariánské Týnici 23. 9. 2010

Tradice a současnost železářské výroby. Muzeum Dr. Bohuslava Horáka Rokycany, 19.–21. 10. 2010

Simona PELCOVÁ – Milan AUGUSTIN – Karel ROM

AUTOŘI PŘÍSPĚVKŮ

Augustin Milan, Mgr. – ředitel SOKA Karlovy Vary
Cais Petr, Mgr. – archivář SOKA Karlovy Vary
Edl Jan, Mgr. – ředitel SOKA Tachov
Eisenhammer Miroslav, Mgr. – vedoucí 1. odd. SOA v Plzni
Fencel Tomáš – archivář SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně
Halla Karel, Mgr. – ředitel SOKA Cheb
Hrachová Hana, PhDr., PhD. – ředitelka SOKA Rokycany
Hubka Petr, Mgr. – ředitel SOA v Plzni
Kinkorová Radka, Mgr. – ředitelka SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně
Kliková Zuzana, Mgr. – archivářka SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích
Knetlová Hana, Mgr. – archivářka SOKA Cheb
Kopečková Jana, Mgr. – vedoucí 4. odd. SOA v Plzni
Mařík Antonín, PhDr. – archivář SOKA Karlovy Vary
Matušková Martina, Mgr. – ředitelka SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích
Mírka Jakub, Mgr. – vedoucí 5. odd. SOA v Plzni (pracoviště Klášter)
Mírková Marie, Mgr. – archivářka 5. odd. SOA v Plzni (pracoviště Klášter)
Nohovcová Ladislava, Mgr. – archivářka 1. odd. SOA v Plzni
Novotná Ludmila, Mgr. – archivářka 1. odd. SOA v Plzni
Novotná Markéta, PhDr. – archivářka SOKA Tachov
Pelcová Simona – archivářka SOKA Karlovy Vary
Peleška Michal, Bc. – archivář 1. odd. SOA v Plzni
Pešťák Michael, Mgr. – archivář 1. odd. SOA v Plzni
Rom Karel – archivář SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích
Řeháček Karel, PhDr. – archivář 1. odd. SOA v Plzni
Sauer Ingrid, M. A. – archivářka, Bayerisches Hauptstaatsarchiv München
Schöntag Marie, Mgr. – archivářka SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně
Svobodová Miloslava – archivářka SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně
Sýkorová Lenka, PhDr. – archivářka SOKA Klatovy
Týcová Vladimíra – archivářka SOKA Rokycany
Valachová Jarmila, Mgr. – archivářka SOKA Karlovy Vary
Vaňata Jan, Mgr. – archivář 1. odd. SOA v Plzni
Vlasák Vladimír, PhDr. – bývalý ředitel SOKA Sokolov se sídlem v Jindřichovicích
Vlasáková Eva – bývalá archivářka SOKA Sokolov se sídlem v Jindřichovicích
Waska Karel, PhDr. – archivář 1. odd. SOA v Plzni

SOA – Státní oblastní archiv

SOKA – Státní okresní archiv

Není-li uvedeno jinak, patří všechny snímky do provenience SOA v Plzni.
Za obsah každého článku je zodpovědný autor.

ZÁPADOČESKÉ ARCHIVY 2011

Vydal Státní oblastní archiv v Plzni, Sedláčkova 44, 360 12 Plzeň.

Vedoucí a výkonný redaktor: Milan Augustin.

Redakční rada: Milan Augustin, Karel Halla, Petr Kolář, Martina Matušková, Marie Mírková.

Adresa redakce: Státní okresní archiv Karlovy Vary, nám. 17. listopadu 2, 360 05 Karlovy Vary, tel. 420 353 565 155,

fax 420 353 560 923, e-mail soka-kv@soaplzen.cz, <http://www.soaplzen.cz>.

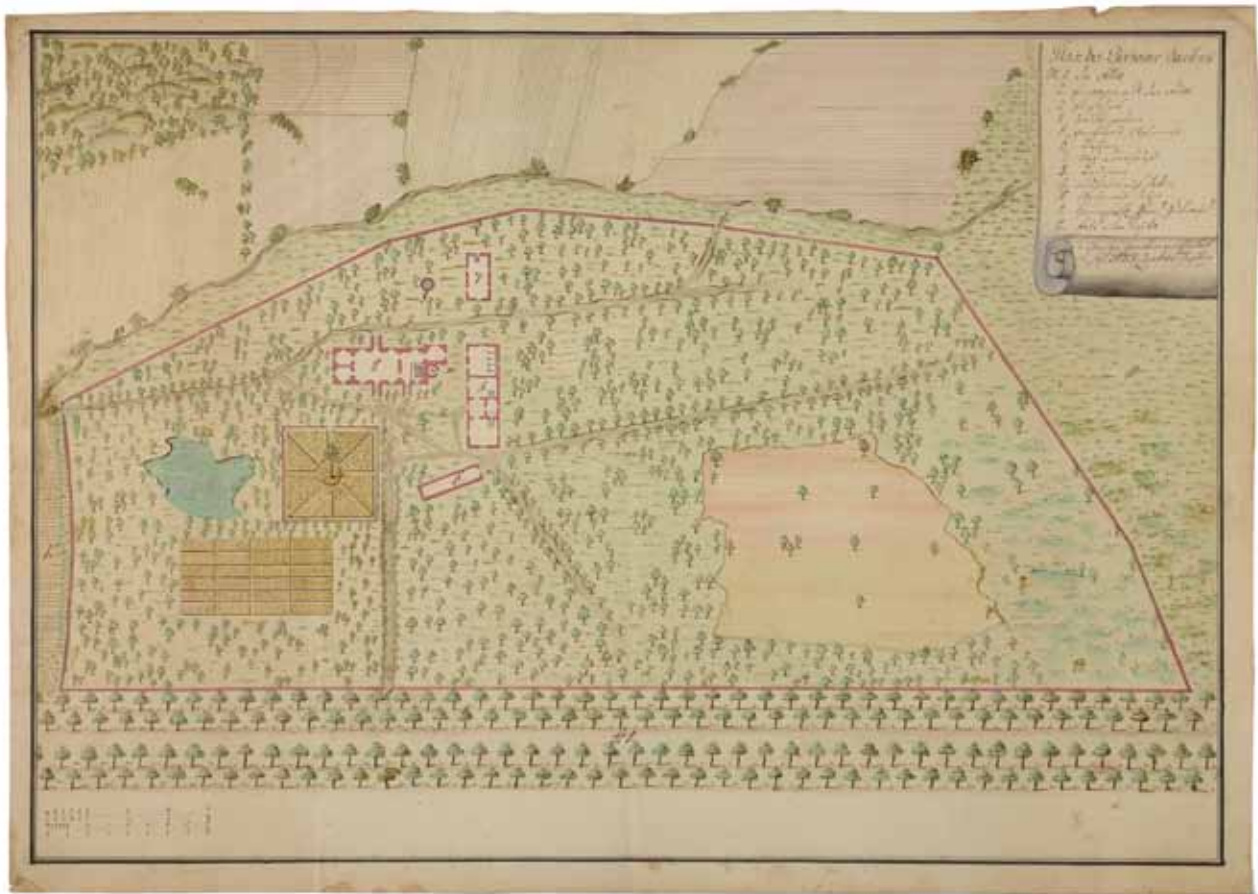
Sazba a grafická úprava: Karel Rom.

Tiskárna Bílý slon, s. r. o, Škroupova 11, Plzeň.

© Státní oblastní archiv v Plzni

ISBN 978-80-904696-2-4

ISSN 1804-9737

Nahoře: Situační plán areálu na Čerově z přelomu 18. a 19. století

Dole: Plán průčelí jičínského zámku (pohled z náměstí), 1823, Johann Broschowsky

K článku Jakuba Mírky Jičínsko na plánech z trautmannsdorffského archivu (1794–1840) na straně 43

